

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ь

ВІСНИК

УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Заснований у 2007 році. Виходить тричі на рік.

№ 1 (37)

2020

К И Ї В 2 0 2 0

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21815-11715 від 31.12.2015.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (економічні науки):
Наказ МОН України № 374 від 13.03.2017.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Університет банківської справи»
(Протокол № 5 від 26 лютого 2020 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

доктор економічних наук, професор **А. Я. КУЗНЕЦОВА**
(*головний редактор*);

доктор економічних наук, професор **Г. М. АЗАРЕНКОВА**
доктор економічних наук, професор **О. І. БАРАНОВСЬКИЙ**
доктор економічних наук, професор **О. Д. ВОВЧАК**
доктор економічних наук, професор **О. О. ДРУГОВ**
доктор технічних наук, професор **А. А. ЗАСЯДЬКО**
доктор економічних наук, професор **І. С. КРАВЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **О. О. ЛАПКО**
доктор економічних наук, професор **Б. І. ПШИК**
доктор економічних наук, професор **В. С. РУДНИЦЬКИЙ**
доктор філософських наук, професор **З. Е. СКРИННИК**
доктор економічних наук, професор **Р. А. СЛАВ'ЮК**
доктор економічних наук, професор **Н. В. ТКАЧЕНКО**
доктор економічних наук, професор **Б. В. САМОРОДОВ**
доктор технічних наук, професор **В. М. ЧАПЛИГА**
доктор наук, професор **Еріх КЕЛЛЕР**
доктор економічних наук, професор **Арвідас ПАШКЕВІЧУС**

доктор економічних наук, доцент **І. В. ТЯЖКОРОБ**
(*відповідальний секретар*)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Тел.: (044) 425-96-13, факс: (044) 462-53-41, (032) 297-72-37.
E-mail: visnuk_ubs@ukr.net (відповідальний секретар),
сайт видання: visnuk.ubs.edu.ua.

*При передруку матеріалів, опублікованих у збірнику,
посилання на «Вісник Університету банківської справи» обов'язкове.*

УДК 332.85

РИНОК ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ: ЙОГО СУТНІСТЬ І РОЛЬ У ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Кузнєцова Анжела Ярославівна,
доктор економічних наук, професор,
ректор ДВНЗ «Університет банківської справи»
ORCID ID: 0000-0003-3590-7625

Штейнгауз Дмитро Олександрович,
аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: Dshteingaus@gmail.com

Анотація. Процеси трансформації, що відбуваються у фінансовому секторі та зокрема в економіці, потребують змін у фінансово-кредитних інструментах для забезпечення ефективного функціонування ринку житлової нерухомості. Розглянуто нерухомість у п'ятих площинах суспільного виміру: соціальній, економічній, правовій, фізичній, фінансово-інвестиційній. Для кращого розуміння унікальності нерухомості запропоновано враховувати її сутнісні характеристики з позиції їхнього розподілу на родові (притаманні нерухомості загалом) й особливі (пов'язані із специфікою житлової нерухомості). Представлено класифікацію видів житла за ознакою соціально-майнової стратифікації населення. Для ринку житлової нерухомості визначено три типи характерних ознак (атрибутів): родових атрибутів, спеціальних і специфічних ознак. В узагальненому варіанті наведено підходи, які вчені здебільшого застосовують для визначення поняття «ринок житлової нерухомості», та сформульовано власне бачення щодо трактування цього поняття.

Ключові слова: нерухомість, сутнісні (родові) ознаки нерухомості, специфічні особливості нерухомості, ринок житла, ринок житлової нерухомості, види житла.

Формул: 0; рис.: 4, табл.: 2, бібл.: 14.

RESIDENTIAL REAL ESTATE MARKET: ITS ESSENCE AND ROLE IN FINANCIAL-INVESTMENT PROCESSES

Kuznyetsova A.,
Doctor of Economics, Professor,
Rector of SHEI «Banking University»
ORCID ID: 0000-0003-3590-7625

Shteingauz D.,
Ph. D. student of SHEI «Banking University»
e-mail: Dshteingaus@gmail.com

Abstract. Transformation processes taking place in the financial sector and in the economy in particular, require changes in financial-credit instruments to ensure the effective functioning of the residential real estate market. In the article real estate is considered in five areas of social dimension: social, economic, legal, physical, financial-investment. To better understand the uniqueness of real estate, it is proposed to take into account its essential characteristics from the standpoint of their division into generic (inherent real estate in general) and special (related to the specifics of residential real estate). The classification of housing types on the basis of social and property stratification of the population is presented in the paper. For the residential real estate market, three types of characteristic features (attributes) are defined: generic attributes (related to the affiliation of the residential real estate market to the markets in general), special features (determine its belonging to the real estate market as a separate type of market) and specific features (are individual unique characteristics of the residential real estate market as a special type of real estate market). In a generalized form, the approaches that scientists mostly use to define the concept of «residential real estate market», namely: spatially-determined, mechanistic, neo-institutional, historical-anthropological, structural-systemic, activity, functional, complex. Based on the study of these approaches, in the article own approach to identifying the content of the concept of «residential real estate market» is proposed, based on a logical and structural analysis of concepts, approaches, interpretations and demonstrates the relationship between historical-anthropological, political-economic, neo-institutional, structural (network), sociocultural concepts with concrete economic and political ideological

scientific approaches and the essential elements of identifying the content of the concept of «residential real estate market», which determine its generic differences associated with the essential meaning of the category «market» in general.

Keywords: real estate, essential (generic) features of real estate, specific features of real estate, housing market, residential real estate market, types of housing.

Formulas: 0; fig.: 4; tabl.: 2; bibl.: 14.

JEL Classification G19

РИНОК ЖИЛОЙ НЕДВИЖИМОСТИ: ЕГО СУЩНОСТЬ И РОЛЬ В ФИНАНСОВО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ

Кузнецова Анжела Ярославовна,
доктор экономических наук, профессор,
ректор ГБУЗ «Университет банковского дела»
ORCID ID: 0000-0003-3590-7625

Штейнгауз Дмитрий Александрович,
аспирант ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: Dshteingaus@gmail.com

Аннотация. Процессы трансформации, происходящие в финансовом секторе и, в частности, в экономике, требуют изменений в финансово-кредитных инструментах для обеспечения эффективного функционирования рынка жилой недвижимости. Рассмотрена недвижимость в пяти плоскостях общественного измерения: социальной, экономической, правовой, физической, финансово-инвестиционной. Для лучшего понимания уникальности недвижимости предложено учитывать ее существенные характеристики с позиции их распределения на родовые (присущие недвижимости в целом) и особые (связанные со спецификой жилой недвижимости). Представлена классификация видов жилья по признаку социально-имущественной стратификации населения. Для рынка жилой недвижимости определены три типа характерных признаков (атрибутов): родовых атрибутов, специальных и специфических признаков. В обобщенном виде приведены подходы, которые ученые в основном применяют для определения понятия «рынок жилой недвижимости», и сформулировано собственное видение трактовки этого понятия.

Ключевые слова: недвижимость, существенные (родовые) признаки недвижимости, специфические особенности недвижимости, рынок жилья, рынок жилой недвижимости, виды жилья.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 2; библи.: 14.

Вступ. Трансформаційні процеси, які відбуваються у фінансовому секторі та в економіці зокрема, вимагають зміни фінансово-кредитних інструментів забезпечення ефективного функціонування ринку житлової нерухомості. Дійсно, це є важливим у реалізації соціально важливих функцій із задоволення первинних потреб населення в житлі, а також розподілу і перерозподілу національного багатства, перетворення заощаджень в інвестиції, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на розвиток економіки країни.

Для того, щоб зрозуміти основні аспекти розвитку фінансово-кредитного інструментарію забезпечення ефективного функціонування ринку житлової нерухомості, перш за все, потрібно вивчити особливості житлової нерухомості як об'єкта реалізації відповідних фінансово-кредитних відносин, а також особливості ринку житлової нерухомості в контексті визначення його місця і ролі у фінансовій системі національної економіки.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Останнім часом зростає інтерес серед широкого кола науковців до вивчення ринку нерухомості. Значний внесок у його розвиток зробили такі вчені, як: О. В. Во-

ронченко [2], Д. В. Галаган [3], П. В. Гудзь, С. В. Шарова [4], В. Ковтун [7], О. О. Мухін [8], К. В. Павлов [10], В. Ю. Прокопенко, М. А. Столбова [12]. Віддаючи належне напрацюванням учених, варто зазначити, що немає чіткого розуміння сутності й особливостей ринку житлової нерухомості щодо його інтегрованості у фінансову систему й напрямів розвитку фінансово-кредитного інструментарію з реалізації фінансово-економічних відносин, які супроводжують процеси реалізації й обміну прав власності на житло. У зв'язку з цим вивчення цього питання набуває актуальності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей нерухомості, сутності поняття «ринок житлової нерухомості» з акцентуванням уваги на тих його атрибутах, які дозволяють виокремлювати його від інших ринків, і визначення ролі ринку житлової нерухомості у фінансово-інвестиційних процесах.

Результати дослідження. Вивчення різних наукових джерел дало підставу стверджувати, що нерухомість за своєю природою є економічним благом тривалого споживання. У ході споживання цього блага споживача вартість нерухомості задовольняє потреби споживача за допомогою послуги і переходить

у форму матеріалізованої або нематеріалізованої корисності — результату. При цьому споживання послуги щодо використання нерухомості може відокремлюватися в самостійний процес, навколо якого складаються особливі відносини [2].

На нашу думку, найбільш повне розуміння унікальності нерухомості як об'єкта відповідного ринку описує підхід, запропонований В. Прокопенко і М. Стоббовою [12]. Відповідно до цього підходу нерухомість розглядають як складне індивідуально-суспільне благо в чотирьох площинах суспільного виміру:

1) соціальній, яка розглядає нерухомість через забезпечення людини безпечним мешканням і підтримання належного рівня якості життя, тобто забезпечення фізіологічних, психологічних, інтелектуальних потреб людини, що знаходить втілення в таких гранях

нерухомості, як демографічна, культурна (витвори архітектурного мистецтва), психоемоційна (самоідентифікація престижності в суспільній свідомості);

2) економічній (як першоджерело матеріальних благ);

3) правовій (офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухомість шляхом державної реєстрації);

4) фізичній (як місце проживання, існування людини з певними фізичними характеристиками і параметрами).

Підтримуючи позицію вищезазначених науковців, зазначимо, що нерухомість, на нашу думку, може розглядатися ще в одній площині — фінансово-інвестиційній (рис. 1).

НЕРУХОМІСТЬ			
Фізична площина	Правова площина	Економічна площина	Соціальна площина
- Просторова база розміщення інших об'єктів - Площа і межі - Просторові параметри виміру - Зовнішнє середовище (ландшафт, тип ґрунту, місце розташування, клімат та ін.) - Фізичні (технічні) характеристики (конструкція, матеріал та ін.)	- Речові права - Майнові права - Зобов'язання - Майнові інтереси	- Товар - Капітал у нерухомій формі, матеріально речовій формі - Економічне благо - Реальний актив	- Місце існування людей - Основа свободи і незалежності - Престижність володіння
		Фінансово-інвестиційна площина	
		- Дохід - Інструмент заощадження - Інструмент накопичення - Фінансовий актив	

Рис. 1. Нерухомість у п'ятих площинах суспільного виміру

Примітка. Авторська розробка.

Така позиція обґрунтовується тим, що відбувається ринковий обіг нерухомості як специфічного фінансового активу, виконання нею функцій заощаджень та накопичення, формування ефективних механізмів використання нерухомості як засобу генерування інвестиційного доходу, що й зумовлює необхідність виокремлення ще однієї площини, яка також має свою специфіку.

На нашу думку, ця специфіка пов'язана з тим, що нерухомість має подвійну природу. Так, зокрема, А. Азарян [1]: зазначає, що, з одного боку, це — реальний (операційний) капітал, з другого боку — капітал фінансовий. У свою чергу, О. Воронченко говорить про те, що «якщо нерухомість купується для отримання прибутку через здачу в оренду, то вона розглядається як інвестиційний актив, якщо з метою придбання нерухомості в особисту власність без намагань отримати дохід від неї (наприклад, власний будинок для житла) — як товар» [2].

Таким чином, із фінансово-економічного погляду, нерухомість можна розглядати як у вузькому (як мате-

ріальні об'єкти, що мають непорушний економічний зв'язок із землею і переміщення яких неможливе без заподіяння шкоди), так і в широкому розумінні (як капітал, зрощений із землею, який має реальну і фінансову форми).

Для дослідження унікальності нерухомості як об'єкта ринку, на нашу думку, слід урахувати, що її сутнісні характеристики слід розглядати з позиції їхнього розподілу на родові (притаманні нерухомості загалом) й особливі (пов'язані зі специфікою житлової нерухомості). Подібна класифікація запропонована в роботах П. Гудзя і С. Шарової [4], проте в ній автори за класифікаційну ознаку прийняли зв'язок ознак із становленням ринку в умовах перехідної економіки.

Попри відмінності між застосовуваними класифікаційними підходами, на нашу думку, склад і зміст родових ознак нерухомості в них має бути однако-вим, а видові ознаки, у свою чергу, розрізняються за конкретним наповненням їхнього змісту. Крім того, ураховуючи вищезазначену дуальну природу, на нашу

думку, сутнісні (родові) ознаки доцільно розглядати — як реального (операційного) і фінансового активів в розрізі двох напрямів характеристики нерухомості (табл. 1).

Таблиця 1

Сутнісні (родові) ознаки нерухомості

Ознака	Зміст (стан)	Ознака	Зміст (стан)
Як реального (операційного) активу		Як фінансового активу	
Ступінь рухливості	Абсолютна нерухомість, неможливість пересування у просторі без збитку функціональному призначенню	Неоднорідність	Диференційований і неоднорідний склад портфеля нерухомості, що ускладнює управління ним
Зв'язок із землею	Міцний фізичний і юридичний	Низька залежність від доходності інших активів	Відсутність або низька кореляція з доходністю інших активів, що дозволяє розглядати нерухомість як альтернативу портфельним фінансовим інвестиціям
Форма функціонування	Натурально-речовинна і вартісна	Відносна стабільність надходжень	Доходи від експлуатації об'єкта визначені договорами щодо продажу або передавання їх у тимчасове користування, що спрощує економічні прогнози та управління економічними ризиками
Стан споживчої форми у процесі використання	Не споживається, зберігається натуральна форма протягом усього терміну експлуатації	Високий рівень гарантій збереження коштів	Довговічність активу забезпечує високий рівень гарантій збереження коштів, що інвестуються, у порівнянні з іншими фінансовими активами
Тривалість кругообігу (довговічність)	Багаторазове використання, а землі — нескінченно за правильного використання	Висока капіталоємність	Потреба високого рівня стартових інвестицій, що змушує коло потенціальних користувачів активу
Спосіб перенесення вартості і втрати споживчих властивостей	Поступово в міру зносу і накопичення амортизаційних відрахувань	Необхідність професійного управління	Високий ступінь складності структури призводить до необхідності залучення керуючих компаній
Суспільне значення	Користування об'єктом часто торкається інтересів багатьох громадян та інших власників, інтереси яких захищає держава	Низька ліквідність і високі трансакційні витрати	Низька ліквідність і високі трансакційні витрати, що знижує їхню привабливість для проведення спекулятивних операцій

Примітка. Складено за [1; 4; 11].

Слід зазначити, що у фінансово-економічній літературі трапляються й інші підходи до дослідження сутнісних особливостей нерухомості. Наприклад, корисною для розуміння специфіки нерухомості як об'єкта фінансово-кредитних відносин на ринку житлової нерухомості є їхній поділ:

1) на фізичні властивості: стаціонарність або нерухомість; унікальність і неповторність; обмеженість земельних ресурсів; тривалість створення і довговічність використання;

2) економічні властивості:

– як економічного блага (предмет споживання; фактор виробництва; інвестиційний актив);

– товару (складність структури об'єктів у поєднанні їхніх фізичних та юридичних властивостей; складність ринкових процесів; низька ліквідність);

– фінансового активу (складність управління портфелем нерухомості, що пов'язано з неоднорідністю об'єктів; альтернативний вибір при вкладенні портфельних інвестицій, у результаті слабкої залежності доходності об'єкта нерухомості від доходності інших активів; високий рівень гарантій щодо збереження інвестицій порівняно з іншими видами фінансових активів; наявність управлінських компаній при отриманні прибутку; низька ліквідність і як наслідок менша схильність до інфляційного знецінення; високі трансакційні витрати);

3) юридична сутність об'єктів нерухомості: право власності, користування, володіння і розпорядження нерухомістю [13].

Що стосується видових ознак житлової нерухомості, які поєднують технічні та технологічні характеристики, то визначаються конкретними показниками залежно від виду такої нерухомості і доцільністю поширення особливого режиму його використання.

На нашу думку, основу для визначення таких ознак становить класифікація видів житла за ознакою соціальної-майнової стратифікації населення, запропонованою К. Павловим (табл. 2). Крім того, характерною особливістю житлової нерухомості є те, що її обіг супроводжується формуванням і функціонуванням специфічного виду суспільних відносин — житлово-інвестиційних. Під такими відносинами в економічній літературі розуміємо складну сукупність взаємозв'язку підсистем, що передбачає фінансово-кредитне забезпечення як сфери виробництва, так і сфери послуг, які пов'язані з проектуванням, будівництвом, капітальним ремонтом і реконструкцією житлового фонду, його технічним обслуговуванням, а також іншими послугами, що надаються населенню в цілях забезпечення умов придбання житлової нерухомості або проживання в житловому фонді будь-яких форм власності [10]. При цьому рушієм виник-

нення інвестиційно-житлових відносин є закон попиту і пропозиції, що забезпечує взаємодію всіх основних об'єктів таких відносин, до яких слід відносити

житлові потреби населення, житловий фонд, ринок житлової нерухомості, у т. ч. ринок житлових інвестицій як його складова.

Таблиця 2

Класифікація видів житла за ознакою соціально-майнової стратифікації населення

Характеристики	Вид житла			
	суперелітне (приватне)	елітне (приватне)	доступне (приватне)	соціальне
Власники житла	Дуже заможні	Заможні Високозабезпечені	Високозабезпечені Середньозабезпечені	Малозабезпечені Малодостатні
Джерело інвестування	Власник	Власник	Власник	Держава
Мотив придбання	Престиж Вкладення капіталу	Престиж Вкладення капіталу	Комфорт	«Дах над головою»
Критерії оцінки житла	Якість	Якість	Якість Ціна	Соціальні норми житла
Рівень якості	Замовляє власник	Замовляє власник	Замовляє власник	Нормативний рівень якості

Джерело: [10].

Таким чином, для житлової нерухомості притаманні специфічні особливості, що відрізняють її від інших активів. На нашу думку, такими особливостями є:

1) наявність житлово-інвестиційних відносин, які інституалізуються в ринку житлових інвестицій як невід'ємної складової ринку житлової нерухомості;

2) збалансування попиту і пропозиції на основі спеціальних механізмів узгодження інтересів двох груп інвесторів (інвесторів-продавців та інвесторів — покупців житла), які намагаються отримати дохід від об'єкта інвестування [3];

3) вища порівняно з іншими активами спроможність захистити вкладені кошти від інфляції та зберегти капітал;

4) існування двох видів попиту на житло — споживчого (для власного користування) та інвестиційного (для перепродажу і надання в оренду з метою отримання інвестиційного доходу);

5) виникнення надлишкового попиту через надмірну еластичність спекулятивного інвестиційного попиту в умовах валютної та політичної нестабільності, відсутності альтернативних варіантів вкладення вільних коштів;

6) посилена доцільність державного регулювання обігу житла через його важливу соціальну роль й економічну значущість;

7) потреба формування і врахування житлових стандартів для різних верств населення, виділення об'єктів суспільного житлового фонду і встановлення особливого режиму державного регулювання для них.

Зважаючи на те, що етимологічні зв'язки поняття «ринок житлової нерухомості» є не лише з економічною категорією «ринок», а й із поняттям «ринок нерухомості», то при визначенні його змісту варто проводити дослідження щодо визначення не двох, а трьох типів характерних ознак (атрибутів):

– родових атрибутів, які пов'язані з належністю ринку житлової нерухомості до ринків загалом;

– спеціальних ознак, які визначають його належність до ринку нерухомості як окремого виду ринків;

– специфічних ознак, які є індивідуальними унікальними характеристиками ринку житлової нерухомості як особливого різновиду ринку нерухомості.

Для визначення родових атрибутів корисним є дослідження наукових підходів до трактування економічної категорії «ринок», оскільки наукові підходи, які застосовуються для ідентифікації дефініції «ринок нерухомості і, як наслідок, визначень поняття «ринок житлової нерухомості», є логічним наслідком підходів, які традиційно виділяються в економічній теорії при вивченні їхньої спільної родової категорії — «ринок». Ми зараз не будемо спинятися на підходах науковців до визначення сутності поняття «ринок», проте зазначимо, що, на нашу думку, додатковим аспектом, який відображає соціокультурний зміст категорії «ринок», має бути спосіб поведінки продавців і покупців житлової нерухомості та пов'язаних із нею послуг, який визначає критерії ефективності здійснення відповідних обмінних операцій.

До цього часу в сучасній економічній теорії не сформувалось єдине універсальне бачення визначення поняття «ринок нерухомості», що, на нашу думку, пов'язано, насамперед, з неоднозначністю трактування й самої базової категорії «ринок» загалом. В економічній теорії, залежно від теоретичної концепції, що застосовується, специфіки дослідницької проблеми, щодо якої вивчають сутність і зміст ринку, відповідних дослідницьких цілей і завдань, категорію ринку можна розглядати і як певне абстрактне явище (наприклад, як механізм або як система економічних відносин), і як предмет із конкретно-прикладним значенням і наповненням [наприклад, як економічний простір із торгівлі певним товаром, як сукупність різних інститутів або взаємодія (трансакції) між суб'єктами ринку]. Також слід погодитися з думкою, що різноманіття визначень, які дають як «ринкові» загалом, так і «ринкові нерухомості» зокрема, має й суто суб'єктивне

походження, оскільки «різні автори трактують його по-своєму, акцентуючи увагу на тому аспекті, який вони вважають найважливішим, що у більшості випадків зумовлено метою дослідження» [6].

Аналіз матеріалів наукових досліджень закордонних і вітчизняних учених вказує на те, що в сучасній науковій літературі майже немає досліджень, які надають трактування безпосередньо поняттю «ринок житлової нерухомості» («ринок житла»). Здебільшого, дослідники використовують для інтерпретації його змісту споріднене поняття «ринок нерухомості», акцентуючи увагу на тому, що ринок житлової нерухомості є сегментом останнього, виділеним за ознакою специфіки об'єкта — житлової нерухомості.

Якщо звернутися до трактувань понять «ринок нерухомості» і «ринок житлової нерухомості», то можемо зробити висновок, що вчені здебільшого застосовують такі підходи:

1) просторово-детермінований, у межах якого вони вивчаються як місце або територія, частина ринку або сукупність регіональних і локальних ринків;

2) механістичний, для якого характерним є розгляд зазначених понять як комплексу механізмів, що забезпечують супроводження проходження певних процесів з об'єктами нерухомості — створення, передавання, експлуатацію і фінансування;

3) неінституційний, що поєднує кілька варіантів інтерпретації змісту досліджуваних понять — інституційний простір для торгівлі, сумарний платоспроможний попит у формі здійснюваних трансакцій із нерухомістю, ринок обмежених ресурсів та асиметричної інформації;

4) історико-антропологічний, за якого квінтесенцією досліджуваних понять є система відносин;

5) структурно-системний, у якому автори намагаються у визначенні відобразити складну структуру ринку нерухомості як соціально-економічної системи, між елементами якої сформовані складні взаємозв'язки і взаємозалежності;

6) діяльнісний, у якому ринок нерухомості подано як певний вид діяльності;

7) функціональний, у межах якого досліджувані поняття ідентифікуються як інструмент забезпечення виконання певних функцій, пов'язаних із реалізацією всього циклу обігу нерухомості — від інвестування до здійснення різного роду операцій з обміну й перерозподілу вже функціонуючої нерухомості;

8) комплексний підхід, за якого автори намагаються поєднати в наданих ними визначеннях два і більше з виділених підходів.

Кожен із вищенаведених підходів має свої переваги і недоліки, вивчення яких дало нам змогу зробити висновок про потребу доповнення тими якостями, які інтегровано формують складну соціально-економічну систему ринку нерухомості системою фінансово-кредитних механізмів, що є основою формування господарських взаємодій, які забезпечують як можливість функціонування всіх раніше означених якостей, так і їхнє системне інтегрування. При цьому, на нашу думку, ринок нерухомості доцільно розглядати не як об'єкт управління соціально-економічним розвитком, а як систему такого управління (рис. 2).

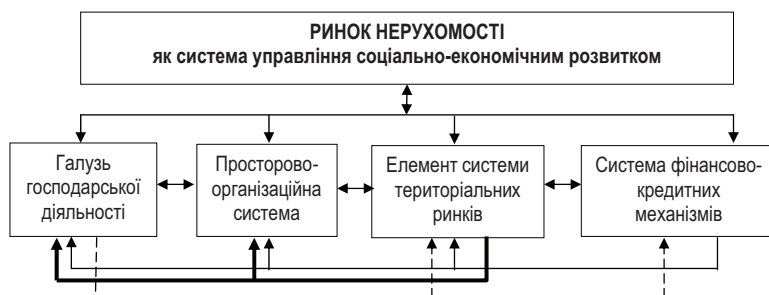

Рис. 2. Ринок нерухомості як вертикально і горизонтально інтегрована система управління соціально-економічним розвитком

Примітка. Авторська розробка.

Узагальнюючи вищевикладене, ми запропонували підхід до ідентифікації змісту поняття «ринок житлової нерухомості» (рис. 3), який базується на логіко-структурному аналізі концепцій, підходів і трактувань означеного поняття, який, на відміну від наявних, демонструє взаємозв'язки між історико-антропологічною, політико-економічною, неінституційною, структурною (мережевою), соціокультурною концепціями конкретно-економічними і політико-ідеологічним науковими підходами та сутнісними елементами

ідентифікації змісту поняття «ринок житлової нерухомості», які визначають його родові відмінності, пов'язані із сутнісним значенням категорії «ринок» загалом. Ці логіко-структурні зв'язки є основою для визначення положень, законів і закономірностей, напрямів й аспектів, які слід урахувувати при розробленні і формуванні механізмів застосування комплексу фінансово-кредитних інструментів забезпечення ефективного функціонування ринку житлової нерухомості.

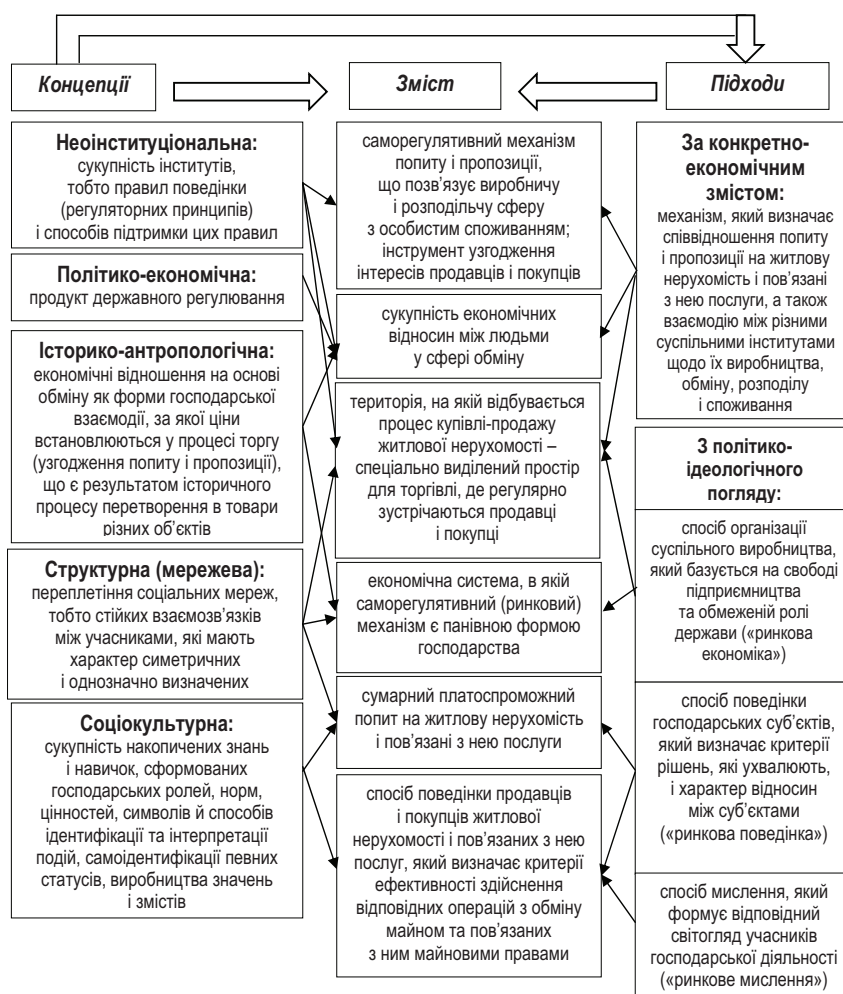

Рис. 3. Ідентифікація змісту поняття «ринок житлової нерухомості» залежно від ухвалених концепцій і підходів до розуміння ринку

Примітка. Авторська розробка.

Для ідентифікації відмінних рис ринку нерухомості порівняно з іншими видами ринків варто врахувати як видові ознаки, притаманні ринковій нерухомості загалом, так і специфічні ознаки, які виникають у цього ринку, коли він має справу із таким специфічним товаром, яким є житлова нерухомість.

Родові особливості ринку житлової нерухомості ми пропонуємо розподіляти на особливості, пов'язані з внутрішніми якостями нерухомості як унікального товару, організаційно-правові та фінансово-економічні (рис. 4).

У дослідженнях В. І. Павлова, І. В. Кривов'язюка [9], О. О. Мухіна [8], і Н. А. Щербакової [14] наведено перелік особливостей сучасного ринку житла, який вони інтерпретують як спеціальні (видові) характеристики такого ринку. Серед них: слабкий рівень досліджень ринку; незбалансованість попиту і пропозиції; високий ступінь державного регулювання; циклічний характер розвитку; зростання вартості нерухомості в часі; низька ліквідність; високий рівень інертності; фактичний перерозподіл житла на користь заможних громадян; розвиток у довгостроковій перспективі;

низька ефективність державного контролю; високий рівень трансакційних витрат; обмежена кількість продавців і покупців.

Погоджуючись із наведеними підходами щодо виділення спеціальних (видових) характеристик ринку житлової нерухомості, на нашу думку, їх варто доповнити тим, що ефективне функціонування ринку житлової нерухомості як частини системи фінансово-економічних відносин забезпечує злагоджену роботу механізмів інвестування, заощадження, фінансування, кредитування, оподатковування, формуючи відповідні фінансові та грошові потоки в економіці.

Роль ринку нерухомості в забезпеченні соціально-економічного розвитку розкривається в його функціях, які певним чином пов'язані із задоволенням різноманітних економічних і соціальних потреб. Традиційно функції будь-якого ринку поділяють на загальні (притаманні будь-якому ринку загалом) і специфічні (характерні для певного виду або сегмента ринку) [7]. У класичних підручниках із політекономії за редакцією В. Базилевича [5] виділено такі загальні функції сучасних ринків: регулювання економічних процесів;

стимулювання підвищення ефективності економіки, якості та споживчих властивостей товарів; розподілу; санації проявом, якої є очищення неконкурентоспроможних господарств; алокації шляхом виробництва

оптимальної комбінації товарів і послуг за допомогою найефективнішої комбінації ресурсів; інформування та інтеграції — об'єднання суб'єктів економічної системи в одне ціле.

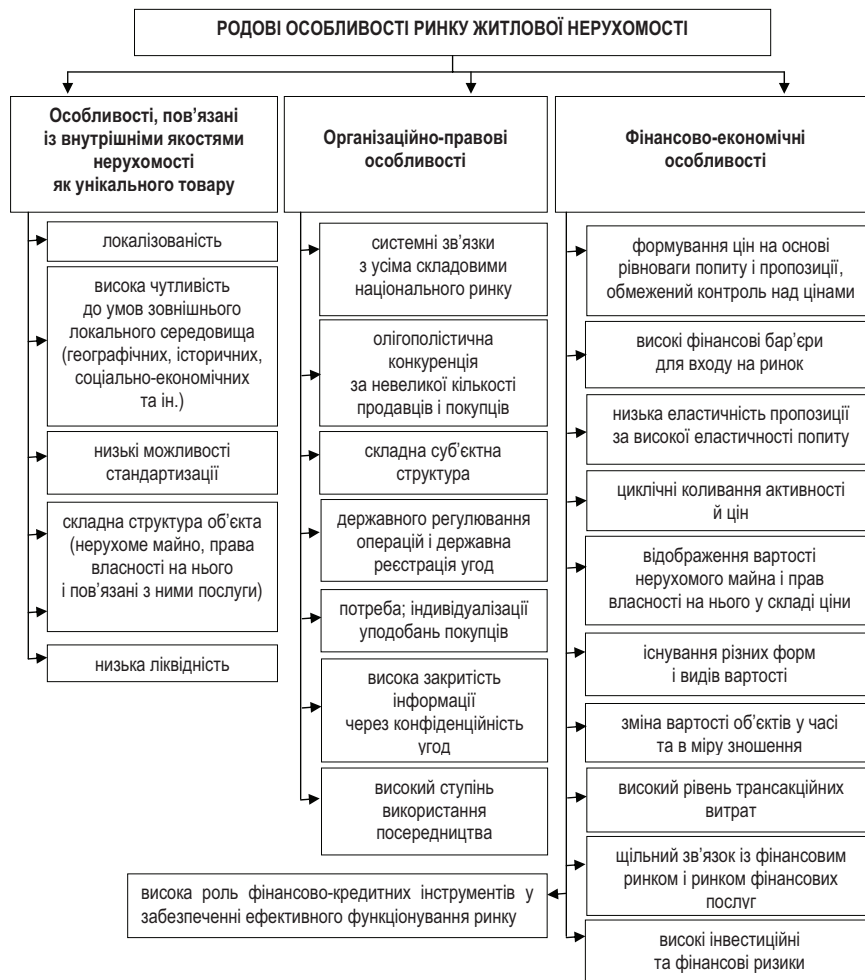

Рис. 4. Родові особливості поняття «ринок житлової нерухомості»

Примітка. Авторська розробка.

Серед специфічних функцій ринку житлової нерухомості, на нашу думку, основними є інвестиційна і соціальна. Для ринку житлової нерухомості притаманною є інвестиційна функція, оскільки його функціонування має значний мультиплікативний ефект і сприяє інвестиційній активності в суміжних галузях, залученню та інвестуванню вільних заощаджень населення. Крім того, ефективне функціонування ринку житлової нерухомості сприяє розв'язанню низки важливих соціальних проблем, наприклад, щодо підвищення забезпеченості житлом молодого населення країни; досягнення соціальної стабільності в суспільстві [7].

Таким чином, ринок житлової нерухомості може бути визначений як складне суспільне явище, яке являє собою систему соціально-економічних, фінансово-кредитних та організаційно-правових відносин, прямих і опосередкованих, між економічними суб'єктами — учасниками цього ринку, чия взаємодія

має на меті задоволення їхніх індивідуальних і колективних потреб у житлі як об'єкта споживання і/або інвестування, шляхом узгодження різних інтересів, що призводить до встановлення ринкової вартості об'єктів житлової нерухомості і прав власності на неї на основі врівноваження ринкової кон'юнктури, поєднання закономірностей функціонування товарного, фінансового і ринку послуг як базису для ефективної реалізації господарських процесів [фінансово-інвестиційних, із виробництва (створення), споживання (використання), обміну нерухомістю та управління нею], і релевантних таким відносинам інфраструктурних механізмів, що забезпечують функціонування такого ринку.

Висновки. Отже, нерухомість варто розглядати у п'ятьох площинах суспільного виміру: фізичній, правовій, соціальній, економічній, фінансово-інвестиційній. При цьому для житлової нерухомості притаман-

ні як загальні (родові), так і специфічні особливості, урахування яких є основою для формування механізму ефективного функціонування цього ринку.

Ринок житлової нерухомості в економіці виконує низку важливих функцій і задовольняє різноманітні економічні та соціальні потреби. Ідентифікуючи зміст поняття «ринок житлової нерухомості», варто враховувати три типи характерних ознак (атрибутів), а саме: родових атрибутів, які пов'язані з належністю ринку житлової нерухомості до ринків загалом; спеціальних ознак, які визначають його належність до ринку нерухомості як окремого виду ринків; специфічних ознак, які є індивідуальними унікальними характеристиками ринку житлової нерухомості як особливого різновиду ринку нерухомості.

Запропоноване в роботі визначення поняття «ринок житлової нерухомості» акцентує увагу на органічному поєднанні й системному зв'язку соціально-економічних, фінансово-кредитних та організаційно-правових відносин з інфраструктурними механізмами забезпечення ефективного функціонування такої взаємодії. При цьому враховується те, що фінансово-кредитні інструменти і механізми є невід'ємною складовою ринку житлової нерухомості, його забезпечувальною, інфраструктурною підсистемою, що дозволяє здійснювати пошук шляхів підвищення ефективності функціонування відповідного ринку в площині як внутрішньоринкових, так і зовнішніх можливостей удосконалення фінансово-кредитних інструментів.

Список використаних джерел

1. Азарян А. А. Моніторинг ринку офісної нерухомості / А. А. Азарян. — Донецьк, 2008. — 101 с.
2. Воронченко О. В. Теоретичні аспекти функціонування та розвитку ринку нерухомості / О. В. Воронченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 2. — С. 33—36.
3. Галаган Д. В. Ринок нерухомості як різновид інвестиційного ринку / Д. В. Галаган // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 9. — С. 19—21.
4. Гудзь П. В. Теорія і практика розвитку ринку нерухомості регіону / П. В. Гудзь, С. В. Шарова. — Запоріжжя : Акцент Інвест-трейд, 2014. — 246 с.
5. Економічна теорія. Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. — 7-ме вид., стер. — Київ : Знання-Прес, 2008. — 619 с.
6. Журавлев Н. В. Экономическая сущность недвижимости в рыночной экономике / Н. В. Журавлев // Социально-экономические явления и процессы. — 2012. — № 1 (35). — С. 68—71.
7. Ковтун В. Суть та значення ринку житла в сучасних економічних умовах [Електронний ресурс] / В. Ковтун. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92828/09-Kovtun.pdf?sequence=1>.
8. Мухін О. О. Особливості функціонування ринку нерухомості в трансформаційний період / О. О. Мухін // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. — 2003. — № 7. — С. 18—21.
9. Павлов В. І. Механізми стимулювання розвитку сучасного ринку нерухомості / В. І. Павлов, І. В. Кривов'язюк // Регіональна економіка. — 2005. — № 2. — С. 67—75.
10. Павлов К. В. Теоретико-методологічні положення розвитку інвестиційно-житлових відносин в Україні [Електронний ресурс] / К. В. Павлов. — Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/12708/3/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%20%D0%9A.pdf>.
11. Прокопенко В. Ю. Інститут нерухомості (економічний зміст та структура) / В. Ю. Прокопенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. — 2010. — № 4 (8). — С. 90—96.
12. Прокопенко В. Ю. Нерухомість: дефініція та площини виміру / В. Ю. Прокопенко, М. А. Столбова // Інвестиції: практика та досвід. — 2015. — № 9. — С. 39—42.
13. Шибіріна С. Ринок нерухомого майна як економічна категорія та об'єкт статистичного дослідження / С. Шибіріна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2011. — Вип. 123. — С. 58—62.
14. Щербакова Н. А. Экономика недвижимости / Н. А. Щербакова. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. — 320 с.

References

1. Azarian, A. A. (2008). *Monitorynh rynku ofisnoi nerukhomosti [Monitoring of the office real estate market]*. Donetsk [in Ukrainian].
2. Voronchenko, O. V. (2010). *Teoretychni aspekty funktsionuvannia ta rozvytku rynku nerukhomosti [Theoretical aspects of the functioning and development of the real estate market]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 2, 33—36 [in Ukrainian].
3. Halahan, D. V. (2010). *Rynok nerukhomosti yak riznovyd investytsiinoho rynku [Real estate market as a kind of investment market]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 9, 19—21 [in Ukrainian].
4. Hudz, P. V., & Sharova, S. V. (2014). *Teoriia i praktyka rozvytku rynku nerukhomosti rehionu [Theory and practice of real estate market development in the region]*. Zaporizhzhia: Aktsent Invest-treid [in Ukrainian].

5. Bazylevych V. D. (Ed.). (2008). *Ekonomichna teoriia. Politekonomiia [Economic theory. Political economy]*. Kyiv: Znannia-Pres [in Ukrainian].
6. Zhuravlev, N. V. (2012). Ekonomicheskaya sushchnost' nedvizhimosti v rynochnoy ekonomikee [The economic essence of real estate in a market economy]. *Social'no-ekonomicheskie yavleniya i processy — Socio-economic phenomena and processes*, 1 (35), 68—71 [in Russian].
7. Kovtun, V. (n. d.). *Sut ta znachennia rynku zhytla v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [The essence and significance of the housing market in modern economic conditions]*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92828/09-Kovtun.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
8. Mukhin, O. O. (2003). Osoblyvosti funktsionuvannia rynku nerukhomosti v transformatsiyni period [Features of the real estate market in the transformation period]. *Derzhavnyi informatsiyni biuleten pro pryvatzatsiiu — State Information Bulletin on privatization*, 7, 18—21 [in Ukrainian].
9. Pavlov, V. I., & Kryvoviazuk, I. V. (2005). Mekhanizmy stymuliuvannia rozvytku suchasnoho rynku nerukhomosti [Mechanisms to stimulate the development of the modern real estate market]. *Rehionalna ekonomika — Regional economy*, 2, 67—75 [in Ukrainian].
10. Pavlov, K. V. (n. d.). *Teoretyko-metodolohichni polozhennia rozvytku investytsiino-zhytlovykh vidnosyn v Ukraini [Theoretical and methodological provisions for the development of investment and housing relations in Ukraine]*. Retrieved from <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/12708/3/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%20%D0%9A.pdf> [in Ukrainian].
11. Prokopenko, V. Yu. (2010). Instytut nerukhomosti (ekonomichniy zmist ta struktura) [Institute of Real Estate (economic content and structure)]. *Naukovyi visnyk ChDIEU — Scientific Bulletin of ChDIEU*, 4 (8), 90—96 [in Ukrainian].
12. Prokopenko, V. Yu., & Stolbova, M. A. (2015). Nerukhomist: definitsiia ta ploshchyny vymiru [Real estate: definition and measurement planes]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 9, 39—42 [in Ukrainian].
13. Shybirina, S. (2011). Rynok nerukhomoho maina yak ekonomichna katehoriia ta ob'ekt statystychnoho doslidzhennia [Real estate market as an economic category and object of statistical research]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika — Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 123, 58—62 [in Ukrainian].
14. Shcherbakova, N. A. (2002). *Ekonomika nedvizhymosti [Real Estate Economics]*. Rostov-on-Don: Feniks [in Russian].

UDC 336:336.76:332.12

THEORETICAL AND CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE MECHANISMS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT FINANCING

Khmel'yarchuk M.,

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economics and Informational Technologies
of Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University», Ukraine,
Professor of Poznan University of Technology, Poland
e-mail: mkhmelyarchuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9800-4709

Sunday I. (Nigeria),

Ph. D. student of SHEI «Banking University»
e-mail: imohsupdate@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of theoretical and conceptual mechanisms of financing sustainable development goals at the national and international levels. Numerous scientific publications of scientists, international scientific-practical conferences, congresses and symposiums, which consider various sources and instruments of funding used to promote the sustainable development goals, taking into account the specifics of socio-economic development of different countries.

The conceptual principles of financing sustainable development define the principle not only of economic but also social efficiency, which involves the use of various financial mechanisms to achieve key indicators of social and environmental stability in the world. From these positions the approaches of mechanisms of financing of sustainable development at the expense of the state allocations and investments, the credit mechanism of financing at the national and international levels, the international, public and private investments are considered.

The author's concept of sustainable development financing provides for the expediency of forming a system of mechanisms for adequate financing of sustainable development goals through international, national and private financial resources using various financial instruments and appropriate institutionalization of the financial system and sustainable development financing policy at national and international levels. According to the authors' research, this approach is especially relevant for countries with developing economies and countries with economies in transition, where most of the sustainable development goals are unfulfilled, or lag behind and require significant resources to finance them.

Keywords: sustainable development, financing for sustainable development, financial flows, financial mechanisms, internal financial flows, international financial flows, domestic financing, credit resources, institutional mechanism.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 1; bibl.: 32.

JEL Classification G18, O16

ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Хмельярчук Марія Ігорівна,

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна,
Професор Познанського технологічного університету, Польща
e-mail: mkhmelyarchuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9800-4709

Сундай Імо (Нігерія),

аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: imohsupdate@gmail.com

Анотація. Присвячено дослідженню теоретичних і концептуальних механізмів фінансування цілей сталого розвитку на національному і міжнародному рівнях. Проаналізовано численні наукові публікації вчених, міжнародні науково-практичні конференції, конгреси і симпозиуми, які розглядають

різноманітні джерела та інструменти фінансування, що використовуються для сприяння досягненню цілей сталого розвитку, з урахуванням специфіки соціально-економічного розвитку різних країн.

Концептуальними засадами фінансування сталого розвитку визначено принцип не лише економічної, а й соціальної ефективності, що передбачає використання різноманітних фінансових механізмів для досягнення ключових показників соціальної та екологічної стабільності у світі. З цих позицій розглянуто підходи до механізмів фінансування сталого розвитку за рахунок державних асигнувань та інвестицій, кредитного механізму фінансування на національному і міжнародному рівнях, міжнародних, державних та приватних інвестицій.

Авторська концепція фінансування сталого розвитку передбачає доцільність формування системи механізмів для адекватного фінансування цілей розвитку за рахунок міжнародних, національних і приватних фінансових ресурсів з використанням різноманітних фінансових інструментів і за умов відповідної інституціоналізації фінансової системи та політики фінансування сталого розвитку на національному і міжнародному рівнях. Згідно з дослідженнями авторів, такий підхід особливо актуальний для країн з економікою, що розвивається, і країн із перехідною економікою, де більшість цілей сталого розвитку є не вирішеними або ж відстають і потребують значних ресурсів для їх фінансування.

Ключові слова: сталий розвиток, фінансування сталого розвитку, фінансові потоки, фінансові механізми, внутрішні фінансові потоки, міжнародні фінансові потоки, внутрішнє фінансування, кредитні ресурси, інституційний механізм.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 32.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Хмелярчук Мария Игоревна,

доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономики и информационных технологий

Львовского образовательно-научного института

ГВУЗ «Университет банковского дела», Украина,

Профессор Познанского технологического университета, Польша

e-mail: mkhmelyarchuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9800-4709

Сундай Имо (Нигерия),

аспирант ГВУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: imohsupdate@gmail.com

Аннотация. Посвящено исследованию теоретических и концептуальных механизмов финансирования целей устойчивого развития на национальном и международном уровнях. Проанализированы многочисленные научные публикации ученых, международные научно-практические конференции, конгрессы и симпозиумы, которые рассматривают различные источники и инструменты финансирования, используемые для содействия достижению целей устойчивого развития, с учетом специфики социально-экономического развития различных стран.

Концептуальными принципами финансирования устойчивого развития определены принципы не только экономической, но и социальной эффективности, которая предусматривает использование различных финансовых механизмов для достижения ключевых показателей социальной и экологической стабильности в мире. С этих позиций рассмотрены механизмы финансирования устойчивого развития за счет государственных дотаций и инвестиций, кредитного механизма финансирования на национальном и международном уровнях, международных, государственных и частных инвестиций.

Авторская концепция финансирования устойчивого развития предполагает целесообразность формирования системы механизмов для адекватного финансирования целей развития за счет международных, национальных и частных финансовых ресурсов с использованием различных финансовых инструментов и при соответствующей институционализации финансовой системы и политики финансирования устойчивого развития на национальном и международном уровнях. Согласно исследованиям авторов, такой подход особенно актуален для стран с развивающейся экономикой и стран с переходной экономикой, где большинство целей устойчивого развития не решены или же отстают и требуют значительных ресурсов для их финансирования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, финансирование устойчивого развития, финансовые потоки, финансовые механизмы, внутренние финансовые потоки, международные финансовые потоки, внутреннее финансирование, кредитные ресурсы, институциональный механизм.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; библи.: 32.

Introduction. The concept of sustainable development is one of the main important modern paradigms of socio-economic development, the essence of which is to achieve a balance between the economic, environmental and social dimensions of human development. It is obvious that the implementation of this concept is impossible without proper financing of sustainable development goals and programs. That's why it has become a popular catchphrase in contemporary development discourse, and a growing body of theoretical and empirical work would push even skeptics toward the belief that the development of financial markets and institutions is critical to economic growth, rather than a sideshow or a passive response to growth. Therefore, a great deal of scientific works as well as international meetings and conferences under the auspices of the United Nations (UN), the International Monetary Fund (IMF) and other international organizations are devoted to finding ways and mechanisms of financing sustainable development goals [1–3]. Despite signs of progress, investments that are critical to achieving the Sustainable Development Goals (SDGs) remain underfunded.

That is why the scientific and practical problem of substantiation of theoretical and conceptual principles of financing sustainable development is relevant.

Literature Review. The importance of the scientific and practical problem of formation of conceptual principles for financing sustainable development mechanisms determines scientific discussions on this issue among Ukrainian and foreign scientists. In particular, Professor D. Schoenmaker discussed the idea of the mechanisms of sustainable development and stated that financial systems are allocating funds to its most productive use by making use of principled financing power to meet the SDG's [4; 5]. Though, K. Hugo emphasizes that when we discuss financing mechanisms for sustainable development, it is not only about sufficient revenue and having sustainable financial instruments, rather it is also about making financial policies more sustainable in political, social and environmental terms [6]. The same opinion is held by D. Schoenmaker and W. Schramade, which stated that in conceptualizing the principles of financing mechanisms for sustainable development «finance and sustainability both look at the future» [4] and the conceptual principle of sustainable finance is transition from finance as a goal (profit max) to finance as a means to support sustainable economy.

No doubt every process, including formation of conceptual principles for financing sustainable development mechanisms, has its bumps, problems and fundamental challenges. B. Zoeteman wrote on challenges in the book «Sustainable development drivers» that these challenges cut across the divides of national sovereignty, of limited strategies for economic gain, and of separated disciplines of science [7]. This challenges pose as limitations and it is important to reiterate on H. E. Daly's various component on «limits to growth» that states, neglects and inad-

equacies on a well conceptualized framework of financial mechanisms is already a great injustice on the sustainability development goals in meeting the current and future generation's needs as regards the role of financing which cannot be over emphasized [8]. However, B. Leister in answering the question surrounding limits to growth specifically accentuated that rethinking the essence of money is a necessary ingredient in any effective solution to this, stating thereby that the missing link between sustainability and our money system can no longer be overlooked [9] as P. Ekins enlightens that rectifying resource misallocations helps to boost GNP growth, [10] though GNP do not reflect all features of societal developments that are relevant from a welfare theoretical point of view according to indicators of Sustainable Development.

Thus, despite the significant number of works on the researched issues, the issue of conceptual bases of financing of sustainable development remains debatable, and therefore requires further research.

The purpose of this article focuses on substantiating clearly the conceptualization of the mechanisms behind of financing for sustainable development, most of its sources, institutional mechanisms, relevant tools and levers structured in a policy framework to achieving SDGs.

Research results. Accentuating on financial mechanisms and resources relating to meeting SDG's scholars and practitioners focus on the sources of funds and tools for their accumulation and distribution. In particular the directors for Sustainable Development Search Networks David Smith, G. Schmidt-Traub and J. Sachs, described the following as adequate financial instruments and tool typical for allocation, it is described in the following:

- internal financial flows — official (internal budgetary receipts-tax and non-tax revenues that go through government budgets, except for loans and external financing) and private ones (private funds raised through official flows and commercial private one's finances);
- international financial flows that depend on direction are subdivided into financial resources flows for sustainable development and additional climate finance.

These streams include official state and international funding as well as private resources:

- official state and international funding — preferential assistance — official development assistance, other official flows (non-favorable international government flows are multilateral loans development banks, development finance institutions, government guarantees, insurance, export credit, Official Development Assistance (ODA), other official flows (IOPs);
- private funding — international private funds, commercial international finance, international private funds (IPFs) aimed at climate change mitigation and adaptation are additional climate finance (ODR-climate, IOP-climate, MFP-climate) [11].

The application of the above forms and tools of financing sustainable development requires the development of

appropriate policies for financing sustainable development at both the international and national levels. The Global Outlook on Financing for Sustainable Development takes a fresh look at the inter-linkages between sustainable development finance and policy, revealing that many paradoxes and inconsistencies exist. Though the sustainable development finance market is still in its infancy. This must be fixed through ambitious policy reforms (both in donor and recipient countries). In order to produce optimal financing mixes for developing countries, this market needs a triple shift: more transparency; new international standards and greater policy coherence. Ultimately, this will close emerging policy gaps like debt sustainability, therefore financial resources involved in the field of sustainability have more views underlining in the tools be-

hind the actualization for financing based on conceptualized definition of financial mechanism as regards policy and principles of universal resources [12].

Different authors, organisation and conferences attempts to broaden the understanding of the concept which shows that it all requires proper policy to structure the system of dissemination and allocation of resources. Though long-term economic sense is needed to pursue sound policies. In getting at the sources, the Brundtland report of our common future indicated that Governments must begin now to make the key national, economic, and sectoral agencies directly responsible and accountable for ensuring that their policies, programs, and budgets support development that is economically and ecologically sustainable. The *tables* below show some of these:

Table

Scientific and practical approaches to sustainable financing*

Author & Year	Defined conceptual principles for sustainable development financing
Lixing Zou, 2015	An advanced credit system mobilizes credit resources from various sources, promotes the development of productive force, reduces currency flows, accelerates capital turnover, and facilitates the establishment and development of modern enterprise system by increasing international exchange, aid and using on policy financial incentives to ensure SDG's [16]
Katja Hugo, 2016	Mobilizing domestic resources for sustainable development is based on policy innovations for transformative change using savings, internal debt, external debt, remittances, ODA / debt relief, FDI, International taxation, domestic taxation, mineral rents, social security contributions, trade, public policies [4]
Levine Ross, 2004	The costs of acquiring information, enforcing contracts, and making transactions that creates incentives for the emergence of particular types of financial contracts, markets and intermediaries. Different types and combinations of information, enforcement, and transaction costs in conjunction with different legal, regulatory, and tax systems have motivated distinct financial contracts, markets, and intermediaries across countries and throughout history [17]
Josue Banga, 2018	It is a fixed-income financial instrument for raising capital to finance or refinance eligible green projects that refers to bonds whose proceeds are used to finance environmentally-friendly projects, such as renewables, water and energy efficiency, bioenergy, and low carbon transports with adequate policy statement in place [18]
John Shilder, 2017	Fintech defines it as technology-enabled innovation in financial services that could result in new business models, applications, processes or products with an associated material effect on the provision of financial services. It captures financial innovation with a 'material effect' on financial markets, institutions, and services – minor uses of technology are not counted but are key drivers for financial inclusion which in turn underlies sustainable balanced development. Still focusing more on national; governments regulators for effective administration [19; 20]

* Compiled by the authors on the basis of [4;16—19].

Chinese model for financing sustainable development is analyzed by Lixing Zou and he argued that it is levelled on development-oriented finance which is based on national credit, with market performance as its pillar [16]. This is actually the fundamental feature of development-oriented finance, and also reflects the deepening and development of policy finance that persists in developing the space of strategic credit, analyzing the prediction of development prospects, and making full use of development-oriented financial capital with government credit or its background to realize guidance, and collection of socialized capital and its coordinated operation.

It should be noted that in recent years, China has been actively lending not only to its own economy, but also increasing credit investment in other countries, including countries on the African continent. In particular, in the five years from 2012 to 2017, Chinese lending to sub Saharan African countries jumped to more than 10 billion USD dollars a year [21]. On the one hand, such an increase in Chinese investment in African countries contributes to the financing of many economically and socially impor-

tant projects, especially infrastructure, and thus provides funding for sustainable development projects. On the other hand, there is growing concern about the rapid growth of lending and the possibility of repaying these loans, as well as the growing economic and political dependence of African countries from China.

The implication of this lending practices amplifies the credit risks facing African states and unless the investments financed by China generates substantial economic gains to boosting debt servicing capacities, the loans will have significant implications for growth, debt sustainability, and affordability. With an already mounting debt problem and low foreign exchange reserves, some of these African countries might be exposed to fiscal and external vulnerabilities [21].

To sum up this point, we want to emphasize that the formation of a credit mechanism to finance sustainable development goals requires proper institutionalization of both its market organization and government regulation, taking into account the best international experience and national realities of socio-economic development. This is

especially important for developing countries, where many sustainable development goals are unfulfilled and require significant financial investment.

Considering the mechanisms of financing sustainable development, Katja Hugo focuses on domestic financial resources as the most important financial instrument for most developing countries. This agrees with R. Lander remark in the 5th EG meeting on finance for sustainable Development as Agenda 21 says, 'the largest part of funding for sustainable development has to come from domestic sources, because they own their own promises for transformative change' [23]. Then, there is need to mobilize more resources in order to implement the very ambitious sustainable development goals, and there is an urgent need to change lagging and proven unreliable financial policies to make them better and more sustainable for developing countries as it is in most developed nations presently. Therefore, mobilization can be best viewed as a political and lack of policy issue in most developing nations as it is currently in Nigeria, because without structural policy reforms, her medium-term growth is projected to remain stable [23]. It is all about the bargaining power about who pays and who benefits from revenue policies as regards the government and tax payers as K. Hugo [4] points out further and other organizations with specialize expertise in policy area like the PFI through the OECD committee points to the same direction. Then it is very important to make this process very inclusive and transparent, which will facilitate the making of very strong impute on all social policies. That is if tax payers for instance knows for what they are paying their money, they will be more willing and compliant with their obligations. The institutionalize instruments (which are the commercial banks, investment banks / funds, insurance companies, debt collectors / servicers and the IMF, World bank Group, European Union etc. for the national instruments and international financial institutions respectively) should play its role well in harnessing this.

Following this through, diversifying the financial mix (which is sourcing for funds from financial institutions or investors with an agreement) and moving away from those instruments that are harmful for the environment and social areas is very important. This is why the authors will recommend that developing countries like Nigeria, that are rich in natural resources should not focus on the mineral rent policies. Though the 2014–2015 National report Ukraine shows the upturn mineral rent has on her economy [25]. Nonetheless nations dependent on mineral rent and fossil should consider developing other instruments like digital and technological financing that is currently on the rise and fundamental tools of financing sustainable development because it affects the health of her populace in the long term, and even more there is already a crash and downturn in global oil price during the current pandemic of COVID-19 [26]. Therefore, resource mobilization is very important to enabling environmental reliance. For

example, micro economic policies that fosters growth and job creation in the area of technological advancement will help in monitoring the tax administration and facilitates the proper governing of tax system in many developed nations as pointed by financial stability also. Furthermore, combining national resources bargains with global bargains helps to simultaneously support the effectiveness in a higher scale. This agrees with the combine finance strategic of China and it is a capital-raising mechanism which is an idea of integrating resources «shoveling the peak, filling up the valley», hedging risks, and coordinating development [16].

This means that tax capacity building or regulations for example helps countries combat illicit financial flows according to K. Hugo. Meanwhile, in budgeting process, all policies come together and it is transversal in nature as the Agenda. So, the way a state decides what to tax and levy charge on (revenue raising) and where to allocate those resources (expenditure) directly affects the achievement of the SDGs. In Norway for instance where the SDGs have been integrated into the main budget document since 2016, the accountability feedback loop is functioning quite well. The Norwegian NGO Forum for Environment and Development often refers to the SDG chapter in their budget report always. Therefore, it is of strategic importance to study even further the way different countries use the SDGs in their budgeting processes [26]. According to V. Makagon, the formation of the budget with a minimum deficit through the economically justified level of taxation, tax efficient structure corresponding to the specific conditions of economic development, identification of expenditures within the scope of possible revenue sources, their optimization by priorities will contribute to sustainable growth of production. Thus, the use of the budget deficit as a tool for financial and economic regulation will be great in directing the funds towards the development of priority areas to ensure the future growth of production which, in turn, will positively affect the development of society [27].

According to O. R. Romanenko, S. Ya. Ogorodnik et al, financial policy goals objectives guide the process of formation, distribution and redistribution of financial resources [29]. No doubt low-income countries and lower-middle-income countries have particular problems, raising less than 15% of GDP in revenue on average, compared to around 20% for upper-middle-income countries. Due to difficulties in collecting other sources of revenue, trade taxes are particularly important in low-income countries as these are relatively easy to collect, and because other revenue sources tend to be small owing to the large informal sector, and the difficulties of levying income tax on populations with very low levels of income. The influence of international financial institutions and the impact of trade negotiations have, however, reduced the scope for using trade taxes to fill the public financing gap Stiglitz and Emran noted [30]. This is not to suggest that trade taxes should be higher in developing countries, but rather that

they are an essential policy option, which Nobel laureate recipient Joseph Stiglitz and others have suggested do not necessarily have the negative consequences that the IMF and some others have claimed [31].

To therefore cope with the shortfall in funding, developed countries are proposing innovative financial mechanisms that would leverage additional funds from the private sector. Examples of innovative financing recently explored by the CBD (cash before delivery) include payment for ecosystem services based on a beneficiary pays system; a biodiversity offset mechanism based on a polluter pays system; environmental fiscal reform such as taxation policies; creating markets for green products; and international financial mechanisms such as a global lottery (harnessing the world lottery market), global bonds and trust funds, public guarantees and insurance mechanisms, equity investments, green development mechanism and currency transaction tax. Developing countries are wary of this option as it may impose costs on them. For example, through polluter pays policies and result in a decrease in bilateral assistance as developed countries move away from public funding and push private sector funding [32].

Conclusions. The reforms of financial architecture are very needed to make it more sustainable and more favorable specially to developing nations to make it more just. Domestic public finance is a major development resource and an effective mechanism for financing sustainability, but the revenue bases and tax collecting capacity of devel-

oping countries are more limited than developed countries as seen. Financing the SDG's is still largely unsolved no doubt because of its challenges which has posed limits to growth even after years the SDG's have been abducted but surely a well-articulated and systemized approaches as Sachs, Smith, Hugo etc. had enumerated will cushion the effect and the way government and international organizations should carefully walk through hand in hand to meeting the many goals and objectives of the SDGs, and very importantly will be progressively achieved by proper structuring of policies reforms and also paying attention to the neglected sources and mechanized institutional framework.

The author's concept of sustainable development financing provides for the expediency of forming a system of mechanisms for adequate financing of sustainable development goals through international, national and private financial resources by using various financial instruments and appropriate institutionalization of the financial system and sustainable development financing policy at national and international levels.

At the same time, in the modern dynamic world of innovations and science-intensive technologies, the introduction of innovative financial instruments like the fintech are very important in the context of developing mechanisms for financing sustainable development. However, this requires separate research, this is why we will be exploring more views in these in subsequent sequels to this article.

References

1. United Nations Secretary-General's Executive Summary: Roadmap for Financing the 2030 Agenda for Sustainable Development [2019—2021]. (2019). Retrieved from <https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2019/07/UN-SG-Roadmap-Financing-the-SDGs-July-2019.pdf>.
2. Third International Conference on Financing for Development. (2015, July 13—16). Addis Ababa, Ethiopia). Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=2051&menu=35>.
3. Triple Bottom Line: Environmental Sustainability in Construction Report. (n. d.). Retrieved from <https://www.ukdiss.com/examples/environmental-sustainability-in-construction.php>.
4. Schoenmaker, D., & Schramade, W. (2019). Principles of Sustainable Finance. *Oxford University Press*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/330359025_Principles_of_Sustainable_Finance.
5. Schoenmaker, D. (2017). Investing for the Common Good: A Sustainable Finance Framework. Retrieved from https://bruegel.org/wp-content/uploads/2017/07/From-traditional-to-sustainable-finance_ONLINE.pdf.
6. Hugo, K. (2016). Mobilizing Domestic Resources for Sustainable Development: Toward a Progressive Fiscal Contract. [Chapter 6]. Retrieved from <http://www.unrisd.org/flagship2016-chapter6>.
7. Zoeteman, B. C. J. (n. d.). Sustainable Development Drivers: The role of leadership in Government. *Business and NGO Performance*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/315670154_Sustainable_Development_Drivers_The_Role_of_Leadership_in_Government_Business_and_NGO_Performance.
8. Daly, H. E. (n. d.). Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly. Retrieved from http://library.uniteddiversity.coop/Measuring_Progress_and_Eco_Footprinting/Ecological_Economics_and_Sustainable_Development-Selected_Essays_of_Herman_Daly.pdf.
9. Leister, B. (2012). Money and sustainability: the missing link. A report from the Club of Rome — EU Chapter to Finance Watch and the World Business Academy.
10. Ekins, P. (1993). «Limits to growth» and «sustainable development»: grappling with ecological realities. *Ecological Economics*, 8, 272—273.

11. Schmidt-Traub, Guido, & Sachs, Jeffrey D. (n. d.). Financing Sustainable Development: Implementing the SDGs through Effective Investment Strategies and Partnerships. Retrieved from <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2015/04/150408-SDSN-Financing-Sustainable-Development-Paper.pdf>.
12. Global Outlook on Financing for Sustainable Development (2019). Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264307995-en.pdf?expires=1588935605&id=id&accname=guest&checksum=2E7D18F23D47626E6ABACF87111FA01B>.
13. Plekhanov, S. V. (2009). System of financial support of investment process. *Finance, Money and Credit*, 7 (56), 274.
14. Bernard, I., & Collie, J.-K. (1997). Reasonable economic and financial- the dictionary. French, Russian, English, Spanish terminology, Vol. 2. Moscow: International Relations.
15. Krieglner, E., Messner, D., Nakicenovic, N., Riahi, K., Rockström, J., Sachs, J., Sander van der Leeuw, & Detlef van Vuuren (2019). Transformations to Achieve the Sustainable Development Goals. Report Prepared by the World in 2050 Initiative.
16. Zou, Lixing (2015). Rise of China. Development Oriented-finance and Sustainability development.
17. Levine, R. (2004). Finance and Growth: Theory and Evidence. Retrieved from <https://www.nber.org/papers/w10766.pdf>.
18. Banga, J. (2018). The green bond market: a potential source of climate finance for developing countries. *Journal of Sustainable Finance & Investment*.
19. Financial Sustainability Board. (n. d.). www.fsb.org. Retrieved from <https://www.fsb.org/work-of-the-fsb/policy-development/additional-policy-areas/monitoring-of-fintech>.
20. Schindler, J. (2017). FinTech and Financial Innovation: Drivers and Depth. Pg2 Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs Federal Reserve Board. Washington, D.C.
21. Abdi Latif Dahir. Chinese lending to African countries jumped tenfold in the last five years. (n. d.). Retrieved from <https://qz.com/africa/1463948/chinese-lending-to-african-countries-jumped-tenfold-in-the-last-five-years>.
22. Nicholas Stern Review: The Economics of Climate Change. (n. d.). mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf. Retrieved from http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf
23. The Overview of World Bank Group in Nigeria Says Growth Is related muted in the nation due to her government's lagging policies. (n. d.). www.worldbank.org. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/nigeria/overview>.
24. Finance for Sustainable Development. Testing New Policy Approaches, Proceedings of the Fifth Expert Group Meeting on Finance for Sustainable Development. (1999, December 1—4). Nairobi, Kenya.
25. Extractive Industries Transparency Initiative, UA. National Report of Ukraine 2014—2015. (n. d.). www.ukrnafta.com. Retrieved from https://www.ukrnafta.com/ru/data/Page_Documents/UAEITI_2014-2015_Report_ENG_final.pdf.
26. The World Economic Forum COVID Action Platform. (n. d.). www.weforum.org. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/oil-prices-could-remain-depressed-for-at-least-a-year-heres-why>.
27. Sustainable development goals and indicators: can they be tools to make national budgets more sustainable? (n. d.). www.pse-journal.hr. Retrieved from http://www.pse-journal.hr/en/archive/sustainable-development-goals-and-indicators-can-they-be-tools-to-make-national-budgets-more-sustainable_4883.
28. Chugunov, I., & Makagon, V. (2016). Budget policy under economic transformation. *Economic Annals-XXI*, 158 (3—4 (2)), 66—69.
29. Romanenko, O. R., Ogorodnik, S. Ya., Ziazun, M. S., & Slavkova, A. A. (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
30. Emran, M. Shahe, & Stiglitz, J. E. On selective indirect tax reform in developing countries. (n. d.). www.gsb.columbia.edu. Retrieved from https://www.gsb.columbia.edu/mygsb/faculty/research/pubfiles/1429/Stiglitz_sel_indir_tax.pdf.
31. Griffiths, J. (2018). Financing the Sustainable Development Goals (SDGs), Development, Palgrave Macmillan; *Society for International Development*, 61 (1), 62—67.
32. Sustainable Development in the 21st Century (SD21). Detail Review of implementation of Agenda 21. Study prepared by the Stakeholder Forum for a Sustainable Future. (2012, January). sustainabledevelopment.un.org. Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1126SD21%20Agenda21_new.pdf.

UDC 336.71

NEW ENTITIES ON THE FINANCIAL MARKET — FINTECH, BIGTECH AND NEOBANK — REGULATION PROPOSAL

Folwarski M. ,

Cracow University of Economics, Poland

e-mail: mateusz.folwarski@uek.krakow.pl; ORCID ID: 0000-0001-6109-9110

Abstract. Digitization of financial services and a decrease in trust in traditional financial institutions allow the emergence of new entities that provide services which were traditionally reserved for banks. FinTechs, BigTechs and neo-banks significantly affect the decline in revenues of traditional financial institutions. New entities, however, are not covered by such regulations as banks, and market regulators very often do not have instruments to supervise these companies. The article proposes to create lists of systemically important FinTechs, BigTechs and neobanks that can significantly affect financial stability.

Keywords: FinTech, BigTech, neobank, regulation.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 0; bibl.: 30.

JEL Classification G21

НОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ — FINTECH, BIGTECH І НЕОБАНК — ПРОПОЗИЦІЯ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ

Фольварський М.,

Краківський економічний університет, Польща

e-mail: mateusz.folwarski@uek.krakow.pl; ORCID ID: 0000-0001-6109-9110

Анотація. Оцифрування фінансових послуг і зменшення довіри до традиційних фінансових установ дозволяють виникнути новим організаціям, які надають послуги, що традиційно були зарезервовані для банків. FinTech, BigTech-компанії і необанки суттєво впливають на зниження доходів традиційних фінансових установ. Однак нові організації не підпадають під дію таких нормативних актів, як банки, а регулятори ринку дуже часто не мають інструментів для нагляду за цими компаніями.

FinTech, BigTech-компанії і необанки — це компанії, які успішно конкурують на фінансовому ринку із традиційними фінансовими установами. Їхній динамічний розвиток призводить до проблем, пов'язаних з їхньою класифікацією. Тим не менш, масштаб операцій нових суб'єктів на фінансовому ринку вже настільки важливий, що варто звернути увагу на регулятори ринку, на доцільність конкретних норм інноваційних компаній. Відсутність прозорості та необхідність адекватної звітності, що використовується в банках, негативно впливають на інформацію, яку мають регулятори ринку про FinTech, BigTech і необанки. Тому варто створити списки, що містять набір нових установ, які можуть генерувати збільшення системного ризику. Відповідно до вказівок ЄБА, процес ідентифікації системно важливих установ FinTech / BigTech-компанії і необанки повинен складатися з двох компонентів: набір обов'язкових показників, які національні органи нагляду повинні використовувати для визначення системно важливих установ, набір необов'язкових показників, які національні органи нагляду можуть додатково використовувати, щоб мати можливість точно врахувати особливості вітчизняного банківського сектору. Списки, складені національними макропруденційними установами, повинні бути переглянуті ЄБА, яка, у свою чергу, повинна координувати FinTech, BigTech і необанки в усьому світі за погодженням з ФСБ. Такі списки, складені національними регуляторами, ЄБА і ФСБ, можуть сприяти зміцненню регуляторних норм щодо функціонування нових організацій на фінансовому ринку.

Ключові слова: FinTech, BigTech, необанк, регулювання.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 0; бібл.: 30.

НОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ — FINTECH, BIGTECH И НЕОБАНК — ПРЕДЛОЖЕНИЕ ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ

Фольварский М.,

Краковский экономический университет, Польша

e-mail: mateusz.folwarski@uek.krakow.pl; ORCID ID: 0000-0001-6109-9110

Аннотация. Оцифровка финансовых услуг и снижение доверия к традиционным финансовым институтам позволяют создавать новые организации, которые предоставляют услуги, которые традиционно предназначались для банков. FinTechs, BigTechs и необанки существенно влияют на снижение доходов традиционных финансовых учреждений. Новые организации, однако, не охватываются такими нормативными актами, как банки, и регуляторы рынка очень часто не имеют инструментов для надзора за этими компаниями. Предлагается создать списки системно значимых FinTechs, BigTechs и необанки, которые могут существенно повлиять на финансовую стабильность.

Ключевые слова: FinTech, BigTech, необанк, регулирование.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 0; библи.: 30.

Introduction. Banking is necessary, but banks are not — the words spoken by Bill Gates in 1994 certainly determined the development of the FinTech sector. Banking has ceased to be a place where the client goes, and has become what the client does (banking) (King, 2019). Therefore, as a result of the dynamic development of the FinTech market, numerous challenges have arisen for market regulators and supervisors related to the emergence of new institutions and financial services. The FinTech sector significantly affects the stability of the financial system and its security — not only in the area of cyber-attacks, but also in terms of the scale of operations carried out by FinTech entities. Numerous legal acts had a significant impact on increasing the stability of the banking sector after the financial crisis 2007—2009. Nevertheless, the literature on the subject often emphasizes the lack of regulation of the institutions that make up the FinTech sector, which can lead to significant problems related to the stability of the entire financial sector.

The purpose of the article is to propose a solution to create lists of institutions that significantly affect the stability of the financial sector. One of these lists is a list of systemically important FinTechs, whose collapse could lead to financial market turmoil, the next is a list of financial institutions operating under banking license as credit institutions in the EU but having only an electronic channel for providing financial services (so-called neobanks). In addition, national supervisory authorities should draw up a list of BigTechs whose activities on a given market may lead to their significant systemic importance.

FinTech, BigTech, and neobank — key institutions on the financial market?

Traditional banks have played a key role in the world of finance. However, rapid technological development has influenced the functioning of the economic world so significantly that the main channel for providing financial services are electronic banking channels (Skan, Dickerson, Masood, 2015). Non-traditional institutions — using digital platforms have become participants in the financial market, effectively challenging traditional financial institutions and using their financial capabilities and database (e.g. BigTechs), technological (e.g. FinTechs) and smartphone financial services (e.g. neobanks). They offer financial services focused on consumer needs, using, among others a crisis of confidence in the financial market after the financial crisis 2007—2009 (Ferrari, 2016). It is believed that the global financial crisis 2007—2009

weakening consumer confidence in banks, reduced their competitiveness and negatively affected the profitability of banks. In addition, it had an impact on the lower availability of credits for individuals and SMEs and led to a high percentage of the unemployed who were more willing to use new technological solutions offered by non-traditional financial institutions (Bhasin, 2018). According to, among others de Hann one of the reasons for the rapid expansion of the FinTech sector is the decline in public confidence in traditional financial institutions that has occurred as a result of the financial crisis (de Hann, Oosterloo, Schoenmaker, 2015). The term FinTech is an abbreviation for the term «financial technology», which means companies or representatives of companies that combine financial services through modern, innovative technologies (Dofleitner, Hornuf, Schmitt, Weber, 2017). A company from the FinTech sector is most often defined as a company that offers innovative technology in financial services, which may result in the creation of new business models, mobile applications, processes and even products that have a significant impact on the provision of financial services by financial institutions (FSB, 2017).

In the financial sector, one can distinguish numerous institutions that, as part of cooperation on the financial market and the development of technology, influence the generation of financial innovations in various market segments (Fig. 1).

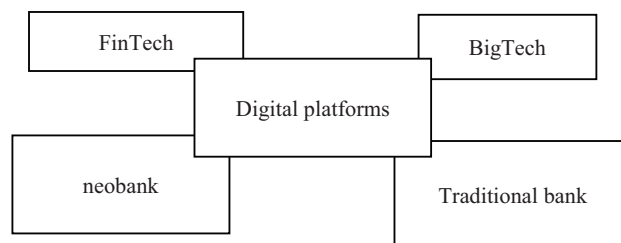

Fig. Digital platforms

Nevertheless, attempts to define and classify companies from the FinTech sector are very difficult due to the dynamics of changes within the products offered by these companies (for example, Revolut is a dynamically developing institution in the payment services segment, which in December 2018, by obtaining a license for banking activities may provide a range of services restricted to banks). Different types of FinTech definitions in the literature usually have three common characteristics:

- financial services,
- technology,
- innovation.

However, innovation and technology cannot serve as an element used to classify a company into a given segment, because the company today will be FinTech if it provides the same services tomorrow. If the company provides a wider range of services or using a constantly improved technology it will already be a new type of FinTech. Nowadays it is very difficult to distinguish a bank from FinTech banking, and sometimes even the concept of FinTech bank is used (especially since financial institutions are shareholders of many FinTechs). Additionally, acquisitions of banks by FinTechs will be more and more frequent (one of the first took place in the USA where FinTech Lending Club bought Radius Bancorp, a small credit institution based in Boston, in order to gain access to a cheap source of financing loans — deposits from customers).

Therefore, FinTech companies offering their solutions can complement traditional banks — increasing customer satisfaction. Nevertheless, there are at least two groups of institutions on the financial market that can significantly affect the financial stability and security of the entire financial sector — neobanks and BigTechs.

Neobank is a type of so-called a direct bank that is completely digital and reaches customers only via mobile applications and computer platforms (Nielsen, 2018). Some authors categorize neobanks as entities that do not have their own banking license, but using the experience of their partners, they offer services licensed by the bank using their mobile applications that facilitate the administration of accounts and cards (Grindstand, 2018). That is why a neobank that has a banking license is often called a new bank. Challenger bank is considered as a new retail bank competing with traditional financial institutions. Nevertheless, numerous auditing companies at least: KPMG, EY, due to the relatively low level of transparency and the short period of activity of these companies, specify FinTechs that operate on the basis of a banking license as a general category — neobanks.

According to EBA analyses, the FinTech sector is growing very fast, as a result of which many consumers are not prepared to implement these innovations. It is also worth emphasizing that the rapid development of the FinTech sector increases the cyber threat and the level of data security (EBA, 2019). Big technology companies (BigTech) have special features that distinguish them from companies in the FinTech sector. FinTech companies offer financial services using digital technology, and the main activity of large technology companies is technology, not finance (BIS, 2018). Companies from the BigTech sector very often obtain licenses from payment institutions and electronic money institutions. BigTech companies are also categorized as technology companies segmented according to various criteria — usually emphasizing the scale of their business: Gang of Four (Amazon, Apple, Facebook,

Google), GAFAM (Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft), GANDALF (Google, Amazon, Netflix, Dell, Apple, LinkedIn and Facebook), BAT (Baidu, Alibaba, Tencent). The scale of operations of technology companies has grown rapidly in the last two decades. The business model of these companies is to enable direct interaction between a large number of users. The «by-product» of their business is a large user database that is used to provide a range of financial services (Big tech ..., 2019).

An important determinant enabling the development of the FinTech sector is the departure from the traditional distribution of financial services in favour of providing services through electronic distribution channels. The move away from providing financial services through traditional (branch) banking is evident throughout Europe — especially in Denmark, where 90% of the adult population uses online banking. Within a few years, mobile banking will become even more important, which due to the convenience of using it will dominate the market for providing financial services (Eurostat, 2018). This is due to, among others an increase in the use of smartphones to use banking services. In Europe, in 2018, over 60% of smartphone users used this device for banking purposes (ING, 2018). Noting these trends in the financial market, FinTechs took advantage of the conservatism of traditional banks and already took over a significant number of banking clients, especially in the segment of young people (the so-called Millenials generation). Basing their strategies in FinTechs on the use of technology allows them to implement changes within 2 weeks, where in the case of traditional banks it takes 3—6 months (Wyman, 2019).

Numerous factors influencing the development of the FinTech market affect the dynamic increase in the number of these companies in the post-crisis period. The number of FinTech companies has been steadily growing since 2009. In February 2019, there were at least 12,500 companies around the world (in America 5,779, in Europe, the Middle East and Africa, there were 3,583, and in Asia and the Pacific — 2,849) (Szmigiera, 2019). However, determining the number of FinTech companies is very difficult and in a world of such dynamic technological changes needed only for statistical purposes.

In addition, the dynamics of changes in the FinTech sector indicates the need to abandon the attempt to classify these companies (which is becoming out-dated) in favour of developing regulatory solutions that have a significant impact on levelling the risks associated with FinTech operations — especially systemic risk.

The European Commission and supervisory authorities are noticing the dynamically developing FinTech sector and are attempting to identify possible threats arising from this sector. The report of the Committee on Economic and Monetary Affairs of the European Parliament determined the scale of development of this sector and its state, in which particular attention was paid to the fact that some FinTech applications implementing financial innovations may

someday become systemic while the development of new financial services and the digitization of existing services will change the infrastructure of financial services market (Sprawozdanie, 2017). Therefore, legislation, regulation and supervision must be adapted to financial innovation and achieve the right balance between encouraging entities to innovative investor and consumer protection and financial stability,

In postulates regarding directions of changes, the most common proposals that eliminate the risks associated with financial innovations are consumer protection and care for financial stability. The low quality of the law — or even its lack in consumer protection, is highlighted, e.g. in crowd funding and community loans. The need to ensure strengthening of financial stability along with the development of financial innovations is also emphasized repeatedly.

The Financial Stability Board stated in 2017 that there are currently no significant threats to financial stability arising from the emergence of innovative solutions offered by FinTech companies. Nevertheless, the analysis identified 10 issues deserving special attention of authorities, three of which are seen as priorities in international cooperation (e.g. monitoring of macroeconomic risk — especially in the loans sector, where a large unpaid portfolio may pose a threat to financial stability) (FSB, 2017).

In the face of significant changes on the financial market, a key element affecting the care of market stability is the lack of information asymmetry. The growing activity of FinTech companies has a key impact on the distribution of financial services to various sectors in global economies. Due to changes in the institutions providing financial services, they should be subject to at least such regulatory requirements regarding, inter alia, information flow like traditional banks. According to numerous studies, not only FinTech companies do not provide necessary information for market regulators, but also market regulators are not interested in collecting information relating to this market (Gerralda, 2019) (von Kalckreuth, 2019).

According to EBA's research on European Fintechs, in about 40% of cases, these companies are not subject to any regulatory, registration, national or international regulations. Additionally, in the case of FinTech companies, an important problem is to clarify their legal status. Only 9% of companies are credit institutions, to which, among others, Capital Requirements Directive applies. It is obvious that FinTech companies have a significant impact on changes in the financial market — often positive. These companies using new technologies, among others to collect, process and disseminate information and offer services — to other companies or end users, they significantly reduce the operating costs of financial institutions. However, many of the services that FinTechs provide were also previously provided by traditional financial institutions, or they were introduced quickly (except for crypto currencies).

Attempts to regulate the FinTech, BigTech and neobanks sectors, and systemically important institutions — a solution proposal.

The development of the FinTech sector causes many threats and problems related to financial stability, which is highlighted by the IMF and the World Bank. Due to the collapse of numerous financial institutions after the financial crisis, attention was also paid to the FinTech sector, which by providing financial services may quickly be «too big to fail», which is why some companies from the FinTech/BigTech sector or neobanks should be subject to detailed regulations. It is therefore necessary to reconsider the regulatory approach in the field of services provided by these entities (Magnuson, 2017).

The innovative nature of the activities undertaken by FinTechs and satisfying the financial needs of consumers often in a faster, better and cheaper way increases the interest in these companies. Entities from the FinTech sector are becoming a real threat to the further functioning of at least some banking enterprises (Blomstrom, 2018).

The growing scope of operations of FinTech companies leads to the establishment of research teams operating at institutions forming a financial security network at national and international level. As part of the EBA's work, the following challenges were indicated facing the financial market in connection with the emergence of technological innovations (EBA, 2018):

- consumer protection,
- prudential risk analysis,
- the impact of the FinTech sector on the business models of financial institutions,
- creation of regulatory sandboxes,
- the impact of technological innovations on the restructuring and orderly liquidation of credit institutions.

Companies in the FinTech sector very often do not have significant capital and do not incur significant investment outlays related to consumer security and protection. Therefore, there may be a significant problem related to the protection of consumers using the services of FinTech companies. Consequently, identifying and limiting prudential risk is a very important task. The EBA also indicates the impact of the FinTech sector on restructuring and orderly liquidation of credit institutions. The provisions of the BRRD Directive (2014/59) implemented in EU countries do not provide for an analysis of the impact of financial innovation on restructuring and orderly liquidation of credit institutions. Financial institutions, as part of competition with companies from the FinTech sector, can make high-risk decisions.

The activities of FinTech companies should be regulated depending on the segment in which the entity provides its services. For example, crowd funding and P2P platforms facilitate crediting, which is why they can threaten financial stability in the retail and commercial banking sectors, leading to bad credit and excessive debt of the society, resulting in an increase in the number of

outstanding loans (FinTech Credit, 2017). Activities of, among others, robo-advisers can lower credit standards through the overall automation of asset and property management. Automated advisor environments are susceptible to algorithm modification and manipulation, which can lead to incorrect advice and sales. As a result, such practices may expose institutions to significant risks of financial stability (Magnuson, 2017).

The development of the technological innovation market in the field of blockchain technology requires regulatory authorities to develop new regulation and supervision strategies (Yagiz, 2017). The lack of technical knowledge of regulatory authorities undoubtedly impedes regulatory activities and causes significant regulatory uncertainty, as there is a huge gap between the way FinTech innovations work, which regulators often do not understand (Donnellan, 2018).

With regard to payment services, innovations such as crypto currencies can potentially significantly deteriorate financial stability and systemic risk of the entire financial sector. The open, decentralized nature of virtual currencies, inadequacy of formal management and lack of legal status, as well as the fact that they operate without the support of a central bank or government, may generate operational, liquidity and leverage risk, and may also increase the growth of illegal transactions on the financial market. However, currently the FSB and the G20 group signal that crypto currencies do not pose a threat to EU stability (FSB, 2018), and the ECB indicates that all potential implications of crypto currency functioning are limited or manageable under the existing regulatory framework (EBC, 2019).

Nevertheless, the scale of operations and the growing number of non-banking entities that can provide financial services as well as the lack of information about companies should force market regulators to require a different approach to the FinTech, BigTech and neobanks market. National institutions dealing with macro-prudential supervision and drawing up a list of systemically important credit institutions should draw up lists of systemically important: FinTechs, BigTechs and neobanks providing financial services in a given country. Lists of these institutions should be prepared every six months due to the specificity of companies in these sectors. The list of systemically important institutions should include

all FinTech market segments that have been distinguished in the FSB, BigTechs and neobanks classification. Identification of systemically important institutions by national authorities should be carried out as in the case of systemically important banks: based on: the size, importance for the national economy and the European Union, the importance of cross-border activities and the interconnectedness of a given institution or group with the financial system. The identification process should take into account the updated EBA guidelines of 16 December 2014 on criteria for determining the conditions for the application of the CRD Directive in relation to the assessment of other systemically important institutions (EBA, 2013). In accordance with EBA guidelines, the identification process of systemically important FinTech/BigTech and neobanks institutions should consist of two components:

- a set of mandatory indicators which national supervisory authorities should use to identify systemically important institutions,
- a set of optional indicators, which national supervisory authorities can additionally use to be able to precisely take into account the specifics of the domestic banking sector.

Lists drawn up by national macro-prudential institutions should be reviewed by the EBA, which in turn should coordinate FinTechs, BigTechs and neo-banks globally in consultation with the FSB.

Conclusion. FinTechs, BigTechs and neobanks are companies that successfully compete on the financial market with traditional financial institutions. Their dynamic development leads to problems related to their classification. Nevertheless, the scale of operations of new entities on the financial market is already so important that it is worth paying attention to the market regulators, to the need for specific regulations of innovative companies. The lack of transparency and the necessity of adequate reporting used in banks negatively affect the information that market regulators have about FinTechs, BigTechs and neobanks. Therefore, it is necessary to create lists containing a set of new institutions that can generate an increase in systemic risk. Such lists drawn up by national regulators, EBA and FSB may contribute to strengthening the regulations regarding the functioning of new entities on the financial market.

References

1. Bhasin, B. (2018). Evolution of technology in financial markets. *IJIRR*, 5 (8).
2. Big tech in finance: opportunities and risks. (2019). *BIS Annual Economic Report*.
3. BIS. (2018). Big tech in finance and new challenges for public policy. London.
4. Blomstrom, D. (2018). Emotional Banking: Fixing Culture, Leveraging FinTech and Transforming Retail Banks into Brands, Palgrave Macmillan. London.
5. Carney, M. (2018). To G20 Finance Ministers and Central Bank Governors (G20 meeting, Buenos Aires, 13 March 2018). Retrieved from www.fsb.org/wp-content/uploads/P180318.pdf.
6. de Haan, J., Oosterloo, S., & Schoemaker, D. (2015). Financial markets and institutions, a European perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Donnellan, T. (2018). Challenges in fintech regulation. Retrieved from www.smartbrief.com/original/2018/10/challenges-fintech-regulation.

8. Dorfleitner, G., Hornuf, L., Schmitt, M., & Weber, M. (2017). *FinTech in Germany*. Springer International Publishing.
9. Parlament Europejski i Rada. (2014). Dyrektywa 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 r. Ustanawiająca ramy na potrzeby prowadzenia działań naprawczych oraz restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji w odniesieniu do instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych.
10. EBA. (2013). On the criteria to determine the conditions of application of Article 131 (3) of Directive 2013/36/EU (CRD) in relation to the assessment of other systemically important institutions (O-SIIs), EBA/GL/2014/10.
11. EBA. (2018). The EBA's FinTech roadmap conclusions from the consultation on the EBA's approach to financial technology.
12. EBA. (2019). Consumer Trends Report 2018/2019. London.
13. ECB. (2019). Crypto-Assets. *Occasional Paper Series*, 223.
14. Eurostat. (2018). Internet banking on the rise. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eu-rostat-news/-/DDN-20180115-1>.
15. Ferrari, R. (2016). FinTech Impact on Retail Banking — From a Universal Banking Model to Banking Verticalization. S. Chishti, J. N. Barberis (Eds.). *The FinTech Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries*.
16. Financial Stability Implications from FinTech, Supervisory and Regulatory Issues that Merit Authorities' Attention, Financial Stability Board (2017, June 27).
17. FSB. (2017, May). FinTech Credit. Retrieved from https://www.bis.org/publ/cgfs_fsb1.pdf.
18. FSB. (2017, June). Financial Stability Implications from FinTech.
19. FSB. (2018). Crypto-asset markets. Retrieved from www.fsb.org/wp-content/uploads/P101018.pdf.
20. FSB. (2019). FinTech and market structure in financial services. Retrieved from www.fsb.org/2019/02/fintech-and-market-structure-in-financial-services-market-developments-and-potential-financial-stability-implications.
21. Grindstand, S. (2018, September). What is a Neobank really? *Mobile transaction*. Retrieved from <https://www.paconsulting.com/insights/what-is-a-neobank-really>.
22. ING. (2018). How do you prefer to pay? International survey mobile banking. Retrieved from https://think.ing.com/uploads/reports/ING_International_Survey_Mobile_Banking_2018_-_ways_to_pay.pdf.
23. King, B. (2019). *Bank 4.0 Banking Everywhere, Never at a Bank*. Chichester: John Wiley & Sons.
24. Magnuson, W. (2017). Regulating Fintech 71 (4). *Vanderbilt Law Review*, 1168.
25. Market Ripe For Neobank Success. (2018). *Nielsen*. Retrieved from <https://www.nielsen.com/au/en/insights/article/2019/market-ripe-for-neobank-success>.
26. Skan, J., Dickerson, J., & Masood, S. (2015). The future of fintech and banking: Digitally disrupted or reimagined? Tech. rept. Accenture. Retrieved from <http://www.accenture.com/us-en/Pages/insight-futurefintech-banking.aspx>.
27. Sprawozdanie Komisji Gospodarczej i Monetarnej w sprawie FinTech. (2016). Wpływ technologii na przyszłość sektora finansowego, 2243.
28. Szmigiera, M. (2019). Number of FinTech startups worldwide 2019 by region. Retrieved from www.statista.com/statistics/893954/number-fintech-startups-by-region.
29. Wyman, O. (2019). The state of the financial services industry 2019: Time to start again. Retrieved from <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliverwyman>.
30. Yagiz, B. (n. d.). Fintech's decentralized nature challenges regulators as industry transforms banking. Retrieved from www.reuters.com/article/bc-finreg-fintech-banking/fintechs-decentralized-nature-challenges-regulators-as-industry-transforms-banking-idUSKBN18L2JL.

UDC 336.6:004.7

LICENSING E-MONEY INSTITUTIONS IN THE EUROPEAN UNION AS A WAY OF TRANSFERRING GLOBAL CAPITAL FLOWS

Sloboda L.,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: larisabaht@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8953-9111

Abstract. This research consists of a general analysis of the benefits and requirements to obtain the e-money institution license in the European Union countries. The author outlines the main analytical trends and regulatory issues for providing remittances by European payment institutions. An analysis of the digital remittance transactions conducted by the e-money service providers in the EU shows a positive tendency of the value is expected to show an annual growth rate (CAGR 2020—2023) of 13.1% resulting in the total amount of USD 59,774m by 2023. The conclusion clarifies opportunities for investors which may use this way for transferring global capital flows across the EU in other world countries for parking and safeguarding their money for the initial phase of the global financial crisis 2020. Case studies provide market-valuable insights about the value of remittances in the different countries in the EU, compare advantages for the licensing e-money institutions against commercial banks, and present descriptions of the requirements and key stages of the application process to be undertaken for payment institutions in the European financial market.

Keywords: open banking, e-money institutions, financial capital, Fintech, B2B payments, regulation, licensing process, license application, compliance.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 15.

JEL Classification F23, G21, O16

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ЯК ШЛЯХ ТРАНСФЕРУ ГЛОБАЛЬНИХ ПОТОКІВ КАПІТАЛУ

Слобода Лариса Ярославівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів банківської справи та страхування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: larisabaht@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8953-9111

Анотація. Проведено аналіз переваг і вимог для отримання ліцензії інституту електронних грошей у країнах Європейського Союзу. Окреслено основні аналітичні тенденції та регуляторні питання щодо забезпечення грошових переказів європейськими платіжними установами. Аналіз трансакцій із цифровими переказами, які проводять постачальники послуг електронних грошей в Європейському Союзі, показує позитивну тенденцію, яка очікується, що показник річного темпу зростання (CAGR 2020—2023) становить 13,1 %, а це призведе до загальної суми 59,774 мільйона доларів США до 2023 року. Висновок роз'яснює можливості для інвесторів, які можуть використовувати цей спосіб для трансферу глобальних потоків капіталу через країни ЄС в інші країни світу для паркування і збереження своїх грошей на початковій фазі світової фінансової кризи 2020 року.

На основі отриманих результатів обґрунтовано розуміння вартості грошових переказів у країнах Європейського Союзу, ринкові переваги ліцензування установ електронних грошей порівняно з комерційними банками для інвесторів і споживачів фінансових послуг, а також розкрито регуляторні підходи і ключові етапи процесу ліцензування платіжних інституцій на європейському фінансовому ринку. Перспектива подальших досліджень у сфері розвитку платіжних компаній полягає в обґрунтуванні відмінних особливостей регулювання діяльності ФінТех-компаній у різних країнах світу, включаючи вимоги до капіталізації, комплаєнсу та управління фінансовими ризиками, а також процедури KYC (Know Your Customer Identification) при відкритті рахунків клієнтам дистанційно. Подальший розвиток інститутів електронних грошей у сфері FinTech суттєво трансформуватиме бізнес-моделі міжнародних банків і може призвести до заміни класичних форм банківської діяльності.

Ключові слова: банкінг, інститути електронних грошей, фінансовий капітал, ФінТех, платежі B2B, регулювання, процес ліцензування, застосування ліцензії, комплаєнс.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 15.

ЛИЦЕНЗИРОВАНИЕ ИНСТИТУТОВ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ КАК ПУТЬ ТРАНСФЕРА ГЛОБАЛЬНЫХ ПОТОКОВ КАПИТАЛА

Слобода Лариса Ярославовна,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов банковского дела и страхования
Львовского образовательно-научного института
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: larisabaht@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8953-9111

Аннотация. Это исследование состоит из общего анализа преимуществ и требований для получения лицензии учреждения электронных денег в странах Европейского Союза. Выделены основные аналитические тенденции и вопросы регулирования предоставления денежных переводов европейскими платежными организациями. Анализ транзакций с цифровыми денежными переводами, проведенных поставщиками услуг электронных денег в ЕС, показывает, что положительная тенденция к значению, как ожидается, покажет годовой темп роста (CAGR 2020—2023) в размере 13,1 %, в результате чего общая сумма составит 59 774 долларов США. к 2023 году. В заключении уточняются возможности для инвесторов, которые могут использовать этот способ для перемещения глобальных потоков капитала через ЕС в другие страны мира, для парковки и защиты своих денег для начальной фазы глобального финансового кризиса 2020 года. Тематические исследования дают рыночную ценность понимание стоимости денежных переводов в разных странах ЕС, сравнение преимуществ лицензирования учреждений, занимающихся электронными деньгами, против коммерческих банков, а также описание требований и ключевых этапов процесса подачи заявок для платежных учреждений в европейских финансовых рынках.

Ключевые слова: открытый банкинг, учреждения электронных денег, финансовый капитал, ФинТех, платежи B2B, регулирование, процесс лицензирования, виды лицензий, комплаенс.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; библи.: 15.

Introduction. Existing challenges is performed financial satiation globally. The COVID-19 outbreak has prompted banks and other financial institutions to move with lightning speed toward mobile work arrangements — and with that move comes pressing new considerations. Central Banks and Supervisors are adjusting to managing remote workers. IT departments of the banking institutions are feeling the strain of equipping huge numbers of people with secure network access and mobile devices. And security issues must be reassessed in the light of massive workplace changes made in the month of March [1]. But separate from the tragic health implications of COVID-19, financial expert mentioned there's likely going to be a new kind of further global recession [2].

In the long term, however, the stage is set for unprecedented growth, because on the other side of COVID-19 crisis, fundamentals are strong. Technology is laying the foundations for every business to have global opportunities, and governments of the world are pumping money into the economy by the billions. After the 2008 financial crisis, the global financial community saws the birth of dozens and dozens of brand new multi-billion dollar businesses (Instagram, WhatsApp, Uber, Airbnb, Dropbox, Slack, etc.). All of them were started by young people who probably would have gotten jobs at PwC or some established bank if not for the previous recession. The financial experts mentioned about this sort of activity again in the 2020s, because recessions can also lead to reinventions. Companies that try to stay the same get

chewed up and spat out (for example Blockbuster, Toys «R» Us, Phones4U), whereas companies that reinvent themselves do well (for example Netflix, Disney, Apple, Microsoft). Thus, in many cases, small, nimble business become the bright sparks that fly high after a recession [3].

This situation has led to new opportunities and Fintech implementation advantages in the financial industry and investment activity. Investors' behaviour is looking for new ways and prospects for parking money through the investing in new spheres in businesses with Fintech implications in the European Union and Offshore financial jurisdictions. Based on the growing up fast and cheap customers' needs in remittances and electronic transactions licensing of the E-Money Institutions (in the EU) and Money Transfer Operators (in the Offshore jurisdictions) will be the most successful way for the investors to serve the financial needs their companies and satisfy needs on other users of financial services after recession period.

Literature Review. Payment industry and role of the Fintech e-money institutions in the current financial market development at the international level are one of the most important and discussed issues in the area of financial innovations and banking among professionals, scientists, lawyers, advisors and other users of analytical publications. Famous bankers and knowledgeable participants from different authorities, especially The World Bank, International Finance Corporation, Basel Committee on Banking Supervision, Central Banks, Financial Authorities, External Audit Companies, and others, play an

important role in the development and implementation of modern practical approaches to the creation of open banking which is impossible without payments' Fintechs. The study of various aspects of payment institutions is the subject of research mostly foreign practitioners analysts and financial advisers to justify the most profitable investment decisions, while research on the functioning of this area of the financial market needs to be intensified under new conditions of redistribution of financial capital at the geopolitical level.

A significant contribution to the development of scientific and methodological approaches to regulating the activities of payment institutions has been made by such foreign scholars as Malte Krueger, Drehmann, Mathias, Charles Goodhart, Godschalk Hugo, Lelieveldt Simon, Mester Loretta J., Pichler Rufus, Ramasastry Anita, Vartanian Thomas P., Van Hove Leo, Vereecken Marc, and others [4]. However, the current conditions for the functioning of the European financial market and trends in its transformation through the redistribution of global capital flows in a transparent environment require new approaches to the study of this topic based on practical aspects. Some points of the e-money institutions' activities in regard to Fintech initiatives in the global banking industry have outlined by author in the previous part of the research [5].

Methods. The methodological basis of the study is a comparative analysis of the modern trends in the payment institutions industry within Fintech initiatives. The author applies statistical analyses and logical interpretation to estimate analytical trends related to the volumes and factors of digital remittances in the EU. Based on the research of the EU regulatory requirements and key indicators to obtain e-money institutions license the key stages of the license granting is outlined and EU countries comparison is created for this purpose.

The purpose of the research. The purpose of this article is to outline the main trends, requirements, and benefits of licensing e-money institutions in the European Union as a way of transferring global capital flows. Case studies aim to provide market-valuable insights about the value of remittances in the different countries in the EU, compare advantages for the licensing e-money institutions against commercial banks, and present descriptions of the requirements and key stages of the application process to be undertaken for payment institutions in the European financial market.

Results. According to the EU regulation Payment institution under PSD2 Directive offers services of execution of payment transactions, including credit transfers and direct debits, issuing or acquiring payment instruments, money remittances, foreign exchange services, and similar services. Payment Institution license is suitable for credit card processors, payment account operators, remittance businesses, foreign exchange businesses, payment initiation companies, and so forth. Minimum capital requirement to set-up this company is EUR 125 000 [6]. E-money institution (EMI) can issue electronic money (the digital equivalent of cash stored on an electronic device). EMI can

do all the things the Payment Institution can do and is also allowed to provide IBAN accounts, payment cards and e-wallets. The minimum initial capital to obtain this kind of licence is more higher than for Payment Institution — EUR 350 000 [6].

The European Central Bank in regulatory statements outlines that electronic money (e-money) is broadly defined as an electronic store of monetary value on a technical device that may be widely used for making payments to entities other than the e-money issuer. The device acts as a prepaid bearer instrument which does not necessarily involve bank accounts in transactions [7]. E-money products can be hardware-based or software-based, depending on the technology used to store the monetary value. In the case of hardware-based products, the purchasing power resides in a personal physical device, such as a chip card, with hardware-based security features. Software-based products employ specialised software that functions on common personal devices such as personal computers or tablets. To enable the transfer of monetary values, the personal device typically needs to establish an online connection with a remote server that controls the use of the purchasing power. Schemes mixing both hardware and software-based features also exist [7].

Basically, an electronic money institution, as a type of payment institutions, is permitted to provide the following financial services within the European Union once the license has been granted:

- opening of multi-currency electronic money accounts and safekeeping of electronic money;
- issuance and redemption of electronic money and provision of payment services related to it payments within the company's electronic money accounts (internal Payments); incoming and outgoing local payments in Euros in SEPA area; incoming and outgoing cross-border payments in various currencies via SWIFT;
- foreign currency exchange within electronic money accounts for the following currencies, including the following currencies: EUR (Euro), USD (United States Dollar), GBP (Pound sterling), wherever possible, and others currencies which depend on the investors' privilege and potential customer base;
- provision of payment services not related to electronic money (with currency exchange);
- local payments via local partners: commercial banks/electronic money institutions / payment institutions;
- issuance of Visa / MasterCard prepaid or debit cards related to the electronic money accounts.

Experts' analyses show that e-money institution is a favourable and cost-saving legal form for creating Fintechs' companies not only in the European Union but across the globe and in offshore countries as well because the financial sector is the largest user of digital technologies and represents a major driver in the digital transformation of the economies and societies.

FinTech industry and e-money institution regulatory framework is a priority sphere at the international level, for example for the G20 countries. The European Commission contributes to policy discussions at the Financial Stability Board and in other international fora. An increasing number of jurisdictions have developed regulatory and supervisory frameworks to address specific forms of FinTech innovation. Outside Europe, regulators have mainly focused on payment instruments and services and alternative forms of financing, such as crowdfunding and peer-to-peer lending. For more interaction with FinTech developers, a number of supervisors (for example, Australia, Canada, the United States, Hong Kong, Singapore, and Japan) have set up special FinTech hubs and developed experimentation frameworks for innovative companies called 'regulatory sandboxes' [8]. As a result, The European Commission and European supervisory bodies (European Central Bank, European Banking Authority) pays significant attention to the payment institutions' industry regulation and creates a favourable regulatory environment for the increased numbers of such kind of financial firms. The Europe's regulatory and supervisory frameworks should allow firms operating in the EU Single Market to benefit from financial innovation and provide their customers with the most suitable and accessible products. Such frameworks should also ensure a high level of protection for consumers and investors and ensure the resilience and integrity of the financial system.

The benefits of technological innovation were already at the heart of the revisions to the Payment Services Directive and to the Directive and Regulation on Markets in financial instruments.

Analyses show the following trends of digital remittances provided by EMI's and payment institutions in Europe [9]:

- total transaction value in the Digital Payments segment amounts to USD 802,882m in 2020;
- total transaction value is expected to show an annual growth rate (CAGR 2020—2023) of 7.6% resulting in the total amount of USD 999,205m by 2023;
- the market's largest segment is Digital Commerce with a total transaction value of USD 754,754 m in 2020;
- from a global comparison perspective it is shown that the highest cumulated transaction value is reached in China (USD 1,928,753 m in 2020);
- the higher number of payments value in this segment at the end of 2018 year is fixed in Luxembourg — USD 2993,8 m, Italy — USD 739 m; Portugal — USD 72,3 m; France — USD 61,5 m; Germany — USD 33,5 m; Greece — USD 36,1 m; Belgium — USD 48,7 m; Austria — USD 4,4 m; Croatia — USD 5,5 m; Sweden — USD 4,4 m.

This statistic presents the volume of e-money payments in Europe as of 2018, broken down by country. The highest use of e-money was recorded in Luxembourg, where approximately 2.9 billion transactions were carried out with e-money.

According to the FATF organization, the number of digital transactions is growing by almost 13% a year. By 2022, an estimated 60% of global GDP will be digitized. Currently, there are no comprehensive, internationally-agreed standards for developing digital ID [10]. That is a clear reason for the huge investment in Fintech companies during the last three years. However, for the licensing process, all regulatory authorities require Digital approach for KYC (Know Your Customer Identification) before account opening for corporates and individuals' customers [11].

As e-money institutions allow remittances and issuing e-money their digital ID systems shall meet high technology, organizational and governance standards hold great promise for improving the trustworthiness, security, privacy, and convenience of identifying natural persons. In relation to the FATF Standards, appropriately reliable, independent digital ID systems could: facilitate customer identification and verification at onboarding; support ongoing due diligence and scrutiny of transactions throughout the course of the business relationship, facilitate other customers due diligence measures, and aid transaction monitoring for the purposes of detecting and reporting suspicious transactions, as well as, general risk management and anti-fraud efforts [10].

This list of ID system requirements is essential for the companies which are going to obtain an e-money license in the EU because usually Central Banks in all EU countries require operational risks procedures, cybersecurity risk assessment measures, and Know Your Customer identification policies in a licensing application package before granting a license. However, small payment companies have a great partnership with IT companies, they are flexible and usually well-capitalized to conduct this kind of business based on new digital innovations.

One of the most important benefits of the carrying e-money business is transacted money in different currencies across the globe for fewer costs compared to banks.

Currently, commercial banks have strong customer bases, while alternative e-money institutions offer more appealing pricing. However, the aforementioned market inefficiencies have also created unmet market needs for efficient and innovative financial services. Due to the poor choice of existing financial solutions, an increasing number of clients are looking for alternative financial service providers. This situation is attractive for new market entrants offering innovative and technologically advanced solutions, thereby increasing the bargaining power of clients, who can choose an alternative financial service provider over commercial banks.

Commercial banks pose the following disadvantages to corporate clients, such as:

- long payment processing times;
- obligatory physical presence to open an account;
- long and costly due diligence procedures for onboarding clients;
- significant foreign exchange fees 2—5%;

- requirements for non-EU companies to have a subsidiary in that country, which may involve costly legal, accounting, auditing, and bookkeeping services;
- the obligation to maintain a minimum deposit for non-EU residents and/or non-EU companies;
- high administrative and/or operational costs, and lengthy administrative procedures (initial fund request, legal, language and etc.) are among the top restrictive factors for SMEs to open a bank account in the EU.

Most banks do not have flexible capabilities to develop the market infrastructure which would enable executing contactless and instant payments to SMEs; to support the involvement of payment service users and their influence in deciding on payment services offered in the market; to increase payment service users' trust in electronic payments and foster their usage habits; to improve innovations in the financial payment industry quickly and efficiently.

Currently, the potential financial return of entering the market outweighs the costs. However, the competition is likely to increase in the near future and subsequent market entrants will not only face a strong competitive environment but also legal barriers, solid capital requirements, demanding financial policies, adequate know-how of the industry requirements, and regulations. This might discourage their establishment due to the relatively high risk and high sunk costs.

Thus, the licensing of electronic money companies in The European Union has become a very popular business process during the last years. While there are some alternative options, such as Monzo, Paypal, and Revolut, who charge from 2–5% for a transaction and from 0.25–2% for currency conversion, their business models are mostly intra-European and focused on individuals rather than businesses.

The above-mentioned reasons are essential to implement a globally prevalent practice is increasingly applied in The EU's payments market-trading or service provision businesses establish their payment or electronic

money institutions rather than using bank services. The key drivers of FinTech e-commerce are the availability of mobile internet and smart phones, loss of public trust in banks, and dissatisfaction with banking services. But each kind of e-money institution is looking for arrangements with large and reputable banks after granting a license by Central Bank because has an account opening purpose and shall satisfy safeguarding regulatory requirements.

It should be noted, that e-money institutions issue electronic money, which is issued at par value in return for a fiat currency deposit. This means that e-money issuance does not have an impact on money creation in the economy. E-money can be used for payment within a closed network or several networks as long as the latter are rendered interoperable. Under dedicated regulatory frameworks, such as the EU Electronic Money Directive to be redeemed at par value on demand. Although e-money is not directly backstopped by the government, there are strict regulatory requirements that govern the safekeeping of the deposits against which it has been issued. E-money issuers generally keep these funds in bank deposits and are thus exposed to counterparty risk. In this sense, commercial bank money within the limits of the applicable deposit guarantee scheme is safer than e-money [12, p. 35].

That is why e-money institutions shall open accounts in large and reputable banks for the carrying payment transaction services.

Analyses of practical aspects of the financial business show, that banks require the comprehensive list of documents for the on-boarding non-banking financial Institutions (payment service providers and e-money institutions) for the account opening purposes. This list of documents could be classified for the main groups, which include corporate documents, regulatory and tax statements, shareholders' and key management documents, account signatories, financial reports, clients' structure, and a package of the compliance documents (Table 1). It is recognized internationally and accepted in every European bank before an account opening for the e-money institution.

Table 1

List of documents required for the on-boarding of non-bank financial Institutions (PSPs and EMIs)

Type of Documents	List of documents
Initial Documents	
Corporate	Company Group Structure Chart
	Organisation Chart
	Certificate of Incorporation
	Business Registration Certificate
	Board Resolution — bank account opening
	Directors' appointments
	Memorandum & Articles of Association
	Latest Annual Report
	Business plan and / or Marketing plan (This documents will help us and the correspondent bank understand the bank's setup and ambitions)
Regulatory documents	Copy of the Financial Licence
	Copy of any additional licences, which regulates the activity of the Bank
	Financial Licence Application (for new entities, less than 24 months old)

Table 1 (continued)

Type of Documents	List of documents
Tax Documents	W-8BEN-E (Certificate of status of BO for US Tax Withholding and Reporting)
	Authorised signatory(s) personal TIN code
Shareholders' Documents	Shareholder Structure Chart
	List / Register of Shareholders
	Copy of passport (either certified or apostilled or notarised)
	Proof of address
	Bank Reference, Bank Statement and Wealth Declaration (will depend on the history of the bank and requirements of the Correspondent Bank)
	Shareholders structure
Key Management	List of Board Members
	List of Directors
	Copy of passport (either certified or apostilled or notarised)
	Proof of address
	CV for each Director
	CV for key personnel (Compliance Officer / MLRO)
Account Signatories	List of Authorised signatories / Directors Declaration / Certificate of Incumbency
	Certified copies of ID / passports for each account signer
	Information about all signatories (Proof of Address, CV)
	Bank reference with three months bank statement
Financial Documents	Last available audited Financial Statement
	Balance Sheet
Client's Structure	Number of clients
	Type of clients
	Size of clients
	Client industry
	Domicile of clients
	Risk profile of clients
Compliance documents	Policies and procedures consistent with applicable AML, CTF & Sanctions regulations and requirements to reasonably prevent, detect and report, e.g.:
	AML / CTF Compliance policy
	Sanctions Policy
	Customer Identification Programme
	Customer Acceptance Policy
	Risk Based Approach / Risk Assessment Policy
	Policy covering relationships with PEPs, their family and close associates
	Latest External Audit Report on Compliance
	Wolfsberg Questionnaire (only collect)
	Last independent compliance audit (only collect)
	Information about AML officer (Name, title, email, phone, address)
	Firm's clients KYC on-boarding forms
	Internal risk classification criteria (if not stated in Compliance Program)

Source: Created by author based on the BFI's Internal processes for the KYC Audit.

The most sensitive question for central banks and regulatory authorities before starting application process is identification beneficial owners of the applicants company. By the end of 2014 the European Union had approved a beneficial ownership register, leaving the decision on whether to make that register public to individual Member States [8].

At the end of 2017 the EU agreed to the fifth anti-money laundering directive which contains a set of new anti-money laundering rules and will increase transparency in the ultimate beneficial ownership of companies. Every European country is applying these rules to be sure about safeguarding clients' funds and protect money-laundering issues. However, some European countries become more

popular for the investor's attractiveness and create business-friendly regulatory atmosphere for financial institutions.

Comparative analyses of the key requirements for the licensing e-money institution show some differences in the application process and substance criteria, such as (Table 2). Country research shows, that Lithuania has quite literally put its economic heart and regulatory soul into attracting fintech firms that appear in fourth place globally. A country with a population of about a third the size of London is now arguably Europe's second fintech center. The significant number of international business companies have Lithuanian owners or are founded by international entrepreneurs who have chosen Vilnius as their European base.

Table 2

Comparison of the key criteria of licencing payment institutions in the European countries

EU Countries	Regulatory Authority	Application in English	Minimum Number of Directors	Resident Director	Language requirements*	Official rules in English
Austria	Australian Financial Market Authority	Yes	2	No	Yes	Yes
Belgium	National Bank of Belgium	Yes	2	Yes	No	Yes
Bulgaria	Bulgarian National Bank	No	2	Yes	Yes	No
Croatia	Croatian National Bank	Yes	2	Yes	No	Yes
Cyprus	Central Bank of Cyprus	Yes	2	Yes	No	Yes
Czech Republic	Czech National Bank	Yes	2	Yes	No	Yes
Denmark	Danish Financial Supervisory Authority	Yes	2	Yes	No	Yes
Estonia	Bank of Estonia	Yes	2	Yes	No	Yes
Finland	Financial Supervisory Authority	Yes	2	n/a	No	Yes
France	Banque De France	No	2	Yes	No	Yes
Germany	BaFin	No	2	Yes	No	Yes
Greece	Bank of Greece	Yes	2	Yes	No	Yes
Hungary	Central Bank of Hungary	No	2	n/a	Yes	Yes
Ireland	Central Bank of Ireland	Yes	2	Yes	No	Yes
Italy	Bank of Italy	Yes	2	Yes	No	Yes
Latvia	Financial and capital Market Commission	Yes	2	Yes	No	Yes
Lithuania	Bank of Lithuania	Yes	2	Yes	No	Yes
Luxemburg	Commission de Surveillance du Secteur Financier (CSSF)	Yes	2	n/a	No	Yes
Malta	Central Bank & Malta Financial Services Authority	Yes	3	Yes	No	Yes
Netherlands	The Netherlands Bank / Authority for the Financial Markets	Yes	2	Yes	No	Yes
Poland	Polish Financial Supervision Authority	No	2	Yes	Yes	Yes
Portugal	Bank of Portugal	No	2	n/a	No	Yes
Romania	National Bank of Romania	No	2	n/a	Yes	Yes
Slovakia	Narodna Banka Slovenska	Yes	2	n/a	No	Yes
Slovenia	Bank of Slovenia	No	2	n/a	Yes	No
Spain	Bank of Spain	No	2	Yes	Yes	No
Sweden	Finanspsektiovnen	Yes	2	Yes	No	Yes

*At least one director has a command of the German / Franch / Spanish or other language.

Source: created by author based on official's web-sites research.

Many European Fintech companies headquartered in London, Stockholm, Amsterdam, and other European capitals have chosen to expand their operations by setting up in Lithuania. Compared to the few offshore jurisdictions which might be more suitable and favourable for the quicker licence application Belize, Saint Lucia, Saint Vincent, and Dominica, the EU countries have a similar timeline and capital requirements to obtain this kind of licence.

Research shows that all payment institutions implement digital banking and carry business as Fintech companies. The majority of Fintech companies operating in Lithuania are also headquartered here. These companies either have Lithuanian owners, or are founded by international entrepreneurs who have chosen Vilnius as their European base. 2019 saw Lithuania gain further international recognition as a Fintech hub, resulting in a 50% growth in the number of foreign companies establishing an office here. As part of a strategic initiative to attract foreign institutions, Lithuania has developed a friendly business environment and licence application process for financial entities, with a focus on foreign electronic money institutions (EMI). An EMI

Licence from the Bank of Lithuania opens up business opportunities to provide payment services in all other European Economic Area (EEA)/European Union (EU) states.

Lithuania stands out from other EU member states with official policy being to infrastructure, fast internet and a quality talent pool, Lithuania, and primarily its well as large international financial institutions. Benefits include the next points:

- access to the European financial market at potentially lower incorporation and operational costs than in other jurisdictions;
- fast turnaround of licensing applications with a decision reached within 3 months of all final information and documents being submitted;
- FinTech companies can apply for a licence before having a fully functioning IT solution in place;
- indeed, a license application can be submitted before the company is established. Incorporation of a company may take place after the license has been granted a video or photo in real time identification is sufficient, removing the need for a client to visit Lithuania;

- documents can be submitted in English, without the need for translation which benefits international applications;
- non-banks have direct access to Single Euro Payment Area (SEPA) through the CENTROlink payment system managed by the Bank of Lithuania. Whereas, in other jurisdictions only banks can access SEPA directly;

Lithuania does not have the questionable image associated with some other countries that suffer from a high number of gaming or gambling industry participants or non-resident deposits.

The next pleased country for the investors is The Netherlands — un-official offshore jurisdiction in Europe. The Netherlands is strategically located on the European continent. The international trade powerhouse borders Germany to the east, Belgium to the south and is in close proximity to the United Kingdom via the North Sea and the English Channel. The Netherlands is one of the big risers in the 2018 Financial Secrecy Index, hitting 14th position — up from 41st in the 2015 index. This ranking is based on a combination of its secrecy score and a scale weighting based on its share of the global market for offshore financial services [13]. The Netherlands is home to 12,000 'special financial institutions' (SFI's) used by foreign multinational companies to route EUR 4,000 billion through the Netherlands every year — roughly ten times the Netherlands' gross national product [14].

According to the Dutch National Bank (DNB) public register there are 583 payment service providers carry business in the Netherlands. Analyses show that, more than 80% of these payment institutions (482 PSPs) are offering payment services in the Netherlands on the basis of the so-termed single European licence. These undertakings are primarily supervised in the country of origin. The significant part of the EEA-based service providers (64%) is domiciled and licensed in the United Kingdom. Other represent Germany (4%), Belgium (3%), France (3%), Spain (2,8%), Malta (2,6%), Lithuania (2,2%), Poland (2,2%), Luxembourg (2%) and Sweden (1,8%). Payment service providers from other EEA countries often provide services in the Netherlands on the basis of the so-termed single European licence through payment services agents established in the Netherlands [15]. Instead, 46 payment institutions (or 8% of the total PSPs) are authorised to carry out the business of a providers of payment services in the Netherlands. A payment institutions with registered office in the Netherlands and holding an authorisation issued by DNB may operate in any other Member State of the European Economic Area (EEA) without having to apply for authorisation by local authorities. Existing PSPs in the Netherlands are facing increasingly stringent monitoring requirements, as one of the consequences of reporting obligations contained in new European legislation. The regulation of the payment system becomes more strict, particularly in the European Union. The main

objectives are to encourage innovation, to open up the payment market to new parties, and to ensure security and consumer protection.

A comparison of licensing requirements in different European countries has shown some differences in the geopolitical and regulatory environment of these countries, but the sequence of the licensing process and the basic capital requirements are similar. The approach taken by central banks to the application process is relatively open and normally begins well before an application is submitted, involving a series of interactions, many of which occur at the pre-application stage. The description of these stages is outlined below.

Preparation stage (unofficial). Besides starting to prepare all documents required by the regulator for the application, an applicant has to prepare a presentation for the Central Bank about the company, including: who the owners and investors will be, their country of origins, any affiliations, the funding model and financial resources, the team responsible for running the business, anticipated staffing levels, details of the products/services, target markets, delivery channels, pricing policy, key outsourcing arrangements and the regulated activities that will be applied for. Ultimately, regulatory authorities want to know how advanced or developed the applicant's proposal is and whether it is too early to arrange a meeting.

On the next pre-application stage (official) several meetings can be held, depending on the applicant's experience and knowledge. However, usually a minimum of two pre-application meetings are organised to become acquainted with the applicant, to answer questions arising from the earlier preparation stage and review the list of documents to be submitted.

Application stage will come after meetings with regulatory authority. On submission of the licence application, the Supervision Service will review whether all necessary documents are present and, where no formal deficiencies are identified, accept the application for consideration within five business days. The Central Bank then performs an assessment of the application in accordance with its requirements and makes a decision whether to approve or reject it. Where the documents submitted have no deficiencies, the licence is issued within the shortest possible 3-month timeframe.

At the last licence granting stage based on the completing the assessment of documents, the Supervision Service submits a summary to the Board of the Central Bank who takes the ultimate decision whether to grant or reject the licence application. Compliance is a very critical business function for a payment service provider. Whilst building internal capability and capacity for a start-up takes time, the financial regulators expect best business practices from day one. As part of ongoing compliance support a lot of consulting companies offer the following types of services and drafted products: review of client forms (opening, complaints, on-boarding, etc); design of all client forms

and templates to meet regulatory requirements; client onboarding; AML and KYC checks; liaising with regulators during regulatory inspections, investigations and post inspection remediation; conducting ad hoc compliance advice; regular compliance reviews; personalised one-to-one training; handling of all correspondence and statutory filings with regulators.

Research of the regulatory requirements to obtain a payment institutions licence in the EU shows that applicant company shall to complete and to implement in the activity the following internal policies and procedures:

- compliance program — a set of policies that the company maintains to detect, prevent and address money laundering;
- accounting policy to cover all accounting operations within the company and to ensure maximum regulatory and legislative compliance is performed;
- safeguarding policy to protect clients. In the event of the insolvency of the company, the funds within the safeguarding accounts can be allocated to the relevant clients so that the liquidator can distribute them accordingly;
- business and continuity management plan to establish, manage and develop business continuity, disaster recovery and crisis management programmes;
- conflict of interests policy — managing conflicts of interest effectively is essential to protect the company and its clients and to support the

corporate's vision of becoming a most trusted financial partner;

- internal control procedures — to describe, perform, implement and monitor the internal control activities within the company;
- network security management procedure designed to protect the usability and integrity of the company's network and data. It includes both hardware and software technologies;
- risk management procedure — to set out the principles for the company's management of its financial and functional risks;
- operational risk assessment and reporting procedure — to protect cyber security and IT risks, and to organised reporting internally and externally to the regulator.

Conclusion. The complexity of document drafting and effectiveness of the communicating process has a huge impact on the quality of the application work and real timeline for granting license by the regulatory authority in each European country. The key point for investors is cost-setting requirements to set-up a company in a country and to obtain a payment institution license for starting a money transferring activity. Comparison advantages for the licensing e-money institutions against commercial banks, and presenting descriptions of the requirements and key stages of the application process will be helpful for the investor's decision-making process and might have an impact on the further infrastructure of the European financial market.

References

1. Cope D. (2020, April 19). Fast Forward to the Mobile Workplace. *ABA Banking Journal*. Retrieved from <https://bankingjournal.aba.com/2020/04/fast-forward-to-the-mobile-workplace>.
2. Norton Rose Fulbright (2020, April). Coronavirus: Legal implications of a global pandemic. *Thought leadership*. Retrieved from <https://www.nortonrosefulbright.com/en-mh/knowledge/publications/f63695f4/coronavirus-legal-implications-of-a-global-pandemic>.
3. Priestley, D. (2020, March). Why Recession Can Lead to Reinvention. *Entrepreneur*. Retrieved from <https://www.entrepreneur.com/article/347502>.
4. Krueger, M. (2002). E-money regulation in the EU. *E-Money and Payment Systems Review*. Publisher: Central Banking, Editors: Robert Pringle and Matthew Robinson. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/265748073_E-money_regulation_in_the_EU/link/573c436708ae298602e55655/download.
5. Sloboda, L., & Demianyk, O. (2020). Prospects and Risks of the Fintech Initiatives in a global banking industry. *Problemy ekonomiky — Problems of the economy*, 1 (43), 275—282 [in English].
6. Official Journal of the European Union. (n. d.). Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and the Council COUNCIL of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L2366&from=EN>.
7. European Central Bank. (2020). Electronic money. Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/stats/money_credit_banking/electronic_money/html/index.en.html.
8. The European Commission. (2018). FinTech Action Plan: for a more competitive and innovative European financial sector. Brussels, COM(2018) 109/2. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/180308-action-plan-fintech_en.pdf.
9. Digital Remittances. Europe. (2020). Retrieved from <https://www.statista.com/outlook/332/102/digital-remittances/europe>.
10. FATF. (2020, March). Digital in Brief. FATF Guidance in Digital Identity. Retrieved from <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/digital-identity-guidance.html>.

11. Official Journal of the European Union. (n. d.). Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) № 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_2015_141_R_0003&from=EN.
12. European Commission. (2020). European Financial Stability and Integration Review 2020. Directorate-General for Financial Stability, Financial Services and Capital Markets Union European Commission. Brussel. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/files/european-financial-stability-and-integration-review-2020_en.
13. Financial Secrecy Index 2018. (2018). Narrative report on the Netherlands. Retrieved from <https://fsi.taxjustice.net/Archive2018/PDF/Netherlands.pdf>.
14. The Netherlands Bank. (2013, October 28—30). The Effects of Including SPEs on BOP and FDI Statistics. Report prepared by De Nederlandsche Bank. Twenty-Sixth Meeting of the IMF Committee on Balance of Payments Statistics Muscat. Oman. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2013/13-15.pdf>.
15. The Netherlands Bank. (2020). Official web-site. Supervision. Register of Payment Institutions. Retrieved from <https://www.dnb.nl/en/supervision/public-register/WFTBI/index.jsp?&page=2%23overzicht>.

УДК 336.74:336.71

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ШЛЯХОМ ОЦІНЮВАННЯ ЇЇ ЕФЕКТІВ НА КРЕДИТУВАННЯ ЧЕРЕЗ СЕКТОРАЛЬНО ВІДКАЛІБРОВАНІ КАНАЛИ МОНЕТАРНОЇ ТРАНСМІСІЇ

Дейсан Ігор Миколайович,
аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: deysan.igor@ukr.net

Анотація. Досліджено дію трансмісійного механізму монетарної політики (ТММП) у секторальному розрізі (актуалізовано результати попереднього дослідження). За допомогою структурної VaR-моделі перевірено трансмісію ставки рефінансування, ліквідності та курсу гривні до долара США на секторальні показники вартості та обсягів кредитування. Підтверджено неоднорідність реакції секторальних показників, що слід враховувати Національному банку при проведенні монетарної політики. Зміна ставки рефінансування не впливає на короткострокові ставки домогосподарств, а зміна ліквідності в банківській системі має суттєвий вплив майже на всі роздрібні ставки — найбільш чутливі кредитні ставки для фінансових установ, домогосподарств, сектору торгівлі, а також промисловості. Для цілей зниження ставки за ОВДП уряду дієвими є і ставка рефінансування, і зміна вільної ліквідності. Зростання ліквідності пожвавлює короткострокове кредитування нефінансових корпорацій, а зміна ставки за кредитами не впливає на обсяги кредитування.

Ключові слова: трансмісійний механізм монетарної політики, сектори економіки, ставки за кредитами, обсяги кредитування.

Формул: 3; рис.: 4; табл.: 1; бібл.: 8.

IMPROVING THE MONETARY POLICY EFFECTIVENESS BY EVALUATING ITS EFFECTS ON CREDITING THROUGH SECTORALLY CALIBRATED MONETARY TRANSMISSION CHANNELS

Deysan I.,
Ph. D. student of SHEI «Banking University»
e-mail: deysan.igor@ukr.net

Abstract. This paper examines the effect of the monetary transmission mechanism in the cross-sectoral context. The transmission mechanism from refinancing rate, liquidity and hryvnia exchange rate against the U.S. dollar to sectoral lending and economic activity was studied using a structural VaR-model. A significant heterogeneity in the response of sectoral indicators was found, which should be taken into account by the National Bank of Ukraine when setting up monetary policy. Changes in central bank reference rate do not affect short-term household rates, when changes in banking system liquidity widely affect retail rates - the most sensitive are credit rates for financial institutions, households, trade sector and industry. For the purpose of government bond rate reduction, both the refinancing rate and the change in free liquidity are effective. Liquidity growth stimulates short-term lending to non-financial corporations, but changes in lending rates do not affect lending volumes.

Keywords: transmission mechanism of monetary policy, sectors of economy, credit rates, lending volumes.

Formulas: 3; fig.: 4; tabl.: 1; bibl.: 8.

JEL Classification G21, E 59

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ ПУТЕМ ОЦЕНКИ ЕЕ ЭФФЕКТОВ НА КРЕДИТОВАНИЕ ЧЕРЕЗ СЕКТОРАЛЬНО ОТКАЛИБРОВАННЫЕ КАНАЛЫ МОНЕТАРНОЙ ТРАНСМИССИИ

Дейсан Игорь Николаевич,
аспирант ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: deysan.igor@ukr.net

Аннотация. Исследовано действие трансмиссионного механизма монетарной политики в секторальном разрезе (актуализировано результаты предыдущего исследования). С помощью структурной

VaR-моделі перевірено трансмісію ставки рефінансування, ліквідності і курсу гривні к доллару США на секторальні показателі стоимості і об'ємів кредитування, а також економічної активності. Замечено суттєву неоднорідність реакції секторальних показателів, що повинен приймати во увагу Національний банк при проведенні монетарної політики. Зміна ставки рефінансування не впливає на краткосрочні ставки домогосподарств, а зміна ліквідності в банківській системі надає суттєвий вплив майже на всі роздрібні ставки — найбільш чутливі кредитні ставки для фінансових установ, домогосподарств, сектора торгівлі, а також промисловості. Для цілей зниження ставки по ОВГЗ уряду дієвими є ставка рефінансування, і зміна вільної ліквідності. Зростання ліквідності оживляє краткосрочне кредитування нефінансових корпорацій, а зміна ставки по кредитах не впливає на об'єми кредитування.

Ключові слова: трансмісійний механізм монетарної політики, сектора економіки, ставки по кредитах, об'єми кредитування.

Формул: 3; рис.: 4; табл.: 1; библ.: 8.

Вступ. Вивчення трансмісійного механізму монетарної політики здебільшого відбувається на агрегованому рівні, тобто всі монетарні імпульси вивчаються на узагальнених кредитних чи економічних показниках. Однак досить важливою є гетерогенність впливу монетарної політики, адже, на думку вчених, може пояснювати різницю в монетарних трансмісіях країн навіть більшою мірою, ніж специфічні для країн чинники [1].

Аналіз досліджень і постановка завдання. На дезагрегованому рівні дію монетарної трансмісії одними з перших дослідили Б. Бернарке і М. Гертлер [2] на прикладі економіки США. Автори показали неоднорідний відгук компонентів кінцевого використання (ВВП) на шоки монетарної політики. Пізніше, на прикладі британської економіки, Дж. Генлі і К. Салмон [3] показали, що будівництво, транспорт і переробна промисловість є найбільш чутливими до змін у монетарній політиці. Гетерогенність реакції за галузями промисловості досліджувалася і була підтверджена також на прикладі німецької економіки [4]. Одним із прикладів дослідження країн, що розвиваються, є робота стосовно Угорщини [1], серед результатів якої була, зокрема, порівняно сильніша реакція випуску промисловості,

будівництва і торгівлі. У Нігерії [5] процентний канал був найбільш ефективним з огляду впливу на випуск сільськогосподарства і переробної промисловості, тоді як канал валютного курсу був найефективнішим з огляду впливу на будівництво, добувну промисловість, послуги, гуртовий і роздрібний товарооборот. Щодо України, то однією з перших масштабних праць [6], якою вивчався ТММП країни, було дослідження, виконане групою таких вітчизняних науковців, як В. Міщенко, О. Петрик, А. Сомик, Р. Лисенко, С. Ніколайчук та ін. Питання гетерогенного ефекту монетарної політики на економіку України детально розкрито у праці О. Петрика та І. Дейсана [7], де дослідження зроблено на даних до середини 2016 року.

Завданням цієї наукової роботи є актуалізувати власні напрацювання [7] і сформувати відкалібрований механізм роботи ТММП у секторальному розрізі для швидкого й ефективного аналізу потенційних рішень політиками Національного банку України.

Економетрична модель і вхідні дані. У роботі [7] було використано спрощену модель для аналізу неоднорідного впливу монетарних важелів на сектори економіки України. Схему моделі зображено на рис. 1.

Рис. 1. Схема спрощеної моделі для дослідження ефективності основних каналів ТММП України

Примітка. Розробка автора.

Офіційні дані були трансформовані з метою коректного використання в моделі. Часові ряди при-

ведено до стаціонарного стану і відображено у порівнянних цінах (табл.).

Таблиця

Використані у моделі змінні та їхня трансформація

Компоненти ТМ	Показник	Позначення
Ставка рефінансування	Середньозважена ставка за наданим рефінансуванням НБУ	i
Ліквідність	Залишки на коррахунках банків	cor
Курс гривні до долара США		er
Ставки за кредитами за секторами (загальні, короткострокові, довгострокові)		icr, icrs, icrl
Кредити	Обсяги наданих кредитів за секторами	cr
Економічна активність	ВДВ за секторами або категорії кінцевого використання ВВП (сезонно скоригований індекс НБУ)	gva
Суверенний ризик	SNR 5Y CDS	snr
Індикатор структурних змін в економіці у 2014—2015 рр.	Даммі-змінна, що набуває значення 1 у серпні 2014 р. і лютому 2015 р.	dummy_east

Примітка. Розробка автора.

Також застосовано екзогенні змінні, такі як суверенний ризик (Credit Default Swap) та індикатор структурних змін в економіці у 2014—2018 рр. (що характеризується даммі-змінною і набуває значення «1» у серпні 2014 р. і лютому 2015 р.). Урахування впливу суверенного ризику раніше зроблено в дослідженні [8], де знайдено суттєвий вплив суверенного ризику (приймався показник «EMBI+ Ukraine»).

Далі було додано ще низку змінних, які є специфічними для окремих секторів, а отже, включатимуться до моделей вибірково — залежно від сектору, для якого будуватиметься модель.

На основі прийнятих гіпотез було побудовано структурні VaR-моделі, які відображають дію монетарної трансмісії для кожного сектору економіки окремо. Трансмісію було розглянуто поетапно, тому для кожного сектору використано по три моделі, що вивчали різні етапи нашої трансмісії. Це допомогло уникнути перенасичення моделі змінними. Етапи монетарної трансмісії та відповідні моделі були такими:

I. Трансмісія на ліквідність і курс гривні до долара США
Модель:
 $i \text{ cor er icrs icrl, exog: dummy_east, snr}$

II. Трансмісія на кредитні ставки банків
Модель:
 $i \text{ cor er icrs icrl, exog: dummy_east, snr}$

На двох перших етапах дослідження ТММП було використано однакову модель. Спершу нею було проаналізовано вплив процентної політики на ліквідність у банківській системі (залишки на коррахунках) і на курс гривні до долара США. Також метою цієї моделі було дослідити вплив різних факторів на процентні ставки. Використано місячні дані у формі часових рядів із початку 2011 р. до кінця 2018 р. (за винятком окремих випадків, коли наявні дані були коротшими).

III. Трансмісія на обсяги кредитування
Модель:
 $i \text{ cor er icr gva(?) cr, exog: dummy_east, snr}$

Результати дослідження. Результатом розрахунку вищезазначених моделей став вимір ефективності окремих каналів трансмісійного механізму монетар-

ної політики. Для того, щоб такі результати були корисними для Національного банку України, вони мають бути систематизовані в цілісний трансмісійний механізм із секторальною розгалуженістю. Маючи такий відкалібрований механізм, можна легко оцінити ефект зміни інструментів монетарної політики на окремі сектори економіки.

Виконане дослідження ґрунтувалося на трьох основних інструментах монетарної політики — ставка рефінансування НБУ, ліквідність у формі залишків на кореспондентських рахунках банків, курс гривні до долара США. Це три первісні важелі впливу на вартість кредитування та обсяги кредитування. Далі для кожного з цих інструментів буде побудовано окрему відкалібровану систему трансмісії.

Першим етапом впливу будуть ставки за кредитами, наступним етапом впливу — обсяги кредитування. При цьому вплив на обсяги кредитування буде кумулятивний — як шляхом безпосереднього відображення зміни вищезазначених інструментів ТММП на кредитування, так і шляхом опосередкованого впливу на обсяги кредитування через зміну вартості кредитування.

Відкалібровані канали трансмісії ставки рефінансування на показники кредитування. На рис. 2 помітно, що зміна ставки рефінансування досить рівномірно відображається на вартості короткострокових кредитів для різних секторів економіки. Переважно на 0,2 в. п. зростають / знижуються ставки за короткостроковими кредитами у відповідь на 1 в. п. зростання / зниження ставки рефінансування. Що слід прийняти до уваги політикам центрального банку — це відсутність впливу на короткострокові ставки домогосподарств. Воно може пояснюватися ризиковістю такого кредитування. Крім того, короткострокове кредитування населення може бути дуже чутливим до кон'юнктури економіки в певний момент часу (курсові очікування, попит на кредити тощо).

Позитивним є факт, що вартість довгострокового кредитування також залежна від ставки рефінансування. Однак залежність простежується винятково для ставки уряду (ОВДП), а також для ставок за кре-

дитами нефінансовим організаціям деяких секторів економіки. Зокрема, незначний (0,1 в. п. на 1 в. п. зміни ставки рефінансування) ефект простежується для сектору будівництва, а отже, центральний банк може стимулювати інвестиційну активність цього сектору, здешевлюючи його кредитування. Більш відчутний ефект простежується для таких секторів послуг, як сектор охорони здоров'я і сектор готельно-ресторанних послуг, — вартість довгострокового кредитування зростає / знижується на 0,3 в. п. у відповідь на зростання / зниження ставки рефінансування на 1 в. п.

Вплив на ставки ОВДП уряду становить 0,2 в. п. на 1 в. п. зміни ставки рефінансування — він означає здатність центрального банку здешевлювати вартість запозичень уряду в період доцільності таких заходів.

Зміна ставки рефінансування практично не має впливу на обсяги кредитування. Винятком є лише окремі сектори — сільське господарство, транспорт і сектор охорони здоров'я — обсяги кредитування таких секторів скорочуються у відповідь на зростання ставки рефінансування.

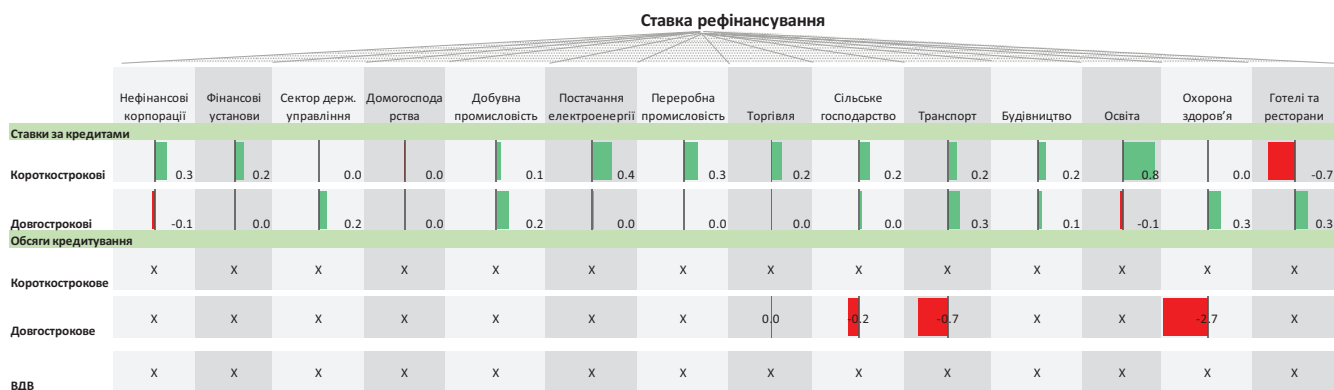

Рис. 2. Відкалібровані канали трансмісії ставки рефінансування на показники кредитування

Відкалібровані канали трансмісії банківської ліквідності на показники кредитування. Зміна ліквідності у банківській системі має найсильніший вплив на роздрібні ставки. Підвищивши ліквідність у банківській системі, Національний банк України може суттєво здешевити короткострокові гривневі кредити для фінансових корпорацій, домогосподарств і нефінансових корпорацій. У розрізі нефінансових корпорацій ефект неоднорідний. Підвищенням рівня ліквідності центральний банк знижує вартість кредитування таких секторів послуг, як сектор охорони здоров'я і сектор готельно-ресторанних послуг. Ці ж сектори були досить чутливими до зміни ставки рефінансування.

Серед інших секторів нефінансових корпорацій також значна обернена залежність простежується між ліквідністю і короткостроковими ставками для промисловості (добувної та переробної), а також сектору торгівлі. Менш суттєву реакцію показують ставки за

короткостроковими кредитами корпораціям аграрного сектору.

На відміну від ставки рефінансування, зростання ліквідності пожвавлює короткострокове кредитування нефінансових корпорацій. Знову таки, найбільший ефект спостерігається відносно таких секторів послуг, як сектор охорони здоров'я і сектор готельно-ресторанних послуг. Також позитивно реагує на зростання ліквідності короткострокове кредитування секторів торгівлі, будівництва та окремих переробних галузей промисловості (рис. 3).

Довгострокові ставки також здебільшого реагують зниженням на збільшення ліквідності. Національний банк має брати до уваги, що послабленням монетарної політики через насичення ліквідності можна здешевити довгострокові гривневі кредити для домашніх господарств, деяких нефінансових корпорацій і, насамперед, для уряду (тобто знизити ставки за ОВДП).

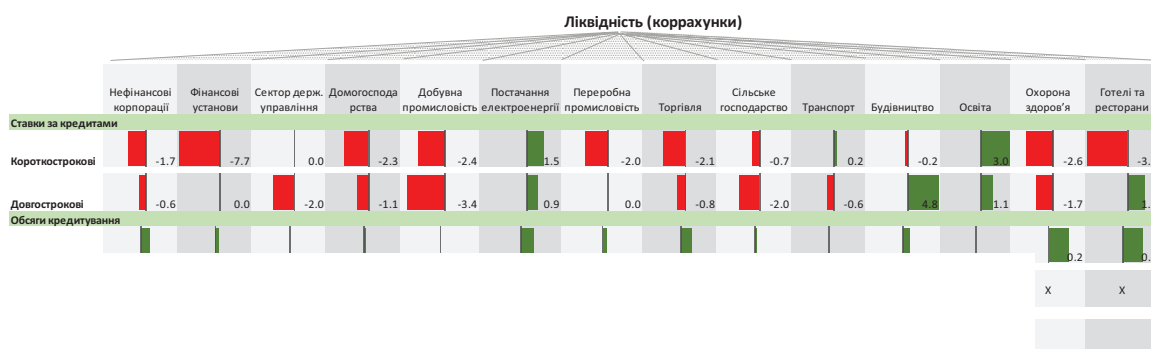

Рис. 3. Відкалібровані канали трансмісії банківської ліквідності на показники кредитування

Відкалібровані канали трансмісії курсу гривні на показники кредитування. Зміна курсу гривні до долара США не зумовлює безпосереднього впливу на роздрібні ставки. Такий вплив, вочевидь, відбувається опосередковано через ліквідність чи ставку рефінансування. Адже коливання курсу змінюють поведінку банків, зокрема впливаючи на їхню вільну ліквідність. Крім того, девальвація гривні передається на інфляцію, цим самим впливаючи на процентну політику центрального банку (у разі дотримання політики IT).

Впливаючи на курс національної валюти до іноземних валют, Національний банк України може впливати на кредитну активність: девальвація гривні призводить до скорочення обсягів кредитування в національній валюті. Курс гривні в Україні залишається індикатором ризиків в економіці та частково відображає купівельну спроможність і платоспроможність (девальвація гривні зазвичай знижує ці показники). Національний банк має приймати до уваги, що ефект

курсів коливань практично рівномірно відображається на обсягах кредитування — гривневі кредити майже для всіх секторів знижуються на 0,1 % у відповідь на 1 % девальвації гривні відносно долара США (рис. 4). Винятком є сектор державного управління — кредитування такого сектору активізується у відповідь на девальвацію гривні — 0,3 % зростання гривневих кредитів у відповідь на 1 % зниження курсу гривні відносно долара США. Така винятковість для сектору державного управління є очікуваною. З одного боку, уряд отримує додаткові надходження до бюджету від акцизного податку внаслідок девальваційних процесів, а з другого, девальвація провокує деякі чинники дефіциту — зростання вартості обслуговування зовнішнього боргу; зростання вартості товарів і послуг, що споживаються сектором загальнодержавного управління; зростання вартості інвестицій для сектору загальнодержавного управління. Отже, при девальвації зростає потреба для уряду розмішувати ОВДП.

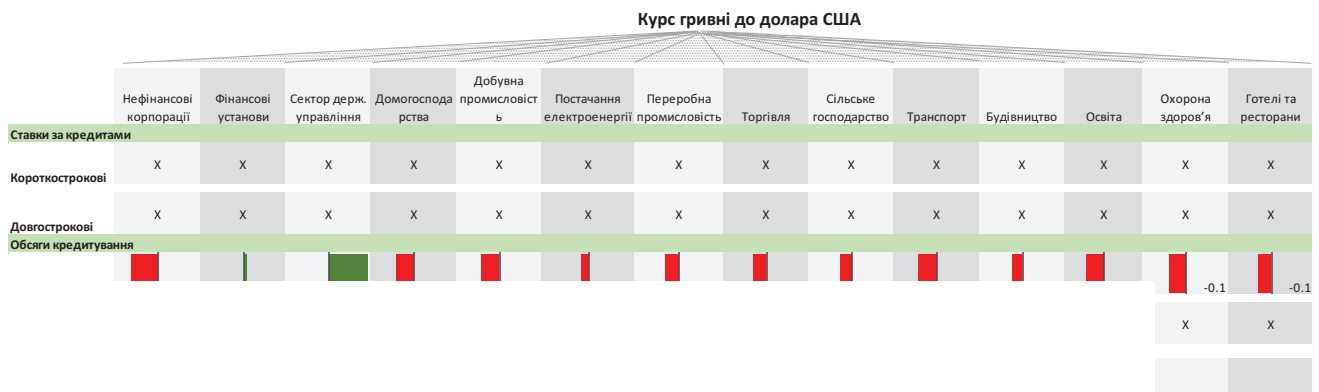

Рис. 4. Відкалібровані канали трансмісії курсу гривні на показники кредитування

Висновки. Доведено, що за поточного операційного дизайну монетарної політики Національний банк України має можливості для впливу на окремі групи секторів економіки.

Якщо Національний банк має за ціль зниження вартості короткострокового кредитування нефінансових корпорацій, то він може застосувати як зниження ставки рефінансування, так і підвищення вільної ліквідності банків. Зміна ставки рефінансування досить рівномірно відображається на вартості короткострокових кредитів для різних секторів економіки (0,2 в. п. у відповідь на 1 в. п. зміни ставки рефінансування). Зниження ставки рефінансування здатне знизити також ставки довгострокового кредитування нефінансових організацій деяких секторів економіки.

Якщо Національний банк України має намір знизити ставки за ОВДП уряду, то знову таки обидва інструменти є дієвими — і ставка рефінансування, і зміна вільної ліквідності.

Якщо Національний банк прагне знизити ставки за кредитами домогосподарств, він має виключно наситити економіку додатковою ліквідністю, адже зміна

ставки рефінансування не впливає на короткострокові ставки домогосподарств.

Зміна ліквідності в банківській системі має найсильніший вплив на роздрібні ставки — найбільш чутливі кредитні ставки для фінансових установ, домогосподарств, сектору торгівлі, а також промисловості. Зростання ліквідності поживляє короткострокове кредитування нефінансових корпорацій.

Щодо обсягів кредитування, то за допомогою рівня ліквідності (вимог за коррахунками, обсягами інтервенцій і рефінансування тощо) центральний банк може впливати на обсяги короткострокового кредитування нефінансових корпорацій.

Зміна курсу гривні до долара США не зумовлює безпосереднього впливу на роздрібні ставки, однак ефект курсових коливань практично рівномірно відображається на обсягах кредитування — гривневі кредити майже для всіх секторів знижуються на 0,1 % у відповідь на 1 % девальвації гривні відносно долара США. Винятком є сектор державного управління — кредитування такого сектору активізується у відповідь на девальвацію гривні.

Список використаної літератури

1. Pellényi G. The Sectoral Effects of Monetary Policy in Hungary: A Structural Factor Analysis / G. Pellényi ; Magyar Nemzeti Bank // Working Papers. — 2012. — January.
2. Bernanke B. S. Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission / B. S. Bernanke, M. Gertler // Journal of Economic Perspectives. — 1995. — Vol. 9. — Is. 4. — P. 27—48.
3. Ganley J. The industrial impact of monetary policy shocks: Some stylized facts / J. Ganley, C. Salmon ; Bank of England // EconPapers. — 1997. — № 68.
4. Hayo B. Industry Effects of Monetary Policy in Germany / B. Hayo, B. Uhlenbrock ; Center for European Integration Studies // ZEI. — 1999. — № 14B.
5. Ifeakachukwu P. The monetary transmission mechanism in Nigeria: A sectoral output analysis / P. Ifeakachukwu, M. O. Saibu // International Journal of Economics and Finance. — 2012. — Vol. 4. — Is. 1. — P. 204—212.
6. Монетарний трансмісійний механізм в Україні : науково-аналітичні матеріали / Національний банк України, Центр наукових досліджень. — Київ, 2008. — Вип. 9.
7. Петрик О. І. Неоднорідний вплив монетарних важелів на показники кредитування та економічної активності / О. І. Петрик, І. М. Дейсан // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 4.
8. Шоломицький Ю. В. Оцінка інфляційної складової в структурі відсоткових ставок на прикладі кредитних відсоткових ставок комерційних банків / Ю. В. Шоломицький // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 1. — С. 55—62.

References

1. Pellényi, G. (2012, January). The Sectoral Effects of Monetary Policy in Hungary: A Structural Factor Analysis. Magyar Nemzeti Bank. *Working Papers*.
2. Bernanke, B. S., & Gertler, M. (1995). Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 4, 27—48.
3. Ganley, J., & Salmon, C. (1997). The industrial impact of monetary policy shocks: Some stylized facts. *EconPapers*, 68.
4. Hayo, B., & Uhlenbrock, B. (1999). Industry Effects of Monetary Policy in Germany. Center for European Integration Studies. *ZEI*, 14B.
5. Ifeakachukwu, P., & Saibu, M. O. (2012). The monetary transmission mechanism in Nigeria: A sectoral output analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 4, 1, 204—212.
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2008). *Monetarnyi transmissiyni mekhanizm v Ukraini: naukovo-analitychni materialy* [Monetary transmission mechanism in Ukraine: scientific and analytical materials]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Petryk, O. I., & Deisan, I. M. (2012). Neodnorodnyi vplyv monetarnykh vazheliv na pokaznyky kredyтування та ekonomichnoi aktivnosti [Heterogeneous impact of monetary levers on lending and economic activity]. *Ekonomika i prohmозuvannya — Economics and Forecasting*, 4 [in Ukrainian].
8. Sholomytskyi, Yu. V. (2014). Otsinka inflatsiynoi skladovoi v strukturi vidstokovykh stavok na prykladi kredytnykh vidstokovykh stavok komertsiiynykh bankiv [Estimation of the inflation component in the structure of interest rates on the example of credit interest rates of commercial banks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 1, 55—62 [in Ukrainian].

УДК 368.07

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

Рудевська Вікторія Ігорівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Інституту банківських технологій та бізнесу

ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Погоріла Олена Василівна,

аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Анотація. Досліджено роль держави у процесі регулювання страхової діяльності. Здійснено аналіз сучасного стану страхового ринку, виявлено низку невирішених питань, що стримують його розвиток. Проаналізовано рівень проникнення страхування в Україні та країнах Європи, ступінь концентрації ринку страхування, рівень капіталізації. Досліджено тенденції розвитку страхового ринку в Україні та за кордоном. Наведено перешкоди розвитку страхового ринку в Україні. Охарактеризовано основні напрями реформування страхового ринку України відповідно до бачення НБУ майбутнього регулювання страхового ринку України. Розглянуто зарубіжний досвід функціонування єдиного фінансового мегарегулятора, а також особливості та можливий ефект від його впровадження на базі Національного банку в Україні. Здійснено порівняльний аналіз основних розходжень директив Solvency I і Solvency II. Оцінено можливості та очікувані наслідки імплементації вимог директиви Solvency II у діяльність українських страхових компаній. Наведено завдання, що стоять перед новим регулятором страхового ринку. Наголошено на важливості забезпечення прийняттого процесу виходу страхових компаній з ринку, а також доцільності створення системи гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя (на основі зарубіжного досвіду — використання моделі Ex-ante).

Ключові слова: страхування, ринок страхування, «спліт», державне регулювання, мегарегулятор, Solvency I, Solvency II.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 6; бібл.: 20.

PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE IN TRANSFORMATION CONDITIONS

Rudevska V.,

Doctor of Economics,

Assistant Professor of the Department

of Institute of Banking Technologies and Business

SHEI «Banking University»

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Pohorila O.,

Ph. D. student

SHEI «Banking University»

e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Abstract. Given the priority of the European vector of integration processes in Ukraine, improving the system of state regulation of the market of non-banking financial services, in particular the insurance market, gain strategic importance. Ensuring an effective mechanism for the operation of insurance companies is one of the important elements on the way to integration into a common harmonized financial market. The purpose of the article is to analyze trends and prospects for state regulation of the insurance market in Ukraine and develop recommendations for its optimization on the way to creating a transparent, solvent and competitive insurance market in the current realities of the financial sector of Ukraine.

Authors conducted an analysis of the current state of the insurance market, identified a number of unresolved issues hindering its development. Also, the level of insurance penetration in Ukraine and European countries,

the degree of concentration of the insurance market, the level of capitalization of insurance market of Ukraine (in dynamics) are analyzed. Trends in the development of the insurance market in Ukraine and abroad are studied. Obstacles to the development of the insurance market in Ukraine are presented. The main directions of reforming the insurance market of Ukraine in accordance with the vision of The National Bank of Ukraine of the insurance market's of Ukraine future regulation are described. The author considers the foreign experience of the single financial mega regulator, as well as the features and possible effect of its implementation on the basis of the National Bank of Ukraine. A comparative analysis of the main differences between the Solvency I and Solvency II directives is done. The possibilities and expected consequences of the implementation of the requirements of the Solvency II Directive in the activities of Ukrainian insurance companies are assessed. The tasks facing the new regulator of the insurance market are given. Emphasis was placed on the importance of ensuring an acceptable process for insurance companies to exit the market, as well as the need to create a system of guaranteeing payments under long-term life insurance contracts (based on foreign experience — the use of the Ex-ante model).

Keywords: insurance, insurance market, «split», government regulation, megaregulator, Solvency I, Solvency II.

Formulas: 0; fig.: 4; tabl.: 6; bibl.: 20.

JEL Classification G22, G28

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ В ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ УСЛОВИЯХ

Рудевская Виктория Игоревна,

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Погорелая Елена Васильевна,

аспирант

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: pohorila.o@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3454-3666

Аннотация. Исследована роль государства в процессе регулирования страховой деятельности. Осуществлен анализ современного состояния страхового рынка, выявлен ряд нерешенных вопросов, сдерживающих его развитие. Проанализированы уровень проникновения страхования в Украине и странах Европы, степень концентрации рынка страхования, уровень капитализации. Исследованы тенденции развития страхового рынка в Украине и за рубежом. Приведены препятствия развития страхового рынка в Украине. Охарактеризованы основные направления реформирования страхового рынка Украины в соответствии с видением НБУ будущего регулирования страхового рынка Украины. Рассмотрен зарубежный опыт функционирования единого финансового регулятора, а также особенности и возможный эффект от его внедрения на базе Национального банка в Украине. Осуществлен сравнительный анализ основных различий директив Solvency I и Solvency II. Оценены возможности и ожидаемые последствия имплементации требований директивы Solvency II во деятельность украинских страховых компаний. Приведены задачи, стоящие перед новым регулятором страхового рынка. Подчеркнута важность обеспечения приемлемого процесса выхода страховых компаний с рынка, а также необходимости создания системы гарантирования выплат по договорам долгосрочного страхования жизни (на основе зарубежного опыта — использование модели Ex-ante).

Ключевые слова: страхования, рынок страхования, «сплит», государственное регулирование, мегарегулятор, Solvency I, Solvency II.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 6; библи.: 20.

Вступ. Зважаючи на пріоритетність європейського вектора інтеграційних процесів в Україні, удосконалення системи державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг, зокрема ринку страхування, набуває стратегічного значення. Забезпечення ефективного механізму функціонування страхових компаній є одним із важливих елементів на шляху інтеграції до спільного гармонізованого фінансового ринку.

Наразі страхування в Україні обмежене низкою нерозв'язаних проблем, що стримують його розвиток, найбільшою серед яких є недостатня функціональність регулятора через відсутність ефективних важелів впливу та інституційні спроможності. Після глобальних регуляторних реформ, визначених фінансовою кризою, регуляторне середовище страхового ринку в Україні докорінно змінюється. Ураховуючи означене,

особливої актуальності набуває питання оптимізації державного регулювання і пошуків ефективних заходів, що сприятимуть створенню прозорого конкурентоспроможного ринку страхування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам регулювання страхової діяльності присвятили наукові праці В. Базилевич, О. Барановський, О. Вовчак, Н. Мілошевич, С. Осадець, Г. Серікова, Н. Ткаченко, А. Черненко, В. Фурман, Я. Шумелда та інші. Високо цінуючи науковий доробок учених у сфері цієї проблематики, зауважимо, що питання оптимізації та гармонізації національного державного регулювання страхового ринку відповідно до світових стандартів задля забезпечення його стабільного розвитку залишається відкритим.

Відповідно до цього *мета статті* полягає в аналізі тенденцій і перспектив розвитку державного регулювання ринку страхування в Україні та розробленні рекомендацій щодо його оптимізації на шляху до створення прозорого, платоспроможного і конкурентного страхового ринку за сучасних реалій функціонування фінансового сектору України.

Результат дослідження. Страхування є одним із пріоритетних сегментів ринкової економіки. Страховий ринок як частина фінансово-кредитної сфери є об'єктом державного регулювання і контролю з метою забезпечення його стабільності функціонування з урахуванням значимості страхування у процесі суспільного відтворення [1, с. 361].

Страхування як галузь, яка направлена перш за все на задоволення інтересів громадськості, потребує ефективного регулювання з боку держави. Разом з тим держава повинна забезпечувати надійну і фінансово стійку систему страхування, яка спрямована на підвищення ефективності державного регулювання страхової діяльності, а також на розвиток співпраці з міжнародним страховим ринком.

Управління страховою діяльністю відбувається на рівні держави за допомогою створення особливого механізму — державного регулювання. Безумовно, таке регулювання наразі є об'єктивно потрібним, адже державне регулювання страхового ринку пов'язане

з реалізацією комплексу економічних і законодавчих функцій у цій галузі, включаючи:

— проведення цілеспрямованої державної політики у сфері страхування як стратегічного сектору економіки через формування законодавчої бази і забезпечення суспільного клімату, що сприяє активізації та популяризації страхової діяльності;

— формування конкурентного середовища та орієнтація на підвищення конкурентоспроможності національних страховиків і захист інтересів страхувальників;

— формування ефективної структури національного страхового бізнесу і сприяння його стійкому економічному зростанню [2, с. 104].

Особливого значення набувають питання, що стосуються безпосередньо органу, який здійснює регулювання діяльності різних суб'єктів на страховому ринку. Головну роль у контролі за діяльністю страховиків і дотриманням законодавства в цій сфері належить органам державного страхового нагляду, які існують у всіх країнах світу і розрізняються не тільки за своєю організаційною структурою, а й за ступенем «суворості» здійснення контролю за страхуванням.

Так, основними завданнями регулятора, насамперед, є підтримка стабільності страхового сектору, підвищення фінансової стійкості, забезпечення прозорості діяльності страхових компаній, забезпечення захисту прав та інтересів споживачів страхових послуг, ужиття заходів щодо вдосконалення системи обов'язкового страхування.

Страхова галузь в Україні наразі зіштовхується із трансформаційними змінами. Аналіз сучасного стану страхового ринку виявив низку невирішених питань, що стримують його розвиток. Насамперед, слід відзначити, що страхування в Україні є найбільш значущим елементом у сфері небанківських послуг, оскільки має найвищий рівень капіталізації та найбільш розширену діяльність порівняно з іншими небанківськими фінансовими установами, про що свідчать дані *рис. 1*. Проте слід зауважити, що в Україні існує диспропорція між гравцями на ринку фінансових послуг, особливо у порівнянні з банківськими установами.

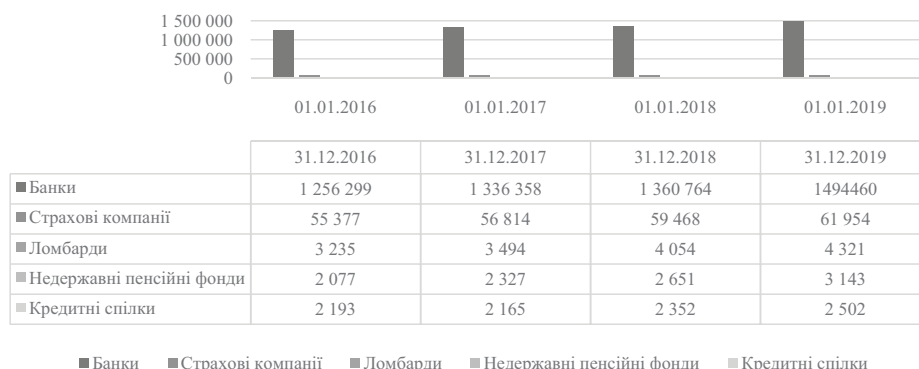

Рис. 1. Динаміка обсягів активів фінансових установ України за період 2016—2019 рр., млн грн

Примітка. Складено за [3; 4].

Попри розширення діяльності страхових компаній протягом останніх років, наразі є низка проблемних питань, що стосуються діяльності страхо-

вика. Перш за все, слід відзначити усталену тенденцію до зменшення кількості страхових компаній (рис. 2).

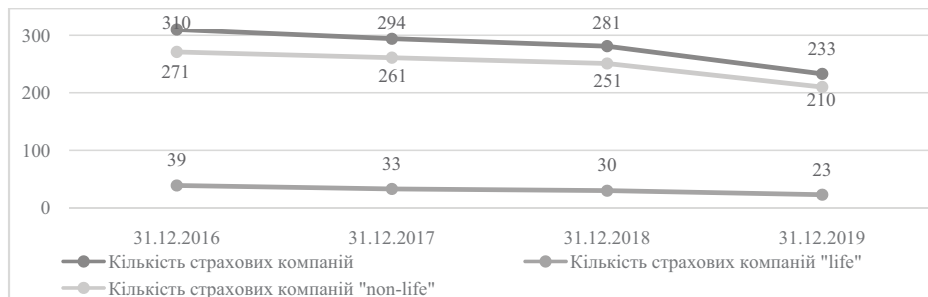

Рис. 2. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за період 2016—2019 рр.

Примітка. Складено за [4].

Так, протягом 2019 року з ринку пішло 48 страхових компаній (з яких сім — страхових компаній «life» і 41 — «non-life»), що становить 17,1 % від кількості станом на кінець 2018 року. Протягом чотирьох років із 2016-го кількість страхових компаній в Україні зменшилась на 97 установ [4].

Серед основних причин такої динаміки, насамперед, потрібно зазначити неспроможність деяких страхових компаній відповідати вимогам ухваленого 2018 року Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, № 850 «Про Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика», а саме

підвищеним вимогам до капіталізації та платоспроможності установ [5]. Це посприяло початку виведення з ринку несумлінних компаній, зокрема фіктивних страховиків і страховиків, що тривалий час перебували в неактивному стані (понад шість місяців).

Водночас варто відмітити високий ступінь концентрації страхового ринку України. Особливо гостро ця проблема простежується на ринку страхування життя, де Індекс Герфіндала — Гіршмана 2019 року становив 1 517,18, збільшившись на 75,81 порівняно з 2018-м [для порівняння, на ринку ризикових видів страхування — 230,88 (2018 року — 247,95)] [4].

Попри досить велику кількість страхових компаній, на ринку України функціонує менш як третина активних учасників (табл. 1).

Таблиця 1

Страхові компанії «life» і «non-life» на ринку України за розміром активів станом на 31.12.2019

№ пор.	Назва страхової компанії «non-life»	Обсяг активів, млн грн	Частка активів на ринку «non-life» страхування, %	№ пор.	Назва страхової компанії «life»	Обсяг активів, млн грн	Частка активів на «life» ринку, %
1.	PZU Україна	2 761,97	6,19	1.	Метлайф	3 320,04	26,45
2.	Уніка	2 432,21	5,45	2.	TAC LIFE	2 829,92	22,54
3.	ARX	2 277,17	5,10	3.	Граве LIFE	2 802,41	22,32
4.	TAC СГ	2 105,9	4,72	4.	Уніка життя	1 333,79	10,62
5.	Інго Україна	2 053,21	4,60	5.	PZU LIFE	1 081,58	8,62
6.	Альянс	1 625	3,64	6.	Княжа life	446,71	3,56
7.	Арсенал Страхування	1 574,85	3,53	7.	КД-життя	278,51	2,22
8.	Княжа	1 080,16	2,42	8.	АСКА-життя	183,13	1,46
9.	Універсальна	1 019,67	2,29	9.	ARX LIFE	107,03	0,85
10.	Оранта	783,18	1,76	10.	ІНГО Україна Життя	89,14	0,71
Загальний обсяг активів страхових компаній «non-life»		44 609,9	100	Загальний обсяг активів страхових компаній «life»		12 554,43	100

Примітка. Складено за [4; 6].

Станом на кінець 2019 року частка п'яти найбільших страхових компаній за обсягом активів загально-го ризикового страхування становила 26,1 % ринку, а частка 10 найбільших за обсягом активів компаній — 39,7 % ринку.

Проте, як зазначалося раніше, найбільша концентрація активів спостерігається на ринку страхування життя, де частка трьох найбільших компаній становила 71,3 % активів, а частка 10 найбільших за обсягом активів компаній — 99,35 % ринку. Цей факт також є свідченням того, що вітчизняний ринок страхування

досі характеризується наявністю формально створених компаній, що не проводять активну страхову діяльність.

Водночас український ринок страхування в порівнянні зі світовою практикою є незначним за обсягом активів і за рівнем споживання страхових послуг. Так, за даними Національного банку України, показник проникнення, тобто співвідношення обсягу залучених страхових премій до ВВП, становить 1,4 % (з них «non-life» — 1,3 %), що є одним із найнижчих показників серед країн Європи (рис. 3).

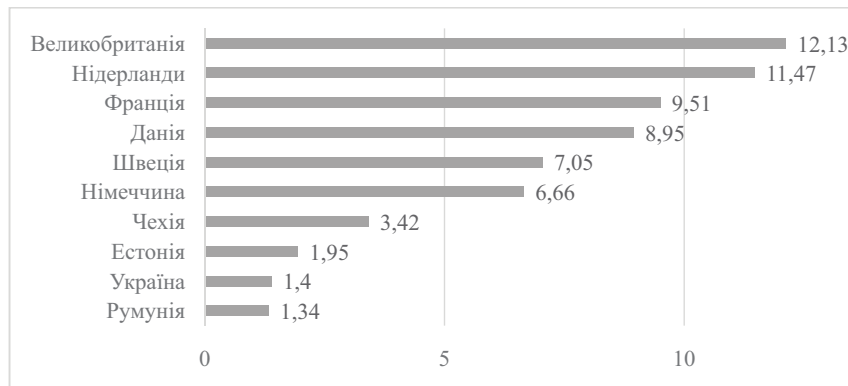

Рис. 3. Рівень проникнення страхування в Україні та країн Європи станом на 01.01.2019, %

Примітка. Складено за [8].

У середньому в Європейському Союзі рівень проникнення страхування 2018 року становив 5,0 %, у середньому у світі — 6,1 % [7].

Тому, безперечно, на відміну від українських реалій, зарубіжний страховий ринок характеризується високим рівнем страхової культури населення і є вагомим учасником довгострокового економічного розвитку.

Сьогодні розвиток страхового ринку в Україні стримується низкою перешкод, серед яких можна виділити:

- недосконале, застаріле законодавство, що не відповідає міжнародним та європейським вимогам;
- низький рівень капіталізації, платоспроможності та ліквідності переважної кількості страховиків;
- недосконалість бізнес-моделей страхових компаній [1, с. 362];
- низький рівень конкуренції серед страховиків;
- недостатність українського досвіду правового регулювання банкрутства і процедури санації;
- недостатній рівень захисту інтересів страховальників з боку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг;
- чисельна кількість випадків шахрайства з боку страхових компаній [9].

Проте, на нашу думку, однією з головних причин низького розвитку страхового ринку є недостатня функціональність регулятора, який має швидко реа-

гувати на всі сучасні тенденції та виклики, через відсутність ефективних важелів впливу та інституційної спроможності.

В Україні протягом досить тривалого періоду функції з регулювання страхового ринку належали Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Проте, починаючи з вересня 2019 року, розпочався процес докорінного змінення парадигми регулювання страхового ринку в Україні разом із підписанням законопроекту № 1069-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій щодо державного регулювання ринків фінансових послуг». Відповідно до ухваленого Закону передбачається так званий «спліт» — ліквідацію з 1 липня 2020 року Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг і передання Національному банку функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг фінансового сектору, а саме страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових компаній [10], тим самим перетворюючи Національний банк у мегарегулятора.

Сьогодні під мегарегулятором розуміють модель об'єднаного або інтегрованого нагляду за фінансовим сектором. Така модель наразі діє у близько 50 країнах — як розвинених, так і країнах, що розвиваються [11], при цьому мегарегулятор може функціонувати як у статусі центрального банку, так і у статуті спеціально створеної установи (табл. 2).

Таблиця 2

Профілі єдиного фінансового мегарегулятора за групами країн

Профіль фінансового регулятора	Група країн
Єдиний фінансовий мегарегулятор у статусі центрального банку	Чехія, Уругвай, Словаччина, Сінгапур, Росія, Нідерланди, Литва, Катар, Казахстан, Ісландія, Угорщина, Великобританія, Бермуди, Бахрейн, Вірменія
Єдиний фінансовий мегарегулятор (поза центральним банком)	Естонія, Південна Корея, Японія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Сальвадор, Польща, Перу, Норвегія, Нікарагуа, Мальта, Латвія, Колумбія, Ірландія, Індонезія, Данія, Ліхтенштейн, Молдова, Чорногорія, Нова Зеландія, Румунія, Словенія та ін.

Примітка. Побудовано за [12; 13].

Правда, різниця в рівнях розвитку ринків визнає і відмінність у проблемах, які стоять перед регулятивними органами. На відміну від інших країн, де потреба зміни системи регулювання ринків була обумовлена підвищеними ризиками системи, в Україні створення мегарегулятора було обумовлено здебільшого прагненням підвищити ефективність чинної фінансової системи.

Створення єдиного наглядового органу було націлене перш за все:

— на підвищення ефективності виконання функцій щодо забезпечення стабільності фінансового ринку за рахунок великих повноважень регулятора і комплексного охоплення нагляду;

— гарантію рівних конкурентних умов для всіх учасників фінансового ринку;

— полегшення процедурних моментів для фінансових інститутів, що пропонують продукти на різних сегментах ринку;

— спрощення і підвищення ефективності взаємодії на міжнародному рівні.

Після ухвалення Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій щодо державного регулювання ринків фінансових послуг» Національний банк України спільно з міжнародними експертами та учасниками фінансового ринку почав працювати над розробленням нового рамкового законодавства для небанківських фінансових установ. Спочатку передбачається спільне з ринком розроблення секторальних «Білих книг» із пропозиціями регулювання, загальних, секторальних законів і регуляторних актів, а потім їхнє введення в дію.

А 22 квітня 2020 року Національний банк оприлюднив бачення майбутнього регулювання страхового ринку України, відповідно до якого побудова і впровадження нової моделі регулювання ринку страхування передбачає низку змін (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика основних напрямів реформування страхового ринку України відповідно до бачення НБУ майбутнього регулювання страхового ринку України

Напрями реформування	Нові вимоги
Ліцензування	Посилення стандартів ліцензування, зокрема розкриття страховими компаніями структури власності, кінцевих бенефіціарних власників, підвищення вимог до ділової репутації акціонерів та осіб, які виконують ключові функції, процедури оцінювання професійної придатності осіб, які виконують ключові функції у страхових компаніях, а також запровадження процедури оцінки бізнес-плану компанії під час видачі ліцензії, зокрема реалістичності, та можливості його виконання. Об'єднання в єдину процедуру ліцензування за класами страхування з подальшим технічним внесенням ліцензіата у відповідні державні реєстри.
Обов'язкові види страхування	Скорочення неактуальних видів обов'язкового страхування.
Структура власності	Установлення вимог до прозорості структури власності страхових і перестрахових компаній шляхом розкриття інформації щодо всіх власників істотної участі.
Корпоративне управління та система внутрішнього контролю	Посилення вимог до організаційної структури, яка повинна сприяти реалізації стратегії та бізнес-плану компанії. Розширення повноваження НБУ в розрізі погодження призначення на посади керівників страхової компанії та осіб, відповідальних за ключові функції.
Система управління ризиками	Розроблення системи управління ризиками для оцінки ризиків, які компанія братиме на страхування (андеррайтинг), і формування резервів; інвестиційної діяльності; управління ліквідністю та ризиками концентрації; операційного ризик-менеджменту; перестраховування та інших інструментів зниження ризиків.
Капітал	Установлення мінімального розміру статутного капіталу на рівні: 32 млн грн для страховиків, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя («non-life»); 48 млн грн: для страховиків, які здійснюють страхування життя («life»); страховиків, які здійснюють страхування інше, ніж страхування життя, за ризиками відповідальності, страхування кредиту та поруки; спеціалізованих перестраховиків. Установлення вимог щодо мінімального розміру капіталу (MCR) і потрібного платоспроможного капіталу (SCR).
Оцінка вартості активів	Підвищення вимог до прийнятності активів страхових компаній. Активи, що покривають резерви, мають бути високоякісними та ліквідними для забезпечення можливості здійснення страхових виплат.
Припинення діяльності та вихід з ринку	Розроблення процедури реорганізації або виходу страховика чи спеціалізованого перестраховика з ринку. Вихід з ринку страховика може бути як добровільним, так і примусовим за рішенням регулятора.

Примітка. Побудовано за [7].

Аналіз рівня капіталізації страхових компаній України показав позитивну тенденцію до нарощення обсягів статутного капіталу протягом 2018—2019 рр.

(табл. 4). Разом з тим виявлено, що лише 9 із 23 страхових компаній «life» відповідають розробленим НБУ вимогам мінімального розміру статутного капіталу.

Таблиця 4

Аналіз структури власності найбільших страхових компаній України станом на 31.12.2019

№ пор.	Назва страхової компанії «non-life»	Місцезнаходження	Власник істотної участі	Частка володіння, %	№ пор.	Назва страхової компанії «life»	Місцезнаходження	Власник істотної участі	Частка володіння, %
1.	Альянс Україна	Австрія	Альянс Холдинг АЙНС ГМБХ	99,98	1.	Уніка Життя	Австрія	Уніка Інтернешнл АГ	94,71
2.	ІНГО Україна	Кіпр	Ловінгтон Холдингз Лімітед	99,99	2.	Метлайф	США	МетЛайф Глобал Холдинг Компані ІІ ГмбХ	99,99
3.	ТАС СГ	Кіпр	Т.А.С. Оверсіас Інвестментс Лімітед	99,97	3.	ТАС LIFE	Кіпр	Т.А.С. Оверсіас Інвестментс Лімітед	99,68
4.	ARX (AXA Страхування)	Канада	Фінансовий холдинг Fairfax	99,99	4.	Граве LIFE	Австрія	Грацер Вексельзайтіге Ферзіхерунг Акцієн-гезельшафт	99,91
5.	PZU Україна	Польща	АТ Повшехни Заклад Убезпечень	83,22	5.	PZU LIFE	Польща	АТ «Повшехни Заклад Убезпечень»	53,47
6.	Уніка	Австрія	Уніка Інтернешнл АГ	92,23	6.	АСКА-життя	Кіпр	SCM Finance Limited	55,67
7.	Омега	Україна	Резиденти України (11 юридичних та 3 фізичні особи)		7.	КД-життя	Британські Віргінські острови	ТОВ Франден Ессошіейтс	83,47%
8.	Кредо	Україна	ТОВ Стілброк	41,98	8.	Княжа life	Австрія	Вієнна Іншуранс Груп	97,8
9.	Арсенал Страхування	Україна	Авдєєв С. О., Туз М.А. Солоп О.А.	24,5 21 17,5	9.	ARX LIFE (AXA LIFE Страхування)	Канада	Фінансовий холдинг Fairfax	99,99
10	Універсальна	Канада	Фінансовий холдинг Fairfax	100	10	Інго Життя Україна	Кіпр	СК «ІНГО Україна»	99,99

Примітка. Побудовано за [3; 4; 6].

Разом з тим аналіз даних показав, що лівова частка найбільших страхових компаній України — це компанії з іноземним капіталом (рис. 4). Так, серед 10 найбільших за рівнем капіталізації страхових компаній «life» немає жодної компанії з українським капіталом. Найбільшими іноземними акціонерами є Австрія, Канада, США і Польща. Разом з тим шість страхових компаній із 20-ти найбільших функціонують на «офшорному» капіталі Кіпру і Британських Віргінських островів. Зважаючи на це, позитивним упровадженням НБУ є подальше підвищення вимог до прозорості структури власності.

Варто зазначити, що реформа страхового ринку будується на принципі пропорційності. Він передбачає визначення регуляторних вимог та інтенсивності нагляду на підставі розміру, значущості (впливу компанії на ринок та економіку в цілому), складності бізнес-моделі та профілю ризиків фінансової установи [10]. Тобто створення рівних умов для компаній будь-якого розміру чи формату.

Згідно з баченням НБУ, особлива увага приділятиметься розвитку належної практики роботи страхо-

виків і добросовісній поведінці стосовно страхувальників.

Національний банк України має на меті запровадити нагляд за ринковою поведінкою і розробити відповідні інструменти, покликані забезпечити захист прав споживачів послуг страхових компаній [7]. Найбільші зміни страхового ринку стосуються підвищення вимог до прозорості структури власності, дотримання законодавства про фінансовий моніторинг і формування чіткого бачення власної стратегії розвитку.

Національний банк очікує, що впровадження нової моделі регулювання і нагляду за ринком страхування сприятиме досягненню таких цілей:

підвищення рівня капіталізації, ліквідності та стійкості страхових компаній;

диверсифікація страхових продуктів і посилення конкуренції на ринку страхових послуг;

забезпечення високих стандартів захисту прав споживачів страхових послуг і власників полісів;

прозорість функціонування ринку страхування і підвищення його привабливості для інвесторів [3].

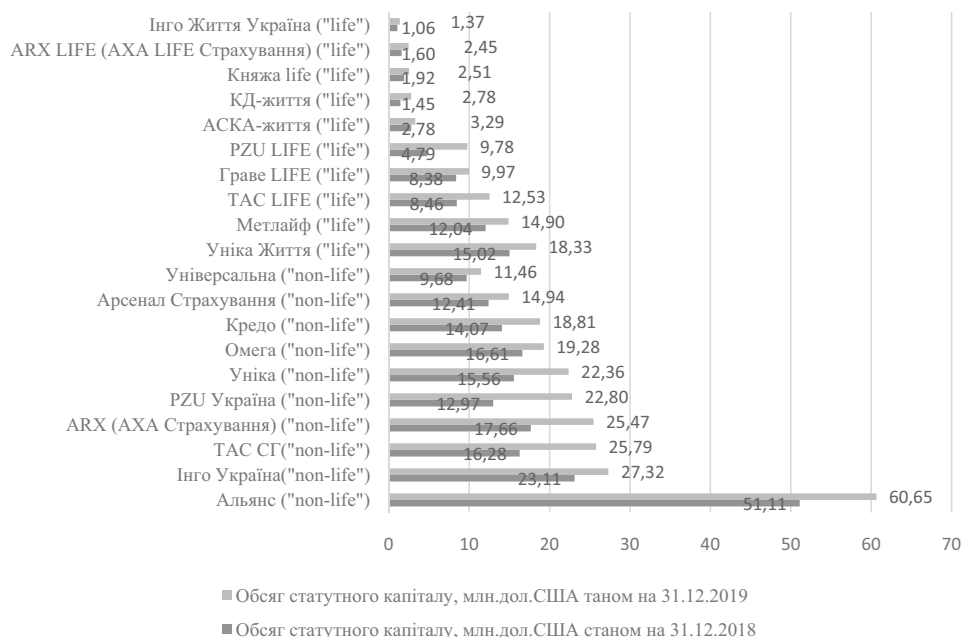

Рис. 4. Динаміка капіталізації найбільших страхових компаній України за період 2018—2019 рр., млн дол. США (за офіційним курсом НБУ)

Примітка. Складено за [6].

Закріплення функцій з регулювання і нагляду за одним органом сприятиме підвищенню стабільності на фінансовому ринку, в тому числі за рахунок забезпечення системного підходу до процесів аналізу та управління ризиками, підвищення якості та ефективності регулювання і нагляду, включаючи консолідований нагляд за суб'єктами ринку і зниження адміністративного навантаження на них.

Проте, разом з перевагами, на які можна очікувати після реалізації Закону про спліт, передання повноважень за регулюванням страхового ринку центральному банку України має низку негативних наслідків. Насамперед, вони стосуються ризику монополізації всього фінансового ринку України в руках однієї установи, а також підміну законодавчих ініціатив підзаконними постановами НБУ. Це передбачає перехід ринку фінансових послуг до ручного регулювання з необмеженими повноваженнями за допомогою нормативних актів [14].

Також розширення компетенцій НБУ і покладання на нього нових додаткових завдань може перешкоджати виконанню його основних функцій і призвести до ухвалення некомпетентних рішень (особливо на страховому ринку). Існує ймовірність, що багатофункціональність центробанку може послабити його позиції в кожній окремій сфері регулювання, особливо з урахуванням браку професійних працівників із досвідом роботи на ринку небанківських фінансових послуг.

Так, на думку О. Барановського, доцільність упрощення моделі мегарегулятора в Україні є необґрунтованим, оскільки при цьому не беруться до уваги

загальновизнані у світі вимоги до реалізації такого кроку; досі вбачається надмірна фрагментарність вітчизняних фінансових ринків; НБУ не має професійних кадрів, спроможних здійснювати регулювання і нагляд за банківським, страховим і фондовим сегментами фінансової системи [15, с. 299].

Разом з тим посилення вимог до страховиків спричинить нову хвилю виходу страхових компаній із ринку. Особливо гостро це питання стоїть у розрізі врахування вимог міжнародного законодавства регулювання страхового ринку, а саме директив Solvency I і Solvency II. Порівняльну характеристику директив Solvency I і Solvency II наведено в табл. 5.

В Україні нині діє спрощений варіант системи Solvency I, за яким платоспроможною вважається страхова компанія, якщо її фактичний запас платоспроможності (за наповненням це власний капітал мінус нематеріальні активи) перевищує нормативний [11, с. 77].

Реформування законодавчої бази страхового ринку в Україні відкриває перспективу приєднання до системи Solvency II, основними цілями реалізації якої є гармонізація підходів і практик до регулювання фінансової стійкості і платоспроможності, захист інтересів споживачів страхових послуг і підвищення конкурентоспроможності страховиків шляхом формування єдиної концепції ризик-орієнтованого регулювання і нагляду [19].

Підхід до подолання і запобігання ризикам Solvency II, незалежно від їхнього походження, може мати ефект різного спрямування для страхового сектору (табл. 6).

Таблиця 5

Порівняльний аналіз основних розходжень директив Solvency I і Solvency II

Критерій порівняння	Solvency I	Solvency II
Орієнтація страхового нагляду	Односторонньо спрямований на відповідність капіталу	Мінімальна вимога до капіталу, ринкова дисципліна та підвищення прозорості
Побудова методології	Стандартизований підхід	Ризик-орієнтований підхід
Критерій визначення потреби в капіталі	Залежно від страхового ризику	Залежно від страхового, кредитного, ринкового ризиків і ризику неплатоспроможності перестраховика
Умови забезпечення платоспроможності	Наявність сплаченого статутного капіталу; створення страхових резервів; перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності	Кількісні вимоги: виконання вимог щодо ризикового капіталу — SCR і мінімального розміру капіталу — MCR; норми розрахунку технічних резервів. Якісні вимоги: власна оцінка ризику і платоспроможності (ORSA), упровадження прозорої структури управління та внутрішнього контролю
Рівень маржі платоспроможності	Визначається виходячи з рівня індексу премій та індексу виплат (співвідношення премій до виплат)	Визначається виходячи з використання внутрішнього моделювання ризиків

Примітка. Побудовано за [16—18].

Таблиця 6

Очікуваний вплив регуляторних стандартів Solvency II на страховий сектор

Напрями реформування	Нові вимоги	Можливі наслідки
Капітал і система управління ризиками	Зміцнення капітальної бази через: - підвищення мінімального рівня капіталу; - зміни структури капіталу	- Збільшення витрат на підтримку капіталу і збільшення резервів. - Підвищення ролі регулятора у сфері проциклічного регулювання. - Збільшення витрат на розробку моделей управління ризиками та стрес-тестів.
	Вимоги до достатності капіталу (ризиковий капітал — SCR і мінімальні вимоги до капіталу — MCR)	
	Урахування чотирьох груп ризиків: страхового, кредитного, ринкового і ризику ліквідності	
	Посилення вимог до внутрішньої системи ризик-менеджменту, в тому числі при використанні внутрішніх моделей управління ризиками	
	Посилення вимог до актуального забезпечення	
Корпоративне управління	Перевірка колективної придатності керівників страхової компанії	Збільшення витрат завдяки підвищеним вимогам. Можливість втрати незалежності ухвалення рішень.
	Залучення незалежних директорів	
Розкриття інформації	Підвищення прозорості діяльності	Збільшення операційних витрат
	Гармонізація форм звітності. Публічне розкриття інформації	
	Забезпечення ринкової дисципліни	

Примітка. Складено за [16].

Наразі в Європейському Союзі триває робота зі спрощення вимог Solvency II. Основне, на що ставлять акцент учасники процесу, — це потреба посилення принципу пропорційності, що стосується як вимог до платоспроможності страховиків, так і до кількості й складності звітності страхових компаній перед регуляторами [19].

Нові підходи в розрахунку фінансової стійкості і платоспроможності страхових компаній суттєво вплинуть на конфігурацію страхового ринку, що пов'язано з виходом частини страховиків, проте, разом з тим, відкриють перспективу приєднання до міжнародного страхового ринку шляхом забезпечення прозорості функціонування ринку страхування.

З огляду на це в разі послаблення в рамках ЄС відповідної Директиви, її імплементація до законодавства України вбачається доцільною.

Серед інших завдань, що нині стоять перед новим регулятором страхового ринку, є забезпечення прийнятного процесу виходу страхових компаній із ринку. Високої актуальності набуває питання розроблення адекватного інституту передання страхового портфеля та інструментів санації, адже, на відміну від банківського сектору, держава не встановлює гарантій захисту страхувальників, оскільки немає фонду гарантування. Очікувана активізація виходу з ринку багатьох страхових компаній після посилення регулятивних вимог, особливо щодо капіталізації, плато-

спроможності та ліквідності страховиків, спричинить проблему неотримання страхувальниками страхового захисту та передбачуваних виплат, що може призвести до краху довіри населення до вітчизняного страхування. Тому надалі необхідним є створення системи гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя. Подібні механізми гарантій виплат за договорами довгострокового страхування життя застосовуються у США, Греції, Великобританії, Німеччині, Іспанії, Латвії, Мальті, Польщі, Румунії, Франції та ін. На практиці фонди гарантування виконання фінансових зобов'язань страхових компаній створюються за двома моделями фінансування: Ex-ante і Ex-post. Модель Ex-ante передбачає попереднє формування внесків страховиків до втрати платоспроможності компанії. Така модель функціонує в Латвії, Іспанії, Німеччині, Франції та інших країнах. Формування внесків за моделі Ex-post передбачається після настання випадку неплатоспроможності страхової компанії (Великобританія, Ірландія, Польща) [20, с. 122]. На нашу думку, за сучасних реалій створення фонду гарантування виплат за договорами довгострокового страхування життя в Україні є доцільним за моделлю Ex-ante, за причиною забезпечення можливості швидкого реагування в разі виходу страхових компаній з ринку, що очікується після підвищення вимог до діяльності з боку нового регулятора.

Слід зазначити, що у зв'язку з поточною світовою кризою страховий ринок України переживає

дуже складні часи. За такої ситуації суб'єкти страхової діяльності тільки спільними зусиллями зможуть залишатися «на плаву». Тому наразі для створення позитивних умов всі державні механізми повинні бути спрямовані на підтримку ринку страхування. Деякі заплановані регулятором регуляторні заходи можуть бути послаблені або відтерміновані на тлі економічного ефекту від кризи, спричиненої COVID-19.

Висновки. Специфіка страхового ринку вимагає врахування фінансових інтересів як учасників ринку, так і держави. Регуляторне середовище страхового ринку в Україні протягом останніх років зазнало докорінних змін. Сучасні заходи регулювання мають комплексний характер. Загалом, ідея передання Національному банку повноважень регулятора ринку страхування має як прихильників, так і критиків. Так, посилення регуляторних вимог, з одного боку, сприятиме створенню прозорого страхового ринку і виведенню недобросовісних страховиків, а з другого — може викликати незворотні процеси стагнації сектору через неспроможність компаній відповідати вимогам, особливо за сучасних умов роботи.

На нашу думку, ефективне функціонування мега-регулятора в Україні є можливим, але для цього потрібно здійснити низку заходів, здебільшого правового характеру, і за умови впровадження регулятором збалансованої та поступової політики змін.

Список використаної літератури

1. Мілошевич Н. Сучасні реалії та тенденції розвитку страхових компаній в Україні [Електронний ресурс] / Н. Мілошевич, А. Пашкова // *Гроші, фінанси і кредит. Інфраструктура ринку*. — 2019. — Вип. 38. — С. 360—366. — Режим доступу : http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/58.pdf.
2. Serikova G. S. Features of state regulation of the EEU countries' insurance markets [Electronic resource] / G. S. Serikova, S. K. Kudaybergenova, E. D. Orynbasarova // *Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz*. — 2019. — № 3 (83). — P. 104—108. — Available at : https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41181860_97796914.pdf.
3. Національний банк України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua>.
4. Нацкомфінпослуг : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.nfr.gov.ua>.
5. Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 07.06.2018 № 850 «Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18>.
6. Фориншурер : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://forinsurer.com/ratings/life/19/3/3>.
7. Біла Книга. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_fin_pr_2020-04-22.pdf?v=4.
8. Eurostat : official website [Electronic resource]. — Available at : <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. Закон про «спліт»: на ринку страхування очікується серйозна турбулентність. Публічний аудит [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://publicaudit.com.ua/news/zakon-pro-split-chy-vytrymae-gynok-strahuvannya-v-ukrayini>.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]

- // Відомості Верховної Ради України. — 2019. — № 44. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20>.
11. Супрун Н. В. Проблеми впровадження системи Solvency II у діяльність українських страхових компаній [Електронний ресурс] / Н. В. Супрун, Т. О. Петрішина // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2018. — Вип. 22. — Ч. 3. — С. 77—81. — Режим доступу : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_3_2018ua/21.pdf.
 12. Дубина М. Роль механізмів гарантування виплат у підвищенні рівня страхової довіри в Україні [Електронний ресурс] / М. Дубина, Т. Савченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. — 2018. — № 1 (13). — С. 119—130. — Режим доступу : <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/463.pdf>.
 13. List of real financial regulatory organizations [Electronic resource]. — Available at : <https://www.firstoptionrecovery.com/regulatories/list-of-regulatories>.
 14. Титов А. В. Украине появится единый мегарегулятор рынка финансовых услуг [Электронный ресурс] / А. В. Титов. — Режим доступа : <https://forinsurer.com/public/09/11/24/4204>.
 15. Барановський О. І. Регулювання функціональних і структурних трансформаційних процесів у фінансовому секторі [Електронний ресурс] / О. І. Барановський // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2020. — Т. 1. — № 32. — С. 292—306. — Режим доступу : <http://fkd.org.ua/article/view/200525/200926>.
 16. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II) [Electronic resource]. — Available at : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0138>.
 17. Директива 2002/13/ЄС Європейського парламенту та Ради від 05.03.2002 вносить зміни до Директиви 73/239/ЄС від 24.07.1973 у частині, що стосується вимог до маржі платоспроможності non-life-компаній [Електронний ресурс] // Законодавство України. — 2002. — 5 березня. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_232.
 18. Директива Європейського Парламенту і Ради 2002/13/ЄС 05.03.2002 про внесення змін і доповнень до Директиви Ради 73/239/ЄС щодо вимог до запасу платоспроможності для підприємств, що здійснюють страхування, інше ніж страхування життя [Електронний ресурс] // Законодавство України. — 2002. — 5 березня. — Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_232.
 19. Черняхівський В. Місця на ринку страхування вистачить усім [Електронний ресурс] / В. Черняхівський. — Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/biz/experts/zakon-pro-strahuvannya-chomu-ne-mozhna-kopiyuvati-yevropeyski-direktivi-50068951.html>.
 20. Дубина М. Роль механізмів гарантування виплат у підвищенні рівня страхової довіри в Україні [Електронний ресурс] / М. Дубина, Т. Савченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. — 2018. — № 1 (13). — С. 119—130. — Режим доступу : <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/463.pdf>.

References

1. Miloshevych, N., & Pashkova, A. (2019). Suchasni realii ta tendentsii rozvytku strakhovykh kompanii v Ukraini [Modern realities and development trends of insurance companies in Ukraine]. *Hroshi, finansy i kredyt. Infrastruktura rynku — Money, finance and credit. Market infrastructure*, 38, 360—366. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/38_2019_ukr/58.pdf [in Ukrainian].
2. Serikova, G. S., Kudaybergenova, S. K., & Orynbasarova, E. D. (2019). Features of state regulation of the EEU countries' insurance markets. *Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz*, 3 (83), 104—108. Retrieved from https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41181860_97796914.pdf.
3. Natsionalnyi bank Ukrainy (n. d.). Ofitsiyni sait [Official site]. *www.bank.gov.ua*. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Natskomfinposluch (n. d.). Ofitsiyni sait [Official site]. *www.nfp.gov.ua*. Retrieved from <https://www.nfp.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh. (2018). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro oboviazkovi kryterii i normatyvy dostatnosti kapitalu ta platospromozhnosti, likvidnosti, prybutkovosti, yakosti aktyviv ta ryzykovosti operatsii strakhovyya: Rozporiadzhennia № 850 vid 07.06.2018 [On approval of the Regulations on mandatory criteria and standards of capital adequacy and solvency, liquidity, profitability, asset quality and risk of the insurer's operations: Order dated 07.06.2018 № 850]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18> [in Ukrainian].
6. Forynshurer. (n. d.). Ofitsiyni sait. [Official site]. *forinsurer.com*. Retrieved from <https://forinsurer.com/ratings/life/19/3/3> [in Ukrainian].
7. Bila Knyha. Maibutnie rehuliuвання rynku strakhuvannya v Ukraini [White Book. Future regulation of the insurance market in Ukraine] (n. d.). *bank.gov.ua*. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_fin_pr_2020-04-22.pdf?v=4 [in Ukrainian].

8. Eurostat. (n. d.). Official website. *ec.europa.eu/eurostat*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. Zakon pro «split»: na rynku strakhuvannia ochikuetsia seriozna turbulentnist [The law on «split»: the insurance market is expected to be seriously turbulent]. (n. d.) *Publichnyi audyt — Public audit*. Retrieved from <http://publicaudit.com.ua/news/zakon-pro-split-chy-vytrymaye-rynok-strahuvannya-v-ukrayini> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia funktsii iz derzhavnoho rehuliuвання rynkiv finansovykh poslub» [Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Functions on State Regulation of Financial Services Markets»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 44. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20> [in Ukrainian].
11. Suprun N. V., & Petrishyna, T. O. (2018). Problemy vprovadzhennia systemy Solvency II u diialnist ukraïnskykh strakhovykh kompanii [Problems of introduction of the Solvency II system in the activity of Ukrainian insurance companies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo — Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. International Economic Relations and the World Economy*, 3, 77—81. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_3_2018ua/21.pdf [in Ukrainian].
12. Bank Regulators. Banking Almanac. (n. d.). *www.bankersalmanac.com*. Retrieved from <https://www.bankersalmanac.com/addcon/infobank/bank-regulators.aspx>.
13. List of real financial regulatory organizations. (n. d.). *www.firstoptionrecovery.com*. Retrieved from <https://www.firstoptionrecovery.com/regulatories/list-of-regulatories>.
14. Tytov, A. (n. d.). *V Ukraine poyavitsya edinyj megaregulyator rynku finansovykh uslug [A unified mega-regulator of the financial services market will appear in Ukraine]*. Retrieved from <https://forinsurer.com/public/09/11/24/4204> [in Russian].
15. Baranovskyi, O. I. (2020). Rehuliuвання funktsionalnykh i strukturnykh transformatsiinykh protsesiv u finansovomu sektori [Regulation of functional and structural transformation processes in the financial sector]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky — Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 1, 32, 292—306. Retrieved from <http://fkf.org.ua/article/view/200525/200926> [in Ukrainian].
16. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0138>.
17. Dyrektyva 2002/13/IeS Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 05.03.2002 vnosyt zminy do dyrektyvy 73/239/IeES vid 24.07.1973 u chastyni, shcho stosuetsia vymoh do marzhi platospromozhnosti non-life-kompanii [Directive 2002/13 / EC of the European Parliament and of the Council of 05.03.2002 amends Directive 73/239 / EEC of 24.07.1973 as regards the requirements for the solvency margin of non-life companies]. (2002, March 5). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_232 [in Ukrainian].
18. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady 2002/13/IeS 05.03.2002 pro vnesennia zmin i dopovnen do Dyrektyvy Rady 73/239/IeES shchodo vymoh do zapasu platospromozhnosti dlia pidpriemstv, shcho zdiisniuiut strakhuvannia, inshe nizh strakhuvannia zhyttia [Directive 2002/13 / EC of the European Parliament and of the Council of 5 March 2002 amending Council Directive 73/239 / EEC as regards the solvency margin requirements for insurance undertakings other than life assurance]. (2002, March 5). *Zakonodavstvo Ukrainy — Legislation of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_232 [in Ukrainian].
19. Cherniakhovskiy, V. (n. d.). *Mistsia na rynku strakhuvannia vystachyt usim. [There is enough space in the insurance market for everyone]*. Retrieved from: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/zakon-pro-strahuvannya-chomu-ne-mozhna-kopiyuvati-yevropeyski-direktivi-50068951.html> [in Ukrainian].
20. Dubyna, M., & Savchenko, T. (2018). Rol mekhanizmv harantuvannia vyplat u pidvyshchenni rinvnia strakhovoi doviry v Ukraini [The role of payment guarantee mechanisms in increasing the level of insurance confidence in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia — Problems and prospects of economics and management*, 1 (13), 119—130. Retrieved from <https://ppeu.stu.cn.ua/tmpdf/463.pdf> [in Ukrainian].

УДК 334.7:379.85

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕФОРМ

Жеребило Ірина Владиславівна,
кандидат філософських наук, доцент,
директор Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Анотація. Розкрито проблему масової міграції трудових ресурсів з України за кордон в умовах сучасних реформ, які супроводжуються високим рівнем безробіття, посиленням соціальної напруги і зростанням диференціації рівня життя населення. Досліджено особливості міграції трудових ресурсів в інші країни і виявлено чинники, які стимулюють цей процес в Україні. Акцентовано на проблемі міграції висококваліфікованих кадрів та обґрунтовано різницю цілей і причин виїзду високо- та низькокваліфікованих кадрів. У першому варіанті це перспектива користування якісними інституціями, кар'єрного розвитку і відчуття безпеки; у другому — заробіток. Визначено та охарактеризовано основні тенденції, характерні процесові зовнішньої трудової міграції з України в умовах сьогодення. Серед результатів особливостей міграції українців за кордон упродовж останніх років визначено такі: переважна більшість мігрантів — це представники найпростіших професій і кваліфіковані працівники з інструментом; існує активна участь молоді в міграційних процесах і зростання ризику їх неповоротності у зв'язку з відсутністю та низькою сформованістю низки соціальних зв'язків. Сьогодні спостерігається зниження строку перебування мігрантів за кордоном. Це свідчить про зростання циркулярної міграції та знову акцентує на проблемі неефективності політики у сфері зайнятості в Україні.

Ключові слова: зовнішня трудова міграція, трудові мігранти, кваліфікаційно-професійні характеристики, мотиви міграції.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; бібл.: 10.

FEATURES OF LABOR MOBILITY OF THE DOMESTIC LABOR MARKET IN THE CONTEXT OF MODERN REFORMS

Zherebylo I.,
Ph. D. in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Director of the Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Abstract. The article deals with the problem of mass migration of labor resources from Ukraine abroad in the context of modern reforms, which are accompanied by high unemployment, increased social tension and increased differentiation in the standard of living of the population. The peculiarities of labor migration to other countries have been investigated and the factors that stimulate this process in Ukraine have been identified. The problem of migration of highly skilled personnel is emphasized and the difference of goals and reasons for leaving of highly skilled and low skilled personnel is substantiated. In the first case, it is the prospect of using quality institutions, career development and a sense of security; the second is earnings. The main tendencies that characterize the process of external labor migration from Ukraine under the present conditions are identified and characterized. Among the results of the migration patterns of Ukrainians abroad in recent years are the following: the vast majority of migrants are representatives of the most simple professions and skilled workers with the tool; there is an active involvement of young people in migration processes and an increased risk of non-return due to the lack and low level of social networking. Today, there is a decrease in the length of stay of migrants abroad. This demonstrates the growth of circular migration and re-emphasizes the problem of employment policy inefficiency in Ukraine. To overcome these obstacles, it is first necessary to make systemic changes in the field of training and improve the quality of education, as well as to ensure the attractiveness of certain professions through increased wages. Therefore, we need a new look at the education system in Ukraine and the formation of the relationship between the development of education and the labor market, bringing them into line with the needs of the economy.

Keywords: external labor migration, labor migrants, qualification and professional characteristics, motives for migration.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 0; bibl.: 10.

JEL Classification J6

ОСОБЕННОСТИ ТРУДОВОЙ МОБИЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ РЕФОРМ

Жеребило Ирина Владиславовна,
кандидат философских наук, доцент,
директор Львовского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Аннотация. Раскрыто проблему массовой миграции трудовых ресурсов из Украины за границу в условиях современных реформ, которые сопровождаются высоким уровнем безработицы, усилением социальной напряженности и ростом дифференциации уровня жизни населения. Исследованы особенности миграции трудовых ресурсов в другие страны и выявлены факторы, которые стимулируют этот процесс в Украине. Акцентируется на проблеме миграции высококвалифицированных кадров и обоснованно разницу целей и причин выезда высоко- и низкоквалифицированных кадров. В первом случае это перспектива пользования качественными институтами, карьерного развития и ощущение безопасности; во втором — заработок. Определены и охарактеризованы основные тенденции, характерные для процесса внешней трудовой миграции из Украины в сегодняшних условиях. Среди результатов особенностей миграции украинцев за границу в последние годы определены следующие: подавляющее большинство мигрантов — это представители самых простых профессий и квалифицированные работники с инструментом; существует активное участие молодежи в миграционных процессах и рост риска их невозврата в связи с отсутствием и низкой сформированности ряда социальных связей. Сегодня наблюдается снижение срока пребывания мигрантов за рубежом. Это свидетельствует о росте циркулярной миграции и снова акцентирует внимание на проблеме неэффективности политики в сфере занятости в Украине.

Ключевые слова: внешняя трудовая миграция, трудовые мигранты, квалификационно-профессиональные характеристики, мотивы миграции.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 0; библи.: 10.

Вступ. Високий рівень безробіття в Україні є наслідком посилення соціальної напруги і диференціації рівня життя населення, загострення криміногенної ситуації, падіння трудової активності тощо. Основними причинами ситуації, що склалася, є неефективність використання робочої сили і відсутність таких соціально-економічних умов, які б забезпечили застосування навичок працівників за порівняно високу оплату у продуктивній роботі. Типовими для нашої держави є ситуація зростання невідповідності між фактичною професійною і кваліфікаційною структурами пропозиції трудових ресурсів та потребою в робочій силі, а також проблема високої питомої ваги безробітних із вищою освітою. Непопулярність через низький рівень оплати праці професії вчителів, викладачів, лікарів та іншого медичного персоналу, працівників культури, спорту та інших професій супроводжується посиленням масової міграції трудових ресурсів за кордон.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Окреслена тематика виступає предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, теоретичні основи явища зовнішньої трудової міграції закладено в наукових дослідженнях Е. Лібанової, С. Пирожкова, О. Піскуна, О. Скрипнюка, В. Устименка, М. Шульги, Н. Хамітова, у працях А. Гайдуцького, Г. Краєвської, І. Кукурудзи, Г. Краєвської, О. Макарової. Приділено увагу обґрунтуванню потреби формування територіальної схеми збереження і створення робочих місць України в умовах становлення нових

форм зайнятості населення та пошуку стратегічних орієнтирів подальшого розвитку людського потенціалу в державі присвячено ґрунтовне дослідження У. Садової. Дослідження новітніх проявів впливу репресивності економіки на функціонування національного ринку праці та встановлення взаємозв'язку між свободою ринку праці з процесами трудової міграції і формуванням середнього класу в Україні обговорюється у працях Л. Семів. Міжнародна трудова міграція є предметом наукових пошуків О. Грішнєвої, О. Позняк, О. Малиновської, В. Саріогло та ін. Водночас систематизація наукового доробку з досліджуваної проблематики свідчить про те, що питання трудової мобільності вітчизняного ринку праці в умовах сучасних реформ потребують додаткового вивчення.

Метою статті є аналіз тенденцій і визначення ключових проблем зовнішньої трудової міграції українців в умовах сучасних реформ.

Результати дослідження. Проведені дослідження засвідчують, що сьогодні Україна характеризується як донор (країна-експортер) робочої сили в Європу. Проте визначення точної чисельності трудових мігрантів, які виїхали з України в пошуках роботи, надто складно. За даними представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, чисельність трудових мігрантів з України становить близько 700 тисяч осіб [4]. Разом з тим у цьому переліку не враховано:

1) представників циркулярної трудової міграції [передбачає виїзд на роботу на короткий строк (кілька

тижнів чи місяців), які часто здійснюють такі подорожі декілька разів на рік (за проведеними підрахунками, обсяг постійної трудової міграції нараховує 1,5—3 млн осіб [5; 7]);

2) нелегальних трудових мігрантів. Відтак, за приблизними підрахунками, чисельність трудових мігрантів, які виїжджають з України за кордон у пошуках роботи, становить близько 3,5—4 млн осіб. Це вказує на відсутність у країні майже 10 % від загальної чисель-

ності населення, або 25 % працездатного населення [3; 5; 7].

Оскільки точних даних про обсяги зовнішньої трудової міграції немає, оцінити обсяги міграції з України можна на основі аналізу даних Державної прикордонної служби України про факти перетину державного кордону та визначення показника нетто-виїзду (показує кількість осіб, які виїжджають, проте не повертаються) (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка нетто-виїзду осіб з України, 2007—2017 рр.

Примітка. Складено за використанням даних Міжнародної організації з міграції Агенства ООН з питань міграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua>.

З наведеної інформації прослідковується тенденція зростання перетину кордону України з 2014 року і збільшення чисельності осіб, які, виїжджаючи за кордон, не повертаються, удвічі. Проте аналіз динаміки показника впродовж тривалого періоду вказує на зменшення чисельності таких осіб. Якщо в періоді 2008—2013 рр. середній показник нетто-виїзду становив 458 тисяч осіб на рік, то в період 2014—2017 рр. — 227 тисяч осіб. При цьому в період 2014—2015 рр. в Україні спостерігалася хвиля виїздів на навчання і вимушених переселенців з Донбасу і Криму, серед яких були і ті, хто виїжджав до інших країн.

За результатами обстеження домогосподарств 2015 року Міжнародною організацією з міграції, більшість мігрантів з України — це трудові мігранти (88 %), 5 % — особи, які виїжджають на навчання, і 4 % — для возз'єднання з родиною чи з інших причин [10].

Проведене дослідження особливостей міграції українців за кордон впродовж останніх років дає змогу дійти таких висновків (рис. 2).

1. Аналіз розподілу трудових мігрантів за професійними групами і його порівняння зі структурою зайнятого населення в Україні свідчить про те, що переважна більшість мігрантів — це представники найпростіших професій і кваліфіковані працівники з інструментом (67,5 % у період 2015—2017 рр.). Основною сферою зайнятості вітчизняних мігрантів за кордоном є будівництво (серед чоловіків), праця

в домашніх господарствах (серед жінок) і робота у сфері послуг і сільському господарстві (серед представників циркулярної міграції). Перераховані сфери зайнятості не потребують висококваліфікованої робочої сили, з чого можна зауважити, що у своїй більшості мігранти з України не шукають роботу, яка б відповідала їхньому кваліфікаційному рівню. Серед мігрантів немає представників професійної групи «законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери», а група «професіонали, фахівці, технічні службовці» налічує 9,1 % від загальної чисельності осіб, які мігрують. Порівнюючи дані періоду 2015—2017 рр. з періодом 2010—2012 рр., можна зауважити зниження питомої ваги представників цієї професійної групи у складі мігрантів, що є позитивним аспектом, оскільки відбувається поступове зниження відпливу висококваліфікованих кадрів з України.

Разом з тим, аналізуючи особливості міграції саме висококваліфікованих кадрів, слід зауважити, що: 1) основними причинами виїзду за межі України є перспектива користування якісними інституціями (школами, лікарнями), кар'єрного розвитку і відчуття безпеки (в той час як для низькокваліфікованих кадрів метою міграції є заробіток); 2) характерною особливістю міграції за кордон є спільний виїзд із сім'єю (для прикладу, 57 % ІТ-спеціалістів, які виїжджають за кордон, мігрували одразу із сім'єю, ще 30 % перевезли родину після власного переїзду) [6; 8—10].

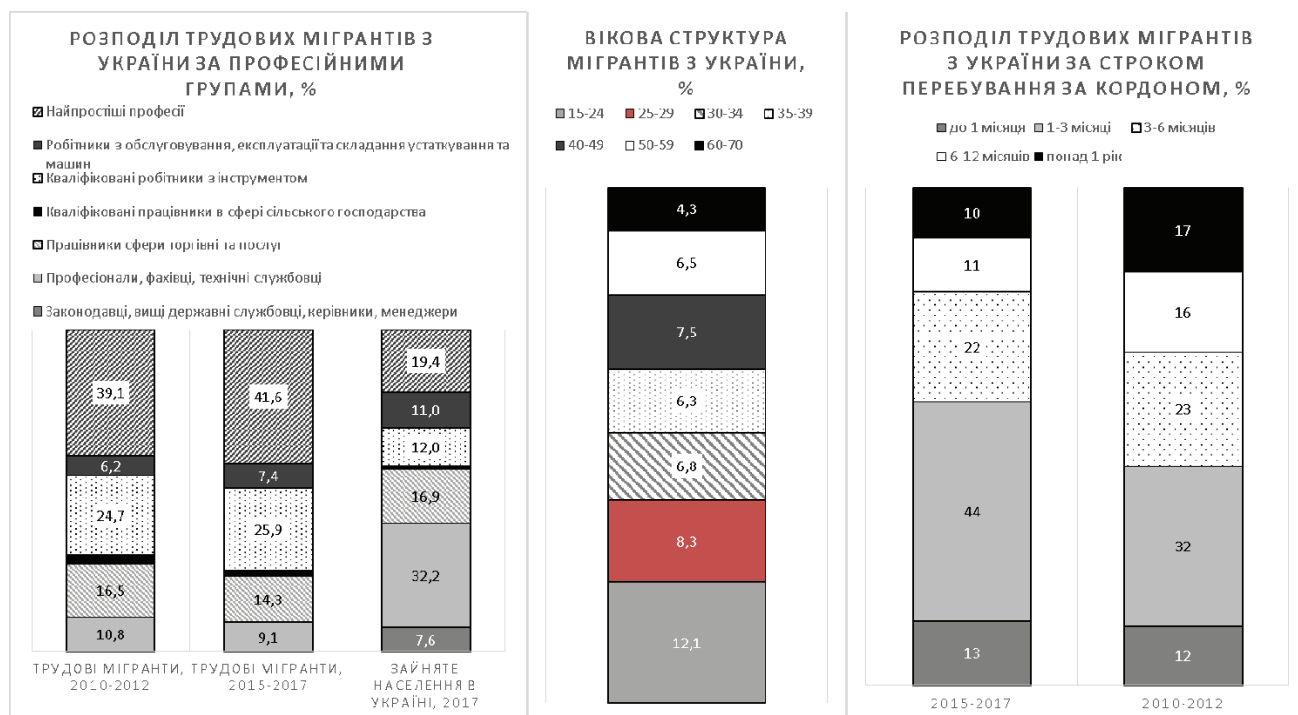

Рис. 2. Особливості міграції українців за кордон, 2010—2012 і 2015—2017 роки

Примітка. Складено з використанням даних Міжнародної організації з міграції Агентства ООН з питань міграції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua>.

2. Найчастіше мігрантами з України є особи віком 15—24 роки (12,1 %), 24—29 років (8,3 %), що засвідчує активну участь молоді в міграційних процесах і зростання ризику їх неповернення у зв'язку з відсутністю та низькою сформованістю низки соціальних зв'язків.

3. Попри це, позитивним виступає зниження строку перебування мігрантів за кордоном. Якщо у 2010—2012 рр. тривалістю більше ніж один рік виїжджало 17 % мігрантів, а на термін більш як шість місяців 1/3 мігрантів, то у 2015—2017 рр. ці показники, відповідно, становлять 10 і 21 %. Зазначене свідчить про зростання циркулярної міграції та фокусує увагу на проблемі неефективності політики у сфері зайнятості в Україні.

Висновки. Таким чином, низький рівень оплати праці населення, невідповідність загальноєвропейським нормам чинних соціальних стандартів рівня

життя населення в Україні тощо — вагомими чинниками розвитку економіки, яка ґрунтується на низькій вартості робочої сили. Серед причин трудової міграції за кордон, як засвідчують проведені результати, — труднощі встановлення високого рівня стандартів споживання і розвитку людського капіталу, а відтак і зuboження населення. Зазначене зумовлює потребу формування нових і вдосконалення вже наявних механізмів організації ринку праці. Для подолання цих перешкод перш за все потрібно провести системні зміни у сфері підготовки кадрів і поліпшення якості освіти, а також досягнути забезпечення привабливості окремих професій через збільшення заробітних плат. Відтак потрібний новий погляд на систему освіти в Україні та формування взаємозв'язку напрямів розвитку освіти і ринку праці та їх приведення у відповідність до потреб економіки.

Список використаної літератури

1. Семів Л. К. Ринок праці в репресивній економіці / Л. К. Семів // The genesis of genius : Scientific and educational periodic journal of economists and jurists. — Geneva, Switzerland, 2017. — December. — Р. 66—68.
2. Садова У. Я. Робочі місця як основа нової політики зайнятості й відтворення якості людського потенціалу в Україні / У. Я. Садова, Т. М. Степура // Ринок праці та зайнятість населення. — 2018. — № 2. — С. 15—22.
3. Державна служба статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Міжнародна організація з міграції. Агентство ООН з питань міграції : офіційний вебсайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua>.

5. Міністерство соціальної політики України : офіційний вебпортал [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua>.
6. Праця України у 2018 році : стат. збірник / Державна служба статистики України. — Київ : ТОВ «Бук-Друк», 2019. — 242 с.
7. Роль оплати праці в скороченні бідності та її вплив на трудову міграцію (практики державного і договірної регулювання в Україні та ЄС) : Доповідь УС ПГС. Платформа громадянського суспільства Україна=ЄС. Брюссель, 12 квітня 2018 р. — 27 с.
8. Саріогло В. Зовнішня трудова міграція: мотиви, масштаби, наслідки / В. Саріогло // Економічний аналіз. — Тернопіль, 2019. — № 1. — С. 36—43.
9. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити : аналітична записка. — Київ : Центр економічної стратегії, 2018. — 50 с.
10. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь. — Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2018. — 396 с.

References

1. Semiv, L. K. (2017, December). Rynok pratsi v represyvnii ekonomitsi [Labor market in a repressive economy]. *The genesis of genius: Scientific and Educational Periodic journal of economists and jurists*. Geneva, Switzerland [in Ukrainian].
2. Sadova, U. Ya., & Stepura, T. M. (2018). Robochi mistisia yak osnova novoi polityky zainiatiosti y vidtvorennia yakosti liudskoho potentsialu v Ukraini [Jobs as the basis of a new employment policy and the reproduction of the quality of human potential in Ukraine]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia — Labor market and employment*, 2, 15—22 [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (n. d.). Ofitsiyniy sait [Official site]. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. Ahenstvo OON z pytan mihratsii. (n. d.). Ofitsiyniy vebсайт [Official website]. iom.org.ua. Retrieved from <http://iom.org.ua> [in Ukrainian].
5. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (n. d.). Ofitsiyniy vebportal [Official webportal]. www.msp.gov.ua. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2019). *Pratsia Ukrainy u 2018 rotsi: Statystychniy zbirnyk [Labor of Ukraine in 2018: Statistical collection]*. Kyiv: Buk-Druk [in Ukrainian].
7. *Rol oplaty pratsi v skorochenni bidnosti ta yii vplyv na trudovu mihratsiiu (praktyky derzhavnoho i dohovirnoho rehuliuвання v Ukraini ta YeS). Dopovid US PHS. Platforma hromadianskoho suspilstva Ukraina=leS. Briussel [The role of wages in poverty reduction and its impact on labor migration (practices of state and contractual regulation in Ukraine and the EU). Report of the CSS CSS. Civil society platform Ukraine = EU. Brussels]*. (2018, April 12).
8. Sarioglo, V. (2019). Zovnishnia trudova mihratsiia: motyvy, masshtaby, naslidky [External labor migration: motives, scale, consequences]. *Ekonomichniy analiz — Economic analysis*, 1, 36—43 [in Ukrainian].
9. *Skilky ukraintiv poikhalo za kordon i shcho derzhavi z tsym robyty. Analitychna zapyska. [How many Ukrainians went abroad and what should the state do about it. Analytical note]*. (2018). Kyiv: Tsentr ekonomichnoi stratehii [in Ukrainian].
10. *Ukrainske suspilstvo: mihratsiyniy vymir: nats. dopovid [Ukrainian society: the migration dimension: nat. report]*. (2018). Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

УДК 338.27

ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Вагнер Ірина Михайлівна,кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*e-mail: vim280707@meta.ua; ORCID ID: 0000-0003-4928-4772***Демко Ірина Іванівна,**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»*e-mail: iruna.demko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-2186-1876*

Анотація. Висвітлено вплив пандемії COVID-19 на економіку країн Європи і США, а саме: подано статистичні дані щодо рівня ВВП і розвитку світової економіки в цілому. Розглянуто позиції керівництва відомих міжнародних компаній щодо впливу COVID-19 на їхню діяльність. Проаналізовано першочергові заходи підтримки підприємств та організацій урядами Європейських країн і США, пов'язаних із пандемією COVID-19. Розкрито вплив COVID-19 на діяльність певних секторів економіки України. Наведено прогнози провідних учених-економістів щодо подальшого розвитку малого і середнього бізнесу в Україні після завершення пандемії COVID-19. Наголошено, що Україна повинна використовувати як грошові, так і фінансові інструменти в пакеті допомоги, зокрема, на відміну від більшості країн, Національний банк України має можливість знизити ставку дисконтування. При цьому безпосереднім пріоритетом має бути адекватне фінансування системи охорони здоров'я та її готовність до цього безпрецедентного виклику. Запропоновано власне бачення впливу пандемії COVID-19 на розвиток малого і середнього бізнесу.

Ключові слова: COVID-19, економіка, облікова ставка, ВВП, малий і середній бізнес.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; бібл.: 12.

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS IN UKRAINE

Vagner I.,Ph. D. of Economics,
Associate Professor of Accounting and Taxation Department
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
*e-mail: vim280707@meta.ua; ORCID ID: 0000-0003-4928-4772***Demko I.,**Ph. D. of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Accounting and Taxation Department
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: iruna.demko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-2186-1876

Abstract. The impact of the COVID-19 pandemic on European and U.S. economies is highlighted in the article, namely it is presented statistics on the GDP level and the development of a global economy.

Ukraine is also an exporter of primary commodities, such as metals, and the price for them is likely to fall significantly due to falling demand in world markets. The price of copper has already fallen by 16 percent in the one month alone. Prices for iron and steel are likely to have the same trend.

The crisis of 2009, when the fall in metal prices reached 40 percent, led to a 15 percent decrease in Ukraine's GDP. However, the impact of COVID-19 should be expected to be less, as decline in prices for other commodities, such as food and agricultural products, are expected to be smaller and a serious fall in oil prices will have a positive effect on the competitiveness of Ukrainian exports.

The authors consider the top management positions of the well-known international companies on the COVID-19 impact on the functioning of the companies.

The immediate measures of government support for enterprises and organizations in Europe and the USA in connection with the COVID-19 pandemic are analyzed.

The impact of the COVID-19 on the activity of some sectors of the economy of Ukraine is disclosed.

The further development forecasts for small and medium-sized enterprises in Ukraine of leading scientists and economists after the pandemic are given. In order to prevent the negative scenario, governments are announcing aid packages aimed at supporting the financial markets, businesses and the general public. Ukraine should use both monetary and fiscal instruments in the assistance package. Unlike most countries, the National Bank of Ukraine has the opportunity to reduce the discount rate, which is currently 10%. The government must support the economy with all available resources, even at the expense of Ukraine's national debt. The immediate priority is, of course, adequate funding for the healthcare system so that it is ready for this unprecedented challenge.

The authors propose their own vision of the impact of the COVID-19 pandemic on the small and medium business development.

Keywords: COVID-19, economy, discount rate, GDP, small and medium business.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 3; bibl.: 12.

JEL Classification A13

ВЛИЯНИЕ COVID-19 НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Вагнер Ирина Михайловна,

кандидат экономических наук,

доцент кафедры учета и налогообложения

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: vim280707@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-2186-1876

Демко Ирина Ивановна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и налогообложения

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: iruna.demko@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-2186-1876

Аннотация. Освещены влияние пандемии COVID-19 на экономику стран Европы и США, а именно: подано статистические данные по уровню ВВП и развития мировой экономики в целом. Рассмотрены позиции руководства известных международных компаний по влиянию COVID-19 на их деятельность. Проанализированы первоочередные меры поддержки предприятий и организаций, правительствами Европейских стран и США, связанных с пандемией COVID-19. Раскрыто влияние COVID-19 на деятельность определенных секторов экономики Украины. Приведены прогнозы ведущих ученых-экономистов по дальнейшему развитию малого и среднего бизнеса в Украине, после завершения пандемии COVID-19. Предложено собственное видение влияния пандемии COVID-19 на развитие малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: COVID-19, экономика, учетная ставка, ВВП, малый и средний бизнес.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 3; библи.: 12.

Вступ. У міру поширення спалаху COVID-19 найбільші світові компанії виявили занепокоєння щодо можливих розірваних угод із поставок сировини і матеріалів, зупиненого виробництва і порожніх магазинів.

Mastercard, Microsoft, Apple та United Airlines пропонують ознайомитись з тим, як вірус впливає на поведінку споживачів і бізнес-настрої. Опубліковані ними корпоративні бюлетені, а також те, що роблять керівники у відповідь, може визначити, який еконо-

мічний збиток завдає спалах COVID-19 і чи наступає рецесія.

Деякі компанії висловлюють оптимізм щодо того, як урядам вдається стримувати розповсюдження вірусу, і щодо заходів, які вони впроваджують для підтримки бізнесу. Разом з тим керівники бачать реальну загрозу для своїх підприємств, розуміють, що можуть втратити інвестиції, та навіть передбачають звільнення працівників. Це, у свою чергу, ще більше приглушить економічну активність.

Зниження на фондовому ринку найбільш стрімке з моменту фінансової кризи, свідчить про те, що інвестори готуються до набагато гірших новин. Головною вразливістю для підприємств у США та Європі є їхня зростаюча залежність від Китаю як постачальника і замовника протягом останніх 10 чи 20 років [1].

Аналіз досліджень і постановка завдання. На нинішній день питання впливу COVID-19 на економічний розвиток підприємництва у світі, а в Україні зокрема, вивчають багато вчених-економістів та аналітиків, зокрема: Джин Маркс, Нуріел Рубіні, Андрій Безп'ятов, Сергій Фурса, Андерс Ослунд, Ярослав Жалілов, Василь Фурман, Анатолій Амелін і багато інших. Проте це питання потребує всебічного аналізу і щоденного моніторингу ситуації, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Результати дослідження. Консалтингова компанія McKinsey & Company окреслила три сценарії розвитку кризи. Найм'якший варіант — це ліквідація спалахів коронавірусу до II кварталу 2020 року. У такому разі глобальний ВВП замість 2,5 зросте десь на 2 %. Якщо пандемію не вдасться побороти протягом першого півріччя, зростання світової економіки не перевищить 1,5 %. У разі затяжної пандемії і розростання хвороби протягом II—III кварталів може відбутися падіння глобального ВВП на 1,5 % [2].

Видання Business Insider зв'язалося з низкою компаній, щоб дізнатися, як вони боролися зі спалахом коронавірусу.

Ось як деякі мережі магазинів і закладів швидкого харчування, великі корпорації та модні бренди реагують на коронавірус (табл. 1).

Таблиця 1

Позиція керівництва відомих міжнародних компаній щодо впливу COVID-19 на їхню діяльність

Найменування компанії	Позиція на ринку і думки керівництва
Burberry	Генеральний директор Burberry Марко Гоббетті визнав, що спалах став серйозною проблемою для Burberry та інших дорогих модних брендів. 24 із 64-х магазинів бренду в Китаї закриті, у той час як у 40 інших точках продажу діють «скорочені години роботи» та помітне «значне зниження обсягів продажів». Гоббетті стверджує, що компанія «вживає пом'якшувальних дій і всіх запобіжних заходів, щоб допомогти забезпечити безпеку та добробут своїх працівників».
Starbucks	Компанія заявила, що її стратегія у фінансовій сфері не змінилася у відповідь на поширення вірусу, хоча вона відстежує такі фактори, як зниження відвідуваності та «збоїв в роботі».
Victoria's Secret	Аналітики Morgan Stanley опублікували замітку 2 березня, в якій розглядається вплив коронавірусу на Victoria's Secret. Вони написали, що керівництво материнської компанії L Brands «підкреслило, що Китай є важливим джерелом сировини для всього бізнесу». Проте запуск певних моделей білизни та одягу для весняного модельного ряду Victoria's Secret буде відтерміновано на період від двох до чотирьох тижнів.
Apple	Представники Apple заявили, що компанія скорочує цільові прибутки в першому кварталі. «Apple міцно стоїть на ногах, перебої є тимчасовими», — відзвітували в компанії.
Tesla	У березні акції Tesla впали на 22 %, а сам Ілон Маск втратив 5,5 млрд дол.
Amazon	Прибутки Amazon за один тиждень місяця березня скоротилися на 6,4 млрд дол.

Примітка. Складено за [1; 3].

Слід відмітити, що уряди країн Європи виявили готовність підтримувати бізнес, оскільки там уже довгий час існують державні програми, зареєструвавши

в яких підприємство, роботодавець може зберегти як власні фінансові ресурси, так і робочі місця, отримавши від фінансування тимчасового безробіття (табл. 2).

Таблиця 2

Заходи підтримки підприємств та організацій урядами Європейських країн і США, пов'язаних із пандемією COVID-19

Країна	Заходи підтримки
Німеччина	Німецький Бундестаг ухвалив одразу низку соціальних пакетів з підтримки підприємств і громадян у період пандемії коронавірусу на загальну суму понад 750 мільярдів євро. Для допомоги малому бізнесу і громадянам буде виділено 156 мільярдів євро, які передбачають, серед іншого, скорочення податкових надходжень на 33,5 мільярда євро через податкові канікули. 50 мільярдів євро з цих грошей буде виділено на підтримку самозайнятих громадян, а також малих підприємств. Серед заходів соціальної підтримки населення: орендарі повинні бути захищені від втрати житла, навіть за наявності боргів з орендної плати.
Франція	Французький уряд виділив 8,5 мільярда євро, щоб допомогти компаніям, які тимчасово відсторонили співробітників від роботи через карантин, виплачувати зарплати. Уряд Франції пообіцяв забезпечити збереження всіх робочих місць після закінчення кризи. Упроваджена система дозволяє скоротити виплати працівникам до 70 % за умови, якщо зарплата перевищує мінімальну в 4,5 рази. При цьому держава зобов'язується повністю компенсувати витрати підприємств на виплати працівникам.
Велика Британія	Уряд Великої Британії послаблює законодавство про банкрутство, щоб дозволити підприємствам, які не можуть погасити борги через падіння економіки на тлі карантину, могли продовжувати діяльність. Буде введено положення, яке тимчасово усуває персональну відповідальність директорів компанії під час пандемії. Також у Сполученому Королівстві облікова ставка була знижена утретє — з 0,75 до 0,25 %.
Італія	На початку березня були введені податкові пільги для бізнесу. На боротьбу з економічними наслідками хвороби уряд країни виділить 25 млрд євро, частина цих коштів буде спрямована на виплату субсидій тим, хто залишився без роботи. Також збільшують гарантійний фонд для кредитування малого і середнього бізнесу. Влада обіцяє компенсації компаніям, які втратили більше ніж 25 % прибутку.

Закінчення табл. 2

Країна	Заходи підтримки
Фінляндія	Уряд виділив у цілому 15 мільярдів євро на порятунок фінської економіки в умовах поширення коронавірусу. Усім підприємцям, включаючи фрілансерів, нададуть право тимчасово отримувати допомогу з безробіття — протягом трьох місяців. Пенсійні внески будуть відстрочені на три місяці. Компанії отримають можливість перенести виплату податків за березень — травень на більш пізній термін. Причому всі ці заходи будуть фінансуватися за рахунок нових кредитів, які візьме держава. Окремо уряд підтримує авіацію, яка зазнала збитків: національній авіакомпанії Finnair мають надати фінансову допомогу в розмірі 600 мільйонів євро.
США	США виділили 2 трильйони доларів, які будуть витрачені на виплати американським громадянам і бізнесу, щоб запобігти економічним наслідкам і дати поштовх для розвитку бізнесу: - планується здійснити одноразову виплату 1 200 доларів для всіх осіб, чий річний дохід становить до 75 000 доларів. Також виплату отримають і ті, чий дохід становить від 75 000 до 99 000 доларів на рік, але що вищий дохід — то меншою буде виплата; 377 мільярдів доларів буде виділено у формі допомоги малому бізнесу; - щотижневі допомоги із безробіття протягом 4 місяців будуть виплачуватися в більшому розмірі — на 600 доларів більше; - будуть введені суворіші умови для Фонду корпоративного добробуту на суму 500 мільярдів доларів, щоб забезпечити, що будь-яка корпорація, яка отримує фінансову допомогу, не звільняє працівників, які не урізують заробітну плату або пільги, не надсилає на роботу за кордон і т. д. Деякі найбільші кредитори США пообіцяли надати пільгові періоди іпотечним позичальникам, які постраждали від кризи. Також законом фінансуються й інші сфери суспільного життя, у першу чергу — медицина, на яку буде виділено близько 300 мільярдів доларів.
Польща	Урядом створено проєкт під назвою «Економічний і соціальний антикризовий щит для безпеки підприємців і працівників у зв'язку з пандемією вірусу SARS-Cov-2». Він коштуватиме близько 52 мільярдів доларів. Ці кроки включають захист працівників від втрати робочих місць, підтримку охорони здоров'я, безпеку фінансової системи, підтримку підприємців і державні інвестиції. Наприклад, держава покриватиме 40 % заробітної плати працівників компаній для того, щоб їх не звільнили. Самим же працівникам дозволять затримувати виплати за соціальним страхуванням.
Україна	Відповідно до рішення Верховної Ради, яка ухвалила Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямовані на забезпечення соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019): - роботодавцю буде виплачуватися допомога із часткового безробіття для працівників, чий робочий час скорочено в результаті карантину. Виплата передбачає компенсацію 2/3 заробітної плати працівника в разі скорочення або зупинки виробництва. При цьому розмір такої допомоги не може перевищувати розміру мінімальної заробітної плати; - підвищені річні ліміти для фізичних осіб — підприємців; - тимчасово, на період карантину (і до кінця місяця, в якому закінчується карантин), звільняються від ПДВ операції з ввезення, постачання на територію України товарів, потрібних для виконання заходів, спрямованих на попередження COVID-19 (лікарські засоби, медичні вироби, медичне обладнання); - запроваджено податкові знижки для деяких платників податків. Крім того, парламентарії внесли зміни до Податкового кодексу, відповідно до яких: - за порушення податкового законодавства, вчинені в період з 1 березня 2020 до 30 квітня 2020-го не застосовуються штрафні санкції; - встановлено мораторій на проведення документальних і фактичних перевірок з 18 березня до 18 травня 2020 року; - продовжений до 1 липня 2020 термін подання річної декларації про майновий стан і доходи; - не нараховується і не сплачується в період з 1 березня 2020 року до 30 квітня 2020-го плата за землю; - об'єкти нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, не є об'єктом оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, з 1 березня до 30 квітня 2020 року. Власні кроки для підтримки економіки зробив і Національний банк України: - знижено облікову ставку до 10 % — це означає здешевлення фінансової допомоги банкам і опосередковано — меншу вартість кредитів для бізнесу і громадян, а також зменшення ризиків від проблемних кредитів; - рефінансування (позики комерційним банкам): 13 та 20 березня було виділено на підтримку фінансових установ загальною 17 мільярдів гривень; - скасування виїзних перевірок банків; - зобов'язання банкам не нараховувати пеню та штрафи клієнтам; - запровадження кредитні канікули для бізнесу, який постраждав від карантину.

Примітка. Складено за [4; 5].

Отже, детально проаналізувавши дії урядів країн Європи і США, можна зазначити, що уряд України пом'якшив зовнішній тиск на бізнес за рахунок надання деяких пільг і знижок, а також мінімальної компенсації заробітної плати для роботодавців, тим не менш, цього звичайно буде недостатньо для підтримки життєдіяльності малого і середнього бізнесу в Україні.

Усі ці заходи мають дещо послабити навантаження на український бізнес, проте, на наш погляд, це не суттєво вплине на загальне зниження ділової активності та не компенсує суттєвої втрати прибутків.

До малого і середнього бізнесу зараховують підприємства, які за кількістю працівників, обороту і доходу не перевищують установлені межі. Малі та середні підприємства вважаються надзвичайно динамічними, оскільки можуть швидко реагувати на потреби ринку. Водночас на розвиток малого і середнього бізнесу сильно впливає загальний бізнес-клімат у країні.

З початком карантину малому і середньому бізнесу в Україні, особливо задіяному у сфері обслуговування, розваг і харчування, довелося закритися. Деякі компанії ще змогли перейти на інші форми роботи,

однак така реструктуризація зажадала значного скорочення персоналу. При цьому зобов'язання компаній перед найнятими працівниками залишаються — їм не можна не виплачувати зарплати, не можна звільнити,

а відпустку за свій рахунок для багатьох буде непосильним тягарем — багато хто живе у кредит і місяць-два без зарплати можуть залишити їх без майна (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив COVID-19 на діяльність певних секторів економіки України

Вид підприємницької діяльності	Вплив COVID-19 на діяльність
Громадське харчування	За даними компанії з автоматизації ресторанів Poster, після двох тижнів карантину 2 500 українських закладів припинили роботу. Це 63 % від усіх клієнтів компанії в Україні. Таким чином, можна припустити, що зараз у країні не працюють приблизно 30 000 закладів. Продажі закладів громадського харчування в Україні з 23 до 29 березня скоротилися в середньому на 73 % у порівнянні з аналогічним періодом до карантину. Продажі різко знизилися не тільки у столиці (на 78 %), а й у всіх найбільших обласних центрах. Так, у Львові показник просів у середньому на 78 %, у Харкові — на 73 %, у Дніпрі — на 65 %, в Одесі — на 60 %. У ресторанному бізнесі без роботи залишилось понад 160 тисяч осіб. Тільки у клієнтів Poster зараз не працює 13 000 співробітників.
Ринок нерухомості	За даними сервісу подовової оренди житла Dobovo, ціни на оренду нерухомості впали приблизно у три рази.
Служба таксі	Кількість замовлень великої служби таксі Bond, яка працює в Києві та Одесі, впала майже у три рази, каже її засновник Петро Обухов.
Судова система	За час карантину в Україні було перенесено понад 5 000 судів. Закон про забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусу передбачає проведення засідань онлайн. Однак поки що механіку введення цієї практики не прописано. Зараз частину судових засідань переносять на невизначений термін, а ще частину справ пропонують розглянути без участі сторін.

Примітка. Складено за [6].

Згідно з опитуванням Спілки українських підприємців (СУП), станом на квітень 2020 року майже 60 % власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень (це переважно великий і середній бізнес), ще 29 % — припинили роботу (характерно для мікробізнесу). При цьому 51 % підприємств здатні протриматися лише один місяць, а кожен четвертий бізнес — витримає 2—3 місяці роботи в умовах карантину і не збанкрутувати; 6 % підприємців повністю закрили бізнес, у цю категорію потрапив переважно мікро- і малий бізнес. Лише 3 % респондентів вказують, що їхній бізнес зможе працювати тривалий час за необхідних умов (орендні канікули, віддалений доступ для співробітників, перегляд бізнес-моделі).

Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявляють про падіння доходів на 90—100 % з початку карантину. Ці ж підприємці вже звільнили до 50 % штату співробітників.

Власники малого і середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 25—50 % порівняно з до- карантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25 % працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10—25 %, там прогнозується скорочення штату на 25 % до кінця обмежувальних заходів [7].

За даними дослідження СУП, третина власників бізнесу (переважно мікро-), звільнили до 50 % штату співробітників. Кількість вакантних місць теж падає. За даними Work.ua, за два тижні загальна кількість вакансій скоротилася в 1,8 раза, а кількість нових пуб-

лікацій вакансій — у 2,5 раза. Кількість компаній з активними вакансіями скоротилася на 25 %.

Від державної влади підприємці очікують, першочергово, фінансової підтримки; 29 % власників бізнесу вважає, що вона має здійснюватися у формі тимчасового звільнення від сплати податків або ж принаймні в їхньому істотному зниженні (податкові канікули, тимчасова відміна ЄСВ, ПДФО).

Водночас у нещодавно ухвалених «антикризових» законах на підтримку економіки № 3275 і підписаному № 533-ІХ відповідні пропозиції бізнесу не були враховані.

Спілка українських підприємців закликала владу звільнити від сплати ЄСВ і ПДФО до кінця року увесь бізнес, який не скорочує персонал в умовах простою виробництва. Мета цієї ініціативи — не зекономити на фонді оплати праці, а дати можливість роботодавцям утримати робочі місця в період наявної кризи.

За розрахунками СУП, у разі відміни ЄСВ і ПДФО для окремих видів діяльності уряд зможе фінансово підтримати майже два мільйони своїх громадян (1 408,2 тис. зайнятих юридичних осіб і 546,5 тис. у ФОПів) [7]. Ще 9% підприємців (переважно дрібні) очікують зменшення розмірів орендної плати. Серед інших очікуваних кроків і пропозицій до влади також: компенсації втрат роботодавцям і працівникам, державні кредити та держзамовлення (по 5—6 % відповідно).

Заслуговує на увагу опитування, яке проводила «Європейська бізнес-асоціація» серед представників малого бізнесу, згідно з яким через економічні

наслідки пандемії коронавірусу 18 % підприємців розглядають закриття власного бізнесу; 78 % опитаних повідомляють про втрати до 75 % доходів і тільки 4 % говорять про збільшення прибутку.

Також за результатами опитування 41 % опитаних планують адаптувати зарплату персоналу, 33 % ще не визначилися, а 26 % власників підприємств збережуть виплати в такому самому розмірі.

Через пандемію на 31 % підприємств доведеться зменшити кількість працівників, 21 % ще не визначилися. При цьому майже половина — 48 % опитаних підприємців — не планують жодних скорочень.

При цьому, якщо карантин триватиме ще невизначений період, 47 % шукатимуть нові можливості для розвитку. Водночас 22 % опитаних будуть змушені закрити бізнес. Проте, як зазначають у ЄБА, через непередбачуваність ситуації настрої бізнесу ще можуть змінитися [8].

Як демонструють результати опитування, українські підприємці опинилися у складних умовах для існування — мультиплікаційний ефект від поширення вірусу в країні, за різними сценаріями, призведе до 4—9 % падіння ВВП цього року через закриття бізнесів і суттєві скорочення персоналу; 42 % опитаних підприємців частково або повністю скоротили свій штат, 63 % — прогнозують скорочення до кінця карантину. Мільйони людей опиняться без роботи, якщо бізнес не отримає належної підтримки з боку держави.

У зв'язку з цим, окрім тимчасового скасування ЄСВ та ПДФО, Спілка продовжує наголошувати на доцільності радикальних заходів на підтримку бізнесу:

по-перше, потрібно звільнити від оподаткування податком на прибуток найбільш постраждалі сфери: заклади культури (кінотеатри та ін.), підприємства туристичної сфери;

по-друге, потрібно надати можливість усім роботодавцям можливість отримати часткову допомогу за своїх працівників, якщо їм скорочено час та обсяги роботи, у зв'язку із запобіганням поширенню пандемії;

по-третє, треба ввести мораторій на всі перевірки бізнесу до кінця року, щоб підприємці мали можливість економічно «оговтатися» від кризи, а не займатися адмініструванням [7].

Слід зазначити, що будь-яка криза — це можливість для трансформації та розвитку бізнесу. Під час кризи будуть змінюватися вподобання і попит споживачів, з'являться нові ніші для бізнесу. Важливо не пропустити такі можливості і українським підприємцям.

Отже, реакція та дії бізнесу під час кризи мають бути швидкими. Будь-які плани та стратегії повинні постійно переглядатись залежно від змін ситуації. Важливо, щоб координація таких дій відбувалась завдяки лідерству власників або керівників компаній.

На наш погляд, можна виділити такі кроки, які можуть поліпшити фінансову ситуацію малого і середнього бізнесу після виходу їх із карантину:

- реструктурувати і відтермінувати борги та позики від партнерів і фінансових інституцій;
- переглянути умови оплати оренди нерухомості, попросивши значну скидку або відтермінування;
- перевести максимальну кількість співробітників на спрощену систему оподаткування для зниження податкового навантаження;
- скоротити або відправити в тимчасові відпустки без оплати некритичний персонал, але одночасно гарантувати критичному персоналові компанії, що вони будуть захищені під час кризи. Замість скорочення, якщо є така можливість, персонал можна перевести на інші типи роботи (наприклад, розроблення нових послуг і продуктів, попит на які з'явився під час кризи, або планування і підготовка до відновлення роботи компанії після кризи) або навіть тимчасово позичити іншим компаніям, навіть зі скидкою;
- обмежити найм нового персоналу. Дуже ймовірно, що незабаром ринкові зарплати для певних професій знизяться і на ринку з'явиться багато вільних професіоналів [9];
- компенсація вартості робіт консультантів, які допомагають компанії знайти нову бізнес-модель і не закритись;
- підтримка підприємств, які перейшли в онлайн (пільги, пряма допомога);
- державні закупівлі для підтримки малого і середнього бізнесу.

Слід відмітити, що підприємці України пропонують свою стратегію відновлення й тактику «виживання» для малого і середнього бізнесу, яка включає:

- тотальну оптимізацію витрат в усьому;
- перемовини щодо зняття / зменшення оренди, відстрочення за кредитами на період карантину;
- збереження ключових працівників / команди шляхом переорієнтації бізнесу та дотацій із власних кишень;
- лише вимушене часткове звільнення або зменшення зарплати;
- переорієнтацію / адаптацію бізнесу в нових умовах (наприклад, заклади харчування на доставку й самовивезення; івентіндустрія — заходи онлайн);
- переведення бізнесу в онлайн-формати: управління, комунікація з клієнтами, реклама [10].

Отже, слід зазначити, що наслідки пандемії коронавірусу суттєво вплинуть на економічний розвиток держави, адже сповільнення світової економіки може призвести до згасання ділової активності в Україні, що автоматично означатиме зростання безробіття.

Серед довгострокових ефектів впливу кризи на українську економіку в Національному банку України називають скорочення експорту і зниження привабливості боргових цінних паперів уряду. Крім того, ситуація погіршиться і з борговими зобов'язаннями. І в комплексі — усі ці фактори точно вплинуть на знецінення гривні. Точну глибину девальвації національної валюти спрогнозувати не може ніхто, проте Національний банк за один тиждень березня витратив близько 1 мільярда доларів накопичених резервів, аби втримати гривню від стрімкого падіння, хоча вітчизняна валюта лише за один тиждень березня девальгувала на 1,7 гривні за долар. Вочевидь, чергова девальвація спричинить зростання цін.

Рейтингове агентство S&P Global Ratings уже відреагувало на події і знизило прогноз зростання ВВП України 2020 року із трьох до 2,5 %. Bank of America вважає, що економіка нашої країни за 2020 рік зросте не більше ніж на 1,2 %. Хоча в попередньому прогнозі BofA фігурувала цифра 3,5 % [11].

У свою чергу, МВФ подає свої невтішні прогнози щодо України, а саме: за підсумками 2020 року, прогнозується падіння економіки на 7,7 %. Рівень інфляції 2020-го в Україні прогнозують у розмірі 4,5 % — з подальшим зростанням до 7,2 % 2021 року [12].

Великих втрат зазнають малий і середній бізнес. Насамперед, постраждають туристична галузь, сфера надання послуг і перевезення. Крім того, в уряді вже зафіксували недоотримання за лютий — березень 2020 року близько 20 % запланованих коштів надходжень від митниці.

Проте слід виділити й оптимістичний прогноз Андерса Ослунда, старшого наукового співробітника «Атлантичної ради» у США, який зазначає, що Україні буде легше, ніж більшість інших країн, виходити з кризи. Зокрема, через те, що сільське господарство страждає найменше. Це головний продукт експорту. Так само, як і залізна руда — продають добре, а от сталь — погано. Це три головні продукти, які Україна експортує. Туризм у світі зупинився, але для України — це не головне. Україна досить швидко і рано почала запроваджувати заходи проти поширення коронавірусу — і це було правильно. Країну треба було закрити і брати ситуацію під контроль. Але є і негатив-

ний бік. Це — фінанси. Україна дуже сильно залежить від міжнародного фінансування. Фінансування від МВФ особливо важливе. І зараз, імовірно, договір про співпрацю з МВФ буде, оскільки Верховна Рада ухвалила «банківський» закон. Це означатиме, що Україні буде легше виходити з кризи [12].

Поділяємо думку Сергія Фурси, інвестиційного банкіра, спеціаліста відділу продажів боргових цінних паперів Dragon Capital, щодо можливих двох сценаріїв розвитку подій — оптимістичний і песимістичний сценарії. Оптимістичний — передбачає співпрацю з МВФ, проте песимістичний каже про те, що її не буде. Це ключові відмінності, від яких усе залежить. Оптимістичний сценарій також передбачає падіння економіки, але помірну інфляцію. Водночас цей сценарій передбачає, що економіка почне швидко відновлення вже з осені. Коли скасують карантин, то і світова економіка, і українська економіка можуть почати відновлюватися вже у вересні. У результаті отримаємо падіння економіки десь на рівні 4,5 %, і курс гривні десь близько 30 грн за один долар на кінець року, а наступного року знову економіка повернеться до зростання.

Якщо розглядати сценарій без співпраці з МВФ, то він передбачає набагато глибше падіння економіки, яке не буде передбачати відновлення восени. Відмова від співпраці з МВФ означає або дефолт, або такі самі наслідки, як дефолт, без слова «дефолт», передбачає глибоку девальвацію, паніку серед населення, вплив інвестицій і дуже обережне ставлення всіх економічних агентів до українських перспектив у найближчі кілька років» [12].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що головне завдання будь-якого вітчизняного підприємства — це забезпечення ухвалення ефективних і дієвих управлінських рішень та делегування повноважень у дистанційному режимі. І в цьому контексті бізнес, що має сильну онлайн-складову, виграватиме в тих, хто консервативний і звик працювати офлайн.

Отож, сьогоднішня ситуація, яка викликана пандемією COVID-19, — це саме час для розвороту, який дозволить не тільки пережити кризу, а й отримати переваги перед конкурентами в довгостроковій перспективі.

Список використаної літератури

1. Коронавірус vs бізнес [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mbusinesspartner.com.ua/koronavirus-vs-business>.
2. Ульянова Н. Вірус рецесії: що буде зі світовою економікою після пандемії [Електронний ресурс] / Н. Ульянова. — Режим доступу : <https://mind.ua/openmind/20200918-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoyu-pislya-pandemiyi>.
3. Попадюк Ф. Коронавірус і технологічний сектор: кого вдарило, кого зачепило, а хто скористався кризою [Електронний ресурс] / Ф. Попадюк. — 2020. — Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/17/658186>.
4. Як уряди різних країн підтримують бізнес під час карантину? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://rubryka.com/article/state-support-business>.
5. Солонина Є. Карантин через COVID-19. Як захистити економіку і допомогти українцям? [Електронний ресурс] / Є. Солонина. — Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/30505059.html>.

6. Бізнес на карантині: статистика від Опендатабот [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://news.dtki.ua/society/economics/61843>.
7. Коронавірус VS бізнес: половина підприємців протримається на карантині не більше місяця [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857>.
8. Мартинюк В. Опитування: Кожен п'ятий малий бізнес в Україні може закритися. Третина планує скорочення [Електронний ресурс] / В. Мартинюк. — Режим доступу : <https://thebabel.com.ua/news/41661-opituvannya-kozhenn-p-yatyy-maliy-biznes-v-ukrajini-mozhe-zakritisya-tretina-planuye-skorochennya>.
9. В умовах коронавірусу. Що робити малому та середньому бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://sme.gov.ua/covid19/v-umovah-koronavirusu-shho-robyty-malomu-ta-serednomu-biznesu>.
10. Штогрін І. «Вижити у карантин»: як рятується малий і середній бізнес і чого очікує від держави [Електронний ресурс] / І. Штогрін. — Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/karantyn-biznes-zbytky-dergava/30523993.html>.
11. Наслідки карантину: що буде з економікою України після епідемії коронавірусу [Електронний ресурс]. — 2020. — Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/17/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/naslidky-karantynu-bude-ekonomikoju-ukrayiny-pislya-epidemiyi-koronavirusu>.
12. Лазур В. Сценарії виходу з кризи. Як може розвиватися економіка України після карантину [Електронний ресурс] / В. Лазур. — Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/30568531.html>.

References

1. *Koronavirus vs biznes [Coronavirus vs business]*. (n. d.). Retrieved from <http://mbusinesspartner.com.ua/koronavirus-vs-bizness> [in Ukrainian].
2. Ulianova, N. (n. d.). *Virus retsesii: shcho bude zi svitovoiu ekonomikoju pislia pandemii [Recession virus: what will happen to the world economy after a pandemic]*. Retrieved from <https://mind.ua/openmind/20209018-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoyu-pislya-pandemiyi> [in Ukrainian].
3. Popadiuk, F. (2020). *Koronavirus i tekhnolohichniy sektor: koho vdarylo, koho zachepilo, a khto skorystavsia kryzoiu [Coronavirus and technology sector: who was hit, who was affected, and who took advantage of the crisis]*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/17/658186/> [in Ukrainian].
4. *Yak uriady riznykh krain pidtrymuiut biznes pid chas karantynu? [How governments in different countries support business during quarantine?]*. (n. d.). Retrieved from <https://rubryka.com/article/state-support-business/> [in Ukrainian].
5. Solonyna, Ye. (n. d.). *Karantyn cherez COVID-19. Yak zakhystyty ekonomiku i dopomohty ukrainsiam? [Quarantine through COVID-19. How to protect the economy and help Ukrainians?]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30505059.html> [in Ukrainian].
6. *Biznes na karantyni: statystyka vid Opendatabot [Business in quarantine: statistics from Opendatabot]*. (n. d.). Retrieved from <https://news.dtki.ua/society/economics/61843> [in Ukrainian].
7. *Koronavirus VS biznes: polovyna pidpriemstiv protymaetsia na karantyni ne bilshe misiatsia [Coronavirus VS business: half of entrepreneurs will remain in quarantine for no more than a month]*. (n. d.). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857/> [in Ukrainian].
8. Martyniuk, V. (n. d.). *Opytuvannia: Kozhen piatyi maliy biznes v Ukraini mozhe zakrytysia. Tretyna planuye skorochennia [Poll: Every fifth small business in Ukraine may close. A third plans to cut]*. Retrieved from <https://thebabel.com.ua/news/41661-opituvannya-kozhenn-p-yatyy-maliy-biznes-v-ukrajini-mozhe-zakritisya-tretina-planuye-skorochennya> [in Ukrainian].
9. *V umovakh koronavirusu. Shcho robyty malomu ta serednomu biznesu [Under conditions of coronavirus. What small and medium business should to do]*. (n. d.). Retrieved from: <https://sme.gov.ua/covid19/v-umovah-koronavirusu-shho-robyty-malomu-ta-serednomu-biznesu> [in Ukrainian].
10. Shtohryn, I. (n. d.). *«Vyzhyty u karantyn»: yak riatuietsia maliy i serednii biznes i choho ochikuie vid derzhavy [«Survive in quarantine»: how small and medium-sized businesses are saved]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/karantyn-biznes-zbytky-dergava/30523993.html> [in Ukrainian].
11. *Naslidky karantynu: shcho bude z ekonomikoju Ukrainy pislia epidemii koronavirusu [Consequences of quarantine: what will happen to the economy of Ukraine after the coronavirus epidemic]*. (2020). Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/17/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/naslidky-karantynu-bude-ekonomikoyu-ukrayiny-pislya-epidemiyi-koronavirusu> [in Ukrainian].
12. Lazur, V. (n. d.). *Stsenarii vykhodu z kryzy. Yak mozhe rozvyvatsia ekonomika Ukrainy pislia karantynu [Scenarios for overcoming the crisis. How can Ukraine's economy develop after quarantine]*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30568531.html> [in Ukrainian].

УДК 336.7

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ НА БАНКОВСКУЮ КОНКУРЕНЦИЮ

Сидская Ольга Владимировна,
старший преподаватель кафедры высшей математики
и информационных технологий,
аспирант кафедры банковского дела
Полесского государственного университета
e-mail: olgapis@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2519-3465

Аннотация. Представлены основные ИТ-технологии, трансформирующие современную банковскую систему. Проанализированы риски и преимущества, которые цифровая трансформация несет банкам. Представлено несколько моделей развития банков в связи с цифровой трансформацией.

Ключевые слова: банковский сектор, банковская конкуренция, цифровая трансформация, цифровые технологии, ИТ-технологии.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; библи.: 10.

JEL Classification A13, G21

INFLUENCE OF DIGITAL TRANSFORMATION ON BANK COMPETITION

Sidskaya O.,
senior teacher the department of mathematics and information technology,
Ph. D. student Department of Banking
Polesky State University
e-mail: olgapis@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2519-3465

Abstract. Nowadays digital transformation of the banking sector is an inseparable part of the development of digital economy. The key IT-technologies transforming the modern banking system are studied in the article. The characteristic is given to Technologies that have recently been actively developed in banks are also characterized.

The digitalization trends of the banking sector in the Republic of Belarus are considered in the article. At the moment the efficiency and competitiveness of banks largely depends on the introduction of the latest banking products and technological processes. In the study the opportunities that financial technologies afford to the digital economy are highlighted. The digital transformation of the banking sector provides numerous benefits for consumers of financial services, increases the quality, speed, accessibility of services and significantly improves the interaction between the consumers of financial services and financial organizations. At the same time, certain risks should be taken into account. That is why today we need integrated solutions that provide not only a high level of digitalization of banking business processes, but also reliable protection. That is why nowadays we need integrated solutions that provide not only a high level of digitalization of banking business processes, but also reliable protection. The author of the article analyzes the risks and benefits that digital transformation brings to banks.

It is noted that all over the world banks actively close their branches and invest funds in mobile applications. The decrease in the number of banks both in developed and developing countries due to the development of technological innovations in the financial system is shown.

The future of banks will depend on the options that they can offer in rapidly changing conditions. Several models of bank development in connection with the digital transformation are presented in the paper.

Banks have to accelerate changing of existing business models in order to successfully integrate into the information society and digital economy. The results may be used to form the bank of the future.

Keywords: banking sector, banking competition, digital transformation, digital technologies, IT-technologies.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 10.

JEL Classification A13, G21

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА БАНКІВСЬКУ КОНКУРЕНЦІЮ

Сидська Ольга Володимирівна,
старший викладач
кафедри вищої математики та інформаційних технологій,
аспірант кафедри банківської справи
Поліського державного університету
e-mail: olgapis@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2519-3465

Анотація. У сучасних умовах цифрова трансформація банківського сектору є невід'ємною частиною процесу становлення цифрової економіки. Представлено основні ІТ-технології, що трансформують сучасну банківську систему. Наведено характеристику технологій, які останнім часом активно розвиваються у банках. Розглянуто тенденції цифровізації банківського сектору Республіки Білорусь. На нинішній час ефективність роботи банків та їхня конкурентоспроможність на ринку багато в чому залежить від упровадження новітніх банківських продуктів і технологічних процесів. У ході дослідження виділено можливості, які дають фінансові технології цифровій економіці. Цифрова трансформація банківського сектору забезпечує численні переваги для споживачів фінансових послуг, збільшує якість, швидкість, доступність сервісів і значно поліпшує взаємодії споживачів фінансових послуг і фінансових організацій; водночас з нею пов'язані певні ризики. Саме тому сьогодні потрібні інтегровані рішення, що забезпечують не тільки високий рівень цифровізації банківських бізнес-процесів, а й надійний захист.

Проаналізовані ризики і переваги, які цифрова трансформація несе банкам. Зазначено, що банки в усьому світі активно закривають свої відділення і інвестують кошти в мобільні додатки. Показано скорочення числа банків як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються, що обумовлено розвитком технологічних інновацій у фінансовій системі. Виокремлено, що майбутнє банків буде залежати від того, які варіанти банківського обслуговування у стрімко мінливих умовах вони можуть запропонувати. Представлено кілька моделей розвитку банків у зв'язку з такою цифровою трансформацією. Для того, щоб успішно вбудуватися в інформаційне суспільство і цифрову економіку, банкам варто прискорити зміну чинної бізнес-моделі. Результати дослідження можуть служити основою для формування банку майбутнього.

Ключові слова: банківський сектор, банківська конкуренція, цифрова трансформація, цифрові технології, ІТ-технології.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 2; бібл.: 10.

JEL Classification A13, G21

Введение. Человечество переживает эпоху глобальных технологических перемен. Быстрое развитие информационного общества, глобализация информационных процессов привели к становлению инновационных форм ведения хозяйственной деятельности, таких как Интернет-магазины, Интернет-банки, появлению новых видов денежных знаков (виртуальных валют), созданию целой отрасли экономики — «цифровой экономики». Термин «цифровая экономика» впервые появился в конце XX века. В 1995 году американский ученый Николас Негропonte сформулировал концепцию цифровой экономики, представив ее в форме перехода от движения атомов к движениям битов [1]. В широком смысле слова цифровая экономика — это экономическая деятельность, основанная на цифровых технологиях, связанная с электронным бизнесом и электронной коммерцией, и производимых и сбываемых ими цифровыми товарами и услугами.

В центре понятия «цифровая трансформация» (англ. *digital transformation, DT*) лежат кардинальные изменения в технологических процессах, которые наблюдаются во всех сферах жизни. В бизнесе цифровая трансформация приводит к пересмотру бизнес-стратегии, моделей, операций, продуктов, маркетингового подхода, целей. Она ускоряет продажи и рост бизнеса. Неотъемлемой частью цифровой трансформации экономики является цифровая трансформация банковского сектора. Она преследует следующие цели: повышение скорости принятия решений, увеличение вариативности процессов в зависимости от потребностей и особенностей клиента, снижение количества вовлеченных в процесс сотрудников.

Анализ исследований и постановка задачи. Во всем мире происходит адаптация банковских систем и банковского обслуживания к цифровой трансфор-

мации. Практические аспекты цифровизации широко обсуждаются в литературе и других открытых источниках информации. Многие зарубежные и отечественные исследователи и разработчики предлагают свои параметры и критерии оценки эффективности цифровой модели банковского бизнеса, предлагают потребителям принципиально новые технологии с большим количеством функциональных возможностей, отличающихся от стандартного банковского обслуживания [2].

Тем не менее, следует отметить недостаточный уровень теоретического осмысления процессов цифровой трансформации банковского бизнеса. Эксперты едины в том, что в ближайшей перспективе цифровые технологии кардинально изменят мировую экономику, бизнес, а также личную жизнь человека.

Цель работы — исследование влияния цифровой трансформации на банковскую конкуренцию.

Результаты исследования. Темпы цифровой трансформации банков сдерживает то, что глубокая перестройка всего комплекса ИТ-систем требует значительных затрат. Но несмотря на это, цифровое развитие финансового сектора будет ускоряться и рациональное управление цифровой трансформацией в банковском секторе станет неотъемлемым преимуществом в условиях конкурентной борьбы: «население и организации желают взаимодействовать с банками проще и дешевле, поэтому в условиях функционирования цифровой экономики банковский сектор должен быть готов предложить наиболее современные услуги» [3].

Развитие технологий в финансовом секторе привело к формированию новой финансово-технологической экосистемы (*FinTech*).

Финансовые технологии, или ФинТех (*FinTech*) — отрасль, состоящая из компаний, использующих

технологии и инновации, позволяющие им конкурировать с банками и другими финансовыми посредниками. В настоящее время к ФинТеху себя относят как многочисленные технологические стартапы, так и крупные состоявшиеся организации, старающиеся улучшить и оптимизировать предоставляемые финансовые услуги. ФинТех-компании работают в следующих направлениях: криптовалюты и цифровые валюты; технологии блокчейна с децентрализованной системой; так называемые «умные контракты», которые позволяют безопасно обмениваться деньгами и данными без помощи третьих лиц; RegТec (regulatory technology) — технологии, обеспечивающие быстрое и надежное соблюдение норм законодательства; роботопомощники — программные алгоритмы, которые включают в себя различные типы инвестиционных советов за гораздо меньшие деньги, чем реальные консалтинговые фирмы; небанковские сервисы, предлагающие услуги населению с низким доходом, которое не может получить по тем или иным причинам поддержки традиционных банков или других финансовых посредников; кибербезопасность и другие направления.

Ряд операций финансового посредничества (денежные переводы, привлечение средств за счет краудфандинга и ICO и др.) уже сейчас осуществляется вне банковской сферы и классических финансовых посредников.

Низкие процентные ставки на мировых рынках ведут к снижению процентной маржи банков и замедлению темпов роста их прибыли. К тому же конкуренция со стороны небанковских посредников приводит к снижению роста комиссионных доходов от классических банковских операций. Эти факторы, в свою очередь, ограничивают инвестиционные возможности банков.

В настоящее время основные инвестиции банков и их конкурентов на финансовых рынках, к числу которых относятся и ФинТех-компании, осуществляются в развитие технологий, позволяющих максимально персонализировать клиентские отношения, углубить связи банковских услуг с электронными устройствами, повысить эффективность процессов.

Рассмотрим ИТ-технологии, которые в последнее время активно развиваются в банках.

- *Развитие технологии Big Data.* Объемы информации растут по экспоненциальному закону. Основная доля информации относится к неструктурированным данным. Вопросы корректной интерпретации информационных потоков становятся все более актуальными и одновременно сложными. Основные задачи, для которых банки используют технологии анализа больших данных, — скоринг, оперативное получение отчетности, безопасность, работа с персоналом, маркетинг.

- *Облачные технологии.* Данные технологии являются инструментом, который помогает обрабатывать и классифицировать входящие данные. Облачные сервисы хранения данных направлены на автома-

тизацию финансовых процессов. В результате происходит повышение эффективности работы кредитных учреждений за счет сокращения расходов на составление отчетности.

- *Повсеместное погружение в социальные сети.* Данная технология привлекательна для банка стабильностью аудитории. При правильном ведении информационного профиля банка социальные сети могут способствовать формированию групп клиентов с высокой степенью лояльности к банку.

- *Технология Blockchain.* Блокчейн — перспективная технология, под которой принято принимать разновидность базы данных, где особым образом сохраняется информация по всем операциям: транзакциях, информация о сделках, правах собственности и других данных. Преимуществами данной технологии перед традиционными методами проведения финансовых операций являются:

- на базе блокчейн могут быть созданы различные финансовые инструменты, такие как: криптовалюты, национальные цифровые валюты, а также массивы данных по операциям и сделкам: реестры акционеров, идентификация вкладчиков;
- особенностью технологии является возможность получить информацию обо всех предыдущих владельцах, что повышает прозрачность ведения операций на финансовом рынке;
- суть блокчейн не предусматривает централизованного хранения информации по операциям с инструментами на ее основе, что в значительной степени повышает надежность сохранения информации;
- высокая степень операций: в сделках на основе данной технологии весь процесс проверки посредников автоматизирован;
- комиссии и другие издержки значительно сокращаются при использовании блокчейн, что связано с прозрачностью и защищенностью информации по сделкам, а также отсутствием посредников;
- упрощается множество операций: кредитования, выпуска ценных бумаг, привлечения капитала;
- на основе блокчейн банки изобретают новые перспективные продукты и услуги.

- *Электронные платежные системы, мобильные платежи и электронные кошельки.* Электронные платежные системы позволяют оплачивать коммунальные услуги, банковские кредиты, счета, покупки, услуги мобильной связи и многое другое, при этом осуществлять платежи можно с помощью специальных приложений для мобильных устройств. Преимущества электронных денег и средств электронной коммерции:

- доступность — электронные системы позволяют любому пользователю без лишних процедур и ограничений открыть собственный электронный счет;

- универсальность и мобильность — электронные системы позволяют клиентам осуществлять любые финансовые манипуляции со своим электронным счетом в любое время и в любом месте подключения к сети «Интернет»;
- отсутствие лимитов — электронные системы не имеют лимиты и ограничения, которые свойственны другим системам;
- безопасность — в электронных системах при передаче информации используется криптографический алгоритм шифрования;
- простота использования — открытие и использование электронного счета не требует специальных знаний;
- оперативность — для перевода средств со счета на счет нужно минимальное количество времени.

• *Инновационные методологии разработки программного обеспечения.* Чаще всего в банках при разработке информационных систем используют каскадную модель (Waterfall). Каскадная методология Waterfall — модель процесса разработки программного обеспечения, в которой процесс разработки выглядит как поток, последовательно проходящий фазы анализа требований, проектирования, реализации, тестирования, интеграции и поддержки [4]. Для данной методологии характерна понятная и простая структура процесса разработки. Взаимодействие с заказчиком происходит только на начальной и финальной стадиях, что предполагает невозможность внесения изменений заказчиком до окончания разработки продукта. Методология предполагает жесткую последовательность этапов разработки. Тестирование происходит под конец проекта, соответствие требованиям — главный показатель прогресса.

В настоящее время классическая Waterfall-методология отходит, сменяясь более гибкими моделями.

Гибкая методология разработки (Agile) — серия подходов к разработке программного обеспечения, ориентированных на использование итеративной разработки, динамическое формирование требований в обеспечение их реализации в результате постоянного взаимодействия внутри рабочих групп, состоящих из специалистов различного профиля [5]. Данная технология раскрывается в последовательной реализации различных методов в создании программного обеспечения, которые ориентированы на использование итеративных разработок. Методология Agile предполагает гибкость и динамическое формирование требований на всех этапах разработки программных технологий. Работа делится на этапы. На каждом из них продукт тестируется, и далее его адаптируют в соответствии с требованиями клиента на микроуровне и с текущей ситуацией в экономике на макроуровне. Внедрение Agile-технологий в банке позволяет повысить его конкурентоспособность за счет создания четкой структуры бизнес-процессов и выпуска актуальных банковских продуктов при высоких показателях де-

ятельности. Положительным результатом развития Agile в банковском секторе является ускорение цифровой трансформации как одной из стратегических задач современной банковской системы. Впрочем, выбор той или иной методологии зависит от заданных параметров. Если необходимо разработать программное обеспечение с четкими требованиями и результатами, но с варьирующей стоимостью и сроком разработки, то лучше использовать каскадную модель. Если требуется разработать программное обеспечение в жестко заданные сроки и установленный бюджет, лучше применять гибкую модель [6]. Сравнение Agile и Waterfall методологий разработки ПО представлен в табл. 1.

Таблица 1

Сравнительный анализ Agile и Waterfall

Waterfall	Agile
Понятная и простая структура процесса разработки	Повышенные требования к квалификации и опыту команды
Взаимодействие с заказчиком происходит только на начальной и финальной стадиях	Постоянное взаимодействие с заказчиком
Невозможность внесения изменений заказчиком до окончания разработки продукта	Готовность к изменениям важнее следования первоначальному плану
Ориентирован на процесс	Люди и взаимодействие важнее процессов и инструментов
Жесткая последовательность этапов разработки	Малозначимые процессы отодвигаются на задний план
Тестирование происходит под конец проекта	Тестирование непрерывно на протяжении всего проекта
Фиксированная стоимость проекта	Плавающее значение стоимости проекта
Соответствие требованиям — главный показатель прогресса	Работающий продукт — главный показатель прогресса

Примечание. Авторская разработка на основе [6].

• *Появление Интернета вещей.* Это беспроводная связь между вещами через Интернет, которая позволяет им «общаться», обмениваться информацией и взаимодействовать без контроля и вмешательства людей [7], это всемирная паутина обмена информацией с минимальным влиянием человека. Физические вещи наделяются умными технологиями, с помощью которых они взаимодействуют как друг с другом, так и с окружающим миром (например, smart watches). Это нововведение позволит участникам банковского сектора оценивать потребности своих клиентов и, тем самым, предлагать индивидуальные услуги, которые требуются именно им, что, в свою очередь, способствует расширению клиентской базы банка и повышению преданности клиентов конкретному бренду [8]. Появление Интернета вещей обеспечивает сбор, корреляцию и обмен большими объемами банковских данных. Это огромное число различных точек контакта, возникающих в результате взаимодействия человека с глобальной сетью устройств, аксессуаров, автомобилей, зданий, которые еще и круглосуточно взаимодействуют друг с другом. Ин-

тернет вещей, основываясь на больших данных, позволяет создать систему поощрения клиентов и предложить ориентированные на местного потребителя скидки в реальном времени, новые возможности для перекрестных продаж товаров и услуг.

- *Технологии открытых API.* Сегодня активно развивается *Open banking* — новое направление бизнеса на основе технологии открытых API, которое позволяет банкам подключать новые нефинансовые сервисы, а компаниям-партнерам (ФинТех-компаниям) оказывать банковские услуги (выдавать банковские карты, работать с самозанятыми, выстраивать систему биллинга и т. д.).

С 15 сентября в странах ЕС действует вторая платежная директива PSD2. Ключевой тезис этой директивы: банк обязан предоставить провайдеру платежных услуг финансовую информацию о клиенте и списать деньги с его счета даже без заключения отдельного договора. Достаточно лишь поручения клиента. 15 сентября европейские банки должны были открыть свои API (платежные интерфейсы) для сторонних поставщиков услуг (ФинТех-компаниям), чтобы те имели возможность списывать деньги со счетов клиентов и получать от них информацию. Сторонние поставщики услуг — это новые компании (небанки), не владеющие аккаунтами клиентов, предоставляющие услуги для совершения онлайн платежей. Эти новые компании будут получать лицензии и регулироваться на уровне Евросоюза. Они будут получать доступ к платежным аккаунтам клиентов, чтобы совершать платежи от их имени (разумеется, после предварительного одобрения). Сторонними поставщиками услуг могут быть и провайдеры финансовой информации, которые информируют клиента о различных финансовых продуктах, позволяют получать доступ к счетам клиента

в разных банках. Помогают управлять личными финансами. Это может быть одно приложение ко всем счетам клиента в разных банках. Создаваемые платформы позволяют объединить в одном месте банковские счета и карты клиента. Появятся более простые и удобные интерфейсы, которые будут более наглядны для управления финансами и позволят более эффективно ими управлять. Получив информацию от банков, от социальных сетей, из других источников, проанализировав ее, сторонние компании (ФинТех-компаниям) смогут предложить такой финансовый продукт для клиента, от которого ему трудно будет отказаться. Банковские услуги будут очень индивидуализированы, учитывать финансовое состояние клиентов, их возрастные особенности, поведенческие паттерны.

Клиентам директива предоставляет новые возможности, доступ к большему спектру подходящих для него продуктов, больший контроль над своими банковскими данными. Новые банковские продукты будут выходить на рынок быстрее и станут более разнообразными, индивидуализированными. Сторонним организациям, которые специализируются на финансовых технологиях и предоставляют свои услуги банкам и клиентам, дается равный с банками доступ к данным клиентов для их анализа и предоставления финансовых рекомендаций.

PSD2 отбирает у банков полный контроль над данными клиентов и дает пользователям право делиться этой информацией с другими поставщиками финансовых услуг. Некоторые исследователи считают, что использование технологии открытого банкинга может привести к потере банками до 24 % своего бизнеса.

Таким образом, банкам и клиентам открытые API дают ряд преимуществ, однако увеличивают для них риски (табл. 2).

Таблица 2

Преимущества и риски открытых API

	Преимущества	Риски
Клиенты	1) повышение удобства выбора финансовых сервисов в рамках финансовых маркетплейсов; 2) расширение доступности финансовых сервисов в различных информационных системах; 3) снижение стоимости финансовых сервисов за счет расширения конкуренции и снижения банковских комиссий; 4) расширение возможностей приема платежей за товары, работы и услуги	1) риск разглашения конфиденциальной информации; 2) риск проведения мошеннических транзакций (например, хищения денежных средств с банковских счетов)
Банки	1) новый канал дистрибуции финансовых продуктов / сервисов через «чужие» информационные системы; 2) потенциальное расширение клиентской базы (за счет пользователей других информационных систем); 3) возможность доступа к информации сервисам других финансовых организаций	1) затраты на реализацию и поддержку открытых API; 2) риски кибератак и хищения денежных средств (вследствие раскрытия доступа к информационным системам); 3) риски снижения доходов или потери доли на рынке за счет роста конкуренции; 4) операционные и правовые риски, в первую очередь связанные с обменом информацией о клиентах между различными юридическими лицами (операторами систем, персональными данными)

Примечание. Авторская разработка на основе [9].

Изменения затронули и Беларусь. На основе технологии открытых API телеком-оператор МТС вместе с Банком БелВЭБ реализовал проект, когда мобильные кредиты выдают через приложение «МТС Деньги». Денежными средствами можно воспользоваться мгновенно и по своему усмотрению, например, оплатить товары и услуги онлайн. Если требуются наличные, нужную сумму можно снять по карточке в банкомате. Альфа-Банк опубликовал в свободный доступ свои интерфейсы, позволяющие обращаться к системам внутри банка. Любой разработчик программного обеспечения может зарегистрироваться на AlfaDeveloperHub, посмотреть всю необходимую документацию, изучить примеры кода и создать собственную интеграцию с банковскими сервисами.

Национальный банк Беларуси предлагает разрешить ряду субъектов хозяйствования принимать платежи в пользу третьих лиц. Соответствующая норма закреплена в проекте закона о платежных системах и платежных услугах, который Нацбанк вынес на обсуждение.

Законопроект предлагает закрепить право на прием платежей в пользу третьих лиц за такими субъектами хозяйствования, как торговые площадки, службы доставки, операторы сотовой подвижной электросвязи, автоперевозчики, а также магазины, функционирующие в местах, где банкам либо почте нерентабельно открывать свои филиалы, например в деревнях.

Развитие современных технологий кардинально изменяет финансовые отношения. Банковская отрасль может серьезно измениться. На стороне банков многолетняя история и доверие клиентов. К тому же некоторые из банковских услуг невозможно перевести в цифровой формат, но основные — кредиты, депозиты, платежи — можно. Окна касс можно заменить на мобильные приложения, работников — онлайн-консультантами и консультантами-роботами. Физически банк будет сокращаться. Укрупнение банковского рынка неизбежно. Рабочая сила банков будет вытесняться искусственным интеллектом. Способность быстро изменяться становится важнейшим фактором конкурентоспособности банков и их сотрудников.

Уже сейчас менеджеры ведущих банков стремятся превратить банки в ИТ-компании с особой экосистемой, в которой торговля, производство, услуги, финансы и денежные расчеты очень тесно связаны. Взаимодействие устройств и программных приложений совершенствуется с каждым годом, а концепция Open Banking направлена на обеспечение такой связи с финансовыми сервисами.

Современные цифровые технологии дают ряд преимуществ в деятельности банков, заключающиеся в гораздо быстром зачислении средств на счетах, сокращении себестоимости проведения всех видов банковских операций, и для банка, и для клиента, что уменьшает риски неоплаты платежей. С развитием цифровых и информационных технологий в значительной степени сокращается дистанция между про-

изводителем и потребителем банковских услуг, тем самым существенно обостряется межбанковская конкуренция, а также конкуренция с глобальными технологическими компаниями.

Авторы самых радикальных прогнозов обещают, что через несколько лет розничные банки исчезнут вовсе и не только потому, что проиграют в технологической конкуренции, но еще и потому, что их отделения изменившиеся клиенты будут воспринимать как наследие прошлого. Исследования показывают, что банки во всем мире активно закрывают свои отделения и инвестируют средства в мобильные приложения. Так, по словам представителя Royal Bank of Scotland, с 2014 года количество клиентов, использующих филиалы банка по всей Великобритании, сократилось на 40 %, а мобильные транзакции выросли на 73 % за этот же период. Исследование в Голландии показало, что отделения банков на окраинах городов посещает два человека в сутки. В США в 1984 году насчитывалось 14 400 коммерческих банков, в настоящее время их 4 982. Начиная с 2000-х годов, в Германии закрылся почти каждый четвертый офис. В Великобритании с 2015 по 2018 годы закрылось 2 868 филиалов. Сокращение банков затронуло и Беларусь: на 01.01.2009 действовал 31 банк, на 01.01.2019 — 24 [10].

Менее радикальный прогноз — отделения сохранятся, а вот их функции, вид и устройство станут совсем другими.

Выводы. Так каким будет банк? По нашему мнению, есть несколько путей развития.

1. Полностью уйдет кредитование физических лиц. Сегодня оно уже производится фактически по скоринговым моделям (кредитный скоринг — система оценки кредитоспособности, используется в потребительском кредитовании).

2. Уйдет кредитование малого и среднего бизнеса до определенного предела. Будет построена схема, при которой деньги будут выдаваться на основе простого математического алгоритма. Заполняешь форму, и через несколько секунд приходит ответ — есть у тебя на карточке деньги или нет. У предпринимателей много потребностей, помимо классических услуг. Это сфера, где банк мог бы стать надежным партнером для своего клиента и заработать. Предложение широкого круга небанковских сервисов требует особого подхода.

2. Банк станет открытым. Банковские учреждения движутся в сторону открытости информации. Это будет сказываться и на функционировании банковских систем, и на ожидании пользователей.

3. Банк станет омниканальным. Банковская среда становится, будет становиться более конкурентной. Будут появляться новые игроки. Вместе с традиционными банками за внимание, а значит и за деньги пользователя, будет конкурировать AISP-компаниями¹.

¹ AISP (account information service provider) — поставщик информации об учетной записи. На языке PSD2 AISP, это третье лицо, уполномоченное получать доступ к некоторой информации, которую банк имеет о своем клиенте.

4. Банк превратится в умный. Банк должен научиться понимать своих пользователей. Новая эра персонализации приводит к необходимости объединения огромных объемов данных из разрозненных систем в действенную и полезную информацию. В итоге, каждый клиент должен получать продукт или услугу, адаптированные к его индивидуальным потребностям, по наиболее подходящим для него каналам.

5. Банк будет модульным. Искусственный интеллект все чаще рассматривается как конкурентное преимущество, поскольку банки стремятся превратить данные в инструмент повышения доходов, со-

кращения потерь и затрат или достижения сразу всех целей.

6. Произойдет создание банковских экосистем. Банки создают большие экосистемы, в которых пользователи могут провести целую жизнь. Банк становится больше, чем банк.

Таким образом, современная финансовая система развивается по мере развития и адаптации цифровой экономики, где, в свою очередь, совершенствуется концепция развития банковского сектора. Подобное инновационное развитие — это и новые возможности эффективного банковского бизнеса, но и новые вызовы для банков.

Список использованной литературы

1. Матвеев И. А. Электронная экономика: сущность и этапы развития / И. А. Матвеев // Управление экономическими системами. — 2012. — Вып. 6 (42).
2. Васильев И. И. Развитие современных банковских технологий в информатизации экономических отношений / И. М. Васильев // Азимут научных исследований: экономика и управление. — 2019. — Т. 8. — № 2 (27). — С. 91—94.
3. Кошечев В. А. Цифровая трансформация банковского сектора / В. А. Кошечев, Ю. А. Цветков // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. — 2018. — № 4 (38). — С. 40—41.
4. Royce W. W. Managing the Development of Large Software Systems [Electronic resource] / W. W. Royce. — 1970. — Available at : <http://www-scf.usc.edu/~csci201/lectures/Lecture11/royce1970.pdf>.
5. What is Agile Software Development? [Electronic resource] / Agile Alliance. — Available at : <https://www.agilealliance.org/agile101>.
6. Серебрякова Т. А. Сравнительный анализ методологий AGILE и WATERFALL по разработке информационных систем в банковской сфере / Т. А. Серебрякова, В. Г. Серебряков, К. В. Алексин // Economics. — 2019. — № 2 (26). — С. 8.
7. Сычева О. С. Интернет вещей как движущая сила маркетинга / О. С. Сычева, В. В. Якушин // Торгово-экономический журнал. — 2016. — Т. 3. — № 4. — С. 341—348.
8. Алексеева Д. А. Цифровая трансформация банковской системы / Д. А. Алексеева // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. — 2019. — № 5 (119). — Ч. I. — С. 160.
9. Развитие открытых интерфейсов (Open API) на финансовом рынке : доклад для общественных консультаций [Электронный ресурс] / Центральный банк Российской Федерации. — 2017. — Декабрь. — Режим доступа : https://www.cbr.ru/Content/Document/File/36006/api_survey.pdf.
10. Золотарева О. А. Финансовая дезинтермедиация: новые вызовы и надежды для банков / О. А. Золотарева // Экономика и банки. — 2019. — № 1. — С. 12—22.

References

1. Matveev, I. A. (2012). Elektronnaya ekonomika: sushchnost' i etapy razvitiya [Electronic economy: the essence and stages of development]. *Upravlenie ekonomicheskimi sistemami* — *Management of economic systems*, 6 (42) [in Russian].
2. Vasil'ev, I. I. (2019). Razvitie sovremennykh bankovskikh tekhnologiy v informatizatsii ekonomicheskikh otnoshenij [Development of modern banking technologies in the informatization of economic relations]. *Azimut nauchnykh issledovaniy: ekonomika i upravlenie* — *Azimuth of Scientific Research: Economics and Management*, 2 (27), 91—94 [in Russian].
3. Koshcheev, V. A., & Cvetkov, Yu. A. (2018). Cifrovaya transformatsiya bankovskogo sektora [Digital Transformation of the Banking Sector]. *Teoriya i praktika servisa: ekonomika, social'naya sfera, tekhnologii* — *Theory and practice of service: economics, social sphere, technologies*, 4 (38), 40—41 [in Russian].
4. Royce, W. W. (1970). Managing the Development of Large Software Systems [Managing the Development of Large Software Systems]. Retrieved from <http://www-scf.usc.edu/~csci201/lectures/Lecture11/royce1970.pdf>.
5. Agile Alliance (n. d.). What is Agile Software Development? Retrieved from <https://www.Agilealliance.org/agile101>.
6. Serebryakova, T. A., Serebryakov, V. G., & Aleksin, K. V. (2019). Sravnitel'nyy analiz metodologiy AGILE i WATERFALL po razrabotke informatsionnykh sistem v bankovskoy sfere [Comparative analysis of AGILE and WATERFALL methodologies for the development of information systems in the banking sector]. *Economics*, 2 (26), 8 [in Russian].

7. Sycheva, O. S., & Yakushin, V. V. (2016). Internet veshchej kak dvizhushchaya sila marketinga [The Internet of Things as a Driving Force of Marketing]. *Torgovo-ekonomicheskij zhurnal — Trade and Economic Journal*, 4, 341—348 [in Russian].
8. Alekseeva, D. A. (2019). Cifrovaya transformaciya bankovskoj sistemy [Digital Transformation of the Banking System]. *Izvestiya Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta — Bulletin of the St. Petersburg State University of Economic*, 5 (119), 160 [in Russian].
9. Tsentral'nyy bank Rossiyskoy Federatsii. (2017). *Razvitie otkrytyh interfejsov (Open API) na finansovom rynke: Doklad dlya obshchestvennyh konsul'tacij [Development of open interfaces (Open API) in the financial market: Report for public consultation]*. Retrieved from https://www.cbr.ru/Content/Document/File/36006/api_survey.pdf [in Russian].
10. Zolotareva, O. A. (2019). Finansovaya dezintermediaciya: novye vyzovy i nadezhdy dlya bankov [Financial disintermediation: new challenges and hopes for banks]. *Ekonomika i banki — Economics and banks*, 1, 12—22 (18) [in Russian].

УДК 336.71

ПІДХОДИ ДО ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ З УРАХУВАННЯМ КЛАСТЕРНОГО РОЗПОДІЛУ БАНКІВ ЗА БІЗНЕС-МОДЕЛЯМИ

Рудевська Вікторія Ігорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Анотація. Аналіз бізнес-моделі банку є важливим інструментом для регуляторів та органів контролю для виявлення надмірного накопичення ризику на системному рівні протягом певного періоду часу. До кризи наглядові органи зосереджувались на тому, чи відповідають установи рівню мінімальних регуляторних вимог, і приділяли увагу зовнішнім уразливим ситуаціям, таким як макроекономічні питання, ризики, пов'язані з фінансовими ринками. Криза виявила, що певна характеристика бізнес-моделей була однією з головних причин потрясіння, слабкі сторони бізнес-моделі стали ключовими факторами втрати стійкості банків. Традиційний підхід пруденційного нагляду на сьогодні є недостатній і потребує змін, які зможуть дозволити наглядовим органам на ранньому етапі оцінювати життєздатність і стійкість бізнес-моделі та виявляти ключові вразливості, які в кінцевому підсумку можуть призвести до збою стійкості банку.

Розглянуто підходи до визначення бізнес-моделі банку, досліджено вплив бізнес-моделі банку на ключові показники його діяльності; зокрема на капіталізацію, управління ліквідністю, прибутковістю і кредитний та інвестиційний ризики. Доведено доцільність запровадження змін до пруденційного нагляду регулятора на базі пропорційного принципу за виділеними кластерами.

Ключові слова: банк, бізнес-модель банку, кластер, національний банк, нагляд, вимоги до капіталу.

Формул: 0; рис.: 6; табл.: 6; бібл.: 17.

APPROACHES TO PRUDENTIAL REGULATION OF THE BANKING SECTOR TAKING INTO ACCOUNT THE CLUSTER DISTRIBUTION ACCORDING TO BUSINESS MODELS OF BANKS

Rudevska V.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Institute of Bank Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Abstract. The analysis of the bank's business model is an important tool for regulators and controlling bodies to detect excessive accumulation of risk on the system level over the certain period of time. Prior to the crisis, supervisory authorities concentrated on whether institutions met the level of minimum regulatory requirements and focused on external vulnerabilities, such as macroeconomic issues and financial market risks. The crisis has revealed that certain characteristic of business models has been one of the main causes of the shock, the weaknesses of the business model have become key factors in the loss of stability of banks. The traditional approach to prudential supervision is currently insufficient and requires changes that will allow supervisory authorities to assess the viability and sustainability of the business model at an early stage and identify key vulnerabilities that could ultimately lead to the failure of bank stability.

The article considers the approaches to determining the business model of the bank. There is no single and objective approach to the classification of business models. Agreeing on such a classification would be the first step towards creating a proportionate approach. The article focused the influence of the business model of the bank on the key indicators of its activity is investigated; in particular on capitalization, liquidity management, profitability and credit and investment risks. The necessity of introduction of changes to the prudential supervision of the regulator on the basis of the proportional principle on the selected clusters is proved.

The study concluded that each group of business models is exposed to approximately similar risks. When introducing prudential requirements, taking into account the specific characteristics of the cluster, such risks can be detected and minimized at an early stage of regulation. The principle should provide additional means to diagnose and prevent the consequences of reducing the financial stability of the bank.

Keywords: bank business model, cluster, commercial banks, national bank, bank regulation, capital requirements.

Formulas: 0; fig.: 6; tabl.: 6; bibl.: 17.

JEL Classification G210, G280

ПОДХОДЫ К ПРУДЕНЦИАЛЬНОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА С УЧЕТОМ КАСТЕРНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ БИЗНЕС-МОДЕЛЕЙ БАНКОВ

Рудевская Виктория Игоревна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

Института банковских технологий и бизнеса

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: rudevska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-6697-9096

Аннотация. Анализ бизнес-модели банка исключительно важен для регуляторов и контролирующих органов. Он дает возможность своевременно определить уровень накапливающихся рисков на уровне системы. До наступления кризиса органы надзора концентрировались на выполнении регуляторных требований банками и уделяли внимание внешним уязвимым ситуациям, таким как макроэкономические шоки и риски, связанные с финансовыми рынками. Кризис выявил, что определенная характеристика сторон бизнес-моделей стала одной из главных причин потрясений и ключевым фактором потери финансовой устойчивости банков. Традиционный подход дистанционного надзора за банками сегодня является недостаточным и требует внесения существенных изменений, которые позволят регулятору на ранней стадии оценивать жизнеспособность и устойчивость бизнес-модели банка и определять уязвимые места, которые в конечном счете могут стать причиной снижения финансовой устойчивости.

Рассмотрены подходы к определению бизнес-модели банка. Исследовано влияние бизнес-модели банка на ключевые показатели его деятельности, а именно: на капитализацию, управление ликвидностью, прибыльностью, кредитный риск и т. д. Доказана необходимость внесения изменений в регуляторный надзор на основе пропорционального принципа с учетом выделенных характеристик кластера.

Ключевые слова: банк, бизнес-модель банка, кластер, национальный банк, банковский надзор, требования к капиталу.

Формул 0; рис.: 6; табл.: 6; библи.: 17.

Вступ. Сучасна банківська система України реформується та інтегрується у світову економіку, тому підвищуються законодавчі вимоги і нормативи до банківської діяльності. Особливу увагу потрібно приділити банківським ризикам, необхідним чинником для цього є комплексний аналіз бізнес-моделей банків. Дослідження таких моделей банківського бізнесу є актуальним у сучасних умовах діяльності банків та є оцінкою життєздатності банку, визначенням стійкості його стратегії розвитку.

Раціональна класифікація банків банківської системи України, визначення їхніх бізнес-моделей, упродовження і вдосконалення новітніх систем, технологій та інструментів для виконання відповідних функцій у сфері аналізу фінансового стану банківської системи та окремих банків, а також визначення основних ризиків, які притаманні тій чи іншій бізнес-моделі, є одним із пріоритетних завдань для Національного банку України, який і визначає основні методи та моделі розподілу і класифікації банків України.

Отже, дослідження моделей ведення банківського бізнесу як одного з різновидів підприємств, що діють на фінансовому ринку, з метою виявлення їхніх типових видів є актуальним у сучасних умовах діяльності банків.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Криза банківської системи України протягом 2014—2017 років сильно вплинула на фінансову стійкість банків. Наприклад, серед дефолтних банків місцеві приватні банки, пов'язані з індустріальними бізнес-групами, за-

ймали лідируючі позиції. Такі банки здійснювали ризиковану політику пов'язаних контрагентів за рахунок коштів фізичних осіб. Інша група ліквідованих банків була представлена банками з непрозорою структурою власності, частина з них також брала участь у відмиванні грошей. Оскільки конфігурація банківської системи за основними параметрами, такими як структура власності, розмір, основні особливості бізнес-стратегії впливають на її профіль ризику, існує потреба у визначенні та поглибленому дослідженні структур бізнес-моделей банків української банківської системи.

Унаслідок посилення регулятивних вимог до оцінки бізнес-моделей банків в останні роки спостерігається зростання кількості наукових робіт, присвячених цій тематиці. Тому сьогодні в науковому середовищі існує декілька підходів до визначень бізнес-моделей банків, їхньої характеристики і зв'язок з інноваціями.

Іноземні вчені підходять до визначення бізнес-моделі з різних позицій, розглядаючи її як: набір дій, за допомогою яких створюється цінність за умови використання сприятливих можливостей [1]; систему, що відображає, які дії виконує компанія, як вона їх виконує і коли [2]; ланку ланцюга цінності між ресурсним забезпеченням та економічним результатом [3].

Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої праці проблематиці кластеризації банків за бізнес-моделями, — О. Заруцька, яка досліджувала функціонально-структурні характеристики банківського сектору за допомогою нейронної мережевої моделі кластеризації [4]. Дослідники Г. Бортніков і Г. Панасенко

2016 року дослідили бізнес-моделі українських банків за ознакою здатності до залучення коштів клієнтів [5]. В. Рашкован і Д. Покідіні дали визначення бізнес-моделі як «певний набір характеристик, які дозволяють підприємствам однієї галузі відрізнятися одне від одного» і виділили шість бізнес-моделей, характерних для українських банків [6]. Л. Примостка та І. Краснова досліджували зв'язок між бізнес-моделлю банку і фінансовою стійкістю [7], а Н. Пантелеєва досліджувала інноваційні бізнес-моделі банків 2013 року [8].

Разом з тим упровадження в наглядову діяльність регулятора ризик-орієнтованого нагляду за методологією SREP передбачає кластеризацію банків з урахуванням їхніх розмірів у банківській системі, структури та складності операцій, тобто ідентифікацію бізнес-моделі банку. Нагляд, побудований за принципом пропорційності, — у вже реалізований Національним банком України механізм. Проте пруденційне регулювання банківського сектору і вимоги до капіталу, ліквідності та кредитно-інвестиційним ризикам, установлені на рівні визначеної бізнес-моделі банку, вимагають подальшого дослідження.

Мета статті полягає в поглибленні теоретичних засад і розробленні практичних підходів до зміни нормативних вимог на пропорційній основі з урахуванням бізнес-моделі банку, яку доцільно взяти за основу в процесі трансформації пруденційного нагляду в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні банки будуючи свої бізнес-моделі, орієнтуються на нові стратегії, що

засновані на електронному банкінгу, пропонують широкий спектр банківських продуктів і послуг, урахувавши потреби кінцевих споживачів, а саме вкладників і позичальників. Попри те, що в останні роки дослідженню бізнес-моделей банків присвячена велика кількість наукових праць, серед науковців, як зарубіжних, так і вітчизняних, відсутній єдиний підхід до визначення сутності цього поняття.

Відсутність єдиного або достатньо близького погляду на розуміння поняття «бізнес-модель», невідзначеність концептуальних і методологічних підходів до процесів розроблення та аналізу бізнес-моделей істотно ускладнюють її використання в емпіричних і особливо в теоретичних дослідженнях. Якщо виходити з визначення Гарвардської школи бізнесу: «Бізнес-модель — це сукупність бізнес-рішень, а також поступок і компромісів, задіяних компанією для отримання прибутку» [9], — то можна зробити висновок, що універсальної бізнес-моделі не існує і не може існувати, тому можна стверджувати про певні види бізнес-моделей, які є типовими для конкретної галузі.

Бізнес-моделі банків активно обговорюють експерти, банкіри і вчені. Іноді поняття «модель бізнесу банку» вживається в дуже вузькому розумінні, стосовно моделі доходів або операційної діяльності, а іноді в надто широкому щодо управління банком узагалі [10].

На основі аналізу літератури доцільно виокремити види бізнес-моделей банків. Їхню систематизацію наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Види бізнес-моделей банків та об'єкти дослідження

Учені	Види	Об'єкт дослідження
Р. Аяді, В. де Гроен (2015)	роздрібно-орієнтовані, роздрібно-диверсифіковані (підгрупа 1); роздрібно-диверсифіковані (підгрупа 2), інвестиційні	Вибірка банків із 32-х країн Європи
К. Цацароніс (2017)	універсальні, фінансовані за рахунок приватних депозитів, фінансовані за рахунок боргових інструментів, орієнтовані на здійснення торгових операцій	178 банків у 34-х країнах за період діяльності — 10 років
І. Япарова (2017)	банки, що спеціалізуються на обслуговуванні міжнародних клієнтів і банки, що спеціалізуються на обслуговуванні національних клієнтів	23 банки Латвії
В. Рашкован і Д. Покідін (2016)	універсальні, роздрібні, корпоративні, заморожені, інвестиційні, домогосподарства-корпорації	180 банків України. Є тепер 76 банків

Примітка. Складено за [10].

Бізнес-модель банку визначає основні поняття і об'єкти, що становлять зміст банківського бізнесу, а також взаємозв'язок між ними. Тому можна стверджувати, що вона являє собою систему класифікації видів діяльності банку і встановлює зв'язок між різними елементами такої класифікації. Первинною ознакою класифікації бізнес-моделі банку визначено основні напрями його діяльності, які формують основні елементи бізнес-моделі [11].

Певна кількість дослідників під бізнес-моделлю розуміють тільки фінансові аспекти моделі: засоби отримання прибутку, методи управління фінансовими потоками, пріоритетність і характеристики бан-

ківських продуктів. Варто зазначити, що це поняття, як свідчать результати проведеного дослідження, є багатовимірним і включає безліч складових. У сучасних банківських установах спостерігається тенденція динамічної еволюції, постійної адаптації свого бізнесу до змін, що відбуваються на глобальному ринку, і до нової філософії банківського бізнесу, орієнтованої на кінцевих користувачів.

Банк регулярно здійснює оцінку бізнес-моделі, що використовується ним для управління фінансовими активами з метою генерування грошових потоків. Оцінка бізнес-моделі — це процес, який дозволяє оцінити ефективність функціонування банку на

перспективній основі. Банк на дату оцінки бізнес-моделі враховує всі об'єктивні фактори, які є доступними на цю дату [12]:

- здійснення оцінки ефективності бізнес-моделі, дохідності фінансових активів, що утримуються в рамках цієї бізнес-моделі, та інформацію, яку надають провідному управлінському персоналові;
- ризики, що впливають на ефективність бізнес-моделі, у тому числі на дохідність фінансових активів, що утримуються в рамках цієї бізнес-моделі, а також спосіб управління цими ризиками;
- показники, за якими визначають механізм винагород для менеджерів.

Банки перебувають під постійним тиском регуляторів, тому щоб втримати споживачів своїх продуктів і послуг, вони мають знижувати витрати, здійснювати ефективне управління активами і пасивами, ризикувати і впроваджувати нові технології та бізнес-моделі. Ідентифікацію бізнес-моделі банку і визначення належності банку до відповідної категорії проводить регулятор на підставі факторів, що характеризують діяльність банку, розмір банку в банківській системі, структуру і складність здійснюваних ним операцій, з урахуванням судження за результатами банківського нагляду за банком. Проте вимоги з боку регулятора до капіталу, ліквідності та рівня кредитного ризику діють на уніфікованій основі без урахування окремих клас-терних характеристик.

Для здійснення кластеризації бізнес-моделей банків було побудовано модель і використано дані НБУ за період з 01.01.2014 (докризовий період) до 01.01.2019 (післякризовий період). До загального розрахунку не бралися дані АТ «КБ ПриватБанк», зважаючи на специфічну бізнес-модель. Використано описовий аналіз визначених бізнес-моделей [13]:

універсальна: для цієї групи банків характерним є те, що суттєві частки в активах і зобов'язаннях становлять операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками і небанківськими фінансовими установами. Серед переваг цієї моделі виокремлено значну диверсифікацію бізнесу як у розрізі головних контрагентів, так і в розрізі сфер економічної діяльності;

роздрібна: головними характеристиками цієї моделі є значна орієнтованість на кредитуванні фізичних осіб, у тому числі за рахунок залучення депозитів від приватних клієнтів. Для цієї моделі також характерними є розгалужена мережа відділень та активна присутність у місцях продажу побутових товарів. До переваг такої бізнес-моделі належить: низька концентрація за окремим позичальником і в розрізі галузей кредитування. Серед негативних аспектів виділено значну ризиковість операцій, яка пов'язана з невизначеністю та непередбачуваністю приватних клієнтів. Ще одним недоліком для такої групи банків є значні адміністративні витрати, пов'язані з необхідністю утримувати розгалужену мережу банківських відділень і проведенням активної рекламної діяльності;

корпоративна: на відміну від роздрібних банків, ця група фінансових установ фокусує власну діяльність саме на співпраці з корпоративними клієнтами. Натомість кредитування фізичних осіб займає незначну частку в портфелі банку або взагалі відсутнє. До переваг такої моделі належать низькі адміністративні витрати, які пов'язані з відсутністю необхідності підтримувати широку мережу відділень. Серед недоліків виділено значний рівень конкуренції між банками за платоспроможних клієнтів, кількість яких у період кризи різко зменшувалась;

корпоративна з роздрібним фінансуванням: ця модель є найбільш типовою для банківського ринку як у докризовий, так і післякризовий періоди. Основну частку в портфелі становлять кредити, надані юридичним особам, а в зобов'язаннях переважають кошти, залучені від фізичних осіб. У тому числі виокремимо ще таку підгрупу, як кептивні банки, для яких характерна велика частка активних операцій, здійснених із пов'язаними особами;

обмежене кредитне посередництво: до цієї моделі належать банки, які не здійснюють активного кредитування. Частка наданих кредитів юридичних осіб є незначною, а майже всі активні операції профінансовано за рахунок власних коштів акціонерів [13].

Аналіз бізнес-моделей банку та оцінка їхньої життєздатності і стійкості є новим підходом пруденційного нагляду, він виходить за рамки традиційного підходу, який в основному фокусується на достатності банківського капіталу, ліквідності та управління ризиками. Для наглядових органів аналіз бізнес-моделі є частиною процесу нагляду та оцінки (SREP), який дозволяє на ранньому етапі виявити, коли банк може створювати ризики, які в кінцевому підсумку призводять до його збою. Більше того, він використовується для формування перспективних наглядових рішень (Європейський банківський орган).

Слід відмітити, що визначення платоспроможності та ризиковості операцій із корпоративними клієнтами перебуває під постійним наглядом з боку НБУ (найбільші банки проходять щорічну оцінку стійкості, одним з етапів під час якої проводиться стрес-тестування найбільших позичальників — корпоративних клієнтів) як один з етапів визначення фінансової стабільності банківської системи. Так, 2019 року відбулась друга щорічна оцінка стійкості банків, яка складається з оцінки якості активів (AQR) і стрес-тестування найбільших банків за обсягом активів, зважених на ризик, та депозитів фізичних осіб. Обсяг активів, зважених на ризик, є не лише характеристикою розміру фінансової установи, а й допомагає оцінити банк щодо ризикованості та можливого впливу на банківську систему загалом. Обсяг депозитів населення є також показником соціальної та соціально-економічної стабільності банківської системи. Неплатоспроможність банку зі значним депозитним портфелем фізичних осіб може призвести до втрати довіри до всього сектору і руйнівних наслідків для всієї економічної системи [14].

У докризовий період більшість банків мали універсальну модель. Це значною мірою пов'язано з відсутністю диверсифікації у стратегіях українських банків і націленням на всі типові банківські операції. Водночас найменшими групами за чисельністю виявилися банки з роздрібною бізнес-моделлю і банки з обмеженим кредитним посередництвом, що свідчить про малу зацікавленість, зважаючи на ризикованість, низьку прибутковість і значні адміністративні витрати.

Негативні наслідки фінансової кризи відбилися не лише на кількості банків, а й на бізнес-моделі тих, які залишились функціонувати на ринку. Так, на початок 2019 року частка універсальних банків у системі зменшилась майже удвічі. Це пов'язано з поглибленням спеціалізації банків, обранням моделі функціонування

на ринку і власних нішевих клієнтів. Також зросла частка банків, які не проводять активну кредитно-депозитну діяльність. Однак їхній розмір і надалі становить менше ніж 2 % від загальних активів системи, а тому вони не мають значного впливу на фінансову стабільність. Найбільше зростання активів спостерігається у групі з корпоративною бізнес-моделлю, що підтверджує припущення про привабливість для банків саме цієї стратегії розвитку [13]. У табл. 2 наведено перелік банків, які належать до кожного з кластерів, назва яких відповідає типу бізнес-моделі групи банків.

За чисельністю банків у кластері переважає корпоративна бізнес-модель із приватним фінансуванням, до якої належать 26 банків. Розподіл банків України за кластерами 2019 року зображено на рис. 1.

Таблиця 2

Належність банків України до кластера за бізнес-моделлями станом на 01.01.2019

Назва кластера	Корпоративні з приватним фінансуванням	Універсальні	Корпоративні	Обмеженого посередництва	Роздрібні
Банки у кластері	Ощадбанк Сбербанк Промінвестбанк Прокредит Банк Піреус Банк МКБ «Південний» Таскомбанк Мегабанк Банк «Восток» Банк інвестицій та заощаджень АКБ «Львів» Банк Альянс Місто Банк Радабанк Банк «Грант» Мотор-Банк Комінвестбанк КІБ Конкорд Банк «Січ» Банк «Український Капітал» Полікомбанк «Земельний» Капітал ЄПБ Оксі Банк Скай Банк	Укрексімбанк Альфа-Банк Правекс Банк Банк Кредит Дніпро МІБ Індустріалбанк МТБ Банк Кліринговий Дім Полтава-банк Акордбанк Кристалбанк Перший інвестиційний банк Укрбудінвест-банк Асвіо Банк АП Банк МетаБанк	Укргазбанк Райффайзен Банк Аваль УкрСиббанк ОТП Банк Креді Агріколь Банк Кредобанк Кредит Європа Банк Кредитвест Банк ПУМБ Глобус Юнекс Банк Айбокс Банк Банк «Портал» ІНГ Банк Україна Дойче Банк ДБУ	Розрахунковий Центр Сітібанк СЕБ Корпоративний банк Банк «Авангард» АЛБТБАНК Банк Траст-Капітал Альпарі Банк Укр. банк реконстр. та розвитку Банк «Фамільний» БТА Банк РВС Банк	Укрсоцбанк Ідея Банк Банк Форвард Універсал Банк А-БАНК «Аркада» БАНК 3/4

Примітка. Розроблено за [17].

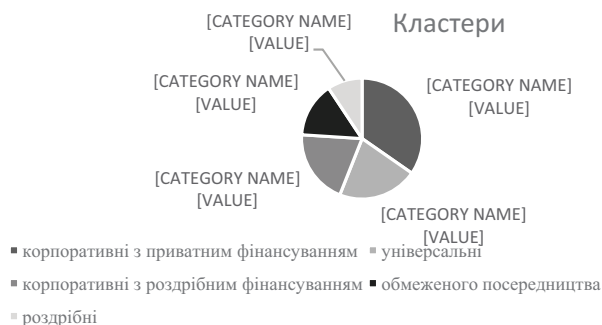

Рис. 1. Розподіл банків України за кластерами 2019 року, шт.

Примітка. Розроблено автором.

Оскільки органи нагляду мають повноваження отримувати всю інформацію, потрібну для наглядових цілей, і мають інші інструменти для нагляду за банками (наприклад, обстеження на місці, нагляд за межами виїзду, зустрічі з керівництвом банків), об'єктивна оцінка бізнес-моделей і визначення ключових ризиків та вразливостей є дуже важливим наглядовим заходом.

Підхід нагляду вимагає глибокого визначення банківських підприємств та оцінки кожної складової бізнес-моделі. Такий підхід дозволяє краще ідентифікувати ризики і вразливості, пов'язані із загальною банківською моделлю бізнесу [15].

Одними з найважливіших показників діяльності банків є показники, що характеризують рівень їхньої капіталізації. Установлення вимог до капіталізації банку має ґрунтовний економічний зміст, відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватись із своїми зобов'язаннями і показує частку ри-

зику, що приймають на себе власники банку. Для оцінки рівня капіталізації банків за різними кластерами провели аналіз дотримання встановлених значень нормативів капіталу, до яких, зокрема, належить норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) і норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2). Мінімальний розмір регулятивного капіталу є обов'язковим для виконання всіма банківськими установами України і становить 500 млн грн для банків, що розпочали свою діяльність після 11 липня 2014 року. Для банків, що отримали банківську ліцензію раніше від цього терміну, це значення має бути досягнене до 11 липня 2024 року, проте станом на грудень 2019-го мінімальний розмір регулятивного капіталу повинен бути не менше ніж 250 млн грн (рис. 2).

Найбільша кількість недокапіталізованих банків спостерігається саме у кластері «банки з корпоративною моделлю з приватним фінансуванням».

Рис. 2. Розмір регулятивного капіталу банків України за кластерами станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Серед корпоративних банків із приватним фінансуванням не виконують вимоги до нормативу Н1 дев'ять банків, серед них Місто Банк, Комінвестбанк, КІБ, Конкрорд та інші. Ще п'ять мають розмір регулятивного капіталу від 250 до 500 млн, проте банківську ліцензію такі банки отримали до 2014 року, та в них ще є час до 11 липня 2024 року провести докапіталізацію.

Розглядаючи кластер універсальних банків, зауважимо, що із 16-ти банківських установ чотири мають показник регулятивного капіталу менше ніж 500 мільйонів і ще три (Акордбанк, Кристалбанк та Укрбудінвестбанк) менше ніж 250 мільйонів.

У групі корпоративних банків із роздрібним фінансуванням є також три банки, які не виконують норматив достатності регулятивного капіталу, а саме Юнекс Банк, Айбокс Банк і Банк «Портал».

Найбільший відсоток порушників серед банків обмеженого посередництва, шестеро із 11 банківських установ мають регулятивний капітал менший за граничні показники, ще три повинні бути докапіталізовані до 2024 року. Серед категорії роздрібних банків відбувається належне виконання нормативу Н1, однак

три банки повинні згодом докапіталізуватися. Розподіл банків за кластерами наведено на рис. 3.

Рис. 3. Розподіл банків за кластерами, що не дотримуються нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу, станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Недостатня капіталізація банку є суттєвим моментом, що може призвести до втрати фінансової стійкості. Недостатня капіталізація корпоративних банків із приватним фінансуванням є ознакою вразливості

цього кластера і, як наслідок, банківського сектору. Саме приватне фінансування цих банків вимагає від них упевненої фінансової стійкості, оскільки тісно пов'язане з вкладами приватних осіб, несе загрозу додаткового навантаження на ФГВФО. Регуляторів доцільно не тільки пильно спостерігати за докапіталізацією цього кластера, а й підвищити регуляторні вимоги до нього. Інші нормативи капіталу (норматив адекватності регулятивного капіталу і норматив достатності основного капіталу) усі банки дотримуються без винятку, хоча є певні сумніви щодо відносності цього показника до регулятивного капіталу банків, так, наприклад, АТ «Ощадбанк» має найбільший регулятивний капітал, але існує значна вірогідність, що він не зможе погасити свої заборгованості в разі стресової ситуації та буде залучати державні кошти.

Середнє значення нормативів Н2 і Н3 за кластерами є в бізнес-моделі обмеженого посередництва (179,44 і 146,62 % відповідно), корпоративна бізнес-модель із роздрібним фінансуванням досягає норматив Н2 на рівні 42,41 % і Н3 — на рівні 35 %.

Оскільки корпоративна бізнес-модель із роздрібним фінансуванням займає другу позицію в рейтингу за середнім значенням нормативів достатності капіталу, а також має найменшу частку невиконання нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу, то з позиції рівня капіталу банки такої моделі працюють більш стійко за інших.

Наступним фактором, що характеризує якість фінансового менеджменту в банку, є управління його ліквідністю. Банк здатний вчасно і якісно обслуговувати клієнтів та виконувати інші функції тільки в разі достатньої ліквідності, оскільки вона забезпечує своєчасність, повноту і безперервність виконання всіх грошових зобов'язань.

Середні значення вищенаведених нормативів ліквідності, що зазначені в *табл. 3*, свідчать про найвищі значення у кластері обмеженого посередництва. Варто зауважити, що цей ефект є, з одного боку, позитивним, оскільки банки з такою бізнес-моделлю можуть дуже легко виконати поточні зобов'язання, а з другого — надвисоке значення цього нормативу може спричинити недоотримання прибутку банком.

Таблиця 3

Середні значення нормативів ліквідності банків станом на 01.09.2019

Бізнес-модель	Н4	Н5	Н6
Корпоративна з приватним фінансуванням	119,92	104,29	124,01
Універсальна	107,71	96,59	101,49
Корпоративна з роздрібним фінансуванням	85,21	99,57	108,26
Обмеженого посередництва	369,57	384,63	368,64
Роздрібна	124,65	103,20	106,97

Примітка. Розроблено за [17].

Усі без винятку банки на ринку України здатні своєчасно і в повному обсязі задовольняти невідкладні

потреби у грошових коштах, що свідчить про стабілізацію банківської системи і створення надійної економічної бази.

Також для аналізу ліквідності використовується показник нормативу покриття ліквідності за всіма валютами і тільки іноземними валютами.

Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) установлює мінімально потрібний рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відпливу коштів з банку протягом 30 днів з урахуванням стрес-сценарію. Такий показник ефективніше за чинні нормативи відображає рівень стійкості банку до короткострокових шоків ліквідності — характерного для кризових періодів, коли відбувається значний відплив коштів клієнтів.

Виконання LCR свідчить, що банк забезпечений ліквідністю в обсязі, достатньому для повного виконання ним зобов'язань упродовж 30 днів у кризових умовах. Нормативи LCR відповідають загальноприйнятим у світі підходам оцінки ліквідності і є зрозумілими для міжнародних інвесторів.

З 1 грудня 2019 року мінімальне значення коефіцієнта покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio — LCR) в усіх валютах та в іноземній валюті підвищилось з 90 до 100 % [16].

Згідно з проведеним аналізом, можемо стверджувати, що всі банки виконують норматив покриття ліквідністю, як за всіма валютами, так і за іноземними валютами. Середні значення коефіцієнтів покриття ліквідністю (*табл. 4*) свідчать, що бізнес-модель обмеженого посередництва має більший рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного відпливу за всіма валютами і перебуває на другому місці серед інших бізнес-моделей за рівнем цього коефіцієнта в іноземній валюті, що означає готовність банків зазначеного кластера до виплати зобов'язань.

Таблиця 4

Середнє значення коефіцієнта покриття ліквідністю банків України станом на 01.09.2019

Бізнес-модель	LCR _{вв}	LCR _{ів}
Корпоративна з приватним фінансуванням	324,62	1 047,72
Універсальна	338,81	414,58
Корпоративна з роздрібним фінансуванням	250,77	320,58
Обмеженого посередництва	1 256,23	916,55
Роздрібна	274,03	656,61

Примітка. Розроблено за [17].

Велике значення в забезпеченні стійкості кожного окремого банку відіграють дотримання нормативів кредитного ризику. Нормативи кредитного ризику — економічні нормативи, встановлені Національним банком України з метою зменшення банківських ризиків, і недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку. До них належать нормативи Н7, Н8, Н9.

Аналіз виконання банками економічних нормативів кредитного ризику Національного банку України

виявив (рис. 4): серед корпоративних банків із приватним фінансуванням дві банківські установи не виконали обмежень щодо максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента і надали кредити, що перевищують 25 %, а саме Промінвестбанк (37,4%) і Місто Банк (36,45%). Також чотири банки видали кредити, максимальний розмір яких перевищує норму, і контрагенти є пов'язаними з банком особами: Мегабанк (114,4 %), Банк інвестицій та заощаджень (100,3 %), Мотор-Банк (35,2 %) і Полікомбанк (30,6 %).

Розглянувши кластер універсальних банків, ми бачимо, що із 16-ти банків два не дотримуються вста-

новлених вимог і наражаються на підвищений кредитний ризик, — це Укрексімбанк (27,9 %) і Банк Кредит Дніпро (50,3 %). Перший інвестиційний банк перевищив межу кредитування пов'язаних осіб (77,4 %).

Серед кластера корпоративних банків із роздрібним фінансуванням два банки не дотримуються нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, до яких належать ПУМБ (63,1 %) і Юнекс Банк (52,3 %).

Отже, найбільший кредитний ризик демонструють банки корпоративної бізнес-моделі з приватним фінансуванням, а найменший — банки кластера обмеженого посередництва і роздрібно-

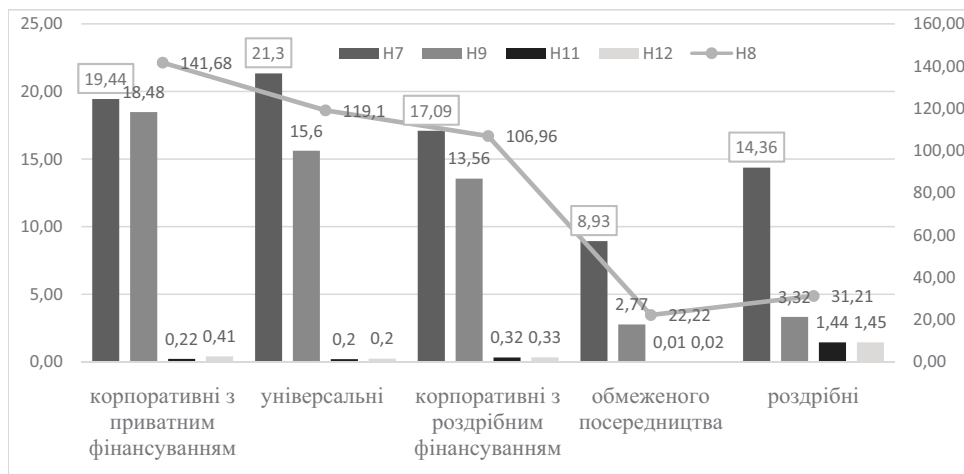

Рис. 4. Середнє значення економічних нормативів кредитного та інвестиційного ризиків банків України за кластерами станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Нормативи кредитного ризику встановлені НБУ задля зниження рівня банківських ризиків, а їх недотримання здатне призвести до фінансових втрат у діяльності комерційного банку, оскільки при перевищенні норм кредитного ризику збільшується ймовірний розмір очікуваного збитку внаслідок дефолту дебіторів. Це, у свою чергу, впливає на платоспромож-

ність банку за настання вищезазначених обставин. Аналіз прибутковості є одним із важливих показників діяльності банку, оскільки метою банку є саме отримання прибутку. Аналізуючи значення чистого прибутку, визначаємо кількість банків, що працюють із від'ємним значенням фінансового результату, тобто мають від'ємний чистий прибуток (рис. 5).

Рис. 5. Кількість збиткових банків України за кластерами станом на 01.09.2019 (%)

Примітка. Розроблено за [17].

В абсолютних значеннях більшість збиткових банків належать до корпоративного кластера з приватним фінансуванням, проте й кількість банків у кластері найбільша, тому найбільша частка збиткових банківських установ належить до роздрібної бізнес-моделі, оскільки два із семи банків працюють із від'ємним фінансовим результатом, тому збитковість становить 29 проти 19 % за корпоративного кластера з приватним фінансуванням.

Отже, банки корпоративного кластера з роздрібним фінансуванням мають більшу кількість прибуткових банків, у той час як найгіршими є роздрібні банки, зважаючи на частку збиткових банків, оскільки всього лише сім банків належать до кластера роздрібної бізнес-моделі.

Для повної картини уявлення ефективності менеджменту банків за кластерами проаналізуємо показники ROA та ROE для кожного банку кластера (рис. 6).

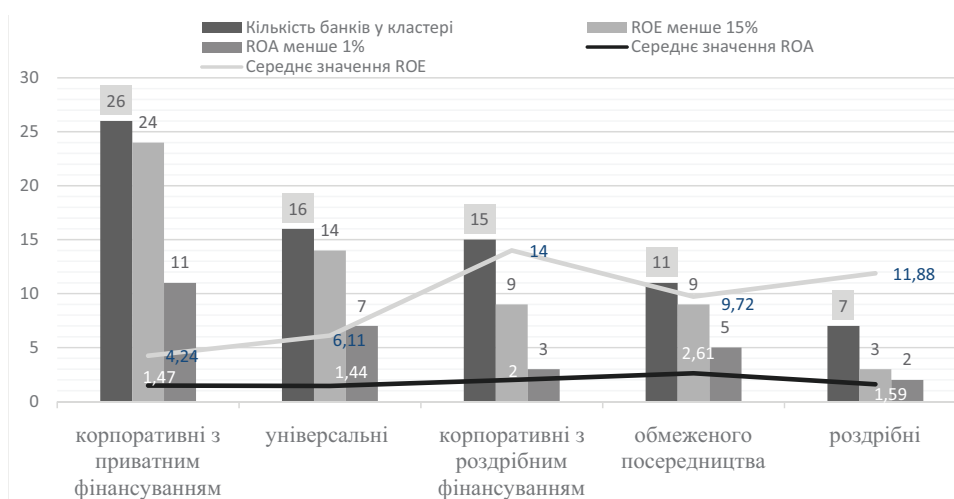

Рис. 6. Показники рентабельності активів (ROA) і капіталу (ROE) банків України станом на 01.09.2019

Примітка. Розроблено за [17].

Загальноприйнятий підхід до оцінки ROE свідчить, що банк ефективно використовує наявні ресурси в тому разі, коли значення показника не менше ніж 15 і 1 % — для рентабельності активів (ROA). Аналіз показників ROA і ROE показує негативний результат діяльності банків у цьому напрямі. Переважна більшість банківських установ не досягає рентабельності капіталу більше ніж 15 % і близько половини з них мають рентабельність активів менше ніж 1 %.

З найменшою ефективністю працюють корпоративні банки з приватним фінансуванням, серед 26-ти банків 24 мають рентабельність капіталу менше ніж 15 %, а середнє значення показника в цьому кластері становить 4,24 %.

Висновки. До сьогодні не існує єдиного й об'єктивного підходу до класифікації бізнес-моделей. Погодження такої класифікації було б першим кроком до створення пропорційного підходу з урахуванням різних бізнес-моделей в ЄС. ЄБА зробила перший крок у цьому напрямі, провівши опис бізнес-моделей ЄС, але потрібно докласти більше зусиль, щоб гармонізувати загальний підхід, який постійно узгоджується і регулярно оновлюється, ураховуючи мінливий ландшафт банківського сектору ЄС.

Національний банк України класифікує банківські бізнес-моделі на універсальну, роздрібну, корпоративну, корпоративну з роздрібним фінансуванням та обмеженого посередництва. Власна модель поділу банків за

бізнес-моделями, що базується на рівні NPL, підтверджує таку кластеризацію.

Проаналізувавши рівень капіталу кожного банку з позиції належності до певної бізнес-моделі, було виявлено, що найбільший відсоток банків, які мають недостатній рівень регулятивного капіталу, належить до кластера обмеженого посередництва.

Усі банки в системі мають високий рівень достатності регулятивного та основного капіталів. Середнє значення нормативів Н2 і Н3 за кластерами є найвищим у бізнес-моделі обмеженого посередництва та корпоративній бізнес-моделі з роздрібним фінансуванням. Розглянувши рівень ліквідності, усі банки на ринку України здатні своєчасно і в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах, що свідчить про стабілізацію банківської системи та створення надійної економічної бази.

Аналіз рівня кредитного ризику виявив, що найбільший кредитний ризик демонструють банки корпоративної бізнес-моделі з приватним фінансуванням, а найменший — банки кластера обмеженого посередництва і роздрібного. Це пояснюється особливістю будови структури власності більшості банків цього кластера через належність їх до фінансово-промислових груп. З боку регулятора було б доречно встановити особливі значення нормативів з урахуванням додаткових ризиків цього кластера, пов'язаних із фінансуванням споріднених компаній.

Таким чином, найкраще виконують економічні нормативи НБУ банки, що належать до кластерів корпоративної бізнес-моделі з роздрібним фінансуванням та роздрібною моделі.

Кожна група бізнес-моделей схильна до приблизно подібних ризиків.

Виявлення таких ризиків на ранній стадії наглядку та їхня мінімізація можливі за умови запровадження пруденційних вимог з урахуванням специфічних характеристик кластера.

Цей принцип мав би надати додаткові важелі діагностування і попередження настання наслідків зниження фінансової стійкості банку.

Це також може попередити накопичення надмірного ризику на рівні системи протягом певного періоду часу.

Отже, пропорційний режим банківського регулювання може базуватися на класифікації бізнес-моделі та режимі встановлення окремих регулятивних вимог із урахуванням схильності до ризику окремо визначеного кластера.

Проте з метою подальшого дослідження доцільно провести аналіз показників стійкості банків за кластерами в динаміці за декілька років. Це допоможе встановити існування стійкого накопичення ризиків, вектор руху тренду і врахувати зовнішні чинники впливу на кластер.

Результати роботи можна використати під час розроблення нормативно-правових актів, а також у подальших тактичних кроках реалізації основних напрямів реалізації засад реформування банківського сектору.

Список використаної літератури

1. Zott C. Business Model Design: An Activity System Perspective / C. Zott, R. Amit // Long Range Planning. — 2010. — Vol. 43. — Is. 2—3. — P. 216—226.
2. Afuah A. Business models : a strategic management approach [Electronic recourse] / A. Afuah. — New York, 2004. — 415 p. — Available at : <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001301402>.
3. Chesbrough H. The Role of the Business Model in Capturing Value from Innovation: Evidence from Xerox Corporation's Technology Spinoff Companies / H. Chesbrough, R. S. Rosenbloom, J. S. Brown // Industrial and Corporate Change. — 2002. — Vol. 11. — Is. 3. — P. 529—555.
4. Заруцька О. П. Структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості банку / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 34—37.
5. Панасенко Г. О. Модель бізнесу українських банків в залученні коштів клієнтів / Г. О. Панасенко, Г. П. Бортніков // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем : зб. наук. пр. — 2016. — № 21. — С. 228—254.
6. Рашкован В. Кластерний аналіз бізнес-моделей українських банків: застосування нейронних мереж [Електронний ресурс] / В. Рашкован, Д. Покідін // Вісник Національного банку України. — 2016. — № 238. — С. 13—40. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2016_238_4 2016.
7. Примостка Л. О. Кластеризація українських банків в координатах «бізнес-модель — фінансова стійкість» / Л. О. Примостка, І. В. Краснова, С. М. Бричка // Sciences of Europe. — 2017. — № 21 (21). — С. 44—54.
8. Пантелеєва Н. М. Інноваційні бізнес-моделі банків як відповідь на виклики та наслідки фінансової кризи / Н. М. Пантелеєва // Фінансовий простір. — 2013. — № 3 (11). — С. 70—76.
9. Кирисов С. В. Теория и практика применения процессного подхода к руководству качеством деятельности организации : монография / С. В. Кирисов. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. — С. 76—80.
10. Любіч О. О. Аналіз бізнес-моделі державних банків в Україні / О. О. Любіч, Г. П. Бортніков, Г. О. Панасенко // Фінанси України. — 2016. — № 10. — С. 7—14.
11. Деркаченко А. В. Аналіз бізнес-моделей банків України [Електронний ресурс] / А. В. Деркаченко, Ю. С. Худолій // Облік і фінанси. — 2018. — № 2. — С. 76—83. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_2_13.
12. Бартош О. М. Організація обліку фінансових інструментів за МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» / О. М. Бартош // Тези доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків» (м. Черкаси, 9 листопада 2018 року) / Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи». — Черкаси, 2018. — 345 с.
13. Vovchak O. Bank business model and level of non-performing loans: feature and interaction forms (problems) in Ukraine / O. Vovchak, V. Rudevska, Ya. Khlan, S. Reverchuk // Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR). — 2019. — Vol. 6. — № 2. — P. 282—296.
14. Kichurchak M. Bank deposit activity in Ukraine: Directions and factors of development activation / M. Kichurchak // Journal of Eastern European and Central Asian Research. — 2019. — Vol. 6. — № 1. — P. 145—160.
15. Aldona J. Business Models of Scandinavian Banks Subsidiaries in The Baltics: Identification And Analysis [Electronic resurs] / J. Aldona // Occasional Paper Series. — 2015. — № 5. — Available at : https://www.evaf.vu.lt/dokumentai/English_page/occasional_paper_a_jociene_2015_nr_5.pdf.
16. Постанова НБУ від 28.08.2001 № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» (зі змінами та доповненнями). — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

17. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.

References

1. Zott, C., & Amit, R. (2010). Business Model Design: An Activity System Perspective. *Long Range Planning*, 43 (2—3), 216—226.
2. Afuah, A. (2004). Business models: a strategic management approach. New York. Retrieved from <https://lib.ugent.be/en/catalog/rug01:001301402>.
3. Chesbrough, H., Rosenbloom, R. S., & Brown, J. S. (2002). The Role of the Business Model in Capturing Value from Innovation: Evidence from Xerox Corporation's Technology Spinoff Companies. *Industrial and Corporate Change*, 11 (3), 529—555.
4. Zarutskaya, O. P. (2011). Strukturno-funktsionalnyi pidkhid do analizu finansovoi stiiikosti banku [Structural and functional approach to the analysis of financial stability of the bank]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 4, 34—37 [in Ukrainian].
5. Panasenko, G. O., & Bortnikov, G. P. (2016). Model biznesu ukrainskykh bankiv v zalucheni koshtiv kliientiv [Model of business of Ukrainian banks in the attracted funds of clients]. *Ekonomiko-matematychne modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh system — Economic and mathematical modeling of socio-economic systems*, 21, 228—254 [in Ukrainian].
6. Rashkovan, V., & Podikin, D. (2016). Klasternyi analiz biznes-modelei ukrainskykh bankiv: zastosuvannia neironnykh merezh [Cluster analysis of business models of Ukrainian banks: application of neural networks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy — Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 238, 13—40 [in Ukrainian].
7. Prymostka, L., Krasnova, I., & Brychka, S. (2017). Klasterizatsiia ukrainskykh bankiv v koordynatakh «biznes-model — finansova stiiikist» [Clustering of Ukrainian banks in the coordinates «business model — financial stability»]. *Sciences of Europe*, 21, 44—54 [in Ukrainian].
8. Pantieleieva, N. (2013). Innovatsiini biznes-modelei bankiv yak vidpovid na vyklyky ta naslidky finansovoi kryzy [Innovative business models of banks in response to the challenges and consequences of the financial crisis]. *Finansovyi prostir — Financial space*, 3 (11), 70—76 [in Ukrainian].
9. Kirisov, S. (2009). *Teoriya i praktika primeneniya processnogo pidhoda k rukovodstvu kachestvom deyatel'nosti organizatsii* [Theory and practice of application of the process approach to quality management of the organization]. Tambov [in Russian].
10. Liubich, O., Bortnikov, G., & Panasenko, H. (2016). Analiz biznes-modelei derzhavnykh bankiv v Ukraini [Analysis of the business model of state-owned banks in Ukraine]. *Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine*, 10, 7—14 [in Ukrainian].
11. Derkachenko, A., & Khudolii, U. (2018). Analiz biznes-modelei bankiv Ukrainy [Analysis of business models of Ukrainian banks]. *Oblik i finansy — Accounting and Finance*, 2, 76—83 [in Ukrainian].
12. Bartosh, O. (2018). Orhanizatsiia obliku finansovykh instrumentiv za MSFZ 9 «Financial Instruments» [Organization of accounting for financial instruments under IFRS 9 «Financial Instruments»]. *Tezy dopovidei XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozvytok bankivskykh system svitu v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv» (m. Cherkasy, 9 lystopada 2018 roku) — Abstracts of the XII International Scientific and Practical Conference «Development of banking systems in the globalization of financial markets» (Cherkasy, November 9, 2018)*. Cherkasy [in Ukrainian].
13. Vovchak, O., Rudevska, V., Khlan, Ya., & Reverchuk, S. (2019). Bank business model and level of non-performing loans: feature and interaction forms (problems) in Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, Vol. 2.
14. Kichurchak, M. (2019). Bank deposit activity in Ukraine: Directions and factors of development activation. *Journal Eastern European Central Asian Research*, Vol. 6, 1, 145—160.
15. Business Models of Scandinavian Banks Subsidiaries in the Baltics: Identification And Analysis by Aldona Jočienė (2015). *Occasional Paper Series*, 5.
16. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2001). *Postanova vid 28.08.2001 № 368 «Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini» (zi zminamy ta dopovnenniamy) [Resolution of 28.08.2001 № 368 «On approval of the Instruction on the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine» (as amended)]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> [in Ukrainian].
17. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). Ofitsiynyi sait [Official site]. bank.gov.ua/en/statistic. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/statistic> [in Ukrainian].

УДК 336.01

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ

Вовчак Ольга Дмитрівна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Пронько Віра Михайлівна,
здобувач освітнього ступеня «магістр»
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: vponko97@gmail.com

Анотація. Розглянуто доцільність запровадження нових фінансових технологій у банківській діяльності в умовах цифрової економіки, розкрито їхні переваги і ризики, на які наражаються банки при їх використанні. Досліджено вплив фінансових цифрових інновацій на конкурентоспроможність банківської установи в сучасних умовах розвитку ФінТех-компаній і висвітлено залученість банків України до співпраці з ними.

Розкрито досвід запровадження фінансових інновацій зарубіжними банками, зокрема цифрового банку нового покоління від MBank Польщі та інших країн. Акцентовано увагу на переліку послуг Інтернет-банкінгу, що пропонують найбільші банки України. Здійснено аналіз основних фінансових технологій, що впроваджені вітчизняними банками, і розкрито їхній вплив на їхню конкурентоздатність.

Зроблено висновок про вплив фінансових технологій на банківський сектор і можливі шляхи розвитку банківського сектору в нових технологічних умовах. З урахуванням результатів проведеного дослідження запропоновано використання найбільш прийнятних шляхів переходу до блокчейн-системи і цифрової технології «BigData».

Ключові слова: фінансові технології, інновації, конкурентоспроможність банку, Інтернет-банкінг, ФінТех-компанії, блокчейн.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 12.

THE IMPACT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES ON THE BANK'S COMPETITIVENESS

Vovchak O.,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Institute of Banking Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Pronko V.,
Master's degree
Institute of Banking Technologies and Business
of SHEI «Banking University»
e-mail: vponko97@gmail.com

Abstract. Scientific work is devoted to development of innovations of banks of Ukraine under conditions increased competition in the financial market. The necessity of introduction of new financial technologies in banking activity in the conditions of digital economy is considered, their advantages and risks, which banks in their use are exposed, are exposed. The influence of financial digital innovations on the competitiveness of a banking institution in the current conditions of development of fintech companies is investigated and the involvement of ukrainian banks in cooperation with them is highlighted. The article considers modern banking products and technologies. Not only resources and technical innovations, but also an intellectual capital, technologies of risk-management and marketing strategy which are directed on preservation and expansion of a client base are referred as factors of competitiveness of banks concerning to the author.

The experience of introducing financial innovations by foreign banks, including the new generation digital bank from Mbank of Poland and other countries, is revealed. Attention is drawn to the list of internet banking services offered by the largest banks in Ukraine. The analysis of the main financial technologies implemented by domestic banks is carried out and their influence on their competitiveness is revealed. Analyzed the data on the adoption of financial technologies of Ukraine, moreover, how many banks have been recruited before financial and technological companies.

The scientific research presented in article reveals the impact of financial technologies on the development of the banking sector. The conclusion is made about the impact of financial technologies on the banking sector and possible ways of development of the banking sector in the new technological conditions.

Taking into account the results of the conducted research, the use of the most acceptable ways of transition to the blockchain system and digital technology BigData is proposed.

Keywords: financial technologies, innovations, bank's competitiveness, internet banking, fintech companies, blockchain.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 12.

JEL Classification G21

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКА

Вовчак Ольга Дмитриевна,
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой финансов, банковского дела и страхования
Института банковских технологий и бизнеса
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: vovchak.olga@meta.ua; ORCID ID: 0000-0002-8858-5386

Пронько Вера Михайловна,
магистр,
Институт банковских технологий и бизнеса
ГБУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: vponko97@gmail.com

Аннотация. Рассмотрена необходимость внедрения новых финансовых технологий в банковскую деятельность в условиях цифровой экономики, раскрыто их преимущества и риски, с которыми сталкиваются банки при их использовании. Исследовано влияние финансовых цифровых инноваций на конкурентоспособность банковского учреждения в современных условиях развития ФинТех-компаний и освещена вовлеченность банков Украины к сотрудничеству с ними.

Раскрыто опыт внедрения финансовых инноваций зарубежными банками, в частности цифрового банка нового поколения от Mbank Польши и других стран. Акцентируется внимание на перечне услуг Интернет-банкинга, которые предлагают крупнейшие банки Украины. Осуществлен анализ основных финансовых технологий, внедренных отечественными банками, и раскрыто их влияние на их конкурентоспособность.

Сделан вывод о влиянии финансовых технологий на банковский сектор и возможных путях развития банковского сектора в новых технологических условиях. С учетом результатов проведенного исследования предложено использование наиболее приемлемых путей перехода к блокчейн-системе и цифровой технологии «BigData».

Ключевые слова: финансовые технологии, инновации, конкурентоспособность банка, Интернет-банкинг, ФинТех-компании, блокчейн.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библи.: 12.

Вступ. Сьогодні в усьому світі відбувається стрімкий розвиток фінансових технологій. Між банками точиться конкуренція за свого клієнта, тому для них важливо не тільки підлаштовуватися під реалії часу, а й упроваджувати нові технології. Фінансові технології забезпечують для клієнта низку конкурентних переваг. Якщо раніше потрібно було відвідувати відділення банку, то сьогодні багато операцій можна провести дистанційно. Для клієнта це, передусім зручність

(у будь-який час і в будь-якому місці), швидкість, контроль і самостійність. Тому використання фінансових технологій у банківському секторі не втрачає своєї актуальності, адже банки змушені постійно впроваджувати інновації для забезпечення переваг перед своїми клієнтами і конкурентами.

Водночас фінансові інновації призводять до якісних змін у банківській сфері та сприяють не тільки отриманню прибутку банком, а й підвищенню рівня

їхньої конкурентоспроможності та скорочення витрат у перспективі.

Аналіз останніх досліджень і постановка завдань. Значний внесок у розвиток фінансових технологій і банківських інновацій здійснили такі вчені та дослідники, як О. Барановський, Н. Гребенюк, О. Єсіна, Г. Карчева, В. Коваленко, С. Кириленко, Л. Кльоба, В. Корнівська, Л. Кузнецова, О. Кузьменко, О. Кучанський, Т. Майорова, Ю. Овчаренко, Ю. Онищенко, Н. Пантелеева, Г. Поченчук, С. Реверчук, Л. Федулова, О. Хотяшева, Т. Шевчук, Т. Юхименко та інші. У їхніх працях зосереджується увага на значних конкурентних перевагах банків при впровадженні фінансових технологій, їхньому монопольному використанні. Водночас у сучасних умовах спостерігається небезпечна тенденція відставання вітчизняних банків від банківських установ розвинених країн у сфері управління інноваційними процесами, що ще раз засвідчує актуальність дослідження цієї проблематики.

Мета статті полягає в дослідженні передумов упровадження нових фінансових технологій у банківській діяльності в умовах цифрової економіки, їхнього впливу на конкурентоздатність банківської установи, оцінці залученості банків України до співпраці з Фін-Тех-компаніями, висвітленні досвіду впровадження фінансових інновацій зарубіжними банками, аналізу основних фінансових технологій, що впроваджені вітчизняними банками, і перспектив розвитку цифрових платформ.

Результати дослідження. Сьогодні на ринку послуг конкурентні переваги отримують саме ті установи, які здатні розробляти і запроваджувати нові технології, удосконалювати свою продуктову лінійку, розробляти альтернативні канали обслуговування клієнтів. Банк, у разі запровадження фінансових інновацій, може отримати такі переваги перед конкурентами: підвищення прибутковості діяльності банку; генерування нових потоків доходів за рахунок упровадження інноваційних продуктів високої якості; підвищення операційної ефективності; формування сучасного іміджу банківської установи та підвищення її конкурентних позицій.

Будь-яка держава зацікавлена в розвитку технологій. Україна не є винятком. Кабінет Міністрів України 17 січня 2018 року схвалив Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки і затвердив план заходів з її реалізації [1]. Концепцію було розроблено Міністерством економічного розвитку і торгівлі разом з провідними експертами ІТ-сфери. План заходів визначає ключові політики, першочергові сфери, ініціативи і проекти «цифровізації» України на найближчі три роки. У цьому плані передбачено також і впровадження технологій у банківську сферу.

З розвитком інформаційних технологій, що супроводжується глобальним проникненням мобільного

доступу до Інтернету і цифрових послуг, змінюється і процес надання послуг, у тому числі банківських. Сьогодні банківські установи і фінансові компанії не можуть дозволити собі залишатись осторонь технологічного прогресу, насамперед, через істотне підвищення конкуренції з боку фінансових компаній і стартапів, сфера діяльності яких безпосередньо стосується надання банківських та інших послуг [2]. Завдяки автоматизованим програмним сервісам і відсутності витрат на забезпечення доступу клієнта до банківської установи цифрові фінансові установи отримують значні переваги перед традиційними банками, адже їхні кредитні умови значно цікавіші, ніж у класичних банків. Крім того, такі фінансові установи активно використовують соціальні мережі для систематизації і контролю за поведінкою клієнта. Тому вони більш мобільні, більш чутливі до фінансових потреб клієнтів, але водночас і більш впливові на нього. Банк на цифровому етапі розвитку перестає бути посередником, він стає агентом, який надає клієнтові послугу доступу до рахунку й операцій за ним. Комунікація з банківською установою обмежується поданням відповідних команд, які виконуються в системі цифрових технологій. Клієнт стає певним чином автономним, самостійним щодо банку [3].

Ю. І. Овчаренко впевнений, що, «на відміну від класичного банку, який допомагає клієнтові зберегти, примножити і зайняти гроші, банк майбутнього стане допомагати клієнтові ще й ефективно і з користю ці гроші витратити, задовольняючи його потреби в товарах і послугах. Створюючи маркетплейси, банк буде надавати як власні послуги, так і пропозиції своїх партнерів, по суті, значно підвищуючи монетизацію своєї клієнтської бази» [4].

Інтерес банків до фінансових технологій доволі великий. Національний банк України разом з Асоціацією фінансових технологій України провели опитування щодо того, наскільки вітчизняні банки залучені до співпраці з фінансово-технологічними компаніями (результати опитування відображено на *рис.*). Якщо проаналізувати результати опитування, то майже всі респонденти мали чи мають спільні проекти з Фін-Тех-компаніями або планують запустити їх поточного року. Винятком є лише ПриватБанк, який має власний потужний центр розробок.

Також з *рис.* прослідковується, що найчастіше опитані банки ведуть спільні проекти, потім ідуть власні розробки і власна інкубація / акселерація.

У зв'язку з кризовими явищами в українській економіці банки обережно ставляться до фінансування нових технологій. Найбільше переваг у цьому напрямі мають іноземні банки. Застосування банками інновацій є конкурентною перевагою на ринку, оскільки вона не тільки сприяє залученню нових клієнтів, а й знижує витрати банку в майбутньому.

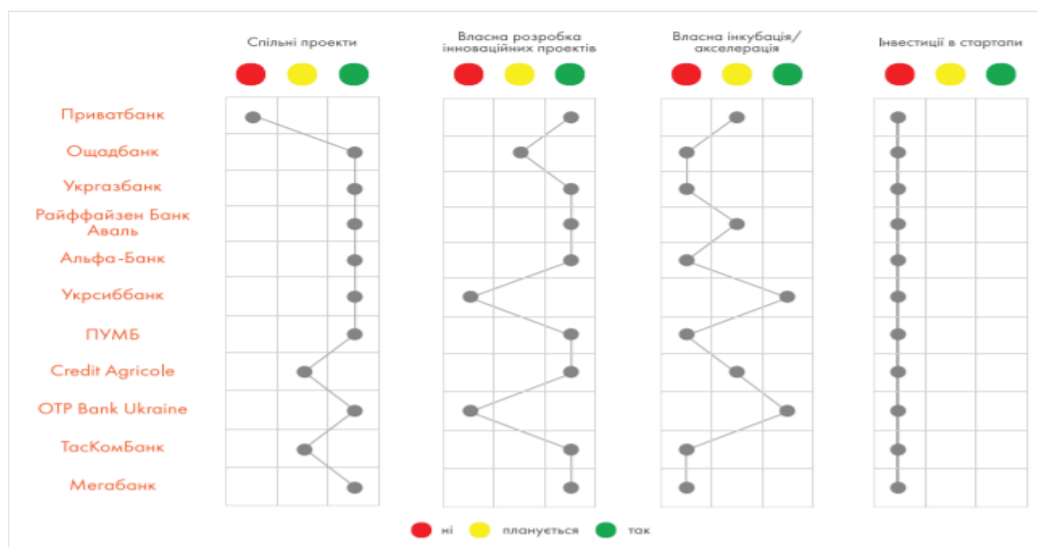

Рис. Залученість банків України до співпраці з ФінТех-компаніями

Примітка. Побудовано за [5].

Сучасними прикладами впровадження фінансових інновацій зарубіжними банками може бути «New mBank» — цифровий банк нового покоління від MBank Польщі. Банк інтегрує банківські функції з передовим персональним управлінням фінансами, керуванням відносинами з клієнтами в реальному часі, комерційним фінансуванням, інтеграцією соціальних мереж, платежів «P2P», повнотекстовий пошук, імітацію та відеобанкінг. «Digital Branch» — набір інноваційних банківських інструментів від Bank of East Asia, Limited Китаю, що включає інтерактивний сенсорний екран (i-Counter), який перетворює на відеоінтерфейс (i-Teller), забезпечуючи пряме спілкування з обслуговуючим персоналом віддаленого сайту, інтерактивний помічник для фінансового планування (i-Window), самозастосування кредитної картки (i-Zone), автоматичне заповнення форм за допомогою OCR і цифрових підписів (i-Kit) та браузер для завантаження продуктів і документів (i-Panel) [6]. Цікавим інноваційним фінансовим продуктом є онлайн-іпотека від Nana Bank Південної Кореї. Для отримання цього продукту клієнтові не потрібно звертатись до відділення банку, достатньо скористатись е-документом, е-андерайтингом, е-підписанням, е-документуванням та е-закриттям. DenizBank Туреччини став першим банком, що розробив повністю інтегровану з Facebook платформу для управління банківськими рахунками.

Вітчизняні банки мають значний потенціал інноваційного розвитку. Це підтверджується значними досягненнями у впровадженні провідних світових банківських інновацій. Як свідчить практика банківської діяльності, для підтримки своїх конкурентних переваг вітчизняні банки найчастіше запроваджують інтернет-банкінг і перехід на безпаперові технології. У табл. наведено перелік послуг, що пропонують своїм клієнтам найбільші банки України через Інтернет-банкінг.

Таблиця

Перелік послуг Інтернет-банкінгу, що пропонують найбільші банки України

Назва банку	Назва системи Інтернет-банкінгу	Перелік послуг (основні можливості)
Приват-Банк	Приват24	- перегляд витягів за рахунками; - оформлення депозиту; - оформлення страхового поліса; - погашення кредиту; - купівля автобусних, залізничних та авіаквитків; - купівля квитків на спортивні змагання; - обмін валюти; - будь-які види платежів; - поповнення мобільного телефону; - переказ коштів; - замовлення додаткових платіжних карт
«Ощад-банк»	веб-банкінг «Ощад 24/7»	- перегляд витягів за рахунками; - будь-які види платежів; - оформлення депозиту; - переказ коштів; - погашення кредиту; - замовлення додаткових платіжних карт
«Укрсоц-банк»	UniCredit Online	- перегляд витягів за рахунками; - оформлення депозиту; - обмін валюти; - переказ коштів; - будь-які види платежів; - поповнення мобільного телефону

Примітка. Побудовано за [7–9].

З табл. можна прослідкувати, що найбільший функціонал операцій надає АТ КБ «ПриватБанк». Банком також було впроваджено послугу «електронна решта». Її сутність полягає в тому, щоб переводити решту в копійках на рахунок чи поповнювати нею мобільний телефон клієнта. Поширеними також є чат-боти. Так, при вході в додаток «Приват24» на сторінці розміщений віртуальний інтернет-консультант, який розповідає клієнтам про банківські послуги.

На думку експертів, через декілька років близько 70 % банківських операцій проводитимуть через дистанційні канали, що свідчить про хороші перспективи розвитку Інтернет-банкінгу. Основними перевагами електронного банкінгу є значна економія часу (не потрібно відвідувати банківську установу) і можливість 24 години на добу здійснювати контроль за власними рахунками, а також проводити оперативне реагування на зміни ситуації на фінансових ринках. Дослідження західних банків, яке провела консалтингова компанія The Boston Consulting, показало, що за рахунок меншої вартості утримання клієнта (на 4 %), більшого обсягу продажів послуг (на 8 %) і шість зменшення вартості обслуговування (на 14 %) клієнт банку, який обслуговується в онлайн-режимі, на 26 % прибутковіший, аніж той, що користується традиційною офлайн-послугою [10].

Прикладом застосування інноваційної стратегії лідерства на ринку банківських послуг України виступає АТ КБ «ПриватБанк». Це стратегія забезпечила високі темпи зростання кількості клієнтів, депозитної бази банку, що зумовило значні темпи підвищення вкладень в активні операції. Це відобразилося не тільки на закріпленні позицій банку на ринку, а й на його фінансових показниках.

Що стоється банківських інновацій, які на даний момент є найбільш обговорюваними і найближчим часом можуть бути впроваджені банками, є заміна ПІН-коду на відбиток пальця. Картки, які випускають, будуть містити відбиток пальців їхніх власників. Таку ідею просуває норвезький стартап Zwire, який разом із MasterCard планує випускати подібні карти.

Найближчим часом очікується впровадження технології блокчейн. Такі світові банки, як Goldman Sachs,

JP Morgan, Credit Suisse і Barclays, спільно розробляють технології блокчейну [11]. Для самого банку перевага цієї технології полягає в тому, що, на відміну від банківських, їх дуже важко, а то й не можливо зламати. Банки, що запровадять цю технологію, також можуть значно спростити процедуру ідентифікації, що буде привабливішою для клієнтів, спрямована на захист клієнта, водночас вона займає певний проміжок часу на її виконання.

Ще однією конкурентною перевагою для банку, яку може забезпечити впровадження блокчейн, є прозорість платежів (можна легко прослідкувати, куди і як вони здійснювалися). Банки і зараз можуть прослідкувати безготівковий оборот клієнта, проте при використанні системи блокчейн у протоколі буде перераховано, на які саме цілі клієнт витратив кошти. Окрім цього, уся ця інформація буде зберігатись і накопичуватись. Такий підхід дозволяє перейти до цифрової технології під назвою «BigData», тобто збір, накопичення, обробка і використання великих масивів інформації.

Застосування блокчейн допоможе прибрати елементи, що дублюються, скоротити цикл розрахунків і ризики, знизити операційні витрати, упередити підозрілі трансакції з відмивання грошей [12].

У вітчизняних банках ця технологія запрацює ще не так скоро, оскільки її запровадження передбачає використання криптовалют. Водночас центральні банки вже почали розглядати ідеї випуску ними власних цифрових валют.

Висновки. Таким чином, щоб підтримувати свою конкурентоспроможність, банк має враховувати розвиток новітніх технологій у сфері фінансів. Упровадження банківських інновацій дозволяє підвищити продуктивність праці, ефективно використовувати ресурси, збільшити прибутки і розширити клієнтську базу, оскільки споживачів банківських продуктів приваблюють нові можливості, простота і швидкість проведення операцій. Тому сучасним вітчизняним банкам потрібно формувати і впроваджувати інноваційні стратегії, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності банку та створюють умови для його розвитку.

Список використаної літератури

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-tasuspilstva-ukrayini-na-2018-2020roki>.
2. Кириленко С. А. Зміна парадигми продажу банківських послуг в умовах розвитку цифрових каналів дистрибуції / С. А. Кириленко // Світ фінансів. — 2016. — Вип. 4. — С. 140—147.
3. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації / В. О. Корнівська // Проблеми економіки. — 2017. — № 3. — С. 254—261.
4. Овчаренко Ю. І. Сім нот для цифрового банку майбутнього [Електронний ресурс] / Ю. І. Овчаренко. — Режим доступу : <https://bosfera.ru/bo/yuriy-ovcharenko-epam-sem-not-dlya-cifrovogo-banka-budushchego>.
5. Українська асоціація ФінТех та інноваційних компаній [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу : <https://fintechua.org>.

6. Пантелеєва Н. М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози [Електронний ресурс] / Н. М. Пантелеєва // Приазовський економічний вісник. — 2017. — № 3. — Режим доступу : http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf.
7. Офіційний сайт АТ «Укрсоцбанк» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrsotsbank.com.
8. Офіційний сайт ПАТ «ПУМБ» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.pumb.ua>.
9. Офіційний сайт АТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://privatbank.ua/ru>.
10. Інновації банківських інституцій на фінансовому ринку України [Електронний ресурс]. — 2018. — Режим доступу : <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%BD.pdf>.
11. Інновації в сфері банківських та фінансових послуг. Реалії та майбутнє [Електронний ресурс] // Твої гроші. — 2018. — 14 червня. — Режим доступу : <https://tvoigroshi.com.ua/uk/novosti/innovacii-v-sfere-bankovskih-ifinansovyh-uslug>.
12. Перспективи застосування технології блокчейн у фінансовій сфері [Електронний ресурс]. — 2018. — Режим доступу : <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%94%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (n. d.). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018—2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii* [On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018—2020 and approval of the action plan for its implementation]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiky-tasuspilstva-ukrayini-na-2018-2020-roki> [in Ukrainian].
2. Kyrylenko, S. A. (2016). Zmina paradyhmy prodazhu bankivskykh posluh v umovakh rozvytku tsyfrovyykh kanaliv dystributsii [Changing the paradigm of sales of banking services in terms of development of digital distribution channels]. *Svit finansiv — World of Finance*, 4, 140—147 [in Ukrainian].
3. Kornivska, V. O. (2017). Tsyfrovyyi bankinh: ryzyky finansovoi dyhitalizatsii [Digital banking: risks of financial digitalization]. *Problemy ekonomiky — Problems of economy*, 3, 254—261 [in Ukrainian].
4. Ovcharenko, Yu. I. (n. d.). *Sim not dlia tsyfrovoho banku maibutnoho* [Seven notes for the digital bank of the future]. Retrieved from <https://bosfera.ru/bo/yuriy-ovcharenko-epam-sem-not-dlya-cifrovogo-banka-budushchego> [in Ukrainian].
5. *Ukrainska asotsiatsiia FinTekh ta innovatsiynykh kompanii* [Ukrainian Association of Fintech and Innovation Companies]. (n. d.). Retrieved from <https://fintechua.org> [in Ukrainian].
6. Pantelieieva, N. M. (2017). Finansovi innovatsii v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky: tendentsii, vyklyky ta zahrozy [Financial innovations in terms of digitalization of the economy: trends, challenges and threats]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk — Priazovsky Economic Bulletin*, 3. Retrieved from http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf [in Ukrainian].
7. АТ «Укрсоцбанк». (n. d.). Ofitsiyni sait [Official site]. www.ukrsotsbank.com. Retrieved from www.ukrsotsbank.com [in Ukrainian].
8. ПАТ «ПУМБ». (n. d.). Ofitsiyni sait [Official site]. www.pumb.ua. Retrieved from <https://www.pumb.ua> [in Ukrainian].
9. АТ КБ «ПриватБанк». (n. d.). Ofitsiyni sait [Official site]. [privatbank.ua](http://privatbank.ua/ru). Retrieved from <https://privatbank.ua/ru> [in Ukrainian].
10. *Innovatsii bankivskykh instytutov na finansovomu rynku Ukrainy* [Innovations of banking institutions in the financial market of Ukraine]. (2018). Retrieved from <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%BD.pdf> [in Ukrainian].
11. Innovatsii v sferi bankivskykh ta finansovykh posluh. Realii ta maibutnie [Innovations in the field of banking and financial services. Realities and the future]. (2018, June 14). *Tvoi hroshi — Your money*. Retrieved from <https://tvoigroshi.com.ua/uk/novosti/innovacii-v-sfere-bankovskih-ifinansovyh-uslug> [in Ukrainian].
12. *Perspektyvy zastosuvannia tekhnolohii blokchein u finansovii sferi* [Prospects for the use of blockchain technology in the financial sector]. (2018). Retrieved from <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%94%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ

Далгич Каріна В'ячеславівна,
аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Анотація. Розглянуто інституційний розвиток банківського регулювання і нагляду в Україні з урахуванням прогресивного вітчизняного і міжнародного досвіду. Розкрито теоретичні та практичні аспекти інституційного розвитку банківського регулювання і нагляду, проаналізовано ефективність системи нагляду і регулювання за банками в контексті впровадження в Україні нової інституційної системи банківського нагляду, яка б забезпечувала чіткий та ефективний нагляд щодо захист прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку.

Запропоновано нову інституційну систему нагляду, яка має включати чіткий та ефективний нагляд щодо захисту прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку. Запропоновано паралельно зі створенням мегарегулятора на базі НБУ створити незалежний інститут щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, який буде охоплювати весь ринок і матиме виключну відповідальність у сфері нагляду за захистом прав споживачів та відігравати провідну роль в ініціативах у фінансовій грамотності. Після створення нової інституційної системи нагляду обидві функції (пруденційна і нагляд за захистом споживачів) мають бути збалансованими і взаємодіяти для забезпечення ефективного функціонування наглядової системи.

Ключові слова: банківський нагляд і регулювання, банківська система, НБУ, Basel, реформування, інституційний розвиток.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; бібл.: 13.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF BANKING REGULATION AND SUPERVISION

Dalgic K.,
Ph. D. student of SHEI «Banking University»
e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Abstract. The article considers the institutional development of banking regulation and supervision in Ukraine, taking into account the progressive domestic and international experience in the article. Theoretical and practical aspects of the institutional development of banking regulation and supervision are revealed, the efficiency of the banking supervision and regulation system is analyzed in the context of introduction of a new institutional system of banking supervision in Ukraine, which would provide clear and effective supervision.

The expediency of creating a single regulator of the entire financial market on the basis of the National Bank of Ukraine is considered, taking into account international experience. The main international trends in the implementation of Basel III and Basel IV are highlighted, as well as the main threats to the banking system of Ukraine are described. The IMF recommendations on improving the legislative and operational framework for crisis preparedness («The Financial Safety Net») are considered.

A new institutional system of supervision has been proposed, which should include clear and effective supervision of consumer protection and the behavior of financial market participants. In parallel with the creation of a mega-regulator based on the National Bank of Ukraine (a single regulator of the financial market), it is proposed to create an independent institution for a consumer protection of financial services, which will cover the entire financial market and will have exclusive responsibility for consumer protection as well as play a leading role in financial literacy initiatives. Once a new institutional system of supervision has been established, both functions (prudential and consumer supervisions) should be balanced and interact with each other to ensure the effective functioning of the supervision system.

Keywords: banking supervision and regulation, banking system, NBU, Basel, reforming, institutional development.

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 1; bibl.: 13.

JEL Classification E58, G21, G28, G40

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И НАДЗОРА

Далгич Карина Вячеславовна,

аспирант ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: k.grabarchuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7015-6324

Аннотация. Рассмотрены институциональное развитие банковского регулирования и надзора в Украине с учетом прогрессивного отечественного и международного опыта. Раскрыты теоретические и практические аспекты институционального развития банковского регулирования и надзора, проанализирована эффективность системы надзора и регулирования за банками в контексте внедрения в Украине новой институциональной системы банковского надзора, обеспечивающей четкий и эффективный надзор по защите прав потребителей и поведения участников финансового рынка.

Предложена новая институциональная система надзора, которая должна включать четкий и эффективный надзор по защите прав потребителей и поведения участников финансового рынка. Предложено параллельно с созданием мегарегулятора на базе НБУ создать независимый институт по защите прав потребителей финансовых услуг, который будет охватывать весь рынок и иметь исключительную ответственность в сфере надзора за защитой прав потребителей и играть ведущую роль в инициативах в финансовой грамотности. После создания новой институциональной системы надзора обе функции (пруденциального и надзор за защитой потребителей) должны быть сбалансированными и взаимодействовать для обеспечения эффективного функционирования надзорной системы.

Ключевые слова: банковский надзор и регулирование, банковская система, НБУ, Basel, реформирование, институциональное развитие.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 1; библи.: 13.

Вступ. Через надзвичайну важливість банківського сектору в економіці України, а також слабкість і фінансову нестійкість його інститутів актуальним питанням є модернізація інституційної системи банківського сектору, де головним рушієм зміцнення системної стабільності, підвищення ефективності функціонування банків, підтримання інституту довіри, сприяння конкуренції, захисту інтересів вкладників має бути ефективна система банківського регулювання і нагляду. Механізм розгортання кризи в банківському секторі засвідчив, що однією з головних передумов виступає недостатня ефективність регулятивних інститутів діяльності банків в Україні, які не здатні наявними інструментами та методами регулювання і нагляду дієво впливати на інституційний розвиток банківської, а отже, і фінансової системи країни.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питанням удосконалення банківського нагляду і регулювання присвячено багато праць як вітчизняних (Б. Адамик, О. Барановський, З. Васильченко, О. Вовчак, Р. Гриценко, О. Дзюблук, І. Д'яконова, Г. Карчева, В. Коваленко, В. Крилова, В. Кротюк, А. Кузнецова, В. Міщенко, В. Пасічник, О. Петрик, К. Раєвський, Л. Примостка, Т. Смовженко, О. Хаб'юк, С. Хоружий, Н. Швець), так і зарубіжних (М. Біллета, Д. Даймонда, Ж. Матука, П. Роуз, Дж. Сінкі, С. Фроста, Р. Чаркхема) науковців і практиків. Однак із перебігом часу, зіштовхуючись із новими загрозами фінансових криз, існує неминуча потреба дослідити шляхи вдосконалення банківського нагляду і регулювання в режимі реального часу з урахуванням упровадження міжнародних стандартів та прогресивного досвіду.

Результати дослідження. Основні принципи банківського нагляду служать необхідним фундаментом для створення надійної системи нагляду в конкретній державі. Але слід урахувати особливості конкретних методів запровадження цих стандартів, адже в деяких випадках вони можуть виявитись недостатніми. При вдосконаленні системи нагляду слід брати до уваги характер ризиків, що характерні для банківського ринку України, банківську інфраструктуру, неформальні інституції (правила поведінки, звички, традиції). Причому важливість неформальних інституцій не може бути переоцінена, адже світовий досвід свідчить, що найуспішніше розвиваються країни (Німеччина, Японія, Сінгапур, Китай), які змогли здійснити інституційну модернізацію економіки на основі традиційних цінностей, норм і правил суспільного життя. Так само і банківський нагляд України має бути побудований відповідно до інституційного середовища банківської системи, але і водночас система банківського нагляду має бути динамічною і гнучкою до нових інституційних змін.

Так, згідно із проведеним дослідженням Світового банку щодо впливу реформ у банківському нагляді на ефективність банківської системи були отримані неоднозначні результати. З одного боку, посилення вимог до капіталу і збільшення наглядових повноважень виявились негативно корельованими із розвитком банківського сектору та чесністю банківських інститутів (іншими словами, позитивно корельованими з корупцією в банківництві). З другого боку, зміцнення приватного моніторингу (згідно з колоною 3 «Базелю II») виявилось корельованим із більш глибокими, більш

ефективними і менш корумпованими фінансовими системами, але не з більшою фінансовою стабільністю, підвищеною ефективністю посередництва або зменшеною корупцією у сфері кредитування. У багатьох країнах, навпаки, активізувались обмеження щодо кредитування, а деякі факти свідчать про шкоду стабільності банківської системи, зниження рівня розвитку банків і зменшення ефективності фінансового посередництва [1]. Отже, імпорт інституцій з інших країн щодо впровадження посиленних наглядових стандартів буде позитивним за умови обережної врівноваженості, усебічності, поступовості та коригування їх згідно з особливостями інституційної структури (устрою) банківської системи та інституційного середовища України (формальних і неформальних інституцій).

До того ж, як зазначає Г. Карчева, для успішного розв'язання проблем і забезпечення ефективного функціонування й стабільного розвитку банків України, підвищення їхньої системної стійкості і ролі в соціально-економічному розвитку країни та здійсненні прогресивних структурних перетворень в економіці важливу роль відіграє розроблення механізмів стимулювального банківського регулювання з метою забезпечення економічного зростання в Україні з урахуванням інтересів як суб'єктів господарювання реального сектору економіки, так і банків у контексті оптимізації ризиків в їхній діяльності [2].

Слід зазначити, що в багатьох країнах мікропруденційний нагляд за банками здійснює окремий структурний підрозділ. Тоді як макропруденційний нагляд здійснює центральний банк. Тому в дослідженні [3] було розглянуто питання щодо доречності надання центральному банку здійснювати мікропруденційний нагляд за всіма секторами фінансового ринку (в ролі мегарегулятора). У зв'язку з початком процесу трансформації Національного банку України щодо мегарегулятора розгляд питання щодо його інституційної структури є актуальним. Так, автори дійшли висновку, що здійснення банківського нагляду в центральному банку зменшило ймовірність виникнення банківських криз протягом 2007—2012 років за умов належного контролю за якістю мікропруденційного нагляду за фінансовою стабільністю [3]. Адже мікро- і макропруденційний нагляд взаємопов'язані: макропруденційний нагляд повинен впливати на нагляд на мікрорівні, а мікропруденційний нагляд не може забезпечити фінансову стабільність, не беручи до уваги макрорівні розвитку [4]. Тому доречно і логічно, щоб обидва нагляди здійснював один орган.

Залишається невирішеним питання щодо того, наскільки важливий інституційний розвиток банківського нагляду в контексті якості мікропруденційного нагляду та якості макропруденційного нагляду. Дослідження Демиргуз-Кунт і Детрагіаче [5] підкреслюють важливість інституційного розвитку для зменшення ймовірності виникнення криз. Так, після останньої кризи деякі країни, включаючи Бельгію, Угорщину і Велику Британію, продовжують реформувати свої

інститути нагляду за фінансовим сектором таким чином, щоб мікропруденційний нагляд і макропруденційний нагляд здійснювались одним органом.

Водночас Європейський Союз 2010 року запровадив Європейську систему фінансового нагляду (ESFS) з метою зміцнення європейських механізмів нагляду у світлі невдач фінансового нагляду, спричиненого фінансовою кризою. Представлена Європейська система фінансового нагляду (ESFS), що вирізняється посиленням ролі ЄЦБ, складається з таких інституцій:

1. Європейської ради із системного ризику (ESRB);
2. трьох європейських наглядових органів (ESAs), а саме:
 - 2.1. Європейський банківський орган (EBA);
 - 2.2. Європейський орган із цінних паперів і ринків (ESMA);
 - 2.3. Європейська організація страхових і професійних пенсій (EIOPA).

Усі інститути Європейської системи фінансового нагляду (ESFS) відрізняються кращою взаємодією між собою, ніж у попередній інституційній структурі нагляду. Цьому сприяють спільне законодавство і координація Керівним комітетом за наглядовими органами (ESAs). Хоч мікро- та макропруденційний нагляд не зосереджені саме в ЄЦБ, беручи до уваги транснаціональну інституційну структуру Євросоюзу, можна говорити про максимальне зближення обох наглядів «під одним дахом».

В інших країнах банківська криза також послужила поштовхом до вироблення вимог щодо підвищення якості роботи наглядових органів, перегляду принципів організації їхньої роботи, нормативних і методичних документів, що регламентують їхню діяльність, створення нових органів нагляду або укрупнення наявних, створення систем страхування депозитів.

Так, Базельським комітетом із банківського нагляду (Committee on Banking Supervision of the Bank for International Settlements), заснованому при Банку міжнародних розрахунків, були розроблені «Стандарти банківської діяльності», відомі як «Базельські угоди» («Basel I», «Basel II», «Basel II.5» і «Basel III») задля підвищення стабільності банківських систем. На сьогодні актуально застосування правила «Базель III». Після повного його впровадження структура власного капіталу банків зміниться (підвищиться роль капіталу першого порядку і основного капіталу, істотно знизиться роль капіталу другого рівня), а також банки повинні будуть істотно наростити високоліквідні неприбуткової активи, що, безумовно, з одного боку, «заморозить» банківську прибутковість, а з другого — знизить ефективність банківського бізнесу.

Ураховуючи поточний інституційний розвиток банківської системи України, можна стверджувати, що після повного впровадження «Базелю III» банківську систему очікують серйозні зміни. Може збільшитися кількість недокапіталізованих банків, а отже, і високо-ризикованих банків, що може призвести до значного

погіршення інституту довіри, паніки населення, а це негативно вплине на фінансову стійкість банків. Тому регуляторам уже зараз слід запроваджувати антикризові заходи і розробляти механізми стабілізації банківської системи.

У період фінансової кризи та економічної нестабільності Національний банк України за допомогою механізму грошово-кредитної політики здійснює антикризове регулювання. З 2014 року кожні три місяці Національний банк України затверджує нову постанову з антикризовими заходами для врегулювання ситуації на грошово-кредитному ринку, а особливо його валютного сегмента. Що стосується заходів НБУ з подолання кризових явищ безпосередньо в банківській сфері та опосередковано в економіці, то варто зазначити, що набули чинності низка нормативно-правових актів із регулювання діяльності комерційних банків, які містять комплекс заходів у сфері грошового обігу, валютного регулювання і банківської системи, спрямованих на мінімізацію та ліквідацію фінансово-економічної нестабільності у країні. Одним з основних інструментів антикризового регулювання фінансової стійкості банків було визначено підвищення вимог до капіталу фінансових установ не лише залежно від якості їхніх активів, а й відповідно до величини фінансової установи, її структури і бізнес-моделі [6].

Варто розглянути можливі заходи для стабілізації банківської системи в разі кризи. Так, інститути фінансового регулювання Європейського Союзу нещодавно вирішили, що в разі настання чергової банківської кризи банкам буде дозволено з 2016 року використовувати кошти з рахунків клієнтів, що перевищують 100 тис. євро для збільшення капіталу, т. зв. механізм bail-in [7]. До того ж, іншим інструментом боротьби

з наслідками можливих дисбалансів в інституційному розвитку банківництва є створений загальноєвропейський фонд підтримки фінансової стабільності.

Також дуже важливим у процесі запровадження антикризових механізмів НБУ є підтримання тісної взаємодії з Урядом у питаннях щодо забезпечення стабільності та стійкості фінансової системи, удосконалення її механізмів та інструментів задля узгодження спільної програми дій щодо врегулювання економічної ситуації.

Вважаємо, що в системі антикризових заходів важливим є зміцнення інституту довіри до банківської системи України, адже це є головною умовою для збільшення ресурсної бази банків. Зауважимо, що банки часто проводять непрозору діяльність, установлюють несправедливу плату за банківські послуги, маніпулюють стереотипами поведінки клієнтів. Тому важливим у цьому питанні буде створення відповідального органу (у структурі мегарегулятора чи окремо) за захист прав споживачів фінансових послуг, поведінкою банківських інститутів, фінансову освіту, регулювання фінансових установ і ринків, забезпечення безпечного доступу до фінансових послуг, підтримання фінансової стабільності. Зазначимо, що відповідальний орган за захист прав споживачів фінансових послуг є відокремленим інститутом у підході фінансового регулювання «twin peaks». Що стосується регулювання фінансового ринку мегарегулятором, то в міжнародній практиці все частіше трапляються відповідні підрозділи у складі центральних банків, інколи відокремлені інститути (табл.). Група двадцятки (G20) заохочує міжнародне фінансове співтовариство посилити регулювання захисту споживачів у сфері фінансових послуг, акцентуючи увагу на кредитуванні.

Таблиця

Міжнародний досвід запровадження департаменту фінансового захисту споживачів

Країна	Назва департаменту фінансового захисту споживачів	Запроваджений рік	Фінансовий регулятор, що запровадив	Межі та сфери покриття
Вірменія	Відділ захисту прав споживачів та ринкової поведінки	2007	Центральний банк Вірменії	Роздрібна продукція, що надається усіма фінансовими установами (банківська, мікрокредитування, страхування, платежі, інвестиційні компанії)
Чеська Республіка	Відділ захисту прав споживачів	2008	Чеський Національний банк	Банки, кредитні спілки, платіжні установи, страхові посередники, інвестиційні фірми (виключають небанківських споживчих кредитних провайдерів та іпотечних посередників)
Ірландія	Дирекція з питань захисту прав споживачів (раніше називався відділом захисту прав споживачів і кодексів)	2003	Орган регулювання фінансових послуг (Ірландський регулятивний орган з фінансових послуг, включений до Центрального банку Ірландії 2010 року)	Фінансові продукти і послуги, що надаються роздрібними кредитними фірмами, роздрібними посередниками (страховими, інвестиційними, іпотечними), платіжними установами, фірмами з управління боргом, кредитними установами, страховими компаніями, інвестиційними і фондовими компаніями та кредиторами
Перу	Служба підтримки щодо продуктів та послуг користувачів	2006	Керівництво банківськими, страховими і приватними пенсійними фондами	Банки, мікрофінансові установи, страхові компанії та недержавні пенсійні фонди (не включає ощадні та кредитні кооперативи та ринки капіталу)
Португалія	Департамент нагляду за банківськими діями	2008	Банк Португалії	Роздрібні банківські продукти і послуги (кредити, депозити та платіжні послуги)

Країна	Назва департаменту фінансового захисту споживачів	Запроваджений рік	Фінансовий регулятор, що запровадив	Межі та сфери покриття
Російська Федерація	Служба захисту прав споживачів та забезпечення доступності фінансових послуг	2016	Банк Росії	Інвестори на фінансових ринках, страхувальники, застраховані особи та вигодонабувачі, які визнаються такими відповідно до страхового законодавства РФ, а також застраховані особи з обов'язкового пенсійного страхування, вкладники та учасники недержавного пенсійного фонду з недержавного пенсійного забезпечення, інші споживачі фінансових і банківських послуг, а також суб'єкти кредитних історій, у передбачених законодавством РФ випадках учасники господарських товариств у частині розгляду звернень

Примітка. Розроблено за [8; 9].

Як показує практика, більшість методів, що впливають на поведінкову політику банкірів, є універсальні для всіх країн. Для побудови ефективної системи регулювання за банківською системою та її реалізації регулятивні органи повинні мати у своєму розпорядженні певний набір інструментів впливу на банківську систему. Так, у Перу департамент фінансового захисту споживачів описує свою наглядову діяльність таким чином: загальні перевірки на місцях, оцінки галузевої відповідності, таємничі покупки, нагляд і моніторинг ринку сторонніх структур, оцінка величини комісій і платежів, узгодження умов договорів, звіти та індикатори з огляду статистики скарг, подання скарг і звинувачень щодо фінансових продуктів [8]. У Португалії такий департамент, окрім перелічених наглядових функцій, також видає рекомендації щодо виправлення невідповідності та прямо видає правила щодо поведінки на ринку. Що стосується більш широкої діяльності, яка не пов'язана безпосередньо з наглядом, департамент фінансового захисту споживачів у Португалії розглядає скарги, надає інформацію про продукти споживачам і розробляє плани фінансової освіти.

За способом нагляду можна виділити такі типи департаменту фінансового захисту споживачів: у Чеській Республіці нагляд за захистом прав споживачів здійснюється в реагуювальному порядку на підставі скарг споживачів; в Ірландії нагляд здійснюється за більш системним підходом, використовуючи аналіз на основі ризиків, щоб визначити, які типи інструментів нагляду і який рівень нагляду слід застосовувати до певних установ та/або конкретних продуктів. Департамент фінансового захисту споживачів в Ірландії проводить дослідження ринку та дослідницьку діяльність із наміром попередньо визначити потенційні ризики ринкової поведінки (ці заходи включають: дані та аналіз доходів від регульованих фірм; моніторинг соціальних мереж та інтернет-сайтів; введення в експлуатацію досліджень із певних тем; аналіз тенденцій із джерел внутрішньої ринкової розвідки; огляд скарг омбудсмена; отримання висновків з тематичних оглядів і моніторингу реклами; виявлення тенденцій, пов'язаних із взаємодією з іншими директоратами центального банку; аналіз статистики відповідно до Кодексу поведінки) [8].

В Україні Національний банк України, як пруденційний наглядач, також займається деякими проблемами захисту прав споживачів на добровільних засадах, а найближчим часом планується, що НБУ розпочне виконувати низку функцій із захисту прав споживачів фінансових послуг уже за юридичною вимогою, оскільки НБУ є уповноваженим забезпечувати фінансову стабільність і захист кредиторів та вкладників (але не позичальників та інших сторін). Тому потрібно розробити нову інституційну систему нагляду, яка б забезпечувала чіткий та ефективний нагляд щодо захисту прав споживачів і поведінки учасників фінансового ринку. Пропонується паралельно із створенням мегарегулятора на базі НБУ створити незалежний інститут щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, що охоплюватиме весь фінансовий ринок і матиме виключну відповідальність у сфері нагляду за захистом прав споживача та провідну роль в ініціативах із фінансової грамотності. Після створення нової інституційної системи нагляду обидві функції (пруденційна і нагляд за захистом споживачів) повинні бути збалансованими, і вони повинні співпрацювати для забезпечення ефективного функціонування наглядової системи. Але враховуючи термінову необхідність у запровадженні такого типу нагляду, вважаємо актуальним створення незалежних тимчасових департаментів фінансового захисту споживачів у кожному регулятивному органі окремо за сегментами фінансового ринку (Національний банк України і Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку).

Для банківського законодавства України характерний принцип «що не заборонено, то дозволено», а це призводить часто до недобросовісної поведінки банківських інститутів. Тому варто вдосконалити закони і правила, що стосуються щоденної ділової практики фінансових установ, а також протидії недобросовісним практикам і власників банків й притягнення їх до відповідальності. Фінансові установи повинні керуватися правилом «Знай свого клієнта» і пропонувати той продукт чи послугу, яка найбільш відповідає потребі та можливостям клієнта, а нагляд за поведінкою банків повинен це контролювати.

Особливої уваги заслуговує розгляд міжнародного досвіду у сфері забезпечення банківських інститутів

правового регулювання їхньої поведінки. Так, швейцарські банки разом з таким наглядовим органом, як Федеральна банківська комісія (ФБК), розробляють обов'язкові для дотримання кодекси поведінки, які, по суті, пропонують правила етично коректного менеджменту. Одним із прикладів кодексу поведінки є Угода про комплексну перевірку. При цьому Швейцарська банківська асоціація не має права застосувати заходи впливу до своїх членів за порушення положень кодексу поведінки. Дотримання банками зазначених кодексів поведінки відстежує ФБК, точно так само, як вона контролює виконання законів, постанов і її власних керівних принципів. За відхилення від норм кодексу поведінки банківський регулятор Швейцарії може накласти на кредитну організацію штраф та інші санкції.

В Україні Асоціація українських банків розробила добровільний Кодекс честі банкіра щодо поведінки персоналу банків. При цьому НБУ не контролює, чи банки дотримуються Кодексу, і не існує жодних правових норм (штрафів), пов'язаних з цією проблемою. На противагу, в центральному банку РФ [9], окрім Служби захисту прав споживачів і забезпечення доступності фінансових послуг, було започатковано Департамент протидії недобросовісним практикам, його основними завданнями визначено: контроль за вимогами до ділової репутації членів органів управління і співробітників фінансових організацій, підвищення персональної відповідальності керівників фінансових організацій, у тому числі за спотворення фінансової звітності публічних компаній, запобігання входженню до складу органів управління недобросовісних осіб, забезпечення виключення, а в разі неможливого виключення — розкриття конфліктів інтересів, які можуть нанести збитки клієнтам [9].

У свою чергу, світова банківська система розвивається сьогодні в бік ще більшої наглядової суворості. Останні кризові явища призвели до формування позиції про створення нових модифікованих стандартів — «Базель IV». Він є запропонованим стандартом формування резервного капіталу для банків, що передбачає суворіші вимоги до капіталу і більшого розкриття фінансової інформації.

«Базель IV» буде включати [10]:

1) вимогу, щоб банки виконали більш високі максимальні коефіцієнти левериджу (початковий максимум коефіцієнта левериджу буде встановлений у продовженні вимог пакета «Базель III»);

2) передбачає більш прості або стандартизовані моделі розрахунку вимог до капіталу банку, єдині для всіх, а не внутрішні банківські моделі (Базельський комітет вніс пропозиції про розроблення більш простих моделей як частину завершення «Базель III»);

3) більш докладне розкриття резервного капіталу та іншої фінансової статистики. Базельський комітет встановив мету: у майбутньому банки повинні бути зобов'язані оцінити ризики своїх операцій та обчислити потреби в капіталі, використовуючи стандартизовані моделі [10]. Це повинно полегшити порівнюва-

ти ризики і рівень капіталізації різних банків, швидко виявляючи будь-яку нестійкість. Так, у рамках Комплексної програми реформ фінансового сектору НБУ переходить на кластерний підхід з нагляду за банками. До кожного з таких наглядових кластерів будуть визначені специфічні режими нагляду та виділені відповідні наглядові групи.

Однак досягнення вимог «Базель IV» є складним, адже існує високий ризик того, що дійсність значно відрізнятиметься від бажаного результату. Так, згідно з вимогами банківського співтовариства в Європі, нові правила, запропоновані міжнародним банківським регулятором — Базельським комітетом, неприйнятні для європейських банків, оскільки істотно обмежують кредитування у країні, зокрема реального сектору економіки. Ураховуючи низький рівень кредитування суб'єктів господарювання України і високу частку проблемних кредитів, вважаємо, що національна банківська система не готова до нових правил «Базель IV».

Безсумнівно, інтеграція у світовий фінансовий простір потрібна, а суворість вимог до капіталу і ліквідності банків здатні підвищити стрес-стійкість банківської системи, однак варто розуміти, що, як і будь-яка реформа, ухвалення «Базель IV» тягне за собою і негативні наслідки (скорочення обсягів кредитування і зростання процентних ставок, вихід з ринку малих банків і зниження рівня конкурентності на ринку). Тому існує потреба у виробленні конкретного плану переходу і заходів підтримки, які мінімізують негативні наслідки під час його здійснення. Водночас вважаємо за доцільне розроблення у сфері банківського регулювання і нагляду протидії різного роду схемам, що використовуються для штучного збільшення власних коштів (капіталу) і приховування реального рівня ризиків.

За результатами останнього аналізу причин криз у світі та виробленні механізмів забезпечення фінансової стійкості Міжнародний валютний фонд пропонує вдосконалення законодавчої та оперативної бази щодо готовності до кризи («мережа фінансової безпеки»). Мережа фінансової безпеки складається з чотирьох стовпів (рис.): раннє втручання нагляду, ефективний режим ухвалення рішень щодо фінансових установ, ефективне страхування вкладів і Система надзвичайної допомоги ліквідності [11].

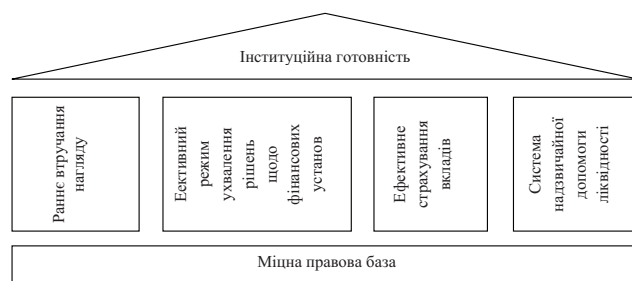

Рис. Мережа фінансової безпеки

Примітка. Розроблено за [11].

Щодо першого стовпа мережі фінансової безпеки варто зазначити, що в разі невирішення виявлених проблем у банках на ранніх стадіях банківська система зазнає більших втрат і вищого ризику «ефекту доміно». Неконтрольована поведінка банків, невиявлення їхніх поганих практик створює ризик погіршення інституту довіри і спотворює конкуренцію на ринку банківських послуг. За останньою редакцією «Базелю» було додано новий важливий критерій, який вимагає від наглядової ради «чіткої структури або процесу для роботи з банками в умовах стресу таким чином, щоб будь-які рішення щодо вимог чи здійснення оздоровлення або дії щодо ухвалення рішення мають відбуватися своєчасно». Отже, зменшення ймовірності та витрат фінансових негараздів вимагає завчасних заходів, перш ніж фінансовий стан банку значно погіршиться. Поліпшення моніторингу шляхом більш частішої та детальної звітності, інспекцій на місці (повномасштабних або цільових) і стресових тестів слід використовувати для виявлення першопричин видимих симптомів фінансової кризи (наприклад, слабке управління кредитними ризиками або ризиками ліквідності) та інформування про подальші наглядові дії. Дії нагляду повинні посилюватися, якщо керівництво та акціонери банку не дотримуються або не можуть відновити фінансове становище банку в зазначений час [11].

Г. Карчева звертає увагу, що на сьогодні Національним банком України не встановлені мінімальні диференційовані кількісні вимоги до капіталу банків залежно від їхнього рейтингу (стійкості) щодо достатності капіталу в рамках системи SREP, як це існує в розвинутих зарубіжних країнах, де банки поділяють на групи за рівнем їхньої фінансової стабільності, залежно від якого уживають заходи кількісного характеру щодо капіталу банку. У зв'язку з цим пропонуємо встановити диференційовані вимоги до капіталу 1-го рівня банків залежно від рейтингу (стійкості) банку за системою SREP. Банки мають дотримувати норматив капіталу НЗ залежно від рейтингу плюс буфери, встановлені нормативно-правовими актами НБУ [12].

Головною небезпекою для стійкості банківської системи в даний час є тенденція олігополізації кредитного портфеля і банки, що кредитують взаємопов'язаних осіб. Тому на сьогодні питання вдосконалення системи банківського нагляду в частині виявлення і попередження кредитування пов'язаних осіб у майбутньому та швидкому реагуванні для зупинення цього процесу є актуальним. Такий механізм може бути розроблений у системі раннього попередження кризи на основі індексного методу для комплексної оцінки якості кредитного портфеля банківської системи, а також паралельно в політиці нагляду за банками. У разі ідентифікації ризику регулятор повинен розробити і застосувати превентивні методи впливу (спочатку письмове попередження, у разі відсутності реакції —

штрафні санкції, застосування щодо підвищення норми кредитних резервів, інші методи впливу).

На думку МВФ, ефективний банківський нагляд — це нав'язливий, адаптивний, скептичний, ініціативний, усебічний і переконливий нагляд. Щоб досягти цього, наглядові органи потребують адекватних ресурсів, потужних правових повноважень і захисту, чіткого мандата, операційної незалежності з потужними структурами управління та підзвітності. Так, слабке управління, а також недостатня кількість персоналу і бюджетних ресурсів, які створюють можливості для зовнішнього впливу та тиску, залишаються найбільшими недоліками в дотриманні країнами Основних принципів нагляду [13].

Другий стовп щодо ефективного механізму ухвалення рішень пояснюється доцільністю рішучих і швидких дій з боку регулятора задля забезпечення збереження довіри вкладників до банківської системи, а також зупинення перекидання проблеми одного банку на всю банківську систему та економіку країни.

Щодо третього стовпа ефективного страхування вкладів варто зазначити, що Україна рухається у правильному напрямі, розширюючи список клієнтів, що підпадають під страхування. Але питання глибшої фінансової обізнаності населення ще залишається вкрай актуальним. Адже у зв'язку з недостатньою фінансовою грамотністю страждає інститут довіри.

Щодо четвертого стовпа системи надзвичайної допомоги ліквідності, рекомендованого МВФ, зауважимо, що ця система має дві основні цілі: зменшити ризик тимчасової неліквідності, що призведе до неплатоспроможності, та уникнути зараження всієї системи. Слід створити рамки для центральних банків для надання надзвичайної допомоги ліквідності (ELA) на власний розсуд, за умови гарантій, спрямованих на зниження моральної небезпеки і захист центрального банку від втрат, які можуть поставити під загрозу його незалежність або перешкодити його здатності проводити грошово-кредитну політику [11].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система банківського нагляду потребує інституційного вдосконалення в частині забезпечення стійкості та ефективного функціонування банківської системи шляхом упровадження світових стандартів, модифікованих згідно з особливостями банківництва та економіки України. Водночас доведено доцільність створення мегарегулятора на базі НБУ, який одноосібно повинен проводити мікро- і макропруденційний нагляд.

Реформи в системі банківського нагляду (зокрема, «Базелю III») і регулюванні повинні бути відкориговані з урахуванням особливостей ситуації в Україні. Доведено, що на цьому етапі інституційного розвитку банківська система не готова до провадження «Базелю IV». Запропоновано розробити у сфері банківського регулювання і нагляду інструменти щодо протидії різного виду схемам, що використовуються для штуч-

ного збільшення капіталу та приховування реального рівня ризиків, що буде особливо актуальним після запровадження посилених вимог до капіталу 2022 року.

З метою підвищення стабільності банківської системи України пропонуємо впровадити в Україні мережу фінансової безпеки, яка б включала створення

відповідального органу за захист прав споживачів фінансових послуг, контроль за поведінкою банківських інститутів, фінансову освіту, регулювання фінансових установ і ринків, забезпечення безпечного доступу до фінансових послуг, підтримання фінансової стабільності.

Список використаної літератури

1. Barth J. R. The Evolution and Impact of Bank Regulations [Electronic resource] / J. R. Barth, G. Caprio, J. R. Levine // Policy Research Working Paper. — 2012. — December. — № 6288 / The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team. — 25 p. — Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12183/wps6288.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Карчева Г. Т. Фінансовий стан банків України в умовах загрози світової фінансово-економічної кризи [Електронний ресурс] / Г. Т. Карчева // Ефективна економіка. — 2020. — № 3. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708>.
3. Melecky M. Placing Bank Supervision in the Central Bank Implications for Financial Stability Based on Evidence from the Global Crisis / M. Melecky, A. M. Podpiera // Policy Research Working Paper. — 2015. — June. — № 7320 / World Bank Group, South Asia Region Office of the Chief Economist. — 32 p.
4. Larosi re J. D. The High-Level Group on Financial Supervision in the EU / J. D. Larosi re. — Brussels : European Commission, 2009. — P. 1—85.
5. Demirg  -Kunt A. Cross-Country Empirical Studies of Systemic Bank Distress: A Survey / A. Demirg  -Kunt, E. Detragiache // IMF Working Paper. — Washington, DC, 2005. — WP05/96 / International Monetary Fund.
6. Рада з фінансової стабільності готує нововведення для банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rada_z_finansovoyi_stabilnosti_gotuye_novovvedennya_dlya_bankiv&objectId=105068.
7. Карчева Г. Т. Європейський досвід впровадження механізму bail-in та можливості його використання в українських банках / Г. Т. Карчева, Д. В. Буліндін // Банківська справа. — 2017. — № 4. — С. 53—63.
8. Establishing a Financial Consumer Protection Supervision Department: Key Observations and Lessons Learned in Five Case Study Countries [Electronic resource] // Open Knowledge Repository. — 2014. — March / The World Bank. — Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25894>.
9. Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://www.cbr.ru/about_br/bankstructute/dpnp/#:~:text=Департамент%20противодействия%20недобросовестным%20практикам,-Департамент%20противодействия%20недобросовестным&text=Ключевой%20задачей%20департамента%20является%20методологическое,инсайдерской%20информации%20и%20манипулированию%20рынком.
10. Hoole T. Jump up «South Africa: Basel IV — Emerging From The Mist?» / T. Hoole // Mondaq. — 2013. — September 26.
11. Dobler M. Managing Systemic Banking Crises: New Lessons and Lessons Relearned / M. Dobler, M. Moretti, A. Piris ; International Monetary Fund // Departmental Paper. — 2020. — № 20/05. — 82 p.
12. Карчева Г. Т. Розвиток механізмів стимулюючого банківського регулювання в контексті ризик-орієнтованого підходу / Г. Т. Карчева // Проблеми та шляхи забезпечення ефективного функціонування і стабільного розвитку банківської системи та економіки : тези доповідей учасників X Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. — Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020.
13. Tobias A. Let Bank Supervisors Do Their Jobs / A. Tobias, A. Narain // IMFBlog. — 2019.

References

1. Barth, J. R., Caprio, G., & Levine, Jr. R. (2012, December). The Evolution and Impact of Bank Regulations. *Policy Research Working Paper*, 6288. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12183/wps6288.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Karcheva, H. T. (2020). Finansovyi stan bankiv Ukrainy v umovakh zahrozy svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy [The financial condition of Ukrainian banks in the conditions of the global financial and economic crisis]. *Efektivna ekonomika — Effective economy*, 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708> [in Ukrainian].
3. Melecky, M., & Podpiera, A. M. (2015, June). Placing Bank Supervision in the Central Bank Implications for Financial Stability Based on Evidence from the Global Crisis. *Policy Research Working Paper*, 7320. World Bank Group, South Asia Region Office of the Chief Economist.
4. Larosi re, J. D. (2009). The High-Level Group on Financial Supervision in the EU. Brussels: European Commission.

5. Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (2005). Cross-Country Empirical Studies of Systemic Bank Distress: A Survey. *IMF Working Paper, WP05/96*. Washington, DC: International Monetary Fund.
6. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n. d.). *Rada z finansovoi stabilnosti hotuie novovvedennia dlia bankiv* [The Financial Stability Board is preparing innovations for banks]. Retrieved from http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?rada_z_f finansovoyi_stabilnosti_gotuye_novovvedennya_dlya_bankiv&objectId=105068 [in Ukrainian].
7. Karcheva, H. T., & Bulyndin, D. V. (2017). Yevropeyskiy dosvid vprovadzhennia mekhanizmu bail-in ta mozhlivosti yoho vykorystannia v ukrainskykh bankakh [European experience in implementing the bail-in mechanism and the possibility of its use in Ukrainian banks]. *Bankivska sprava — Banking*, 4, 53—63 [in Ukrainian].
8. Establishing a Financial Consumer Protection Supervision Department: Key Observations and Lessons Learned in Five Case Study Countries (2014, March). Open Knowledge Repository. *The World Bank*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25894>.
9. Central'nyy bank Rossijskoj Federacii. (n. d.). *Oficial'nyy sayt* [Official website]. Retrieved from https://www.cbr.ru/about_br/bankstructute/dpnp/#:~:text=Департамент%20противодействия%20недобросовестным%20практикам,-Департамент%20противодействия%20недобросовестным&text=Ключевой%20задачей%20департамента%20является%20методологическое,инсайдерской%20информации%20и%20манипулированию%20рынком [in Russian].
10. Hoole, T. (2013, September 26). Jump up «South Africa: Basel IV — Emerging From The Mist?». Mondaq.
11. Dobler, M., Moretti, M., & Piris, A. (2020). Managing Systemic Banking Crises: New Lessons and Lessons Relearned. International Monetary Fund. *Departmental Paper*, 20/05.
12. Karcheva, H. T. (2020). Rozvytok mekhanizmiv stymuliuuchoho bankivskoho rehuliuвання v konteksti ryzyk-orientovanoho pidkholu [Development of mechanisms of stimulating banking regulation in the context of risk-oriented approach]. *Problemy ta shliakhy zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia i stabilnoho rozvytku bankivskoi systemy ta ekonomiky: Tezy dopovidei uchashnykiv X Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh — Problems and ways to ensure the effective functioning and stable development of the banking system and economy: abstracts of the participants of the X All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Tobias, A., & Narain, A. (2019). Let Bank Supervisors Do Their Jobs. *IMFBlog*.

УДК 657.338

STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING

Shurpenkova R.,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8825-2389

Sarahman O.,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: sarahman88@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8793-592X

Kalaitan T.,

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Audit, Analysis and Taxation
of the Lviv Educational-Scientific University of Trade and Economics
e-mail: kalaitantv@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4774-4990

Abstract. The article examines the impact of strategic management decisions on an entity's activities. Emphasis is placed on the formation of a business entity management system in a competitive environment. The role of decision-making information in each of the five interrelated processes of enterprise strategy development is defined, namely: defining the mission and setting strategic goals; analysis of the strategic position of the enterprise; formulating a strategy to achieve the defined goals and results of the activity; reviewing the strategic plan for compliance and quality; mine strategic plan or methods of its implementation. The functions, methods and systems of strategic management accounting are investigated.

Keywords: management accounting, strategic management accounting, strategic accounting functions, strategic accounting method, SWOT analysis.

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 9.

JEL Classification M41

СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК

Шурпенкова Руслана Казимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8825-2389

Сарахман Оксана Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: sarahman88@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8793-592X

Калайтан Тетяна Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту, аналізу та оподаткування
Львівського торговельно-економічного університету
e-mail: kalaitantv@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4774-4990

Анотація. Досліджено вплив стратегічних управлінських рішень на діяльність суб'єкта господарювання. Зазначено, що стратегічний управлінський облік — це інформаційна підтримка управління, яка полягає в наданні керівникам підприємств усієї інформації, потрібної для управління та контролю розвитку підприємства на користь його власників та інших зацікавлених сторін. Наголошено, що стратегічний

облік управління повинен вестись за ретельно розробленою і перевіреною методологією відповідно до поставленої мети. Акцентовано увагу на формуванні системи управління суб'єктом господарювання в конкурентному середовищі. Визначено роль як інформаційного підґрунтя ухвалення рішень у кожному з п'яти взаємопов'язаних процесів розроблення стратегії підприємства, а саме: визначення місії та постановка стратегічних цілей; аналіз стратегічного положення підприємства; формулювання стратегії для досягнення визначених цілей і результатів діяльності; перевірка стратегічного плану на відповідність та якість; зміна стратегічного плану або методів його реалізації. Підкреслено, що описаний підхід майже повністю повторює процес розроблення стратегії. Зазначено, що якість стратегії підприємства залежить від якості та обсягу інформації для ухвалення рішень і кваліфікації розробників стратегії. Відмічено, що хоча управління ресурсами впливає на формулювання стратегії, воно не визначає її якості, оскільки саме кваліфікація розробників стратегії визначає їхню здатність використовувати її для досягнення поставлених цілей, як великих, так і малих. Обґрунтовано, що розроблена система обліку стратегічного управління повинна бути не лише достатньо гнучкою для адаптації до основних змін, а й мати можливість завчасно визначити можливі наслідки цих змін.

Ключові слова: управлінський облік, стратегічний управлінський облік, функції стратегічного обліку, метод стратегічного обліку, SWOT-аналіз.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 9.

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ

Шурпенкова Руслана Казимировна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и аудита

Львовского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: ruslana.shurpenkova@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8825-2389

Сарахман Оксана Николаевна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры учета и аудита

Львовского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: sarahman88@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8793-592X

Калайтан Татьяна Викторовна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры аудита, анализа и налогообложения

Львовского торгово-экономического университета

e-mail: kalaitantv@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4774-4990

Аннотация. Исследовано влияние управленческих решений на деятельность предприятия. Акцентируется внимание на формировании системы управления хозяйствующим субъектом в конкурентной среде. Определена роль как информационного основания принятия решений в каждом из пяти взаимосвязанных процессов разработки стратегии предприятия, а именно: определение миссии и постановка стратегических целей; анализ стратегического положения предприятия; формулирование стратегии для достижения определенных целей и результатов деятельности; проверка стратегического плана на соответствие и качество; изменение стратегического плана или методов его реализации. Исследовано функции, методы и системы стратегического управленческого учета.

Ключевые слова: управленческий учет, стратегический управленческий учет, функции стратегического учета, метод стратегического учета, SWOT-анализ.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 9.

Introduction. The essence of strategic management accounting is revealed in the article on the basis of analysis of researches of domestic and foreign authors. Its role is defined as an informational basis for decision making in each of the five interrelated processes of enterprise strategy development, namely: defining the mission and setting the strategic goals; analysis of the strategic position of the enterprise; formulating a strategy to achieve the defined

goals and results of the activity; reviewing the strategic plan for compliance and quality; change of strategic plan or methods of its implementation. An algorithm and a set of criteria for evaluating the enterprise strategy are proposed [1].

If the management accounting of the twentieth century. focused only on internal management, strategic management accounting, using external and internal

information, not only provides the needs of production, marketing, research and development, but also provides analysis of activities against long-term goals, uses methods of obtaining information about the success factors: quality, innovations, time, etc. to optimize enterprise development strategy [2].

Research analysis and assignment. According to the conditions of sustainable development, there was a need for a grounded approach to the development and implementation of a strategy of enterprise development, the formation of an information base for the adoption of the optimal competitive strategy of the enterprise in the market, taking into account the impact of changes in the environment and making strategic management decisions — strategic management accounting.

When developing a strategic management accounting system in business, it is important to achieve the key success factors:

- management decision support;
- ensuring the process of information transfer;
- determining the types of decisions (operational, strategic) [3].

The main tasks when writing an article are: to master the essence of strategic management accounting; to study the tools of strategic management accounting; to acquire the ability to solve managerial problems to develop a strategy for enterprise development; to know the distinctive features of strategic management accounting, its functions and objectives [3].

Successful management of an enterprise can be carried out only on condition that the information necessary for analysis of situations, decision-making and control over their execution is obtained. Lack of necessary information can lead to wrong strategic and tactical decisions being made by company executives and managers. All this indicates that today there is an objective need to improve information management of the enterprise. The influence of environmental factors on the activity of the enterprise also determines the formation of features of operational management at the production level: by type of products, by responsibility centers, etc.

Strategic management has become especially important in the activity of Ukrainian enterprises over the last decade, when active European integration processes in the country's economy began. However, practical experience of Ukrainian enterprises shows that a large number of enterprises do not form long-term strategic plans, and this is one of the main causes of financial difficulties and even bankruptcy of these enterprises. Strategic management of business activities of enterprises should be based on the management of its main activities, covering the main functions and objects of management. Finding ways to reduce the costs of business entities and the cost of products (goods, services) should first of all be considered as an important factor in increasing their profitability, ensuring the stability of their development in a market

environment. The rational use of economic resources, cost optimization are important reserves for ensuring the growth of economic efficiency.

A prerequisite for ensuring the efficiency and effectiveness of business entities is the economic justification for the rational use of all types of resources, which makes it advisable to create a unified system of cost management, which should include the following:

- ensuring the production of competitive products on the basis of cost and cost optimization;
- availability of prompt, adequate, qualitative information on the cost of certain types of products;
- the ability to use flexible pricing;
- providing objective data for drawing up the plan;
- the ability to evaluate the performance of each unit from a financial point of view;
- increasing the validity of management decisions, etc.

The growing role of management systems research is determined by the development of the following trends in the activities of economic entities:

- integration of development, marketing, management and control functions into their activities;
- complication of the technical and organizational environment as a system set of methods and technical means of management [2].

Research results. As you know, management accounting is a system of processing and preparation of information for internal users in the process of enterprise management. Traditionally, management accounting has had an internal focus, both on the users of its information and on the information itself, which has largely been based almost exclusively on the internal activities of the organization. At the same time, management and control over the development of the company requires information about what is happening outside the company and what is the potential impact of environmental factors on the implementation of the competitive strategy chosen by the company. Conversely, an effective real-world strategic management accounting system is designed to assess the critical success factors of an enterprise, analyze its competitors, and understand their possible alternative strategies to help the company determine its own market strategy.

Strategic management accounting is management information support, which is to provide enterprise managers with all the information necessary to manage and control the development of the enterprise for the benefit of its owners and other interested partner groups (creditors, customers, suppliers, staff, government and society).

Actually, conditional management accounting can be divided into operational management accounting and strategic management accounting.

Table shows the characteristics and the difference between operational and strategic management accounting.

Table

Characteristic features of operational and strategic management accounting

Comparison indicators	Types of management accounting	
	Operative	Strategic
The purpose of accounting	Assistance to the management apparatus in planning, control, preparation of current management decisions	Assistance in achieving the strategic goals of the enterprise in the interests of its owners, shareholders, meeting the needs of customers and other participants in the business process (strategic management decisions)
Orientation	Internal processes and phenomena of the enterprise	Analysis of the external business environment (profitability of competitors, market position, etc.)
The main tasks	Providing impartial information necessary for making management decisions by appropriate management units of the enterprise	
	- information support for the evaluation and analysis of the activity of individual segments of the enterprise; - information support and reporting of deviations and their interpretation by individual segments; - analysis of alternative management decisions; - informing on the possible consequences of certain actions; - recommendations for choosing the best solution, etc.	- providing information on the implementation of the adopted strategy; - analysis of the effect of change of strategy, evaluation of the effectiveness of such changes; - analysis of competitors' profitability; - customer profitability analysis; - evaluation of strategic decisions regarding their impact on shareholder value; - information support for the analysis of own potential, market position; - information support for the evaluation of key success factors (balanced scorecard); - reconciling (evaluating) performance with strategic goals (providing feedback), etc.
Sources	Accounting (financial), production (operational), statistical, tax accounting, extra-accounting data (ie inside information)	Insider information and external information (e.g., competitor data — annual published reports, official statistics, own practical observations, other unofficial sources)
Cost objects	Products, works, services, clients, activity, etc.	Stages of the value chain (Supply Resources — Production — Product Promotion — Profit)
Purposefulness of cost analysis	Cost analysis based on specific management needs (calculation of internal costs)	Cost analysis depending on the strategy adopted (costing the entire economic process — the economic chain)
Accounting Areas (Costing and Cost Analysis Approaches)	- full cost method; - direct-cost method; - normative method; - standard method; - costing on orders; - process calculations; - activity based costing; - accounting by responsibility centers; - cost-volume-profit analysis (flexibility analysis) and more.	- backflow calculation (under the influence of the system «just in time»); - life cycle calculation; - targeted costing; - costing for continuous improvement; - accounting and analysis of costs for product quality; - performance accounting; - value chain analysis; - cost and income analysis of competitors; etc.

Source: [4].

Thus, modern management accounting is transformed into strategic management accounting, the main purpose of which is to assist the management apparatus in achieving the strategic goals of the company.

The main task of strategic accounting is to model the activity of enterprises based on the achieved and expected indicators and to develop the main parameters of the activity for the long term.

The main objectives of strategic accounting should be: analysis of the business environment; identifying trends in the external and internal environment of the enterprise; identifying strengths and weaknesses of the enterprise and threats and new business opportunities; identifying problems and analyzing them; formulation of an entity's business strategy; determination of the strategic goal, tactical goals and current tasks of the enterprise; developing a system of strategic plans indicators; definition of critical indicators of strategic plans; identifying bottlenecks and finding weaknesses in management decisions; identifying key benchmarks in line with strategic goals; comparison of planned and actual values of the controlled indicators

in order to identify the causes and consequences of these deviations; analysis of the impact of deviations on the implementation of strategic plans; control of the entity's liabilities, cash and material flows; audit of the effectiveness of management decisions; change of strategy and adjustment of plans of the enterprise [4].

The function of strategic management accounting is not limited only by its external orientation, but the purpose of the article is to disclose, despite determining the essence of strategic management accounting, its role as an information support of the competitive strategy of the enterprise [5].

Functions of strategic accounting: analysis, planning, organization, control, regulation (Fig. 1).

Let's take a closer look at each of the features:

The analytical function of strategic accounting is to form an information base for the process of interpretation by the managers of internal reports of the enterprise and external sources in order to identify the opportunities and threats of the macro environment of the enterprise, as well as the strengths and weaknesses of its microenvironment.

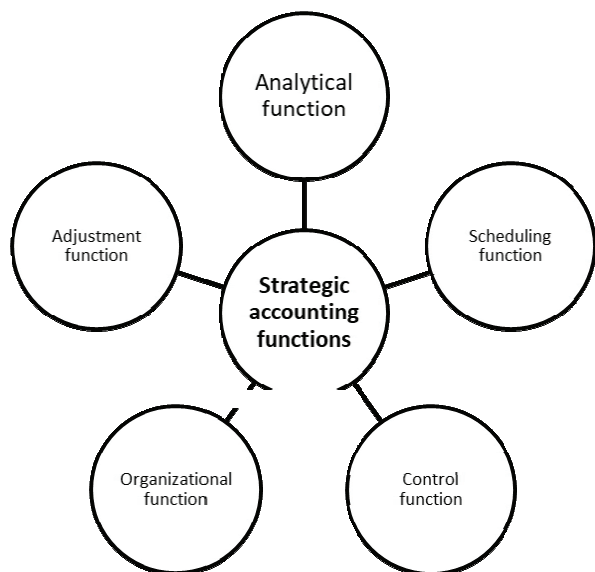

Fig. 1. Strategic Accounting Functions

Source: compiled by authors

The planning function involves the development of budgets, forecast balances and a special system of indicators, according to which the process of implementation of the chosen strategy of the enterprise will be monitored.

The control function involves monitoring the implementation of budgets, as well as completeness of achievement of strategic goals of the enterprise by evaluating the relevant indicators.

The organizational function is to form a rational document flow between departments of the enterprise, which will provide prompt receipt of the necessary information at all levels of management.

Regulation involves the formation of an information base for management decisions in case of need to adjust the previously chosen strategy of the enterprise [4].

The business entity management system must meet the current market conditions:

- to have a high flexibility of production, which would allow to quickly change the range of products (services). This is due to the fact that the life cycle of products (services) becomes shorter, and the variety of products and the volume of production of one-time batches — more;
- to be adequate to sophisticated production technology that requires completely new forms of control, organization and division of labor;
- to take into account the serious competition in the market of goods (services), which radically changes the attitude to the quality of products, requires the organization of after-sales services and additional company services;
- to take into account the requirements for the quality of customer service and the timing of contracts that have become too high for traditional production systems and management decision-making mechanisms;

- to take into account changes in the structure of production costs;
- to take into account the need for environmental uncertainty.

A special role here is played by the study of control systems. This problem has always been urgent, but until recently, it has been largely solved within mathematical disciplines such as probability theory, mathematical statistics, logic, set theory, and so on.

The management system as a research object has the following features: it consists of many (at least two) elements arranged hierarchically; elements of systems (subsystems) are interconnected through direct and feedback.

The components of the strategic management system include: a multifaceted management process that helps formulate and execute effective strategies to achieve the goals set that enhance the competitiveness of the entity; forms, methods, models and techniques used by the organization to define and implement goals and strategies to ensure the enterprise adapts to the impact of environmental changes; implementation of the concept, which combines targeted and integrated approaches to the activity of the enterprise, which allows to set development goals, compare them with the available capabilities of the enterprise and bring them into line with the accounts of the development and implementation of the strategy system [5].

Competition strategies can be described as a plan of concrete actions aimed at creating sustainable competitive advantages in the market of certain products or other specific market for solving a specific task. Therefore, competing strategies determine the product and market action plans needed to fulfill the organization's most specific (that is, at the lower organizational level) tasks.

It is clear that companies use some of the techniques of management accounting, depending on what strategic position they occupy. The process of defining a competitive strategy for a particular company should begin with a strategic analysis of the situation and identifying key success factors. Key success factors are operational factors such as quality, time, cost savings, customer service, product performance, which contribute to the long-term profitability of the organization. SWOT analysis is used to determine the key success factors [2] (Fig. 2).

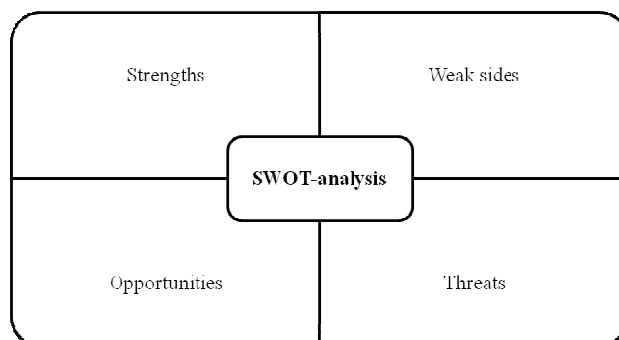

Fig. 2. SWOT analysis

Source: compiled by authors.

SWOT analysis is a systematic analysis of the company's internal strengths and weaknesses to identify key success factors. SWOT analysis can be applied to different objects, divisions, products, competitors. The results of such an analysis are sometimes summarized as a matrix, the left side of which reflects the positive features of the object of analysis, and the right side — the negative features.

There are four important aspects of a company's SWOT analysis: financial position; competitiveness; market position; environmental factors [6].

The strategies chosen should be based on the strengths of the organization while facilitating their development in order to minimize the impact of potential external threats. At the same time, the identified external opportunities should be used to reduce the impact of weaknesses, which will help the organization to waste time and improve its activities in the right ways.

Strategic decisions made in a particular organization can vary greatly depending on what tasks the organization faces and the level at which those decisions are made. The strategic management accounting system should be designed to provide the organization with information that satisfies these specific conditions of strategic decision making, and the conditions themselves may change as the strategy changes due to changes in the environment. The choice of strategy depends on the stage of the product life cycle. Therefore, the strategic management accounting system must adapt to changes in the priorities of the business strategy as the latter develops.

Strategic management accounting systems are a tool that facilitates decision making. However, when implementing strategic management accounting at an enterprise, account should be taken of the potential misunderstanding between accounting employees and less financial-oriented decision-makers (eg, top marketing executives).

This system should be a means of transferring the necessary financial information to such executives. The phrase «relevant information to the right manager at the right time» is especially apt when it comes to strategic decisions. Therefore, the strategic management accounting system should identify potential problematic solutions that require appropriate financial information.

If a strategic management accounting system is designed to support the decision-making process, it is important that it receives the information needed by those responsible for strategic decisions. It follows that the accounting system should produce information, not «raw» financial data that needs further processing. Such processing may unduly delay decision making. And if it is carried out by incompetent employees, it may lead to incorrect conclusions about the ultimate strategic decisions and potentially catastrophic consequences.

It is equally important for the strategic management accounting system to provide information in a form that is understandable and convenient for decision makers.

Today, it is still common practice for internal financial statements to be prepared in the form developed by accountants for accountants. In other words, often nothing is done to make the financial information readable, even in

cases where executives lack financial training or sufficient financial data experience. In this case, it is more difficult for non-finance managers to make the best decision based on the information provided. In addition, this can be seen as a way for financial managers to strengthen and expand their influence in the organization by showing their irreplaceability in the decision-making process (since no one else will be able to understand and interpret such financial information). Therefore, eliminating the risk of misunderstanding on the part of management and reducing the time it takes to absorb information before making a decision are important elements in developing the financial information disclosure form. In addition, these financial indicators must meet the requirements of specific business strategies.

This, of course, requires periodic changes in indicators, and an important feature of a good strategic accounting system is determining when such a change should occur. Such changes may prove to be quite useful early warning signals that strategies need adjusting in response to the evolution of the business environment.

Failure to respond quickly and adequately can be very costly and is often caused by the absence of sufficiently clear signals from the internal accounting system. It is also important that strategic management accounting indicators are not exclusively financial, and that the latter, in turn, are properly integrated into specific competitive strategies. These specially selected financial indicators must be different: some are used to evaluate the economic efficiency of the company, others — to evaluate the financial performance of managers.

Strategic decisions are to choose the option that will maximize the economic benefits of the company, even if the best choice is only a minor loss compared to other alternatives. The choice of maximum economic benefit can be made only in the context of the strategic goals and objectives of the company and in relation to the current business environment. After agreeing goals and objectives, this environment can change significantly, and they may lose relevance or become unattainable [7].

Another important aspect of research is strategic accounting methods. The strategic accounting method is a set of its elements, by means of which the information about strategic accounting objects is collected, processed and displayed. There are the following groups of strategic accounting methods: (Fig. 3) general scientific your own.

General scientific methods of strategic accounting are based on the principles and categories of general scientific theory of knowledge and are applied in the vast majority of branches of knowledge. Directly in the practice of strategic accounting are common scientific methods such as analysis, synthesis and concretization.

Analysis — a method of exploring strategic accounting objects by imagining them individually into components, separate elements and evaluating them individually within a single unit (for example, using a strategic accounting tool like ABC, using this method to determine the cost pool for each activity of the enterprise within its sole financial and economic activity) [8, p. 96—99].

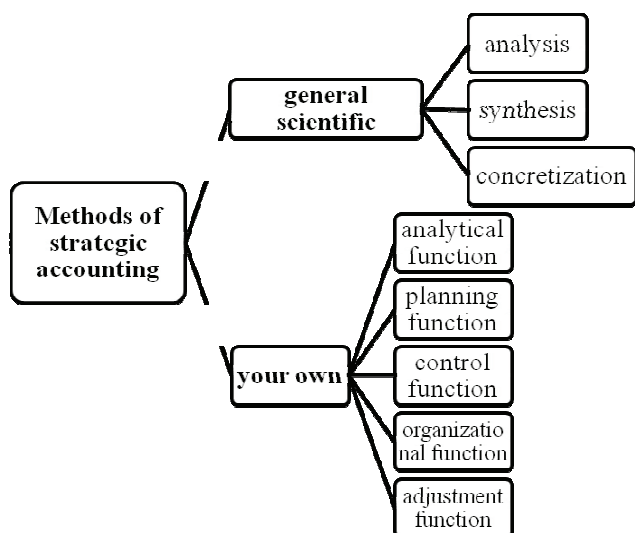

Fig. 3. Classification of strategic accounting methods

Source: compiled by authors.

Synthesis is a method of studying strategic accounting objects in their integrity, unity and interconnection of its individual components by combining into a single whole disparate information about the strategic accounting object under study (for example, when using such a tool as SWOT analysis, this method is used in a comprehensive assessment of the situation that has an impact on the enterprise by exploring its capabilities, threats, as well as strengths and weaknesses).

Specification, in turn, is a method of researching the object of strategic accounting under the specific conditions (circumstances) of its existence, occurrence (for example, when using the strategic accounting tool called «exactly in time», the number of materials, components and semi-finished products that should be received is calculated to a specific place at a specific time).

Another group of methods used in the practice of strategic accounting are proprietary methods that involve the use of methods of statistics, econometrics, economic analysis and other sciences. In addition, a number of accounting methods are also appropriate for his own methods. It is advisable to systematize our own strategic accounting methods based on the strategic accounting functions we have already considered. Namely, the functions of analysis, planning, organization, control and regulation.

Consider our own methods of implementing each function in more detail.

Analytical function. The implementation of this function is provided by methods of economic analysis, decision theory, as well as mathematical, statistical, econometric and heuristic methods. The above methods are ways of identifying patterns and trends of economic processes of economic activity both at the enterprise and in its business environment, which in the future allows to choose the most acceptable options for management decisions. For example, when using such a strategic

accounting tool as SWOT analysis, heuristic methods are widely used to identify and evaluate internal and external factors that contribute to or impede the achievement of the purpose of the enterprise.

Scheduling function. To implement this function, such methods as: balance, regulatory and costing. Consider each of these methods in more detail. Therefore, the balance method is a reciprocal relationship between the available and foreseeable resources of the enterprise and the need for them within the planning period. The essence of the regulatory method is to set planned tasks for a certain period based on the cost rates of various resources per unit of output produced by the enterprise. Costing, in turn, is the calculation of the cost of manufacturing, performing, or providing services by measuring and allocating costs that are attributable to a particular costing entity. The methods listed above help to implement such an important strategic accounting tool as budgeting, since only when budgeting is used and adopted.

Control function. The implementation of this function is ensured by the method of detection of deviations, which involves the identification of discrepancies between the actual data and the planned ones for the purpose of timely decision-making regarding their elimination. This method also facilitates the implementation of such a strategic accounting tool as budgeting.

Organizational function. The main method that facilitates the implementation of this function is regulation, which is the approval of accounting policies, internal corporate standards and other internal provisions of certain rules for the collection and accumulation of necessary information and its transmission to specific internal consumers.

Adjustment function. This function is accomplished through methods such as documentation and accounting. The method of documentation involves the primary observation and reflection of all business transactions in the relevant primary accounting documents. The method of accounting creates a system of interrelated economic indicators of the enterprise's business activity for the reporting period in a particular document.

It should be noted that methods such as regulation, documentation and accounting are indirectly involved in ensuring that all strategic accounting tools are implemented as they allow the formation of an appropriate information base for their application [5].

Strategic management aims to formulate strategies focused on external factors of float. Therefore, strategic management accounting is focused on external factors. The first direction of impact on the future is oriented to the analysis of the effect of the change of strategy, the evaluation of the effectiveness of such changes. The analysis is carried out on three aspects: growth, price, productivity (cost). It is performed by factor analysis methods: chain substitutions, difference calculations, etc. [9, p. 248—253]

Another important area of strategic management accounting is to analyze the profitability of competitors in order to assess the effects of a possible decrease (increase) in the price of goods for the enterprise. Of particular

importance for management is the determination of the ratio of the amount of variable and fixed costs of a competitor, operating leverage.

Another area of work of the manager is the analysis of the profitability of the customer (APZ) in order to attract them to continuous cooperation. This analysis makes it possible to determine the level of profitability of working with individual customers by comparing costs and total revenues.

The most important problem of strategic management accounting is the determination of shareholder value. The main indicator of equity investment is NPV (net discounted value). NPV takes into account: the length of the stock's life; cost of capital and risk; does not depend on the accounting policy chosen. It is defined as the most objective criterion for estimating shareholder value.

Free cash flows are determined on the basis of the cash statement, the statement of comprehensive income and the statement of financial position of the enterprise. Therefore, the factors of shareholder value are: sale, profitability of sales, tax rates, additional investments in non-current assets.

The most important indicator of strategic management accounting is the Economic Value Added (EVA) calculation method, developed and registered by the US firm Stern Stewart under the EVA name. The EVA method reflects the excess of the revenue generated by an enterprise on the profit margin required by investors. If the EVA is positive, we can talk about the increase in shareholder value. EVA and AAV methods give equal value to shareholder value.

Characterized indicators of the evaluation of the activity of the enterprise belong to the group of financial, but it is necessary to take into account and not less important - not financial, which also significantly influence the estimation of the total value of the entity.

The overall assessment of economic activity should be based on a logic of alternative costs, which shows what alternative income can be obtained at a similar level of overall risk.

The main purpose of evaluating management activities is not only to create motivation for managers to achieve the goals and objectives of the group, but also to identify good managers. Decent management personnel should receive recognition - then the company will be able to retain them and direct to the most promising areas of work in the group. Often, this means transferring such managers to some of the least profitable industries where they hope to be able to do the opposite. If this task proves to be impossible for even a good team of managers, then the optimal economic solution would be to get out of this area of business. And it means eliminating the employees in it, because they can join a new business.

Appropriate indicators of managerial work should be introduced into the strategic management accounting system, otherwise the most competent executives will seek only those areas of business that bring maximum economic impact, which does not contribute to the optimal use of managerial staff.

It follows that management performance indicators should not be purely financial in nature, and financial performance indicators should be profit- or profit-oriented only. The financial elements should be carefully integrated into the main strategic tasks of the business, and since these will change over time, so should the management performance.

Developing a strategic management accounting system that is able to respond quickly to the need to make specific, one-off strategic decisions requires the active participation of decision-makers themselves. Only they know the types of probable future decisions and, more importantly, those alternative strategies that should be considered for each of them.

Because financial managers are required to provide the information they need under any of the options, developing a strategic management accounting system should be a collective matter. The participation of strategic decision makers in this process implies the appropriate level at which the strategy will be chosen and the time span of its implementation. A well-designed strategic management accounting system should not only be flexible enough to adapt to major changes, but also be able to identify in advance the possible consequences of these changes. This will be helped by the introduction of sensitivity analysis into strategic planning and financial control, as well as the use of computer simulation.

Conclusions. Thus, strategic management accounting is management information support, which is to provide enterprise managers with all the information necessary to manage and control the development of the enterprise for the benefit of its owners and other stakeholders. Strategic management accounting should be carried out by a carefully worked out and tested methodology, otherwise, most likely, it will not allow to answer the questions for which it is performed.

In general, the described approach almost completely repeats the process of strategy development. The quality of the enterprise strategy depends on the quality and volume of information for decision-making and qualification of strategy developers. Although resource management influences the formulation of a strategy, it does not determine its quality, because it is the qualification of strategy developers that determines their ability to use it to achieve the set goals, both large and small.

Список використаної літератури

1. Воронова М. О. Стратегічний облік об'єктів права інтелектуальної власності / М. О. Воронова // Наукові записки. Економіка : зб. наук. пр. — Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. — Вип. 20. — С. 224—228.

2. Шевчук Р. В. Стратегічний управлінський облік як система інформаційної підтримки конкурентної стратегії підприємства [Електронний ресурс] / Р. В. Шевчук. — 2012. — Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12559/1/55_281-285_Vis_722.
3. Приймак В. М. Прийняття управлінських рішень : навч. посібник / В. М. Приймак. — Київ : Вид-во «Атіка», 2008. — 240 с.
4. Основи стратегічного обліку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://studfile.net/preview/5285082>.
5. Шайкан А. В. Бухгалтерський облік з метою стратегічного управління — сьогодення і перспективи / А. В. Шайкан // Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин. — 2007. — № 54. — С. 127—133.
6. Мізюк Б. М. Стратегічне управління : підручник / Б. М. Мізюк. — Вид. 2-ге, перероб. і доповн. — Львів : Вид-во «Магнолія плюс», 2006. — 392 с.
7. Управлінський облік у системі стратегічного менеджменту [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://pidruchniki.com/1102112253314>.
8. Шурпенкова Р. К. Стратегічний аналіз як складова процесу управління підприємством / Р. К. Шурпенкова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. — Львів, 2015. — Вип. 2 (112). — С. 96—99.
9. Шурпенкова Р. К. Формирование стратегии управления эффективностью деятельности предприятия [Электронный ресурс] / Р. К. Шурпенкова, В. С. Рудницкий // Инновационная экономика в условиях глобализации: современные тенденции и перспективы : материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 16—17 апр. 2015 г. ; редкол. : Ю. Ю. Королев (гл. ред.) и [др.]. — Минск : Междунар. ун-т «МИТСО», 2015. — 1 электрон. опт. диск. — С. 248—253.

References

1. Voronova, M. O. (2012). Stratehichnyi oblik obektiv prava intelektualnoi vlasnosti [Strategic accounting of intellectual property rights]. *Naukovi zapysky. Ekonomika — Scientific notes. Economics*, 20, 224—228. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
2. Shevchuk, R. V. (2012). *Stratehichnyi upravlinskyi oblik yak systema informatsiinoi pidtrymky konkurentnoi strategii pidpriemstva* [Strategic management accounting as a system of information support of competitive strategy of the enterprise]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12559/1/55_281-285_Vis_722 [in Ukrainian].
3. Pryimak, V. M. (2008). *Pryiniattia upravlinskykh rishen* [Adoption of management decisions]. Kyiv: «Atika» [in Ukrainian].
4. Osnovy stratehichnoho obliku [Fundamentals of strategic accounting]. (n. d.). *studfile.net*. Retrieved from <https://studfile.net/preview/5285082>.
5. Shaikan, A. V. (2007). *Bukhhalterskyi oblik z metoiu stratehichnoho upravlinnia — sohodennia i perspektyvy* [Accounting for strategic management — present and future]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn — Collection of scientific works of the Institute of World Economy and International Relations*, 54, 127—133 [in Ukrainian].
6. Miziuk, B. M. (2006). *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management]. Lviv: Mahnoliia plus [in Ukrainian].
7. Upravlinskyi oblik u systemi stratehichnoho menedzhmentu [Management accounting in the system of strategic management]. (n. d.). *pidruchniki.com*. Retrieved from <https://pidruchniki.com/1102112253314> [in Ukrainian].
8. Shurpenkova, R. K. (2015). Stratehichnyi analiz yak skladova protsesu upravlinnia pidpriemstvom [Strategic analysis as a component of the enterprise management process]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy — Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 96—99. Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Shurpenkova, R. K., & Rudnickij, V. S. (2015). Formirovanie strategii upravleniya effektivnost'yu deyatel'nosti predpriyatiya [Formation of an enterprise performance management strategy]. *Innovacionnaya ekonomika v usloviyakh globalizatsii: sovremennye tendentsii i perspektivy: materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., g. Minsk, 16—17 apr. 2015 g. — Innovative economy in the context of globalization: current trends and prospects: scientific-practical conf., Minsk, April 16—17. 2015 year* (pp. 248—253). Yu. Yu. Korolev (Ed.). Minsk: Mezhdunar. un-t «MITSO» [in Russian].

БЕНЧМАРКІНГ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ПРЕДМЕТ ОБҐРУНТУВАННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ ТА ЗВІТНОСТІ

Кундря-Висоцька Оксана Петрівна,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку і оподаткування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
e-mail: kundrya-vysotska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9760-9266

Анотація. Обґрунтовано проблему відображення людського капіталу як окремого об'єкта у системі бухгалтерського обліку та звітності. Доведено, що необлікованість такого об'єкта є серйозною прогалиною облікової практики, що потребує напрацювання потрібних методологічних умов для ідентифікації, обліку та відображення у звітності таких категорій, як людський ресурс, людський капітал. Запропоновано детальне дослідження в контексті бенчмаркінгу ефективних практик оцінки, обліку та аналізу людського капіталу з метою запровадження напрацьованого, перевіреного досвіду у світлі моралі, бізнесу і стандартів.

Обґрунтовано основні положення теорії людського капіталу шляхом аналізу напрацьованих теорій як вітчизняних, так і закордонних учених, на основі чого виокремлено ключові умови щодо ідентифікації, обліку та оцінки людського капіталу, людських ресурсів. Окреслено потребу у формуванні нової методології обліку, здатної об'єктивно оцінити і врахувати всі ресурси підприємства, які можуть бути використані з метою отримання прибутку.

За основу дослідження в цьому контексті виокремлено два принципові підходи до обліку та оцінки людських ресурсів: модель активів і модель корисності. У зв'язку з цим проаналізовано сучасні практики компаній, де проблема оцінки людських ресурсів апробована. Запропоновано досвід спортивних, зокрема футбольних компаній, у яких витрати на придбання спортсменів капіталізуються й відображаються у складі необоротних нематеріальних активів.

На підставі проведених досліджень виокремлено перспективи підвищення інформативності даних про людські ресурси / капітал у бухгалтерській (фінансовій) та управлінській звітності.

Ключові слова: людський капітал, людські ресурси, бенчмаркінг, оцінка, облікова система, звітність.

Формул: 0; рис.: 3; табл.: 0; бібл.: 12.

HUMAN CAPITAL BENCHMARKING ON THE SUBJECT OF JUSTIFICATION OF REFLECTION IN THE ACCOUNTING SYSTEM AND REPORTING

Kundrya-Vysotska O.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associated Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: kundrya-vysotska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9760-9266

Abstract. The article substantiates the problem of reflecting human capital as a separate object in the system of accounting and reporting. Human capital is not the property of the enterprise and is in temporary use for the duration of the employment contract. It proves that the non-accounting of such an object is a serious gap in accounting practice, which requires the development of the necessary methodological conditions for the identification, accounting and reporting of such categories as human resources, human capital. It offers a detailed study in the context of benchmarking effective practices of valuation, accounting and analysis of human capital in order to implement the acquired, proven experience in the light of morality, business and standards.

The article substantiates the main provisions of the theory of human capital by analyzing the developed theories of both domestic and foreign scientists, based on which the key conditions for the identification, accounting and evaluation of human capital, human resources. It outlines the need to form a new accounting methodology that can objectively assess and take into account all the resources of the enterprise that can be used to make a profit.

The research is based on two basic approaches to accounting and evaluation of human resources: the asset model and the utility model. In this regard, the article analyzes the current practices of companies, where the problem of human resources assessment is tested and offers the experience of sports, in particular, football companies, in which the cost of acquiring athletes is capitalized and reflected in non-current intangible assets.

Based on the research, the article outlines the prospects for improving the informativeness of data on human resources / capital in accounting (financial) and management reporting.

Keywords: human capital, human resources, benchmarking, evaluation, accounting system, reporting.

JEL Classification M41

Formulas: 0; fig.: 3; tabl.: 0; bibl.: 12.

БЕНЧМАРКИНГ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА ПРЕДМЕТ ОБОСНОВАНИЯ ОТОБРАЖЕНИЯ В УЧЕТНОЙ СИСТЕМЕ И ОТЧЕТНОСТИ

Кундря-Высоцкая Оксана Петровна,

кандидат экономических наук, доцент,

профессор кафедры учета и налогообложения

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: kundrya-vysotska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9760-9266

Аннотация. Обоснована проблема отражения человеческого капитала как отдельного объекта в системе бухгалтерского учета и отчетности. Доказано, что такой объект является серьезным пробелом учетной практики, требует наработки необходимых методологических условий для идентификации, учета и отражения в отчетности таких категорий, как человеческий ресурс, человеческий капитал. Предложено детальное исследование в контексте бенчмаркинга эффективных практик оценки, учета и анализа человеческого капитала с целью внедрения наработанного, проверенного опыта в свете морали, бизнеса и стандартов.

Обоснованы основные положения теории человеческого капитала путем анализа наработанных теорий как отечественных, так и зарубежных ученых, на основе чего выделены ключевые условия для идентификации, учета и оценки человеческого капитала, человеческих ресурсов. Определена потребность в формировании новой методологии учета, способной объективно оценить и учесть все ресурсы предприятия, которые могут быть использованы с целью получения прибыли.

За основу исследования в данном контексте выделены два принципиальных подхода к учету и оценке человеческих ресурсов: модель активов и модель полезности. В связи с этим проанализированы современные практики компаний, где проблема оценки человеческих ресурсов апробирована. Предложен опыт спортивных, в частности футбольных компаний, в которых расходы на приобретение спортсменов капитализируются и отражаются в составе необоротных нематериальных активов.

На основании проведенных исследований очерчены перспективы повышения информативности данных о человеческих ресурсах / капитала в бухгалтерской (финансовой) и управленческой отчетности.

Ключевые слова: человеческий капитал, человеческие ресурсы, бенчмаркинг, оценка, учетная система, отчетность.

Формул: 0; рис.: 4; табл.: 0; библи.: 12.

Вступ. Сучасне глобальне економічне середовище, ринкові трансформації мотивують до стрімкого розвитку в усіх сферах економіки і потребують постійної та динамічної модернізації виробничих і технологічних процесів. Відповідно, дедалі більше підвищуються вимоги до персоналу, його рівня знань, професійних здібностей, компетентності, умінням швидко вчитися тощо. Саме тому на сучасному етапі розвитку суспільного виробництва вирішальне значення приділяється ролі знань, що перетворюються на основне джерело отримання соціального та економічного ефекту. Ідеться про людський капітал, яким володіє будь-яке підприємство, наймаючи на роботу фахівців.

Саме кадровий потенціал, використовуючи рівень знань, професіоналізм, комунікабельність, здатність до інновацій, що динамічно розвиваються, визначає і забезпечує можливість створити, зберегти і збіль-

шити конкурентні переваги, реалізувати стратегію розвитку підприємства. Ефективність господарської діяльності підприємства може змінюватися в позитивний або негативний бік залежно від ефективності людського капіталу.

Отож, людський капітал — особливий об'єкт, про який багато говорять, турбуються, реально використовують, проте дуже часто практично не відображають в обліку, а відповідно й у звітності. Будучи потужним потенціалом, часто джерелом економічного зростання, і при цьому неоціненним, необлікованим, — людський капітал як об'єкт обліку потребує глибокого вивчення і переосмислення на предмет виокреслення ключових характеристик, що ідентифікують його для відображення в обліку [1]. У цьому сенсі доречним є детальне дослідження в контексті бенчмаркінгу ефективних практик оцінки, обліку та аналізу людського

капіталу з метою запровадження напрацьованого, перевіреного досвіду у світлі моралі, бізнесу та стандартів. Іншими словами, сьогодні більш ніж актуальним є безупинний систематичний пошук і впровадження найкращих практик оцінки, обліку та відображення у звітності людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток теорії людського капіталу внесли Г. Беккер, У. Боуен, Б. Вейсброт, Е. Дженісон, Е. Долан, Д. Мінцер та ін. Методологія оцінки людського капіталу отримала розвиток у роботах Т. Шульца, В. Петті, У. Фара, Дж. Кендрика, Л. Туроу, Б. Чісуїка, Я. Фітценца, С. А. Дятлова, М. М. Критського, В. П. Антонюк, Н. Л. Гавкалової, В. М. Гриньової, Т. В. Давидюк, С. Ф. Легенчука та інших учених.

Внесок у розвиток сучасної теорії людського капіталу зробили Т. Шульц, Г. Беккер, Е. Денісон, Р. Солоу, Дж. Кендрік, С. Кузнець, С. Фабрикант, І. Фішер, Р. Лукас, Х. Боуеном, Дж. Кендрика, Л. Туроу, М. Блауга та інші економісти, соціологи та історики. У частині методики облікового відображення людських ресурсів присвячені дослідження Е. Фламхольца, Р. Лікерта, В. Боуерса, Т. Шульца та ін.

Проте низка положень щодо визнання та оцінки людського капіталу є потенційно дискусійними та потребують подальших наукових досліджень на предмет напрацювання відповідних ефективних методик визнання, оцінки, облікового відображення і відповідного позиціонування у звітності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб з допомогою бенчмаркінгу узагальнити напрацьовану упродовж тривалого періоду методологію людського капіталу у вітчизняній і зарубіжній обліковій практиці та виокреслити ключові підходи до позиціонування цього об'єкта у звітності.

Результати дослідження. Бенчмаркінг — це дієвий інструмент для визначення становища компанії порівняно з іншими, подібними за розмірами або сферою діяльності підприємствами. Водночас існують проблеми виміру, оцінки та відповідного відображення людського капіталу в обліку, а відповідно й у звітності. Виникають суперечності стосовно того, чи є людина носієм капіталу в економічному сенсі.

Замислюючись над вимірюванням вартості людей, Жак Фіцценс, один із засновників бенчмаркінгу людського капіталу, визнає наявність двох аспектів: економічного і духовного: «Ми можемо погодитися з тим, що духовна цінність людей украй важлива, і зосередитися на економічній стороні питання. По суті, всі вимірювання вартісного вкладення є вимірюванням вартості людей як економічних одиниць і як духовних істот. Тільки люди проводять вартість шляхом застосування своїх природжених якостей (гуманності, мотивованості до діяльності), придбаних умінь і здатності до управління інструментами» [8].

Методологічною основою становлення теорії людського капіталу стало економічне учення меркантилістів, які першими в XV столітті в економічній науці

поставили питання про походження суспільного багатства і ролі в ньому людської праці [2]. Наприкінці XIX — на початку XX століть класичні уявлення про продуктивні здібності людини отримали значний розвиток у працях А. Маршалла, Дж. Р. Уолша, І. Фішера, Е. Денісона, М. Фрідмена і багатьох інших. Науково-технічна революція кінця 50-х — початку 60-х років XX століття стала найважливішою передумовою виникнення теорії людського капіталу, оскільки актуалізувались глибокі перетворення у продуктивних силах суспільства, коли в економіці зростаючу роль і значення набувають особистість людини, рівень її освіти і наукових знань, досвіду і кваліфікації.

Маємо зазначити, що сучасні економічні словники вже прямо і безпосередньо надають визначення людському капіталу: 1) це капітальні ресурси суспільства, вкладені в людей, людину; людські можливості брати участь у виробництві, творити, будувати, створювати цінності; 2) людські знання і вміння, що демонструють умови, ресурс, інструмент творчої діяльності [3]. Окрім цього, сутність дефініції «людський капітал» досліджено і розкрито багатьма вченими-дослідниками. Ще сотні років тому А. Сміт відзначив значення людського капіталу в роботі «Багатство націй»: «Людина, яка отримала освіту в результаті своєї важкої праці та витратила значну кількість часу для певного заняття, що вимагає надзвичайної спритності та майстерності, можна порівняти з дорогою машиною» [4].

Важливе значення для обґрунтування основних положень теорії людського капіталу мають праці Г. Беккера, який дав наукове трактування економічній категорії «людський капітал», обґрунтував визначення людського часу як основного економічного ресурсу, описав структуру розподілення особистих доходів. Основну увагу Г. Беккер приділяв інвестиціям у людський капітал, зазначаючи, що капіталом є не тільки уречевлена, а й жива праця, тобто якості людини, що сприяють її продуктивному відтворенню. А серед інших негрошових благ Г. Беккер, окрім культурних, називає також професійне зростання [5].

Історію оцінювання людського капіталу в обліку досліджував Я. В. Соколов [6], який виділив такі підходи до оцінки працівників на підприємств: 1) визначення очікуваного доходу фірми від роботи даного індивіда за трьома факторами: а) продуктивність праці; б) плинність; в) можливість просунення по службі і ймовірного терміну його роботи у фірмі (характеризують ступінь задоволення); 2) трудові ресурси підприємства становлять єдиний колектив і повинні бути оцінені в цілому. Вартість колективу залежить від груп причин: 1) незалежні (організаційна структура підприємства, економічна політика, методи керівництва, кваліфікація, навички і поведінка колег); 2) складні (лояльність до фірми, цілі діяльності і мотивація поведінки, моральний клімат); 3) кінцеві або залежні (продуктивність праці, ріст обсягу роботи, доходу, збільшення частки ринку). Дві перші групи визначають третю.

Вищевикладене дає можливість виокремити характеристики людського капіталу, які, практично, є перед-

умовами / умовами оцінки і, відповідно — відображення в обліку такого об'єкта, як людський капітал (рис. 1)

НЕРУХОМІСТЬ			
Фізична площа	Правова площа	Економічна площа	Соціальна площа
- Просторова база розміщення інших об'єктів - Площа і межі - Просторові параметри виміру - Зовнішнє середовище (ландшафт, тип ґрунту, місце	- Речові права - Майнові права - Зобов'язання - Майнові інтереси	- Товар - Капітал у нерухомій формі, матеріально речовій формі - Економічне благо - Реальний актив	- Місце існування людей - Основа свободи і незалежності - Престижність володіння
		Фінансово-інвестиційна площа	

Рис. 1. Ідентифікаційні характеристики людського капіталу

Примітка. Сформовано автором.

Зауважимо, що сучасна теорія людського капіталу відображає переорієнтацію економічної науки з проблем використання трудових ресурсів на проблеми створення якісно нової робочої сили в умовах науково-технічного прогресу. Разом з тим концепція людського капіталу є досить «молодою» порівняно з теоретичними основами сучасної економічної науки. До середини XX століття цілісної концепції як такої не існувало, оскільки ще не існувало всіх необхідних передумов, які визначалися об'єктивними процесами розвитку продуктивних сил, коли в умовах глобального науково-технічного прогресу в економіці постійно зростають роль і значення людини, рівня її освіти, наукових знань, кваліфікації і досвіду [7].

Отож, суто «по-людськи», проблема оцінки та обліку людського капіталу є дуже дразливою, проте з економічного погляду методологічне неврахування людського потенціалу у формуванні фінансового результату, в «обліковій системі координат» є серйозним

упущенням, оскільки зрозуміло, що людський капітал у будь-якому його вимірі є більшою цінністю, ніж фінансовий капітал, ресурси і т. д. Основною причиною такого «упущення», на нашу думку, є сутнісна особливість (відмінність) людського капіталу в порівнянні з класичним тлумаченням категорії «капітал» з метою бухгалтерського обліку. Ця відмінність полягає в тому, що людський капітал не є власністю суб'єкта господарювання, а перебуває на умовах тимчасового використання впродовж дії трудового договору, що може бути припинена в будь-який момент. Відтак виникає проблема «списання» такого капіталу з балансу.

Для забезпечення в Україні сучасного рівня розвитку людського капіталу і його врахування в обліку доцільно запозичити високі стандарти соціальної політики країн Європейського Союзу, США та інших розвинених країн світу. У світовій практиці існують два принципові підходи до обліку та оцінки людських ресурсів: модель активів і модель корисності (рис. 2).

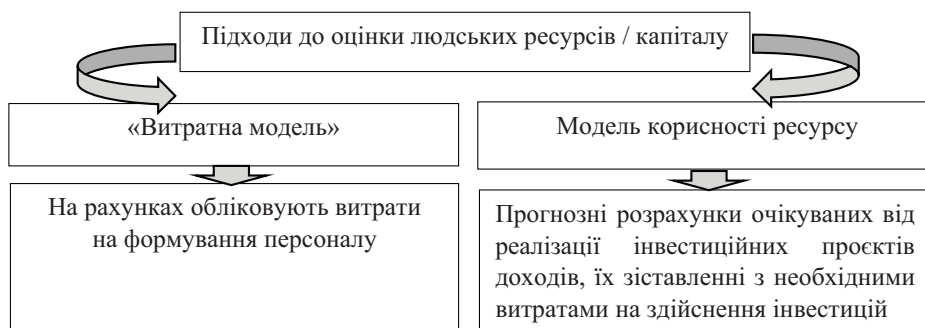

Рис. 2. Методологічні підходи до оцінювання людського ресурсу / капіталу

Примітка. Сформовано за [9].

Отож, вищевикладене дає можливість на висновок. Досліджуючи роль персоналу в діяльності суб'єкта господарювання, можна виокремити два підходи щодо ідентифікації та відповідного відображення в обліку «людського капіталу»: 1) розглядати його як ресурс (актив), використання якого забезпечує фор-

мування вартості (доходу); 2) як частина власного капіталу — пасив (різниця між вартістю новоствореної доданої вартості та розміром витрат на персонал).

Відносно першої позиції, то тут, так би мовити, не виникає жодних «протиріч» стосовно вартісної ідентифікації людських ресурсів як активу з відповідним

відображенням в обліку та звітності. Проблема в тому, що такий ресурс не позиціонується (не обліковується) у структурі активів більшості ситуацій, попри те, що

методологічна основа уже достатньо напрацьована. Зазначимо, що на сьогодні є два варіанти відображення людських ресурсів в обліку (рис. 3).

Рис. 3. Можливість позиціонування персоналу в системі бухгалтерського обліку

Примітка. Сформовано автором.

Слід відмітити, що в сучасній практиці обліку, прийнятої більшістю як закордонних, так і українських компаній, інвестиції в людські ресурси розглядаються скоріше як витрати, а не активи. У цьому разі фахівці дотримуються принципу обачності, хоча такий підхід не дозволяє досить об'єктивно оцінювати рівень віддачі на вкладені ресурси. Прихильники другого варіанта, зокрема американський учений Е. Фламхольц, вважають, що людські ресурси варто враховувати як актив компанії, виокремлюючи три основні критерії визнання людських ресурсів як активу: потенційна майбутня вигода; наявність прав володіння або контролю з боку суб'єкта господарювання; вимірність у грошовому вираженні [10, с. 449].

Поки що такий підхід до визнання людських ресурсів як активу компанії викликає протиріччя серед економістів, причиною яких є проблема доказовості та об'єктивного підтвердження очікуваних економічних вигід від людських ресурсів як активу. Для визнання активів, як вважають Е. Х. Хендриксен і М. Ф. Ван Мареня, компанії повинні мати права на майбутню вигоду або потенційні послуги. Разом з тим, на їхню думку, «якщо оцінка права на вигоду та потенційні послуги може бути визначена тільки орієнтовно, це не означає, що об'єкт не слід вважати активом» [11, с. 287].

Проте професійні судження тут розходяться, оскільки в обліку принцип достовірної оцінки превалює. Саме цим і пояснюється необлікованість таких важливих ресурсів, натомість витрати, понесені на персонал: його матеріальне стимулювання, підвищення кваліфікації, мотивацію тощо можуть накопичуватись і капіталізуватись. І тут варто відмітити, що, незважаючи на те, що, практично кожне підприємство чи організація, здійснюючи такі витрати, не позиціонує їх як витрати, вкладені в персонал, а проводить їх в обліку як витрати поточного періоду — зазвичай адміністративні, списуючи одразу на фінансовий результат. На нашу думку, такий підхід, м'яко кажучи, не є підприємливим у світлі відстеження ефективності вкладень у розвиток персоналу. Нівелюється значення таких інвестицій та їхньої результативності, а відтак і хороших фахівців, що призводить у результаті і до втрати кадрового потенціалу. Тому, як би це не було, проблема обліку людських ресурсів дедалі більше актуалізується і потребує розв'язання на предмет на-

працювання облікових методик. Так, за відповідним визначенням Американського інституту праці (Work Institute in America, WIA), бухгалтерський облік людських ресурсів являє собою: розвиток теоретичних основ, які пояснюють природу і визначальні фактори вартості людей з позиції підприємств; розроблення обґрунтованих і надійних методів оцінки цінності та вартості людей для підприємства; проектування організаційного забезпечення впровадження запропонованих методів оцінювання [12].

Для прикладу можемо обрати спортивну сферу, де проблема оцінки людських ресурсів апробована. Так, у футбольних клубах витрати на придбання спортсменів капіталізуються й відображаються у складі необоротних нематеріальних активів. В облікових документах це позиціонують як «реєстрація гравців і контракти». Однією з важливих проблем обліку гравців у футбольному клубі є визначення вартості цих гравців. У зв'язку з тим, що існує активний ринок професійних футбольних гравців, футбольні клуби можуть капіталізувати знову придбаних гравців за ціною їхнього придбання. У зв'язку з тим, що людські ресурси в закордонних футбольних клубах враховуються у складі нематеріальних активів, вони підлягають амортизації, тобто систематичному розподілу амортизаційної суми активу протягом строку його корисного терміну (протягом терміну дії контракту). Таким чином, можна сказати, що у спортивній сфері облік людських ресурсів як об'єкта нематеріальних активів є апробованою обліковою практикою, яку можна «запозичувати» і в інших сферах. Усе залежить від ситуації на ринку праці, кадрової політики підприємства в контексті збереження та ефективного використання фахового потенціалу для розвитку бізнесу.

Методичним рішенням щодо облікового відображення є використання позабалансових рахунків. Відтак можна відкрити рахунок «Немонетарні людські ресурси / капітал», на яких за прийнятою аналітикою відображати ключові якісні характеристики з наступним позиціонуванням в інтегрованій звітності.

Слід відмітити, що саме контент інтегрованої звітності вимагає обов'язкового відображення людського капіталу на сьогодні. Інтегрована звітність — це новий ефективний інструмент, який у найближчій перспективі забезпечить взаємодію компаній із фінансовими

ринками і широким колом різних стейкхолдерів. Тому інформація про людський капітал / ресурси — важливий «аргумент» для кращого розуміння компаніями власної бізнес-моделі, а відтак персоналу, що створює і забезпечує результати діяльності та інші важливі цінності суб'єкта господарювання.

Чіткі методичні підходи до формування контенту інтегрованої звітності регламентує Міжнародний стандарт з інтегрованої звітності, розроблений Міжнародною радою з інтегрованої звітності, ухвалений у грудні 2013 року, за яким головна особливість інтегрованої звітності полягає в тому, що вона фокусується на стратегічному напрямі розвитку підприємства і ресурсах, які компанія споживає і водночас створює. Такими ресурсами є фінансові, виробничі, людські, інтелектуальні, природні і соціальні капітали.

Інформація про людський капітал в інтегрованій звітності може бути виражена конкретними кількісними та якісними характеристиками / описами, перелік яких залежить від інформаційних запитів, які, у свою чергу, закладені в модель обліку (відбір, оцінка, відображення на рахунках).

Зауважимо, що в Україні нефінансова звітність за своїм поширенням суттєво відстає від подібних практик інших країн, проте ті підприємства, які займають активну нішу на ринку, самотивуються щодо оприлюднення інформації про ціннісні характеристики свого персоналу, до прикладу, за нефінансовими показниками: участь у тренінгах і програмах підвищення кваліфікації; інформація про соціальні вигоди; система оцінки та мотивації тощо. За фінансовими показниками — вартість освітніх послуг, тренінгів; витрати на підвищення професійного рівня тощо.

Ті підприємства, на яких прийнято управлінське рішення на предмет відображення в системі обліку капіталізації витрат, понесених на розвиток персоналу, можуть показувати у звітності таку інформацію, як «Немонетарні людські ресурси / капітал», частина гудвілу. Зауважимо, що така термінологічна неоднорідність і є причиною складності облікового відображення та позиціонування у звітності такого важливого об'єкта, як людський капітал. Проте в будь-якому разі представлення інформації про людський капітал

несе суттєві вигоди для підприємства. Передусім, це формування довіри з боку зацікавлених сторін — як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. Так, для внутрішніх користувачів така інформація є хорошим стимулом і доказом престижної роботи, сприяє формуванню іміджу роботодавця високого статусного рівня. Для зовнішніх — це інформація, яка відіграє роль хорошої рекламної акції, сприяючи поліпшенню репутації компанії на ринку. Іншими словами, оприлюднення показників про людський капітал стає важливим фактором оцінки підприємства з боку зацікавлених сторін і суспільства загалом.

Висновки. Чинна система бухгалтерського обліку потребує адекватних змін, продиктованих процесами інтеграції в економічній системі, невід'ємним елементом якої є людський капітал, специфічність якого як об'єкта бухгалтерського обліку потребує відповідних методів бухгалтерського обліку, які б забезпечували його ефективну ідентифікацію, облік і позиціонування у звітності. До того ж, здебільшого облік розглядається як самоціль, що не зовсім відповідає суті бухгалтерського обліку.

Специфічність людського капіталу як об'єкта облікового процесу потребує такого застосування методів бухгалтерського обліку, які б забезпечували ефективну його ідентифікацію, реєстрацію, що сприяло б ефективному управлінню ним на рівні підприємств.

Саме термінологічна неоднорідність викликає складність, що обумовлює загальнотеоретичний проблемний характер ідентифікації в обліку людського капіталу, оскільки на сьогодні використовується низка понять, що застосовуються для характеристики людини як об'єкта бухгалтерського обліку: людський капітал, людські ресурси, людські активи, інтелектуальний капітал, людський потенціал і персонал.

Бенчмаркінг людського капіталу в різних облікових практиках показує, що, досліджуючи роль людського капіталу в економіці, можна опертися на один із двох підходів: або розглядати цей капітал як засіб виробництва, тобто певний ресурс, використання якого забезпечує певну вартість (марксистський підхід); або як частину власного капіталу підприємства.

Список використаної літератури

1. Кундря-Висоцька О. П. Людський капітал як об'єкт обліку та інструмент генерації конкурентоспроможності підприємства / О. П. Кундря-Висоцька // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні», 18 травня 2020. — Тернопіль : ТНЕУ, 2020.
2. Хімченко А. М. Генезис теорії людського капіталу / А. М. Хімченко, Т. А. Лех // Ефективна економіка. — 2012. — № 5.
3. Современный экономический словарь. — 6-е изд., перераб. и доп. — Москва : ИНФРА-М, 2008. — 512 с.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — Москва : Соцэкгиз, 1962. — 684 с.
5. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории : пер. с англ. / Г. С. Беккер ; сост. и науч. ред. Р. И. Капелюшников. — Москва : ГУ ВШЭ, 2003. — 672 с.
6. Соколов Я. В. Очерки по истории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. — Москва : Финансы и статистика, 1991. — 400 с.

7. Бородіна О. М. Людський капітал на селі: наукові основи, стан, перспективи розвитку : монографія / О. М. Бородіна. — Київ : Ін-т аграрної економіки УААН, 2003. — 274 с.
8. Фіценс Ж. Людський капітал: як визначити та збільшити його вартість [Електронний ресурс] / Ж. Фіценс. — Режим доступу : <http://innovations.com.ua/ua/articles>.
9. Давидюк Т. В. Бухгалтерський облік людського капіталу як передумова капіталізації компанії / Т. В. Давидюк ; відп. ред. д-р екон. наук, проф. Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. — Житомир : ЖДТУ, 2010. — Вип. 2 (17). — 448 с.
10. Flamholtz E. Human Resource Accounting: A Review of Theory and Research [Electronic resource] / E. Flamholtz // Thirty-Second Annual Meeting of the Academy of Management. — Minneapolis, Minnesota, 1972. — Available at : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6486.1974.tb00872.x>.
11. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен ; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. — Москва : Финансы и статистика, 1997. — 576 с.
12. Мельников О. Н. Особенности оценки человеческого капитала в условиях наступления креативной экономики [Электронный ресурс] / О. Н. Мельников, Е. Г. Абрамов // Ероховские чтения : тезисы докладов Всероссийской научно-практической конференции (Ноосфера: проблемы, решения), Череповец, 19—20 мая 2005 г. — Череповец : ИД «Череповец», 2005. — Режим доступа : <https://www.google.com/search?q>.

References

1. Kundrya-Vysotska, O. P. (2020). Liudskyi kapital yak ob'ekt obliku ta instrument heneratsii konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Human capital as a region and instrument of competitive generation of industrial facilities]. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Stan i perspektyvy rozvytku oblikovo-informatsiinoi systemy v Ukraini», 18 travnia 2020 — Materials of the VI International Scientific and Practical Conference «Status and Prospects for Development of the Regional Information System in Ukraine», 18 May 2020*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
2. Khimchenko, A. M., & Lech, T. A. (2012). Henezys teorii liudskoho kapitalu [Genesis of the theory of human capital]. *Efektivna ekonomika — Effective Economy*, 5 [in Ukrainian].
3. *Sovremennyy ekonomicheskij slovar' [Modern economic dictionary]*. (2008). Moscow : INFRA-M [in Russian].
4. Smit, A. (1962). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [A study of the nature and causes of the wealth of peoples]*. Moscow: Sotsekgiz [in Russian].
5. Bekker, G. S. (2003). *Chelovecheskoe povedenie: ekonomicheskij podhod. Izbrannye trudy po ekonomicheskoi teorii [Human behavior: an economic approach. Selected works on economic theory]*. R. I. Kapelyushnikov (Ed.). Moscow: GU VSHE [in Russian].
6. Sokolov, Ya. V. (1991). *Ocherki po istorii buhgalterskogo ucheta [Essays on the history of accounting]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
7. Borodina, O. M. (2003). *Liudskyi kapital na seli: naukovy osnovy, stan, perspektyvy rozvytku [People in the countryside: scientific foundations, camp, prospect of development]*. Kyiv: In-t agr. ekonomiky UAAN [in Ukrainian].
8. Fitsens, Zh. (n. d.). *Liudskyi kapital: yak vyznachyty ta zbilshyty yoho vartist [Human capital: as a sign of visibility and strength]*. Retrieved from <http://innovations.com.ua/ua/articles> [in Ukrainian].
9. Davydiuk, T. V. (2010). Bukhhalterskyi oblik liudskoho kapitalu yak peredumova kapitalizatsii kompanii [Accounting of human capital as a prerequisite for capitalization of the company]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhalterskoho obliku, kontroliu i analizu. Bukhhalterskyi oblik, kontrol i analiz — Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis. Accounting, control and analysis*. F. F. Butynets (Ed.). Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
10. Flamholtz, E. (1972). Human Resource Accounting: A Review of Theory and Research. Thirty-Second Annual Meeting of the Academy of Management. Minneapolis, Minnesota. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-6486.1974.tb00872.x>
11. Hendriksen, E. S. (1997). *Teoriya buhgalterskogo ucheta [Theory of accounting]*. (Y. V. Sokolov, Ed., Trans.). Moscow: Finance and statistic [in Russian].
12. Mel'nikov, O. N., & Abramov, E. G. (2005). Osobennosti ocenki chelovecheskogo kapitala v usloviyah nastupleniya kreativnoy ekonomiki [Features of the assessment of human capital in the conditions of the onset of the creative economy]. *Erokhovskie chteniya: tezisy dokladov Vserossijskoj nauchno-prakticheskoi konferentsii (Noosfera: problemy, resheniya), Cherepovec, 19—20 maya 2005 g. — Erokhov readings: abstracts of the reports of the All-Russian scientific-practical conference (Noosphere: problems, solutions), Cherepovets, May 19—20, 2005)*. Cherepovets: ID «Cherepovec». Retrieved from <https://www.google.com/search?q> [in Russian].

ОЦІНКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПРИ АУДИТІ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Любенко Андрій Миколайович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: andriy.lyubenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9064-4253

Хомуляк Тарас Ігорович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: taryh77@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6648-6782

Анотація. Лізинг покликаний забезпечити підприємства потрібними засобами із застосуванням альтернативних джерел їхнього надходження і фінансування. Складний і багатогранний характер лізингу, неоднозначна інтерпретація його змісту в нормативно-правовій базі спричиняє труднощі в операціях лізингу аудитора з перевірки. Часті зміни законів, високі стандарти контролю лізинговим компаніям свідчать про необхідність послуг сторонніх аудиторів. У силу специфіки лізингу запропоновано методику оцінки внутрішнього контролю лізингових операцій спеціалізованої компанії. Внутрішній контроль у лізингових компаніях через велику кількість операцій з основними фондами як об'єкти лізингових угод потрібний для проведення аудиторських перевірок. Науково обґрунтовано запропоновані процедури перевірки та окреслено перспективи їх застосування. Розкрито переваги оцінки внутрішнього контролю для правильного розроблення наступних етапів аудиту лізингових операцій. Запропонована методика є основою для розроблення процедур безпосереднього аудиту лізингових операцій і перевірки основної діяльності лізингових компаній.

Ключові слова: лізинг, лізингова діяльність, аудит, оцінка, внутрішній контроль, методика.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; бібл.: 8.

EVALUATION OF INTERNAL CONTROL IN THE AUDIT OF LEASING OPERATIONS

Lyubenko A.,
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Accounting and Taxation
Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: andriy.lyubenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9064-4253

Homulyak T.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: taryh77@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6648-6782

Abstract. An article is dedicated to organizational aspects of auditing leasing companies. In particular, researched assessment of internal control audits in the beginning stage of leasing activity.

The complex and multifaceted nature of leasing, ambiguous interpretation of its content in the regulatory framework causes difficulties in the verification auditor leasing operations. Frequent changes of laws, high standards of control to leasing companies indicate the need for services of third-party audit professionals.

The paper outlines the benefits assessment of internal controls for the proper development of the steps of auditing leasing operations, specific features of its implementation.

The internal controls in leasing companies due to a large number of transactions with fixed assets, as objects of lease agreements is needed for conducting audits. The purpose of the research and evaluation of internal control auditor leasing company is to prepare a basis for audit planning and determine of type, amount and timing of audit procedures. Such procedures are recommended, including a number of international auditing standards. To examine the internal control auditor may through surveys, observations, requests to different subjects of inspection, assessing accounting data and the results of previous inspections.

We generated list for verification total and partial control that the auditor may use to determine the effectiveness of internal audit. Emphasized the importance of documenting the identified deficiencies to justify the decisions taken on further audit procedures. A question to test internal control system leasing company. The scheme also detailed evaluation of internal audit.

The technique of evaluating the effectiveness of internal control of leasing companies allow external auditor to develop an optimal audit program, select the necessary procedures and controls to achieve the proper result.

Keywords: leasing, leasing activity, audit, estimation, internal control, methodology.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 8.

JEL Classification M49

ОЦЕНКА ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ПРИ АУДИТЕ ЛИЗИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ

Любенко Андрей Николаевич,

доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры учета и налогообложения
Львовского образовательного-научного института
ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: andriy.lyubenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9064-4253

Хомуляк Тарас Игоревич,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и налогообложения
Львовского образовательного-научного института
ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: taryh77@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6648-6782

Аннотация. Лизинг призван обеспечить предприятия необходимыми средствами с применением альтернативных источников их поступления и финансирования. В силу специфики лизинга авторы предлагают методику оценки внутреннего контроля лизинговых операций специализированной компании. Научно обоснованно предложенные процедуры проверки и намечены перспективы их применения. Раскрыты преимущества оценки внутреннего контроля для правильной разработки следующих этапов аудита лизинговых операций. Предложенная методика есть основой для разработки процедур непосредственного аудита лизинговых операций и проверки основной деятельности лизинговых компаний.

Ключевые слова: лизинг, лизинговая деятельность, аудит, оценка, внутренний контроль, методика.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; библи.: 8.

Вступ. Поширення лізингу як відносно нового виду підприємництва відбувається через механізми ринкових відносин, які активно запроваджуються у практику діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання. Лізинг відіграє роль важливого фінансового інструменту в ринковій економіці. Через лізингові операції створюються умови для розширення та оновлення основних виробничих засобів, потрібних для здійснення діяльності без значних одноразових витрат. Лізинг позитивно впливає на зниження втрат підприємств, пов'язаних із моральним старінням засобів виробництва.

Для підприємств, які через брак обігових коштів і високий податковий тягар змушені фінансувати лише свої поточні витрати, лізинг виступає ефективною формою інвестицій.

Лізингова діяльність в Україні залишається недостатньо законодавчо врегульованою, про що свідчить невелика кількість лізингових компаній і складність у провадженні цього виду бізнесу. Негативно впливає на це недосконалість методик аудиту лізингових операцій, нечіткість трактування податкових норм і пра-

вил. Тому актуальними є питання окреслення основних організаційних аспектів аудиту цього виду діяльності, серед яких і оцінка внутрішнього контролю лізингової компанії.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідженню проблем аудиту лізингової діяльності присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних економістів: Р. Адамса [1], Р. Алборова [2], В. Андреева [3], Е. Аренса [4], Л. Кулаковської [5], Дж. Лоббека, Р. Монгомери [6], Ю. Пічі, Я. Соколова та інших. Попри суттєві зрушення в дослідженні цієї проблеми, низка питань щодо організації й методики аудиту лізингових операцій та оцінки внутрішнього контролю лізингових компаній, зокрема, залишається нерозв'язаною і потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті — поглиблення теоретико-методологічних підходів до організації та методики аудиту лізингової діяльності щодо оцінки внутрішнього контролю в лізинговій компанії як початкового етапу аудиту.

Результати дослідження. Оскільки згідно з чинним законодавством об'єктами лізингу може бути лише майно, яке належить до основних засобів, то

основна увага аудитора повинна зосереджуватись на перевірці формування їхнього складу, повноти і реальності відображення руху майна в обліку, правильності нарахування амортизації.

Більшість дослідників вважає, що огляд внутрішнього контролю цієї ділянки є доцільним лише за наявності великої кількості операцій з основними засобами [2, с. 131; 7, с. 369]. Ми підтримуємо думку цих учених і хочемо наголосити на необхідності внутрішнього аудиту в лізингових компаніях, адже тут, як ніде інше, фігурують основні засоби як основні об'єкти перевірки.

Вважаємо, що ризик неефективності може бути високим і за рахунок того, що за лізингу певного майна відбувається порівняно багато господарських операцій, пов'язаних із його рухом, і це притому, що самого майна може бути лише якась одна умовна одиниця. Також аудиторські процедури повинні охоплювати

вивчення системи обліку з метою визначення характеру отримуваної інформації.

Основна мета вивчення та оцінки аудитором системи внутрішнього контролю лізингової компанії — підготувати основу для планування аудиту і встановлення виду, термінів проведення й обсягу аудиторських процедур [5, с. 184].

Процедура вивчення й оцінки системи внутрішнього контролю є обов'язковою при проведенні аудиту незалежно від характеристики клієнта. Здебільшого, це здійснюється одночасно з перевіркою даних бухгалтерського обліку, що також рекомендовано і МСА, зокрема 400 «Оцінка ризику і внутрішній контроль» і 610 «Розгляд роботи служби внутрішнього аудиту» [8].

На рис. 1 показано методи, з допомогою яких аудитор може ознайомитись із чинною системою внутрішнього контролю лізингової компанії.

Рис. 1. Методи вивчення системи внутрішнього контролю

Прийнято вважати, що система бухгалтерського обліку лізингової компанії є ефективною, якщо при здійсненні та документуванні господарської операції забезпечуються такі вимоги:

- операції відображені в обліку відповідно до періоду їх здійснення;
- операції зафіксовані у правильних сумах;
- господарські операції відображені на рахунках бухгалтерського обліку відповідно з обраною обліковою політикою компанії та чинним законодавством;
- зафіксовані всі деталі операцій, які можуть мати суттєві наслідки для обліку та звітності;
- обмежена можливість для виникнення зловживань.

При вивченні системи внутрішнього контролю варто враховувати такі фактори:

- коло працівників, які беруть участь у формуванні інформації в лізинговій фірмі, та окреслення їхньої відповідальності за виконувану роботу;
- наявність налагоджених взаємовідносин між працівниками щодо ведення справ і підготовки інформації;
- наявність технічних засобів контролю;
- наявність технології контролю;
- контрольовані параметри.

Варто зазначити, що сьогодні більшість компаній переходить на автоматизоване ведення бухгалтерського обліку, не є винятком й лізингові компанії. Тому ми

підтримуємо думку Дж. Робертсона про те, що перевірка правильності внутрішнього контролю повинна включати також огляд загального і часткового контролю, який базується на комп'ютерній техніці і ведеться вручну. Зокрема, варто скористатись рекомендаціями МСА 401 «Аудит у середовищі комп'ютерних інформаційних систем».

Перевіряючи організацію загального контролю аудитор, переконується в тому, що комп'ютерна система сформована таким чином, що забезпечує правильне розмежування обов'язків, обмежений доступ до комп'ютерних ресурсів і правильний їхній захист.

Для полегшення перевірки загального контролю аудитор може скористатись таким переліком питань перевірки [7, с. 374]:

- чи відлучені оператори і програмісти від участі в контролі даних на вході і виході;
- чи мають програмісти допуск для роботи на комп'ютері;
- чи є адміністратор баз даних, чи він не залежить від системи програмування і користувачів;
- чи відсторонений комп'ютерний персонал від допущення до проведення і реєстрації господарських операцій чи змін у базі даних головної книги або допоміжних журналів;
- чи заборонено доступ у комп'ютерну лабораторію відповідальному персоналові;
- чи є контроль доступу користувачів до бази даних з допомогою кодів відділів чи персональних паролів;
- чи захищені програмні засоби від вогню та інших лих;
- чи є можливість заміни головних файлів під дією допоміжних, які зберігаються зовні системи.

Перевірка часткового контролю здійснюється з метою впевненості в тому, що суттєві помилки можуть і не виникнути або при їх допущенні будуть вчасно і коректно виправлені. Для цього пропонуємо такий перелік питань контролю:

- чи відбувається кінцева реєстрація даних про основні засоби відповідно до внутрішніх інструкцій;
- чи забезпечують такі важливі дані про основні засоби (предмет для такого контролю, як тестування на пропущення даних, границь ранжування, арифметичної перевірки, кодів реальності тощо);
- чи друкує комп'ютер звіт про допущені помилки і чи такі документи відправляють у бухгалтерію на доопрацювання;
- чи окреслена відповідальність осіб, які виправляють помилки у вхідних даних;
- чи налагоджений контроль часткових сум за групами даних на виході з контрольними вхідними даними;

- чи вивчаються вихідні дані за основними засобами на предмет реальності, коректності обробки їх персоналом комп'ютерного відділу і відділу обліку основних засобів.

Якщо частковий контроль скорочує ризик неефективності загального контролю, то він може бути предметом аудиторського тесту. У такому разі аудитор переглядає посадові інструкції, вхідну інформацію з техніки тестування даних, використання методу групових сум, а також звіт про допущені помилки з тим, щоб упевнитись в ефективності процедур комп'ютерного контролю.

Аудитор зобов'язаний оцінювати систему внутрішнього контролю клієнта не менше ніж у три чи кілька етапів:

- загальне ознайомлення із системою внутрішнього контролю;
- первинна оцінка надійності системи внутрішнього контролю;
- підтвердження достовірності оцінки системи внутрішнього контролю.

Під час загального ознайомлення із системою внутрішнього контролю компанії аудитор вивчає специфіку і масштаб діяльності лізингової фірми, систему її бухгалтерського обліку та повинен ухвалити рішення про доцільність довіри цій системі.

Якщо аудитор не може покладатись на систему внутрішнього контролю лізингової фірми або йому економічно виправдано не опиратись на неї, то він повинен спланувати дослідження таким чином, щоб його думка не ґрунтувалась на довірі до цієї системи (МСА 400 «Оцінка ризику і внутрішній контроль», 800 «Аудиторський висновок при виконанні завдань аудиту спеціального призначення») [8].

У разі, коли аудитор усе ж ухвалив рішення про можливість довіряти системі внутрішнього контролю лізингової компанії, йому слід провести первинну оцінку надійності цієї системи, звернувши увагу на такі основні моменти:

- чи документацію компанії перевіряли за весь звітний період чи лише вибірково;
- при перевірці особливу увагу слід приділити тим періодам, коли господарська діяльність фірми могла мати певні відмінності чи відхилення від звичайної;
- перегляд окремих засобів контролю і їхня оцінка як ненадійних не виключає можливості визнання надійними інших засобів контролю.

Первинну оцінку ризику неефективності контролю господарських операцій, пов'язаних із лізингом основних засобів, проводять з використанням робочої документації, що містить інформацію про характер і вплив помилок на рахунках бухгалтерського обліку, і добре відомих методів контролю.

Якщо після проведення відповідної процедури аудитор ухвалив рішення про довіру до системи

внутрішнього контролю, він усе ж зобов'язаний у ході подальшої перевірки здійснювати процедури підтвердження цієї оцінки.

У разі, якщо аудитор у ході процедури підтвердження надійності виявить, що оцінка системи буде нижчою, ніж отримана під час первинного дослідження, він повинен належним чином скоригувати порядок здійснення інших аудиторських процедур для під-

вищення достовірності своїх висновків за результатами перевірки.

Поділяємо думку Р. А. Алборова про те, що найбільш ефективним методом отримання попередньої інформації про стан внутрішнього контролю є тестування. Для полегшення перевірки внутрішнього аудиту лізингових компаній наводимо приклад запропонованих нами тестів (табл.).

Таблиця

Питання для тестування внутрішнього контролю обліку основних засобів лізингової компанії та відповідних господарських операцій

№ пор.	Напрямок і питання тестування	Відповіді		
		так	ні	примітки
1	Умови Чи ведуться деталізовані реєстри для різного роду майна?			
2	Реальність Чи зафіксовано в аналітичному обліку місцезнаходження та експлуатації майна і чи закріплені до об'єктів відповідальні особи?			
3	Чи чітко розділено облік майна, переданого в лізинг, за видами угод?			
4	Чи проводиться періодична інвентаризація майна?			
5	Повнота Чи передане в лізинг майно є застрахованим і за чий кошт?			
6	Чи проводиться аналіз коефіцієнтів покриття? Його результати?			
7	Чи проводиться періодичний аналіз повноти, правильності та своєчасності нарахування та сплати податків? Перевірка результатів останнього.			
8	Вирішення Чи рахунки за лізинговими платежами, а також пропозиції співпраці за лізинговими контрактами проходять затвердження відповідальними особами чи радою директорів?			
9	Чи контролюється стан справ із затвердження актів приймання-передавання основних засобів у лізинг та подальшої реалізації цього майна?			
10	Чи розроблена процедура затвердження понадлімітних витрат?			
11	Точність Чи зазначені обрані методи нарахування амортизації майна, яке перебуває в лізингу, в наказі про облікову політику компанії?			
12	Хто причетний до контролю за правильністю нарахування амортизації?			
13	Класифікація Чи зазначені у внутрішніх інструкціях директиви з приводу фінансування поліпшень та ремонтів і капіталізації активів?			
14	Бухгалтерський облік Чи відповідають дані облікових реєстрів даним Головної книги?			
15	Чи облік майна за оперативною і фінансовою орендою ведеться в окремих чи зведених реєстрах?			
16	Періодизація Чи відображаються відповідним чином в обліку факти поповнення і вибуття майна, що перебуває в лізингу, відповідно до актів приймання-передавання?			

Видатний американський учений і практик Р. Монтгомері у своїх працях радить для скорочення обсягу перевірок на суттєвість та оцінки ступеня ризику перевіряти функціонування системи контролю [6, с. 404].

Вважаємо, що всі етапи оцінки системи внутрішнього контролю повинні належним чином документуватись із зазначенням аргументів, якими керувався перевіряючий, даючи ту чи іншу оцінку надійності системи чи її окремих ланок.

При виявленні суттєвих недоліків у структурі та функціонуванні систем обліку і внутрішнього контролю аудиторів слід повідомити керівництво лізингової компанії з поданням відповідних доказів своєї правоти. На наш погляд, подання про подібні порушення варто надавати в письмовій формі з обов'язковою

фіксацією в робочій документації аудитора. На нашу думку, також варто зауважити, що аудитор надає перелік тих недоліків, які потрапили в коло його зору, оскільки вивчення системи внутрішнього контролю не є метою проведення аудиту лізингової компанії, а лише одним з етапів роботи аудитора.

Для підсумування результатів нашого дослідження стосовно оцінки внутрішнього аудиту в лізинговій компанії пропонуємо розроблену нами блок-схему, яка показує логічну послідовність робіт з оцінки внутрішнього контролю аудиторською фірмою (рис. 2). Схема дозволить зовнішньому аудиторів змодельовати послідовність перевірки лізингової компанії, розробити оптимальну програму аудиту із залученням певних процедур контролю для досягнення потрібного результату.

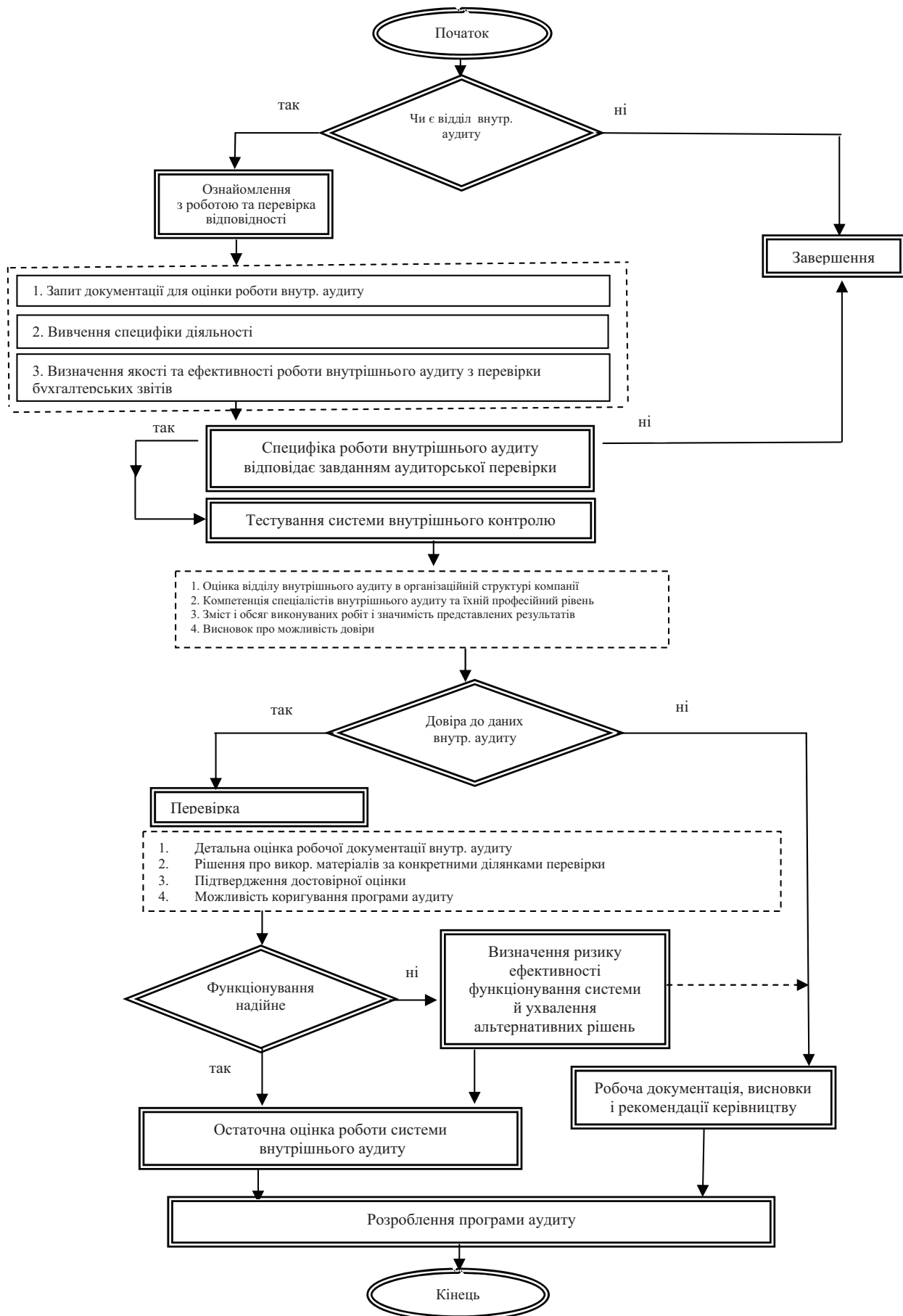

Рис. 2. Блок-схема деталізації оцінки системи внутрішнього контролю (аудиту)

Висновки. Детальна діагностика системи внутрішнього аудиту лізингової компанії із застосуванням запропонованих процедур і алгоритму деталізованої оцінки дозволить зовнішньому аудиторіві, після виявлення слабких ланок контролю, вирішити, наскільки поглибленими повинні бути аудиторські процедури наступного контролю. На наш погляд, попри те, що

з основними засобами за лізингу відбувається безліч змін і різноманітних операцій, перевіряти слід кожну з них.

Запропонована методика може слугувати основою для розроблення процедур безпосереднього аудиту лізингових операцій і перевірки основної діяльності лізингових компаній.

Список використаних джерел

1. Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс ; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. — Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 398 с.
2. Алборов Р. А. Аудит в организациях промышленности, торговли и АПК / Р. А. Алборов. — Москва : Дело, Сервис, 1998. — 464 с.
3. Андреев В. Д. Практический аудит : справ. пособ. / В. Д. Андреев. — Москва : Экономика, 1994. — 366 с.
4. Арнс Э. А. Аудит / Э. А. Арнс, Дж. К. Лоббек. — Москва : Финансы и статистика, 1995. — 560 с.
5. Кулаковська Л. П. Основи аудиту : навч. посібник / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. — Київ : Каравела ; Львів : Новий світ-2000, 2002. — 504 с.
6. Аудит. Монтгомери / Ф. Л. Дефлиз, Г. Р. Дженик, М. М. О'Рейли и др. ; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. — Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 542 с.
7. Робертсон Дж. Аудит : пер. с англ. / Дж. Робертсон. — Москва : КРМГ. Аудит. фирма «Контраст», 1993. — 496 с.
8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. — Київ : Вид-во «Фенікс», 2010. — Ч. 1. — 842 с. ; Ч. 2. — 409 с.

References

1. Adams, R. (1995). *Osnovy audita [Audit Basics]*. (Ya. V. Sokolov, Ed., Trans.). Moscow: Audit, YUNITI [in Russian].
2. Alborov, R. A. (1998). *Audit v organizatsiyah promyshlennosti, trgovli i APK [Audit in organizations of industry, trade and agriculture]*. Moscow: Delo, Servis [in Russian].
3. Andreev, V. D. (1994). *Prakticheskij audit [Practical audit]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
4. Arens, E. A., & Lobbek, Dzh. K. (1995). *Audit [Audit]*. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
5. Kulakovska, L. P., & Picha, Yu. V. (2002). *Osnovy audytu [Basics of audit]*. Kyiv: Karavela; Lviv: Novyy svit-2000 [in Ukrainian].
6. Defliz, F. L., Dzhениk, G. R., & O'Reyli, M. M. (et al.). (1970). *Audit. Montgomeri [Audit. Montgomery]*. (Ya. V. Sokolov, Ed., Trans.). Moscow: Audit, YUNITI [in Russian].
7. Robertson, Dzh. (1993). *Audyt [Audit]*. Moscow: KRMG. Audit. firma «Kontrast» [in Russian].
8. *Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh [International standards for quality control, audit, inspection, other assurance and related services]*. (2010). (Vols. 1—2). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

ESTIMATING THE WORST SCENARIO OF NET CASH OUTFLOW OF NON-MATURITY DEPOSITS BASED ON QUANTILE REGRESSION

Voloshyn I.,

Ph. D. of Technical Sciences,

Head of Credit Modeling Department of JSC Oschadbank

Member of the Ukrainian society of financial analysts (USFA)

e-mail: lhor.Voloshyn12@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6726-5589

Voloshyn M.,

Ph. D. of Economics,

Chief Risk Manager of KF.UA

e-mail: voloh@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-8482-9278

Abstract. The article considers models that are the most commonly used to estimate the cash outflows of non-maturity deposits: core level of deposit balances, Geometric Brownian Motion (GBM), and Cash Flow at Risk (CFaR). These models use a one-dimensional normal distribution of the probabilities of balances or cash flows. We generalize the above-mentioned cash outflow models in linear quantile regression. The properties of quantile regression are particularly attractive for assessing the liquidity risk of non-maturity deposits. Quantile regression determines quantile directly. It does not depend on the type of distributions of deposit balances or cash flows; it is resistant to outliers that are typical of outstanding deposits; captures fat tails of the underlying distribution of variables; does not assume that variance is constant. To construct a quantile regression, we use a conditional two-dimensional empirical distribution of cash outflows and deposit balances for corporate non-maturity deposits denominated in hryvnias under both normal and crisis conditions. Statistical tests confirmed the satisfactory goodness-of-fit for the model and the hypothesis of linear dependence of cash flows on the current level of deposit balances. As a result, the constructed quantile regression has no areas of the values of deposit balances in which liquidity risk would be underestimated. The developed methodology for quantile measure of deposit outflow will be useful both for banking supervision and banks.

Keywords: non-maturity deposit, cash flow, cash outflow, deposit balance, liquidity risk, quantile regression, banking

Formulas: 7; fig.: 3; tabl.: 6; bibl.: 17.

JEL Classification G17, G21, C21

ОЦІНКА НАЙГІРШОГО СЦЕНАРІЮ ЧИСТОГО ВІДПЛИВУ ДЕПОЗИТІВ ДО ЗАПИТАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КВАНТИЛЬНОЇ РЕГРЕСІЇ

Волошин Ігор Владиславович,

кандидат технічних наук,

начальник відділу кредитного моделювання АТ «Ощадбанк»,

член Українського товариства фінансових аналітиків

e-mail: lhor.Voloshyn12@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6726-5589

Волошин Микита Ігорович,

кандидат економічних наук,

директор з ризиків компанії KF.UA

e-mail: voloh@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-8482-9278

Анотація. Розглянуто найбільш вживані моделі, що використовують для оцінки відпливу депозитів до запитання: незнижуваного залишку, геометричного броунівського руху (GBM) і грошового потоку під ризиком (CFaR). Ці моделі базуються на використанні одновимірного розподілу (зазвичай припускають, що розподіл є нормальним) імовірностей залишків або грошових потоків. Вони визначають найбільший відплив коштів опосередковано через оцінку найменших залишків. Модель грошового потоку під ризиком визначає відплив коштів безпосередньо.

Для узагальнення наявних моделей запропоновано модель відпливу, що базується на лінійній квантильній регресії. Властивості квантильної регресії особливо привабливі для оцінки ризику ліквідності депозитів до запитання. Квантильна регресія дає змогу визначити квантиль безпосередньо; не залежить від виду розподілу, якому підкоряються залишки або грошові потоки; є стійкою до викидів, наявність яких характерна для депозитів до запитання; підхоплює товсті хвости в розподілі змінних; вільна від припущення, що дисперсія є постійною.

Для побудови квантильної регресії використано умовний двовимірний розподіл грошових потоків і залишків для корпоративних гривневих депозитів до запитання за нормальних і кризових умов. Статистичні тестування підтвердили добру достовірність моделі та гіпотезу щодо наявності лінійної залежності грошових потоків від рівня залишків. У результаті побудована квантильна регресія не має областей значень залишків депозитів до запитання, у яких ризик ліквідності був би недооціненим. На противагу розробленій моделі, модель незнижуваного залишку завищує ризик ліквідності як у звичайних, так і у кризових умовах. Моделі GBM і CFaR завищують ризик ліквідності в області низьких значень залишків депозитів до запитання і недооцінюють в області їхніх високих значень.

Ключові слова: депозит до запитання, грошовий потік, вплив, залишок, ризик ліквідності, квантильна регресія, банківська діяльність.

Формул: 7; рис.: 3; табл.: 6; бібл.: 17.

ОЦЕНКА НАИХУДШЕМУ СЦЕНАРИЮ ЧИСТЫЙ ОТТОК ДЕПОЗИТОВ ДО ВОСТРЕБОВАНИЯ С ПОМОЩЬЮ КВАНТИЛЬНОЙ РЕГРЕССИИ

Волошин Игорь Владиславович,

кандидат технических наук,

начальник отдела кредитного моделирования АО «Сбербанк»,

член Украинского общества финансовых аналитиков

e-mail: lhor.Voloshyn12@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6726-5589

Волошин Никита Игоревич,

кандидат экономических наук,

директор по рискам компании KF.UA

e-mail: voloh@i.ua; ORCID ID: 0000-0001-8482-9278

Аннотация. Рассмотрены наиболее употребительные модели, использующие для оценки оттока депозитов до востребования: неснижаемого остатка, геометрического броуновского движения (GBM) и денежного потока под риском (CFaR). Для обобщения существующих моделей предложена модель оттока, основанная на линейной квантильной регрессии. Для построения квантильной регрессии использовано условное двумерное распределение денежных потоков и остатков для корпоративных гривневых депозитов до востребования при нормальных и кризисных условиях. Статистические тестирования подтвердили хорошую достоверность модели и гипотезу о наличии линейной зависимости денежных потоков от уровня остатков. В результате построена квантильная регрессия не имеет областей значений остатков депозитов до востребования, в которых риск ликвидности был бы недооцененным.

Ключевые слова: депозит до востребования, денежный поток, отлив, остаток, риск ликвидности, квантильная регрессия, банковская деятельность.

Формул: 7; рис.: 3; табл.: 6; библи.: 17.

Introduction. Non-maturity deposits are an important and cheap funding source for traditional banking. «A non-maturity deposit (NMD) is, as the name suggests, a deposit that does not have a predetermined maturity, i.e. the deposit can be withdrawn at any time. Examples of NMDs are savings accounts, demand deposits, and current accounts» (Kördel, 2017). Such deposits expose banks to increased liquidity risk. Therefore, to effectively manage liquidity risk, the banks need to correctly estimate the worst net cash outflow of non-maturity deposits. So, Basel's principle 5 of sound liquidity risk management says that «a bank should be able to measure and forecast its prospective cash flows for ... liabilities over a variety of time horizons, under normal conditions and a range of stress scenarios, including scenarios of severe stress» (BIS, 2008).

The worst net cash outflow is usually evaluated through quantile measure. This downside risk measure of liquidity risk shows how much cash can run off from deposit accounts

over a given period at a pre-defined confidence level. It allows determining the size of a bank's liquidity cushion and «can be directly compared to the bank's risk tolerance and used to guide corporate risk management decisions» (Yan et al., 2011). Such estimates are also valuable for banking supervision as a part of the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP) (EBA, 2014). This measure is also used to estimate potential outflows from the entire banking system (Vento & La Ganga, 2009). Therefore, it is useful to monitor financial stability risks.

Note, that the net cash outflow means the same as a reduction in deposit balances below their current level over a given period:

$$cf_t = (B_{t+1} - B_t) / \Delta t, \quad (1)$$

where cf_t is cash flow, B_{t+1} and B_t are deposit balances at $t + 1$ and t moments of time, Δt is a given period (for instance, daily).

This study aims to analyze empirical data regarding the behavior of banking non-maturity deposits and to construct a quantile regression to find the worst net cash outflows under normal and crisis conditions.

This article is outlined as follows. A brief review of the literature about methods to estimate the worst net cash outflow is given in Section II. Section III presents an empirical study of non-maturity deposits balances. Fitting and testing quantile regression are given in Section IV. Section V concludes.

Methods to estimate the worst net cash outflow. There are indirect and direct methods to estimate the worst net cash outflow (further for brevity «the worst cash flow»). The indirect method uses a univariate distribution of deposit balances to find the worst deposit balance. Knowing the worst level of deposits, we can immediately get the worst cash outflow as a difference between the worst and current deposit balances:

$$cf_{worst}(\tau) = B_{worst}(\tau) - B_t \text{ at } B_t \geq B_{worst}(\tau), \quad (2)$$

where $cf_{worst}(\tau)$ is the worst cash outflow of deposits, $B_{worst}(\tau)$ and B_t are the worst and current deposit levels, τ is confidence level.

In a simple case, assuming as usual that the probability distribution of daily deposit balances is Gaussian, the worst cash flow is equal to (Vozhzhov & Lunjakova, 2009):

$$cf_{worst}(\tau) = [\mu_B - k(\tau) \cdot \sigma_B] - B_t, \quad (3)$$

where expression in square brackets $\mu_B - k(\tau) \cdot \sigma_B$ is the worst and core level of deposit balances $B_{worst}(\tau)$, μ_B and σ_B are the mean and the standard deviation of deposit balances, $k(\tau)$ is τ -th quantile of standard normal distribution. It should be noted that the formula (3) is true only under a weak trend or absence of a trend. Further, we will this model as the model of the core level. In this model, the core level does not depend on the current level of deposits. Besides, the balances never fall below the core level. The disadvantage of this model is the fact that the worst level does not depend on the current balance of deposits. As a result, the cash outflow of deposits may be overestimated.

A more advanced approach to deposit modeling is to use the Geometric Brownian Motion (GBM) (Voloshyn, 2004; Vento & La Ganga, 2009; Bank of Japan, 2014). It employs a logarithmic growth rate as a key variable that links cash flows with deposit balances taking into consideration formula (1):

$$R = \frac{1}{\Delta t} \ln \left(\frac{B_{t+1}}{B_t} \right) \approx \frac{cf_t}{B_t}.$$

In this case, the growth rate is assumed to obey the Gaussian law of distribution. **Guessing again** that a current deposit balance always falls down to the worst level of deposits, the worst cash flow is equal to (Voloshyn, 2004; Vento & La Ganga, 2009; Bank of Japan, 2014):

$$cf_{worst}(\tau) = [\exp(\mu_R \cdot \Delta t - k(\tau) \cdot \sigma_R \cdot \sqrt{\Delta t}) - 1] \cdot B_t, \quad (4)$$

where μ_R and σ_R are the mean and the standard deviation of a growth rate of deposit balances.

Note that in the GBM model, the worst level of deposits linearly depends on its current level (Voloshyn, 2004; Vento & La Ganga, 2009; Bank of Japan, 2014):

$$B_{worst}(\tau) = \exp(\mu_R \cdot \Delta t - k(\tau) \cdot \sigma_R \cdot \sqrt{\Delta t}) \cdot B_t.$$

The equation (4) has no intercept. Deposit outflow is assumed to occur at any value of the current balance of deposits, whatever low it might be. As a result, cash outflow of deposits may be overestimated liquidity risk at least in a zone of small deposit balances.

Direct methods use the concept of Cash Flow at Risk (CFaR). «The maximum shortfall of net cash ... for a specified reporting period and confidence level» (Risk Metrics Group, 1999). This method developed for corporates began to be used for banks (see, for instance, Onorato, 2012).

Assuming that the probability distribution of daily net cash outflows is Gaussian, the worst cash flow is equal to τ -quantile:

$$cf_{worst}(\tau) = \mu_{cf} - k(\tau) \cdot \sigma_{cf}, \quad (5)$$

where μ_{cf} (in practice closed to zero) and σ_{cf} are the mean and the standard deviation of cash flows. As and in the GBM model, deposit outflow is assumed to occur at any value of the current deposits balance, whatever low it might be. The worst cash flow is assumed to do not depend on the level of deposit balances at all.

Note that in more advanced approaches in order to estimate a cash outflow it is used a multivariate mean regression with relevant macro and market variables (Yan et al., 2011).

So, both indirect and direct methods usually utilize the univariate probability distributions. The indirect methods employ the probability distributions of deposit balances or logarithmic growth rate, whereas the direct methods do the probability distribution of cash flows.

It is interesting to note that according to LCR methodology the expected cash outflow of demand deposits, for instance, of non-financial corporates under a stress scenario is calculated by the following formula (BIS, 2013):

$$c_{fexp} = b \cdot B_t, \quad (6)$$

where c_{fexp} is an expected cash outflow w , $b = 0.4$ is a run-off factor, B_t is a total amount of deposit balances. The formula (6) is similar to the formula (4).

Table 1 presents all the above-mentioned models (3—6).

Table 1

Summarizing the models for cash outflows

#	Model	Formula	Intercept, a	Slope, b
1	Core level	(3)	$\mu_B - k(\tau) \cdot \sigma_B$	-1
2	GBM	(4)	0	$\exp(\mu_R - k(\tau) \cdot \sigma_R) - 1$
3	CFaR	(5)	$\mu_{cf} - k(\tau) \cdot \sigma_{cf}$	0
4	BIS	(6)	0	b

Source: developed by author.

We have considered different relationships (3—6) between cash outflows and deposit balances. Some models contain the intercept, other models do not. They have

different slopes. Note that the lack of intercept indicates that cash outflow is possible at any low level of deposits. But what the actual data will show?

We summarize the above-mentioned models (3—6) in the form of linear quantile regression (LQR):

$$cf_{worst}(\tau) = a(\tau) - b(\tau) \cdot B_t \quad (7)$$

where $cf_{worst}(\tau)$ is the worst net cash outflows of deposits, $a(\tau)$ is an intercept, $b(\tau)$ is a slope, and B is a deposit balance.

To get the worst level of deposits, it needs to slightly rearrange the equation (7):

$$cf_{worst}(\tau) = [a(\tau) + (1 - b(\tau)) \cdot B_t] - B_t$$

In the above equation, expression in square bracket is the worst level of deposits:

$$B_{worst}(\tau) = a(\tau) + (1 - b(\tau)) \cdot B_t$$

Thus, the worst deposit level is irreducible (as it has non-zero intercept $a(\tau)$). Besides, the worst deposit level linearly depends on the current deposit level B_t . The more the current balance, the more the worst level of deposits. Thus, this model has summarized the features of the core level and GBM models. So, it is more flexible and is seemed to will better explain empiric data.

So, to estimate the worst cash outflow, we will use a quantile regression introduced by Koenker and Bassett (Koenker & Bassett, 1978). Note that at present the use of quantile regressions in risk management is becoming more and more popular (see, for instance, Xiao et al., 2015; Rodriguez & Yao, 2017).

Quantile regression allows directly estimating a quantile of a dependent variable (in our case, cash outflow) conditional on an independent variable (in our case, the current level of deposit balances). «Quantile regression meets requirements to versatile, robust, and scalable methods of building explanatory and predictive statistical models» (Rodriguez & Yao, 2017). Compared with ordinary least squares regression the benefits of quantile regression are the following (Rodriguez & Yao, 2017):

- «Quantile regression does not assume a particular parametric distribution» of residuals,
- «Nor does it assume a constant variance» for dependent variable, and
- It captures risks in tails of the conditional distribution of dependent variable.

Quantile regression «estimates are not sensitive to outlier observations» (Xiao et al., 2015; Rodriguez & Yao, 2017). It allows directly defining the desired quantile. Such properties of quantile regression are especially attractive for assessment of liquidity risk arising from non-maturity deposits.

Empirical study of non-maturity deposit balances.

We will consider two historical datasets on the corporate non-maturity deposits denominated in hryvnias (UAH). The first dataset relates to the period from 01.01.2002 to 11.12.2003, during which the business conditions in Ukraine were normal. The second one relates to the period from 01.10.2008 to 13.10.2009 when the financial crisis has swept over Ukraine. This bank rapidly grew. Therefore, the levels of deposit balances for these periods are essentially different.

In the first dataset, we have 488 observations. *Table 2* presents descriptive statistics for the dataset.

Table 2

Descriptive statistics of deposits under normal conditions

Balance, UAH mln	Cash flow, UAH mln
Min.: 5.628	Min.: -23.16172
1st Qu.: 11.293	1st Qu.: -1.47161
Median: 13.298	Median: -0.05643
Mean: 14.995	Mean: -0.01807
3rd Qu.: 17.602	3rd Qu.: 1.50139
Max.: 55.684	Max.: 23.03202

Source: developed by author.

In the second dataset, we have 256 observations. *Table 3* presents descriptive statistics for the dataset.

Table 3

Descriptive statistics of deposits under crisis condition

Balance, UAH mln	Cash flow, UAH mln
Min.: 225.3	Min.: -198.560
1st Qu.: 265.6	1st Qu.: -18.289
Median: 300.5	Median: -1.612
Mean: 356.2	Mean: -1.316
3rd Qu.: 391.0	3rd Qu.: 14.379
Max.: 843.4	Max.: 193.363

Source: developed by author.

Fig. 1 presents the dynamics of deposit balances for both normal and crisis conditions.

As can be seen in *Fig. 1*, the deposit balances under crisis fell sharply down.

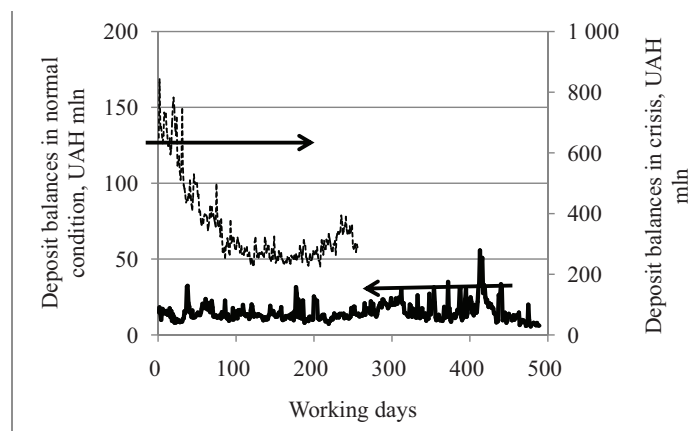

Fig. 1. Dynamics of deposit balances in UAH mln: «solid» — normal conditions (left scale), «dotted» — crisis conditions (right scale).

Source: developed by author.

Further, we selected only such a dataset that contained only negative net cash flows and respective deposits and balances.

Fig. 2 and 3 present the dependencies of the negative cash flows on the deposit balances under normal and crisis, correspondently.

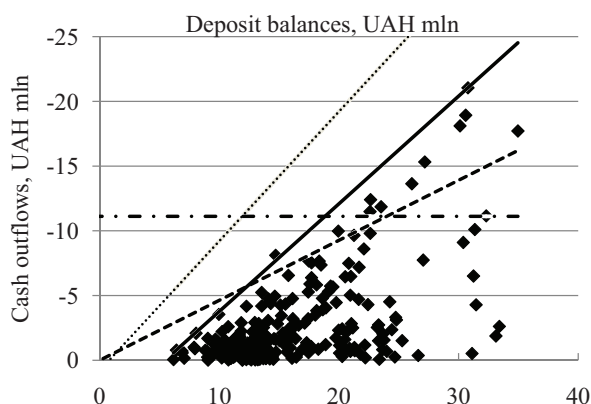

Fig. 2. Dependence of cash flows on deposit balances under normal conditions for confidence level $\tau = 0.01$ (recommended by Basel): «dotted line» — formula (3), «dashed line» — formula (4), «dashdotted line» — formula (5), «solid line» — formula (7)

Source: developed by author.

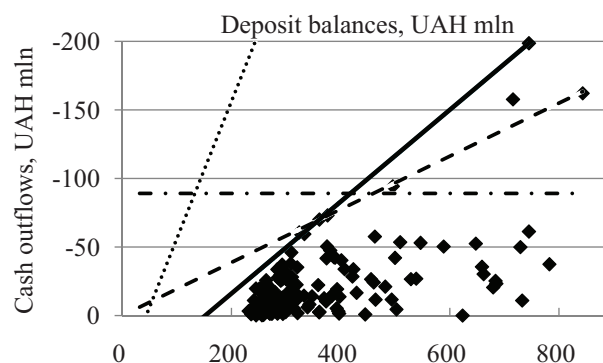

Fig. 3. Dependence of cash flows on deposit balances under crisis conditions for confidence level $\tau = 0.01$ (recommended by Basel): «dotted line» — formula (3), «dashed line» — formula (4), «dashdotted line» — formula (5), «solid line» — formula (7)

Source: developed by author.

As can be seen in Fig. 2 and 3, the distributions of empirical points on the «cash flow and balance» plane are similar for both normal and crisis conditions.

Empirical data attests to the existence of a core irreducible level of deposits. The deposit balances do not fall down below a given core level. The more deposit balance, the greater the cash outflow, and vice versa. So far, empirical data testifies that there is such a level of deposits at which a further outflow is stopped.

Table 4 presents the parameters of the above-mentioned models (3—7).

It should be noted that the interception values of different models for normal and crisis conditions cannot be compared, as, in these periods, the bank had different deposit levels.

Table 4
The parameters of the models under normal and crisis conditions

#	Model	Formula	Condition	Intercept	Slope
1	Core level	(3)	normal	0.796	-1.000
			crisis	43.699	-1.000
2	GBM	(4)	normal	0.000	-0.463
			crisis	0.000	-0.194
3	BIS	(6)	normal	0.000	-0.400
			crisis	0.000	-0.400
4	LQR	(7)	normal	4.544	-0.831
			crisis	50.934	-0.335

Source: developed by author.

Fitting and testing a quintile regression. To fit the model (7), we used *rq* function from *R-package* *quantreg* (Koenker, 2000).

Table 5 presents the results of the model (7) fitting for normal and crisis conditions at confidence level $\tau = 0.01$.

Table 5

The parameters of the model (7) under normal and crisis condition for confidence level $\tau = 0.01$

#	Conditions	Coefficients:	Value	Std. Error	t value	Pr(> t)
1	normal	Intercept, $a(\tau)$	4.54419	0.82941	5.47885	0.00000
		Slope, $b(\tau)$	-0.83118	0.06196	-13.41526	0.00000
2	crisis	Intercept, $a(\tau)$	50.93380	21.29745	2.39154	0.01812
		Slope, $b(\tau)$	-0.33491	0.05893	-5.68302	0.00000

Source: developed by author.

In the outputs above, we can see that the intercept and slope are significant because both their p-values are less than 0.05. Further, we used *gofest* function from *R-package* *qtools* to test the goodness of fit of obtained quantile regressions (Geraci, 2016). This function is based on the cusum process of the gradient vector, developed by He and Zhu (He & Zhu, 2013).

The outputs reported in Table 6 indicate that the goodness of fit of the quantile linear regression (7) is appropriate since the p-value is no less than 0.05. «A large test statistic (small p-value) is evidence of lack of fit» (Geraci, 2016). Thus, a hypothesis about a linear relationship between cash flows and deposit balances is confirmed.

Table 6

The results of the goodness of fit of the quantile linear model (7) for $\tau = 0.01$

#	Conditions	Test statistic	p-value
1	normal	0.0052	0.05
2	crisis	0.0033	0.15

Source: developed by author.

We see in Fig. 2 and 3 that the formula (3) (the core level model) always overestimates liquidity risk under both normal and crisis conditions. The formulas (4) and (5) (the GBM and CFaR models) overestimate liquidity risk in a zone of low values of deposit balances and underestimate the one in a zone of its high values. In this time, the LQR model (7) more accurately covers the actual data than the considered models (3—5). It has no areas where the observed outflows exceed the estimated ones. As a result, there are no areas of undervalued liquidity risk.

Conclusions. Plots of cash outflows versus deposit balances are a useful and visual instrument to analyze the cash outflows of non-maturity deposits. Such plots demonstrate similar dependencies both for normal and crisis conditions. Empirical data confirms the existence of a core level of deposit balances. The data for cash outflows and deposit balances are sufficient input data to construct quantile regression for the worst cash outflows of non-maturities deposits.

Linear quantile regression summarizes the core deposit level and GBM models. As a result, the worst level of deposits depends on current its balance. This corresponds to the fact that the slope of linear quantile regression is less than one. It has also a constant, non-irreducible component, namely, intercept. It means that deposit outflows stop, beginning at given current level of deposits. Note that the GBM model assumes that deposit outflows

can occur at any value of the current deposit balance, whatever low it might be.

The feature of quantile regression is in the fact that it allows us to directly find the worst cash outflow. The constructed model has satisfactory goodness-of-fit with empiric data.

It is shown that the model of core balance overestimates the liquidity risk especially in times of crisis. The GBM and CFaR models overestimate liquidity risk in a zone of low values of deposit balances and undervalue it in a zone of its high values. At the same time, the quantile regression has no areas where the observed outflows exceed the estimated ones. It accurately covers the actual data. As a result, there are no areas of undervalued liquidity risk.

The developed methodology for quantile assessment of deposit outflows will be useful for risk management both in banking supervision and banks. With its assistance, it is possible to determine regulatory requirements for banks' liquidity risk and internal requirements for successful liquidity risk management. The quantile regression measures will be valuable for monitoring liquidity risk and limiting the liquidity risk appetite for banks. As a result, utilizing quantile regression will help the regulator and banks to make informed decisions about liquidity risk.

Subsequent studies should be aimed at constructing quantile regressions that take into account the impact of clients' characteristics on their willingness to take out their deposits from bank's accounts.

References

1. Bank for International Settlements (BIS). (2008). Principles for Sound Liquidity. Risk Management and Supervision. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbs144.pdf>.
2. Bank for International Settlements (BIS). (2013). Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>.
3. Bank of Japan. (2014). Survey on Core Deposit Modeling in Japan: Toward Enhancing Asset Liability Management. Financial System and Bank Examination Department. BOJ Reports & Research Papers, 1—32. Retrieved from https://www.boj.or.jp/en/research/brp/ron_2014/data/ron140331a.pdf.
4. EBA. (2014). Guidelines on Common Procedures and Methodologies for the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP). EBA/GL/2014/13. Retrieved from [https://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+\(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes\).pdf](https://www.eba.europa.eu/documents/10180/935249/EBA-GL-2014-13+(Guidelines+on+SREP+methodologies+and+processes).pdf).
5. Geraci, M. (2016). Qtools: A Useful Package for Quantiles. Retrieved from <https://mran.microsoft.com/snapshot/2017-02-04/web/packages/Qtools/vignettes/Qtools.pdf>.
6. He, X. M., & Zhu, L. X. (2003). A Lack-of-Fit Test for Quantile Regression. *Journal of the American Statistical Association*, 98, 1013—1022.
7. Koenker, R. (2000). Quantile Regression in R: A Vignette. Retrieved from <https://cran.r-project.org/web/packages/quantreg/vignettes/rq.pdf>.
8. Koenker, R., & Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46 (1), 33—50.
9. Kördel, A. (2017). Modeling Deposit Rates of Non-Maturity Deposits. Degree Project IN. KTH Royal Institute of Technology. School of Engineering Sciences. Sweden: Stockholm. Retrieved from <https://www.math.kth.se/matstat/seminarier/reports/M-exjobb17/170529.pdf>.
10. Onorato, M. (2012). Liquidity risk management. IBM Corporation Software Group. Business Analytics: Finance. Retrieved from <https://www.risk.net/media/download/945331/download>.
11. Risk Metrics Group. (1999). Corporate Metrics. Technical Document. The Benchmark for Corporate Risk Management. Retrieved from <https://www.msci.com/documents/10199/8af520af-3e63-44b2-8aab-fd55a989e312>.
12. Rodriguez, R. N., & Yao, Y. (2017). Five Things You Should Know about Quantile Regression. Paper SAS, 525. Retrieved from <https://support.sas.com/resources/papers/proceedings17/SAS0525-2017.pdf>.
13. Vento, G. A., & La Ganga, P. (2009). Bank Liquidity Risk Management and Supervision: Which Lessons from Recent Market Turmoil? *Journal of Money, Investment and Banking*, 10, 78—125. Retrieved from https://www.academia.edu/7596453/Bank_Liquidity_Risk_Management_and_Supervision_Which_Lessons_from_Recent_Market_Turmoil.pdf.
14. Voloshyn, I. V. (2004). Estimation of Banking Risks: New Approaches. Kyiv: Nicka-Center. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282671374_Estimation_of_banking_risks_new_approaches.
15. Vozhzhov, A., & Lunjakova, N. (2009). Account of Influencing of Deposit Risks in Processes of Transformation of Bank Resources. *Formation of Market Economy in Ukraine*, 19, 16—26.
16. Xiao, Z., Guo, H., & Lam, M. S. (2015). Quantile Regression and Value at Risk. in Lee, C.-F. & Lee, J. (Eds.). *Handbook of Financial Econometrics and Statistics*, 1143—1167. New York: Springer Science+Business Media.
17. Yan, M., Hall, M. J. B., & Turner, P. (2011). Estimating Liquidity Risk Using the Exposure-Based Cash-Flow-at-Risk Approach: An Application to the UK Banking Sector. *Discussion Paper Series*, 06. Retrieved from http://www.lboro.ac.uk/departments/sbe/RePEc/lbo/lbowps/Yan_Hall_TurnerWP6.pdf.

УДК 336.77:332.2

ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Кравчук Галина Теодорівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: halyna.kravch@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1844-8797

Шевчук Тетяна Віталіївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: shev_tana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7486-8521

Анотація. Проведено аналіз сучасного стану розвитку інформаційних технологій, зокрема інформаційних інтелектуальних систем, які безпосередньо впливають на трансформацію методів і форм здобування освіти. Унаслідок безперервного багаторічного поліпшення технологічного процесу виготовлення інтегральних схем і процесорів формується платформа майбутнього розумового суспільства, основою якої стануть NBIC-технології (конвергенція нано-, біо-, інформаційних, когнітивних технологій), хмарні обчислення і мобільні додатки. Удосконалення методів пошуку навчальної інформації; висока популярність вебінар-орієнтованих платформ; використання тривимірної графіки і принципів ігрової механіки для проведення онлайн-конференцій, лекцій, семінарів, тренінгів, навчальних ігор; освітні можливості соціальних мереж передбачають формування нових форм навчання. Відкрите навчання через Інтернет стане традиційною формою отримання освіти. Мобільні пристрої будуть розглядатись як основні інструменти для організації навчання. Паперові видання витіснятимуться електронним мультимедійним контентом. Багатокористувацькі віртуальні 3D-світи замінять фізичне відвідування закладів вищої освіти. Відкриті освітні ресурси будуть широко застосовуватися всіма суб'єктами освітнього процесу. Віртуальна мобільність зруйнує бар'єри між національними системами освіти. Акцентовано на проблемі законодавчого врегулювання використання «формального», «неформального», «інформального» навчання та їх інтеграції в навчальному процесі закладів вищої освіти.

Ключові слова: освітні системи, інформаційні технології, форми освіти, інформаційні інтелектуальні системи, віртуальна мобільність, мережеве навчання, масові відкриті онлайн курси, вебінар, інформаційні інтелектуальні системи.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 19.

TRANSFORMATION TENDENCIES OF HIGHER EDUCATION IN MODERN SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS

Kravchuk H.,
Ph. D. in Pedagogics, Associate Professor,
Associated Professor of the Department of Economics
and Informational Technologies
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: halyna.kravch@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1844-8797

Shevchuk T.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associated Professor of the Department of Economics
and Informational Technologies
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
e-mail: shev_tana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7486-8521

Abstract. The article analyzes the current state of development of information technologies, in particular, information intelligent systems that directly affect the transformation of methods and forms of education. Prospects for the development of intelligent information systems in student education are due to the interaction

of several branches of knowledge — technical, pedagogical, psychological, which allows us to conclude about the interdisciplinary nature of the development of intelligent learning systems and education in general. As a result of continuous long-term improvement of the technological process of manufacturing integrated circuits and processors, a platform of the future intellectual society is formed, which will be based on NBIC-technologies (convergence of nano-, bio-, information, cognitive technologies), cloud computing and mobile applications. Improving methods of searching for educational information; high popularity of webinar-oriented platforms; use of three-dimensional graphics and principles of game mechanics for online conferences, lectures, seminars, trainings, educational games; educational opportunities of social networks involve the formation of new forms of learning. Open learning via the Internet will become a traditional form of education. Mobile devices will be considered as the main tools for organizing training. Paper editions will be replaced by electronic multimedia content. Multi-user virtual 3D worlds will replace physical visits to higher education institutions. Open educational resources will be widely used by all subjects of the educational process. Virtual mobility will break down barriers between national education systems. The authors emphasize the problem of legislative regulation of the use of «formal», «non-formal» and «informal» education and their integration in the educational process of higher education institutions.

Keywords: educational systems, information technologies, forms of education, information intelligent systems, virtual mobility, network learning, mass open online courses, webinar, information intelligent systems.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 19.

JEL Classification A22, D83

ТЕНДЕНЦИИ ТРАНСФОРМАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Кравчук Галина Феодоровна,

кандидат педагогических наук, доцент,

доцент кафедры экономики и информационных технологий

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: halyna.kravch@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1844-8797

Шевчук Татьяна Витальевна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры экономики и информационных технологий

Львовского образовательно-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: shev_tana@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-7486-8521

Аннотация. Проведен анализ современного состояния развития информационных технологий, в частности информационных интеллектуальных систем, которые непосредственно влияют на трансформацию методов и форм получения образования. Вследствие непрерывного многолетнего улучшения технологического процесса изготовления интегральных схем и процессоров формируется платформа будущего умственного общества, основой которой станут NBIC-технологии (конвергенция нано-, био-, информационных, когнитивных технологий), облачные вычисления и мобильные приложения. Виртуальная мобильность разрушит барьеры между национальными системами образования. Акцентируется внимание на проблеме законодательного урегулирования использования «формального», «неформального» и «информального» обучения и их интеграции в учебном процессе высших учебных заведений.

Ключевые слова: образовательные системы, информационные технологии, формы образования, информационные интеллектуальные системы, виртуальная мобильность, сетевое обучение, массовые открытые онлайн курсы, вебинар, информационные интеллектуальные системы.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 19.

Вступ. Глобалізація вищої освіти диктує потребу впровадження інновацій у сферу знань. З другої половини ХХ століття практично всі країни проводять різні за змістом і масштабами реформи національних систем вищої освіти, вкладаючи величезні кошти. Розвиток мережі «Інтернет» є основною інновацією, яка безперервно змінює погляди на форми, методи і зміст

навчання в умовах масовості, безперервності, відкритості та мобільності.

Сучасні можливості для освіти і навчання практично необмежені як у часі, так і у просторі. Окремі особи навчаються і здобувають нові вміння, навички і компетенції не лише у традиційному навчальному форматі в аудиторіях (формальна освіта), а щораз більше

за їхніми межами. Важливі знання здобуваються на роботі, через участь у діяльності громадських організацій чи у віртуальному просторі завдяки Інтернету і мобільним пристроям як індивідуально, так і спільно з іншими. Усе частіше підприємства пропонують своїм працівникам можливість поліпшити набуті ними раніше навички шляхом організованого, але неформального навчання. У глобалізованому світі, де технології дозволяють окремим особам здобувати знання різними способами, зокрема через відкриті освітні ресурси і на відстані, інформальне навчання набуває все більшої ваги і значення [1].

Аналіз досліджень і постановка завдання. Українські і зарубіжні вчені акцентують увагу на різних аспектах розвитку освітніх систем — розширення можливостей пристроїв і технологій, вебплатформ, вебонтологій, освітніх Інтернет-ресурсів, педагогічних програмних засобів, форм організації освітнього процесу тощо. Зокрема, у праці Н. Авшенюк, М. Березан, Н. Бідюк, М. Лещенко [2] проведено аналіз зарубіжного досвіду використання масових відкритих онлайн-курсів у міжнародному освітньому просторі; учені K. Richards-Schuster, M. Ruffolo, B. Hiltz [3] вказують на інноваційність використання масових відкритих онлайн-курсів, які водночас потребують залучення різних ресурсів, інвестицій у часі, якісної організаційної підтримки та усвідомлення наслідків їх проходження студентами; J. Zhang, H. Sziegat, K. Perris [4] аналізують вплив відкритих онлайн-курсів на статус елітних університетів у Китаї, обґрунтовують стратегію використання освітніх ресурсів для поліпшення якості викладання і підвищення світової репутації китайських освітніх інституцій; Н. Морзе, О. Ігнатенко [5] аналізують технологію організації навчання через мережу «Інтернет» за допомогою такої форми, як вебінар.

Водночас в українській практиці навчання студентів відсутній єдиний підхід в організації технологій навчання, реалізується безліч різноманітних форм, методів, моделей навчального процесу. Зауважимо, що кінцевою метою багатьох педагогічних інновацій є сприяння переходу від традиційної системи передавання знань до системи формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Сьогодні навчальний процес в українських закладах вищої освіти здебільшого залишається на стадії переходу до інновацій, а перевага надається традиційним методикам викладання. Існують також протиріччя між стрімким розвитком суспільного життя і сферою освіти. Проблема використання «формального», «неформального» та «інформального» навчання є недостатньо вивчена і висвітлена, що не сприяє застосуванню інноваційних педагогічних технологій у навчанні на базі ефективного використання цієї інтеграції навчань на практиці.

Метою роботи є проведення аналізу світових тенденцій розвитку інформаційних технологій та їхнього впливу на трансформацію і розвиток освітніх систем.

Результати дослідження. Згідно з результатами дослідження, проведеного Європейською комісією, яке передбачало визначення нових способів отримання освіти і підвищення кваліфікації в Європі у 2020—2030 роках, експерти сформулювали такі висновки: відкрите навчання через Інтернет стане традиційною формою отримання освіти; мобільні пристрої будуть розглядатись як основні інструменти для організації навчання; паперові видання будуть витіснені електронним мультимедійним контентом; розраховані на багато користувачів віртуальні 3D-світи зроблять непотрібним фізичне відвідування закладів вищої освіти; відкриті освітні ресурси будуть широко застосовуватися всіма суб'єктами освітнього процесу; системи і послуги будуть проектуватися з метою забезпечення групового взаємного навчання; віртуальна мобільність зруйнує бар'єри між національними системами освіти [6].

Експерти дослідницької компанії Ambient Insight, аналізуючи світовий ринок продуктів і послуг інформаційних систем, прогнозують підвищення уваги студентів і викладачів до використання: соціальних мереж (CM); SaaS-програм; мобільного навчання [7].

Такий прогноз розвитку освітніх систем є наслідком безперервного багаторічного поліпшення технологічного процесу виготовлення інтегральних схем і процесорів. Розміри окремих напівпровідникових елементів почали наближатися до атомарних. Темпи розвитку напівпровідникової технології, описані відомим законом Г. Мура (підвищення швидкодії, зростання обсягів пам'яті обчислювальних систем), триватимуть ще кілька років [8]. Однак ці тенденції можуть продовжитися й надалі разом із широким впровадженням нових технологій, наприклад біотехнологій (принцип дії заснований на нових алгоритмах, заснованих на органічних способах обробки інформації); нанотехнологій (формування обчислювальних систем без використання фототехнічних процесів); квантових систем (квантові комп'ютери, спінова пам'ять). Існує думка, що в найближчі 10—15 років буде формуватися платформа майбутнього розумового суспільства, основою якої стануть NBIC-технології (конвергенція нано-, біо-, інформаційних, когнітивних технологій), хмарні обчислення і мобільні додатки. На думку І. Матюшенка та І. Бунтова, розвиток NBIC технологій сприятиме розвитку молекулярної науки [9]. Загалом, до найбільш імовірних ключових факторів нового технологічного укладу відносять біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні та інформаційні мережі.

Ще одним важливим аспектом розвитку освітніх систем, на якому фокусують увагу вчені, є вдосконалення методів пошуку навчальної інформації. З безперервним збільшенням обсягу, динамічності та розподіленості навчального контенту в мережі прості способи пошуку перестають задовольняти користувачів — кількість знайдених матеріалів найчастіше

значно перевершує ту кількість, яку людина здатна результативно обробити. Згідно з прогнозами, до 2020 року у світі буде налічуватися більше ніж 50 млрд підключених до Інтернету пристроїв, які будуть генерувати неймовірні обсяги даних. Спроби розв'язати цю проблему розвиваються у двох напрямках. Перший пов'язаний із залученням куратора контенту — фахівця, що займається збором, обробкою і систематизацією навчального матеріалу з відповідної тематики з великої кількості інформаційних джерел (що особливо важливо в організації масових відкритих онлайн-курсів MOOCs — massive open online courses). Другий орієнтований на розроблення нових моделей розподіленого пошуку для категоризації користувачів, формалізацію їхніх стереотипних запитів і адаптацію способів представлення знайдених матеріалів відповідно до побажань користувача. Для позначення впливу семантичної вебтехнології на освітній процес дослідники Т. Андерсон і Д. Вайтлок ввели поняття «навчальний семантичний веб» (від *англ.* educational semantic web) [10].

Аналіз реальної практики дозволяє констатувати високу популярність вебінар-орієнтованих платформ («web-based seminar» — онлайн-семінар). Програми для проведення вебінарів сьогодні бурхливо розвиваються: це і коробкові рішення (замовник розміщує програмну платформу на власному сервісі та самостійно управляє нею), і вебдодатки, які реалізуються у формі SaaS. Водночас Н. Морзе вказує на низьку якість організації сучасних вебінарів [11].

Аналізуючи наявні програмні засоби для організації мережевого навчання, багато дослідників фокусують увагу на системах LMS (Learning Management System) і LCMS (Learning Content Management System). Саме вони відповідають наявним світовим освітнім стандартам і специфікаціям (у тому числі UDL — від *англ.* Universal Design for Learning), що дозволяє імпортувати й експортувати контент, створюваний у різних програмних системах. Зауважимо, що системи LMS використовуються для розроблення, управління і поширення навчальних матеріалів із забезпеченням спільного доступу. Згідно з дослідженням аналітичної компанії Markets and Markets (Індія), інтенсивність використання LMS у розвинених країнах (США, Великобританія) буде зменшуватися, однак світовий ринок LMS / LCMS у цілому зростає з 4,07 млрд доларів 2015 року до 11,34 млрд доларів 2020-го. У довгостроковій перспективі ринок програмних середовищ для організації мережевого навчання почне зміщуватися в бік TMS (система управління талантами). TMS — це інтегрований пакет програмного забезпечення, який надає автоматизовані інструменти для вирішення завдань за такими напрямками: рекрутмент, управління ефективністю, навчання і розвиток [12].

Як одну з найбільш перспективних сфер в індустрії програмного забезпечення окремі вчені виділя-

ють віртуальні 3D-світи. Тривимірні світи виникли як один із додатків індустрії комп'ютерних ігор, але з часом стали використовуватися в різних сферах, у тому числі й освіті. У 3D-світі навчальна аудиторія виглядає як звичайна реальна аудиторія, викладачі та студенти присутні на заняттях як тривимірні персонажі-аватари. Використання тривимірної графіки, принципів ігрової механіки дозволяє залучати учнів до навчального процесу, підвищувати мотивацію й активізовувати навчання. Для відображення цього явища застосовується термін «гейміфікація» (активна навчальна діяльність з елементами гри). Це пояснюється тим, що в будь-якій грі закладені уявлення про бажану і небажану поведінку (оцінювання відбувається з нарахуванням балів для відображення стану гравця, а також шляхом самооцінювання), механізми формування навичок і самовдосконалення. Аналітики прогнозують, що гейміфікація отримає широке поширення в навчанні в найближчі роки. Віртуальні світи використовують для проведення онлайн-конференцій, лекцій, семінарів, тренінгів, освітніх ігор. Найбільш відомі з них є vAcademia, Second Life, Active Worlds і Kanev. Н. Тапсіс, К. Тсолакідіс і С. Вітсалакі. Користувачі середовища навчання Second Life доводять, що 3D-світи сприяють більшій взаємодії студентів у навчанні та їхній спільній роботі під час дистанційного і змішаного навчання [13]. Ще одним інноваційним напрямом є інтеграція віртуальних світів і реальних об'єктів. Наприклад, розробка Массачусетського технологічного інституту G-speak — платформа, яка надає можливість колективної роботи з використанням жестових інтерфейсів.

В останні роки значну увагу студентської аудиторії і викладачів привертають освітні можливості соціальних мереж (СМ). У СМ і службах спільного використання контенту безперервно інтегруються мультимедійні додатки. Це отримало назву соціального мультимедіа. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень вказує на те, що думки про роль використання СМ в освіті надзвичайно різноманітні. Деякі дослідження вказують на негативний вплив СМ, тому в багатьох вітчизняних закладах вищої освіти їх відмовляються використовувати. Інші дослідники вивчають позитивні аспекти взаємодії студентів і викладачів за допомогою цих середовищ. Зауважимо, що 2010 року Лондонська школа бізнесу та фінансів стала ініціатором введення дистанційного навчання з допомогою мережі Facebook. Для цього фахівці школи розробили спеціальний додаток для організації навчального середовища LSBF Global MBA.

Аналізуючи досвід використання СМ в освіті, можна виділити такі психологічні, соціальні та педагогічні аргументи на користь їх застосування: задоволення потреб у події; комфортне і звичне середовище для студента; постійна взаємодія та доступність учасників процесу навчання; можливість групової роботи

(студенти можуть залучати своїх друзів у СМ для вирішення навчальних завдань); спільне створення студентами та викладачами навчального контенту; різноманітність форм комунікації (вікі-сторінки, форуми, опитування, голосування, коментарі, відправлення персональних повідомлень, наявність стіни, чату тощо); можливість проведення відео консультацій; можливість поширювати посилання на навчально-методичну літературу, наукові статті, обговорювати організаційні питання; широкі демонстраційні можливості (відеоексперименти, лекції, науково-популярні виступи відомих учених); LMS та інші платформи дистанційного навчання студенти відвідують за потреби, а СМ переглядають кілька разів на день; завдяки СМ викладачі у плані комунікації стають доступнішими для студентів.

Наступний напрям, який динамічно розвивається, — це технології хмарних обчислень. Дослідник Д. Еванс прогнозував, що 2020 року третина всіх даних буде зберігатись у хмарних обчислювальних середовищах або передаватися через них [14]. У розвинених країнах у найближчі 5—7 років для хмарних вебдодатків планується створення гіпер масштабованих центрів обробки даних. М. Шишкіна робить висновок, що хмарні технології створюють основу для побудови модернізованого, високотехнологічного, навчального середовища, а це посприє підвищенню рівня фундаменталізації інформаційних систем у навчанні, поліпшенню якості освіти, розвитку компетенцій студентів і викладачів [15; 16]. На тлі поширення хмарних обчислень, бездротових мереж і технологій машинної взаємодії [IoT (від *англ.* Internet of Things) — концепція інфокомунікаційної мережі, в якій фізичні та віртуальні об'єкти взаємопов'язані і взаємодіють за мінімального людського втручання] буде створюватись інтелектуальне навколишнє середовище.

В. Абакумов і деякі інші дослідники вказують на перспективність упровадження нових способів забезпечення інтерфейсу людина-машина з використанням природних для людини способів спілкування [17]. Перспективними інтерфейсами названі:

а) динамічні — відстежують дії користувача на предмет вибору найбільш оптимального моменту для переривання цих дій або для того, щоб обрати найбільш прийнятний формат подання даних;

б) інтелектуальні інтерфейси, метою яких є підвищення ефективності процедур збору і відображення даних (системи розпізнавання голосу і жестів, обробка інформації, одержуваної від студента, з урахуванням його семантики);

в) безкомандні — ґрунтуються на здатності системи сприймати характер діяльності та передбачати найбільш імовірні дії студента.

Отже, розглядаючи вплив інтелектуальних інформаційних систем на подальший розвиток системи вищої освіти, П. Лукша і Д. Песков прогнозують, що [18]:

- навчання стане високостратифікованим і буде визначатися можливостями доступу (у т. ч. вартістю цього доступу) до унікальних носіїв компетенцій;
- масові знання і навички будуть передаватися перш за все за рахунок автоматизованих рішень (у ближній перспективі — змішане навчання, у далекій — автоматизовані системи-наставники);
- традиційне очне навчання матиме «преміальний» характер і, здебільшого, буде організовуватись у формі коротких інтенсивних сесій (зміст цього навчання буде зосереджуватись не на передаванні загальнодоступної інформації та відпрацювання рутинних вправ, а на виробленні складних надпредметних компетенцій, пов'язаних із творчим мисленням);
- відбудеться перехід від централізованої системи оцінювання до децентралізованої (усі оцінюють усіх);
- оцінюватися будуть не тільки результатами навчання, а й хід процесу навчання, у т. ч. за об'єктивними психофізіологічними параметрами (за допомогою нейроінтерфейсів і біомоніторів у реальному часі);
- отримають розвиток інструменти для визначення індивідуального стилю навчання, темпу роботи над завданнями.

Слід звернути особливу увагу на те, що за останнє десятиліття було створено безліч різних програмних платформ, навчальних вебдодатків та електронних засобів навчального призначення. І. Роберт обґрунтовує педагогічну доцільність і пріоритетність розроблення інтелектуальних навчальних систем, навчальних баз даних (знань), систем віртуальної реальності та мультимедіа [19]. Однак наголошує на недостатнє використання розробниками педагогічних, психологічних і методичних принципів. Саме тому такі засоби можуть викликати високу напругу, впливати на здоров'я користувачів тощо. Стан когнітивного перевантаження може призводити до розчарування і втрати впевненості у власних силах. Слід звертати увагу на дидактичну ефективність електронних засобів навчального призначення.

Висновки. Сучасний стан розвитку технологій, зокрема інформаційних інтелектуальних систем, сприяє розвитку відкритої освіти, важливим елементом якої є можливість вибору засобів, місця і часу навчання, типу комунікацій відповідно до потреб. Аналіз наукової літератури показує, що в численних роботах авторів досліджуються різні аспекти навчання. Дослідники, розглядаючи перспективи розвитку інтелектуальних інформаційних систем у навчанні студентів, визначають їх у таких контекстах — психолого-педагогічному (психолого-педагогічна концепція), програмно-апаратному (технології організації та

систематизації контенту, технології доставки навчального контенту, технології штучного інтелекту, програмна підтримка навчання, технічні засоби підтримки навчання, технології, засновані на нових фізичних методах), методологічному (підходи, методи навчання), організаційному (форма навчання, тип навчання, терміни реалізації програм навчання). Ці аспекти охоплюють кілька областей знань — технічну, педагогічну, психологічну, що вказує на міждисциплінарний характер розвитку інтелектуальних систем навчання і, загалом, системи освіти. Деякі дослідники обґрунтовують необхідність стандартизації систем компетенцій і кваліфікацій. Однак розроблення стандартів у цій області є складним завданням, що, перш за все, обумовлено міждисциплінарним і конвергенційним характером розвитку інтелектуальних інформаційних систем.

Крім цього, сьогодні зростає актуальність і соціальна значущість знань, умінь і навичок, здобутих у системі неформальної освіти. Широкий спектр форм організації освітнього процесу і його технологічна інноваційна відкритість зумовлюють зацікавленість педагогічної спільноти й громадськості в застосуванні неформального та інформального навчання як засобу розширення меж простору особистісного становлення та розвитку, так і для забезпечення гідного освітнього рівня громадян України. Очевидно, що масштабне реформування всіх рівнів освітньої системи і підвищення попиту на нові форми навчання вимагають законодавчого врегулювання можливостей неперервної освіти і навчання в Україні на базі досвіду європейського та міжнародного співробітництва в галузі освіти, а також співпраці державних, недержавних і громадських організацій, задіяних у сфері освіти.

Список використаної літератури

1. Яблоков С. Інтеграція формального, неформального та інформальної освіти в навчанні англійської мови [Електронний ресурс] / С. Яблоков // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2018. — № 1. — С. 106—123. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_1_13.
2. Avshenyuk N. Foreign Experience And Ukrainian Realities Of Mass Open Online Courses Use In International Education Area / N. Avshenyuk, V. Berezan, N. Bidyuk, M. Leshchenko // Information Technologies and Learning Tools. — 2018. — № 68 (6). — P. 262—272.
3. Richards-Schuster K. Innovating Practices to Prepare Students for Graduate School: Lessons From a Social Work MOOC / K. Richards-Schuster, M. Ruffolo, B. Hiltz // Journal of Social Work Education. — 2019. — № 55 (2). — P. 314—326.
4. Zhang J. More than access: MOOCs and changes in Chinese higher education / J. Zhang, H. Sziegat, K. Perris, Zh. Chenchen // Learning, Media and Technology. — 2019. — № 44 (2). — P. 108—123.
5. Морзе Н. В. Методичні особливості вебінарів як інноваційної технології навчання [Електронний ресурс] / Н. В. Морзе, О. В. Ігнатенко. — Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/918/1/N_Morze_O_Ihnatenko_ITO_4.pdf.
6. Освіта в Європі у 2020—2030 роках. Прогноз [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pontydyngu.org/2010/01/crowd-sourcing-the-european-foresight-studyyour=chance-to-be-an-expert>.
7. Кукульська-Хьюм А. Мобильное обучение : аналитическая записка / А. Кукульська-Хьюм. — Москва : Ин-т ЮНЕСКО по информ. технологиям в образовании, 2010. — 12 с.
8. Moore G. E. Cramming more components onto integrated circuits / G. E. Moore // Electronics. — 1965. — Vol. 38. — № 8. — P. 114—117.
9. Матюшенко І. Ю. Синергетичний ефект розвитку NBIC-технологій для вирішення глобальних проблем людства / І. Ю. Матюшенко, І. Ю. Бунтов // Проблеми економіки. — 2011. — № 4. — С. 3—13.
10. Блищик А. І. Представлення онтології навчального простору за допомогою семантичних веб-технологій / А. І. Блищик, С. В. Титенко // Системний аналіз та інформаційні технології : матеріали Міжнародної науково-технічної конференції SAIT 2011 (м. Київ, 23—28 травня 2011 р.). — Київ : ННК «ІПСА» НТУУ «КПІ», 2011.
11. Морзе Н. В. Вебінари як засіб підвищення кваліфікації викладачів / Н. В. Морзе, А. Б. Кочарян, Л. О. Варченко-Троценко // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2014. — Т. 42. — Вип. 4. — С. 118—130.
12. Мандель Б. Р. Педагогика современной высшей школы: история, проблематика, принципы : вузовский учебник / Б. Р. Мандель. — Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 471 с.
13. Tapsisa N. Virtual worlds and course dialogue / N. Tapsisa, K. Tsolakidisa, C. Vitsilaki // American Journal of Distance Education. — 2012. — Vol. 26. — Is. 2. — P. 96—109.
14. Evans D. 10 technologies that will change the world in the next 10 years [Electronic resource] / D. Evans. — Available at : <https://www.networkworld.com/article/2179278/10-technologies-that-will-change-the-world-in-the-next-10-years.html>.
15. Хмарні сервіси і технології у науковій і педагогічній діяльності : методичні рекомендації / Ю. Г. Носенко, М. В. Попель, М. П. Шишкіна ; за ред. М. П. Шишкіної. — Київ : ІТЗН НАПН України, 2016. — 73 с.
16. Шишкіна М. П. Формування і розвиток хмароорієнтованого освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу : монографія / М. П. Шишкіна. — Київ : УкрІНТЕІ, 2015. — 256 с.

17. Абакумов В. Г. Застосування жестів рук при людино-машинному інтерфейсі / В. Г. Абакумов, О. Ю. Ломакіна, О. Б. Яровенко // *Електроніка і зв'язь*. — 2011. — № 4. — С. 83—86.
18. Лукша П. Будущее образование: глобальная повестка [Электронный ресурс] / П. Лукша, Д. Песков // Доклад Global Education Futures. — Режим доступа : http://www.edu2035.org/pdf/GEF.Agenda_ru_full.pdf.
19. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования : монография / И. В. Роберт. — Москва : ИИО РАО, 2010. — 140 с.

References

1. Yablokov, S. (2018). Intehratsiia formalnoho, neformalnoho ta informalnoi osvity v navchanni anhliiskoi movy [Integration of formal, informal and informal education in English language teaching]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* — *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technology*, 1, 106—123. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_1_13 [in Ukrainian].
2. Avshenyuk, N., Berezan, V., Bidyuk, N., & Leshchenko, M. (2018). Foreign Experience And Ukrainian Realities Of Mass Open Online Courses Use In International Education Area. *Information Technologies and Learning Tools*, 68 (6), 262—272.
3. Richards-Schuster, K., Ruffolo, M., & Hiltz, B. (2019). Innovating Practices to Prepare Students for Graduate School: Lessons From a Social Work MOOC. *Journal of Social Work Education*, 55 (2), 314—326.
4. Zhang, J., Sziegat, H., Perris, K., & Chenchen, Zh. (2019). More than access: MOOCs and changes in Chinese higher education. *Learning, Media and Technology*, 44 (2), 108—123 [in Ukrainian].
5. Morze, N. V., & Ignatenko, O. V. (n. d.). *Metodychni osoblyvosti vebinariv, yak innovatsiinoi tekhnolohii navchannia* [Methodological features of webinars as an innovative learning technology]. Retrieved from http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/918/1/N_Morze_O_Ihnatenko_ITO_4.pdf [in Ukrainian].
6. *Osvita v Yevropi u 2020—2030 rokakh. Prognoz* [Education in Europe in 2020—2030 hands. Forecast]. (n. d.). Retrieved from <http://www.pontydysgu.org/2010/01/crowd-sourcing-the-european-foresight-studyyour=chance-to-be-an-expert> [in Ukrainian].
7. Kukul'ska-H'yum, A. (2010). *Mobil'noe obuchenie: analiticheskaya zapiska* [Mobile training: analytical note]. Moscow: In-t YUNESKO po inform. tekhnologiyam v obrazovanii [in Russian].
8. Moore, G. E. (1965). Cramming more components onto integrated circuits. *Electronics*, 8 (38), 114—117.
9. Matiushenko, I. Yu., & Buntov, I. Yu. (2011). Synerhetychnyi efekt rozvytku NBIC-tekhnolohii dlia vyrishennia hlobalnykh problem liudstva [The synergetic effect of NBIC technology development for solving global human problems]. *Problemy ekonomiky* — *Problems of economy*, 4, 3—13 [in Ukrainian].
10. Blyshchyk, A. I., & Tytenko, S. V. (2011). Predstavleniia ontolohii navchalnoho prostoru za dopomohoiu semantichnykh veb-tekhnolohii [Representation of the ontology of educational space with the help of semantic web technologies]. *Systemnyi analiz ta informatsiini tekhnolohii : materialy Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii SAIT 2011 (m. Kyiv, 23—28 travnia 2011 r.)* — *System analysis and information technologies: materials of the International scientific and technical conference SAIT 2011 (Kyiv, May 23—28, 2011)*. Kyiv: NNK «IPSA», NTUU «KPI» [in Ukrainian].
11. Morze, N. V., Kocharian, A. B., & Varchenko-Trotsenko, L. O. (2014). Vebinary yak zasib pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv [Webinars as a means of teacher training]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* — *Information technologies and teaching aids*, 42, 4, 118—130 [in Ukrainian].
12. Mandel' B. R. (2006). *Pedagogika sovremennoj vysshej shkoly: istoriya, problematika, principy* [Pedagogy of modern higher education: history, problems, principles]. Moscow: NIC INFRA-M [in Russian].
13. Tapsisa, N., Tsolakidisa, K., & Vitsilaki, C. (2012). Virtual worlds and course dialogue. *American Journal of Distance Education*, 26, 2, 96—109.
14. Evans, D. (n. d.). 10 technologies that will change the world in the next 10 years. Retrieved from <http://https://www.networkworld.com/article/2179278/10-technologies-that-will-change-the-world-in-the-next-10-years.html>.
15. Nosenko, Yu. H., Popel, M. V., & Shyshkina, M. P. (2016). *Khmarini servisy i tekhnolohii u naukovi i pedahohichnii diialnosti* [Cloud services and technologies in scientific and pedagogical activity]. M. P. Shyshkina (Ed.). Kyiv: IITZN NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
16. Shyshkina, M. P. (2015). *Formuvannia i rozvytok khmaroorientovanoho osvitno-naukovoho seredovyscha vyshchoho navchalnoho zakladu* [Formation and development of a cloud-oriented educational and scientific environment of a higher educational institution]. Kyiv: UkrINTEI [in Ukrainian].
17. Abakumov, V. G., Lomakina, O. Yu., & Yarovenko, O. B. (2011). Zastosuvannia zhestiv ruk pry liudyno-mashynnomu interfeisi [Application of hand gestures at the human-machine interface]. *Elektronika i svyaz'* — *Electronics and communication*, 4, 83—86 [in Ukrainian].
18. Luksha, P., & Peskov, D. (n. d.). *Budushchee obrazovanie: global'naya povestka* [Future education: a global agenda]. Retrieved from http://www.edu2035.org/pdf/GEF.Agenda_ru_full.pdf [in Russian].
19. Robert, I. V. (2010). *Sovremennye informacionnye tekhnologii v obrazovanii: didakticheskie problemy, perspektivy ispol'zovaniya* [Modern information technologies in education: didactic problems, prospects of use]. Moscow: IIO RAO [in Russian].

УДК 378.14

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ СПЕЦІАЛІСТА НА ОСНОВІ МАТЕМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Смага Лариса Маркіянівна,
старший викладач кафедри економіки та комп'ютерних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи
ORCID ID: 0000-0002-2784-9288

Анотація. Досліджено основні типи та рівні математичної компетентності, що застосовуються до вивчення математичних дисциплін в економічних ЗВО. Актуалізовано питання науково-технічного і соціально-економічного розвитку сучасного суспільства, удосконалення і повної реалізації в повсякденну практику новітніх комунікаційних технологій (ІКТ), використання яких дозволяє значно збільшити ефективність комп'ютерних процесів: систематизації, збирання, опрацювання, аналізу, зберігання, узагальнення, пошуку, передавання і подання різноманітних даних і відомостей. Запропоновано шляхи та умови ефективного впровадження в навчальний процес нових ІКТ для підвищення якості знань і рівня підготовки майбутніх фахівців-економістів. Проаналізувавши теоретичну і практичну частини математичної підготовки майбутніх спеціалістів фінансово-кредитної сфери діяльності, виділено основні функції застосування комп'ютерних технологій в освіті: організація пізнавальної діяльності методом внутрішнього і зовнішнього моделювання; створення нових методик освітнього процесу; своєчасні корекція і контроль системи освітніх дій; моделювання спільної діяльності викладача і студента. Застосування систем комп'ютерних технологій у ході вивчення математичних дисциплін суттєво підвищить математичну освіченість студентів в економічних ЗВО.

Ключові слова: математична компетентність, комп'ютерні технології, логіко-математична підготовка, прикладні програмні засоби.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 5.

FORMATION OF INTELLECTUAL TECHNIQUE OF A SPECIALIST ON THE BASIS OF MATHEMATICAL CATEGORIES

Smaha L.,
Senior Lecturer of the Department of Economics and Computer Technology
of the Lviv Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University»
ORCID ID: 0000-0002-2784-9288

Abstract. The main types and levels of mathematical competence used to study mathematical disciplines in economic universities are researched. The issues of scientific, technical and socio-economic development of modern society, improvement and full implementation in everyday practice of the latest communication technologies, the use of which can significantly increase the efficiency of computer processes: systematization, collection, processing, analysis, storage, generalization, search, transmission and presentation of various data and information. The ways and conditions of effective introduction of new communication technologies in the educational process to improve the quality of knowledge and the level of training of future economists are proposed. Having analyzed the theoretical and practical part of the mathematical training of future specialists in the financial and credit sphere, the main functions of the application of computer technology in education are identified: the organization of cognitive activity by the method of internal and external modeling; creation of new methods of educational process; timely correction and control of the system of educational activities; modeling of joint activity of teacher and student. The use of computer technology systems in the study of mathematical disciplines will significantly increase the mathematical education of students in economic universities. The use of information and computer technology in the study of mathematical disciplines contributes to changes in norms, methods and content of education. In accordance with the tasks of training specialists taking into account the requirements of the state standard of education and in order to improve the efficiency of education, the structure of the content of studying the block of mathematical disciplines for students of economics with the use of modern computer technology.

Keywords: mathematical competency, computer technologies, mathematical training.

Formulas: 0; fig. 0; tabl. 0; bibl.: 5.

JEL Classification A22

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ТЕХНИКИ СПЕЦИАЛИСТА НА ОСНОВЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ

Смага Лариса Маркияновна,
старший преподаватель кафедры экономики и компьютерных технологий
Львовского образовательно-научного института
ГБУЗ «Университет банковского дела»
ORCID ID: 0000-0002-2784-9288

Аннотация. Исследованы основные типы и уровни математической компетентности, применяемые к изучению математических дисциплин в экономических вузах. Актуализирован вопрос научно-технического и социально-экономического развития современного общества, совершенствования и полной реализации в повседневную практику новейших коммуникационных технологий (ИКТ), использование которых позволяет значительно увеличить эффективность компьютерных процессов: систематизации, сбора, обработки, анализа, хранения, обобщения, поиска, передачи и представления различных данных и сведений. Предложены пути и условия эффективного внедрения в учебный процесс новых ИКТ для повышения качества знаний и уровня подготовки будущих специалистов экономистов. Проанализировав теоретическую и практическую части математической подготовки будущих специалистов финансово-кредитной сферы деятельности, выделены основные функции применения компьютерных технологий в образовании: организация познавательной деятельности методом внутреннего и внешнего моделирования; создание новых методик образовательного процесса; своевременные коррекция и контроль системы образовательных действий; моделирование совместной деятельности преподавателя и студента. Применение систем компьютерных технологий в ходе изучения математических дисциплин существенно повысит математическую образованность студентов в экономических вузах.

Ключевые слова: математическая компетентность, компьютерные технологии, логико-математическая подготовка, прикладные программные средства.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 5.

Вступ. В основі системи логіко-математичної та інформаційної підготовки спеціалістів для фінансово-кредитних сфер нової економіки — викладання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах економічного профілю з метою забезпечення належного рівня спеціальної підготовки студентів із математики, потрібного для подальшого використання ними в майбутній професійній діяльності.

Аналіз нинішньої практики і теорії математичної підготовки майбутніх фахівців-економістів свідчить, що характерним для нинішнього часу є, з одного боку, еволюція математичної науки, також її комп'ютеризація, зміна вищої освіти і створення державних стандартів, а з другого — зменшення кількості годин на аудиторне освоєння дисциплін і винесення більшої частини матеріалу на самостійне опрацювання. Зважаючи на те, що в ЗВО України накопичено великий досвід і матеріал щодо вивчення математичних дисциплін, чинні методичні інструменти освіти не відповідають певною мірою новітній освітній парадигмі, положенням Доктрини еволюції освіти України у ХХІ столітті, основним вимогам Болонського процесу щодо використання ІКТ для інтенсифікації навчального процесу, еволюції творчого мислення студентів, систематизування навичок і вмінь працювати в інформаційно-комунікаційних і проблемно орієнтованих середовищах. Саме тому реальним є деградація якості професійної підготовки і вищої математичної освіти майбутніх фахівців, а тому відчутна нагальна потреба у створенні і теоретичному обґрунтуванні концепцій новітніх методич-

них інструментів вивчення математичних дисциплін, які базуються на засадах ІКТ і сучасних педагогічних технологій, а також експериментальний перевірці їхньої ефективності при реалізації в освітній процес ЗВО.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Метою статті є дослідження та аналіз можливостей еволюції навчання студентів-економістів під час вивчення математичних дисциплін. Потребують зміни методичні інструменти, які відносять до вибіркової і нормативної частин сучасних освітніх стандартів вищої математичної освіти і практичної та професійної підготовки. Для поліпшення ефективності роботи системи професійного навчання під час вивчення математичних дисциплін існують широкі можливості. Співвідношення традиційних форм, освітніх методів і нових інструментів має бути урівноваженим. З одного боку, новітні методи освіти, в яких основними є активні форми самостійної освіти, витісняють ілюстративно-пояснювальні, демонстраційні та інші традиційні методи, спрямованні на системне сприйняття нової інформації. З другого боку, триває процес реалізації прикладних програмних засобів для підтримки традиційних методів навчання. Дослідники зауважують, що важливу роль у фундаменталізації знань, різнобічному і змістовному вивченні відповідної предметної галузі, формуванні вмінь і знань, потрібних для фундаментального пояснення відповідних взаємозв'язків аналізованих явищ і процесів, пізнанні законів дійсності, відіграють інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) [5, с. 3].

Досягнення зазначеної мети забезпечується виконанням таких завдань:

- формування у студентів наукового світогляду, уявлень про ідеї і методи математики, її ролі в пізнанні дійсності, усвідомлення математичних знань як невід'ємної складової загальної культури людини, необхідної умови повноцінного життя в сучасному суспільстві, стійкої мотивації до навчання;
- оволодіння студентами мовою математики в усній і письмовій формах системою математичних знань, навичок і умінь, потрібних у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності, достатніх для успішного оволодіння іншими освітніми галузями знань і забезпечення неперервності освіти;
- інтелектуальний розвиток особистості, передусім розвиток у студентів логічного мислення і просторової уяви, алгоритмічної, інформаційної та графічної культури, пам'яті, уваги, інтуїції;
- формування життєвих і соціально-ціннісних компетентностей студента.

Результати дослідження. Змістове наповнення програм математичних дисциплін реалізує компетентнісний підхід до навчання, спрямований на формування системи відповідних знань, навичок, досвіду, здібностей і ставлення, яке дає змогу обґрунтовано судити про застосування математики в реальному житті.

При вивченні математики повинні формуватися такі компетенції:

- соціально-особистісні — розуміння і прийняття етичних норм поведінки відносно інших людей і відносно природи (принципи біоетики), здатність учитися, здатність до критики й самокритики, креативність, здатність до системного мислення, наполегливість у досягненні мети, турбота про якість виконуваної роботи;
- загальнонаукові — розуміння причинно-наслідкових зв'язків, володіння базовим математичним апаратом, базові знання сучасних інформаційних технологій, базові знання фундаментальних наук в обсязі, потрібному для засвоєння загальнопрофесійних дисциплін;
- інструментальні — здатність до письмової та усної комунікації рідною мовою, навички роботи з комп'ютером, дослідницькі навички тощо.

Математичні компетентності становлять основу для формування ключових компетентностей. До математичних компетентностей рівня стандарту належать:

- *практична компетентність* — уміння розв'язувати типові математичні задачі:
 - використовувати на практиці алгоритм розв'язування типових задач;
 - уміти систематизувати типові задачі, знаходити критерії зведення задач до типових;

- уміти використовувати різні інформаційні джерела для пошуку процедур розв'язування типових задач (підручник, довідник, Інтернет-ресурси);
- *логічна компетентність* — володіння дедуктивним методом доведення і спростування тверджень:
 - володіти і використовувати на практиці понятійний апарат дедуктивних теорій (поняття, визначення понять; висловлювання, аксіоми, теореми і їх доведення, контрприклад до теорем тощо);
 - відтворювати дедуктивні доведення теореми і доведення правильності процедур розв'язування типових задач;
 - проводити дедуктивні обґрунтування правильності розв'язування задач і шукати логічні помилки в неправильних дедуктивних міркуваннях;
 - використовувати математичну і логічну символіку на практиці.

Прийнято три рівні математичної компетентності: рівень відтворення, рівень установлення зв'язків, рівень міркувань.

Перший рівень (рівень відтворення) — це пряме застосування у знайомій ситуації відомих фактів, стандартних прийомів, розпізнавання математичних об'єктів і властивостей, виконання стандартних процедур, застосування відомих алгоритмів і технічних навичок, робота зі стандартними, знайомими виразами і формулами, безпосереднє виконання обчислень.

Другий рівень (рівень установлення зв'язків) будується на репродуктивній діяльності з розв'язування задач, які, хоча і не є типовими, але все ж учні ознайомлені з ними або виходять за рамки відомого лише незначною мірою. Зміст завдання підказує, матеріал якого розділу математики треба використовувати і які відомі методи застосувати. Зазвичай у цих завданнях присутні більше вимог до інтерпретації рішення, вони передбачають встановлення зв'язків між різними уявленнями ситуації, що описана в задачі, або встановлення зв'язків між даними в умовах задач.

Третій рівень (рівень міркувань) будується як розвиток попереднього рівня. Для розв'язування задач цього рівня потрібні певна інтуїція, роздуми і творчість у виборі математичного інструментарію, інтегрування знань із різних розділів курсу математики, самостійна розробка алгоритму дій. Завдання, зазвичай, включають більше даних, від студентів часто вимагається знайти закономірність, провести узагальнення і пояснити або обґрунтувати отримані результати.

З метою виконання вищеперелічених завдань перед ННП постає питання удосконалення теоретичної і практичної частин математичної підготовки майбутніх фахівців фінансово-кредитних сфер із застосуванням комп'ютерних технологій. При цьому слід ви-

окремити основні функції застосування комп'ютерних технологій в освіті: організація пізнавальної діяльності методом внутрішнього і зовнішнього моделювання; створення нових методик навчального процесу; упровадження системи освітніх дій, а також своєчасна їхня корекція і контроль; моделювання спільної діяльності студента і викладача. Застосування систем комп'ютерних технологій у момент вивчення математичних дисциплін підвищить математичну освіченість студентів економічного спрямування в ЗВО.

До актуальних питань науково-технічного і соціально-економічного розвитку сучасного суспільства належать проблеми розвитку, вдосконалення і повної реалізації в повсякденну практику новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), використання яких дозволяє значно збільшити ефективність комп'ютерних процесів: систематизації, збирання, опрацювання, аналізу, зберігання, узагальнення, пошуку, передавання і подання різноманітних даних і відомостей. Систематизовану сукупність документованих даних і відомостей, призначену для задоволення комп'ютерних потреб споживача, називають інформаційним ресурсом. Від досконалості засобів і методів, використання й опрацювання комп'ютерних технологій повною мірою залежить ефективність функціонування освіти, економіки, науки, охорони здоров'я та інших соціальних і виробничих підсистем.

Особливістю трактування змісту новітніх комп'ютерних ресурсів є те, що він являє собою подвійну структуру: з одного боку, це є ресурс еволюції техніки і науки, значимість якого зростає з пришвидшенням науково-технічного прогресу, а з другого — є якісною характеристикою еволюції суспільства. Другий аспект розуміння комп'ютерного ресурсу став фундаментом становлення новітньої концепції інформаційного суспільства. На думку Комісії Європейського Союзу, інформаційне суспільство — це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою комп'ютерних технологій і технологій зв'язку [1, с. 41]. З погляду філософії, інформаційне суспільство — це соціологічна концепція, що виокремлює головним чинником еволюції суспільства виробництво і реалізації науково-технічних та інших комп'ютерних ресурсів. Початки цієї концепції є в положеннях теоретичних доктрин постіндустріалізму, що відзначають головну роль знання в розвитку соціуму і виокремлюють збільшений рух від виробництва товарів до виробництва у сфері послуг і комп'ютерних ресурсів [1, с. 42].

Визначеного значення набуває проблематика постійної відповідності культурного й освітнього рівнів індивіда швидкій еволюції техніки й науки, еволюції в соціально-економічних відносинах. Це тягне за собою відповідну зміну системи освіти, яка повинна забезпечувати вищезазначену відповідність методом безперервного оновлення і поповнення знань, удоскона-

лення методів навчання, розвитку і виховання молоді. Від рівня системи вищої освіти, також і математичної, певною мірою залежать культурний і загальноосвітній рівень соціуму, стан його економічної еволюції і добробуту. Вища математика і математика в теперішніх умовах відіграють визначну роль у навчанні майбутніх фахівців у галузі математики, інформаційних і комп'ютерних технологій, управління, інформатики, економіки, виробництва, техніки, сільського господарства не тільки стосовно формування певного рівня математичної освіченості, інтелектуальної еволюції, а й щодо становлення наукового світогляду, оволодіння інструментами математичного моделювання, розуміння основ практичної спрямованості математичних дисциплін. У цей час рівень такої підготовки міг би дозволити студентам у наступному створювати, а також упроваджувати новітні технології, теоретична основа яких могла бути нерозробленою під час навчання.

В останній час вимоги до математичної освіченості фахівців із вищою освітою зазначених категорій суттєво змінилися: певною мірою зменшилась роль окремих секторів класичної вищої математики і збільшилась значущість зовсім інших математичних дисциплін, зокрема: теорії ймовірностей, чисельних методів, математичного моделювання економічних процесів, методів оптимізації, дискретної математики, математичної статистики, теорії ухвалення рішень, виробничих і соціальних процесів та ін. Поява новітніх ІКТ, їхня швидка еволюція і розповсюдження призвели до осмислення розв'язання нових проблем вищої освіти, зокрема інформатизації і комп'ютеризації освітнього процесу, комп'ютерної грамотності та інформаційної освіченості і культури.

Інструменти інформатики та ІКТ проникають в основи математики, мають вплив на стиль, зміст та інструменти математичної роботи, збагачують її та поповнюють сфери її впровадження. Здійснювати зміни в освіті не можливо без активної реалізації в освітній процес новітніх технологій навчання, інтерактивних інструментів викладання певних дисциплін із застосуванням нових інформаційних і технологічних інструментів. У зв'язку з таким плином речей розроблення науково-методичних засад використання і проектування нових ІКТ в освіті студентів як методу вирішення завдань, визначених у програмних документах зміни освітньої галузі, є актуальним питанням теорії і методології вищої освіти. Розгляд системи проблем, пов'язаних з упровадженням сучасних ІКТ в освітній процес у вищій і середній школі, закладено в роботах К. Макліна, Р. Вільямса, О. Кузнецова, А. Єршова, М. Жалдака, Ю. Рамського, В. Монахова та інших дослідників [1, с. 46].

Застосування сучасних ІКТ у навчанні забезпечує реалізацію трьох основних функцій: реалізацію системи навчальних дій, їхнього контролю і корекції; організацію пізнавальної діяльності шляхом зовнішнього

(наочного) і внутрішнього (розумового) моделювання; створення нових форм навчального процесу, моделювання спільної діяльності типу «викладач — студент», «комп'ютер — студент», «комп'ютер — група студентів», «викладач — комп'ютер — група студентів». Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців фінансово-кредитного спрямування передбачено вивчення таких дисциплін математичного циклу: «Вища математика», «Статистика», «Оптимізаційні методи і моделі», «Основи інформатики з використанням ПЕОМ».

Структура підготовки майбутнього фахівця-економіста в галузі математичних дисциплін за кредитно-модульної системи є такою: перша фаза — підготовка з елементами профорієнтації у процесі впровадження державного стандарту освіти, що включає вивчення курсу «Математика»; друга фаза — основна підготовка з профорієнтацією, що включає вивчення курсу «Основи вищої математики»; третя фаза — спеціальна підготовка за профілем спеціалізації, що включає вивчення курсів «Основи інженерних розрахунків на ПЕОМ» і «Комп'ютерне моделювання».

Реалізація курсу підготовки фахівця за визначеною структурою розпочинається на I курсі (на основі загальної освіти) з вивченням дисципліни «Математика». Зазначенням того, що вивчення курсу здійснюється із застосуванням ІКТ, доцільно, на нашу думку, назвати його «Математика й інформаційні технології». Програма дисципліни розрахована на 212 годин і її вивчають у двох семестрах I курсу. Пропонуємо проведення лабораторних занять із застосуванням системи комп'ютерної математики (СКМ MathCad), що є універсальним математичним пакетом, призначеним для виконання наукових та економічних розрахунків. Математичне забезпечення пакета дозволяє розв'язувати багато задач в обсязі економічного вишу. Ознайомлення з цим пакетом відбувається з найпростіших речей — арифметичних обчислень під час вивчення курсу «Інформатика». Метою проведення лабораторних робіт є навчити студентів легко і швидко з використанням СКМ MathCad розв'язувати найпростіші математичні задачі. Після виконання лабораторних робіт, передбачених курсом, студенти отримають уявлення про можливості СКМ MathCad і спроможні приступати до другого етапу підготовки. Другий етап — головний етап у підготовці майбутнього економіста. На цьому етапі реалізуються завдання і мета державного стандарту освіти. Ми розв'язуємо проблеми безперервного переходу на новий, якісний рівень методологічними поняттями та оволодіння філософськими теоріями математики, з використанням ІКТ, значно змінивши методи формування її змісту, пов'язавши вивчення математики з вивченням курсу «Інформатика».

Результати досліджень в оптимізації методики і змісту викладання цього курсу дозволили виділити

головні принципи визначення основ курсу «Математика й інформаційні технології»: зміст доцільно визначати відповідно до потреб індивіда і суспільства, а також на підставі побудови моделі майбутньої фахової діяльності, застосування математичних інструментів у момент розв'язування типових задач за допомогою комп'ютера, пакетів прикладних програм загального призначення; співвідношення між нормативною частиною курсу, яка містить фундаментальні науково-теоретичні аспекти, і вибірковою, що охоплює сучасні методи та засоби комп'ютерних технологій, повинно сприяти поглибленню застосування теоретичних знань і практичних навичок; зміст дисципліни доцільно будувати на набутих на попередньому етапі основних міждисциплінарних знаннях, особливо під час вивчення інформатики, що створюють цілісне уявлення про процеси навколишнього світу.

Під час вивчення дисципліни «Математика й інформаційні технології» курс лабораторних робіт значною мірою ускладнений і містить лабораторні роботи, що стосуються розв'язування основних задач лінійної алгебри, математичного аналізу функцій однієї і декількох змінних тощо. Аналіз застосування СКМ Mathcad під час проведення лекцій у процесі вивчення дисципліни «Основи вищої математики» дає змогу зробити висновок, що використання ІКТ на лекціях зменшує час на викладання матеріалу, дозволяє ознайомити студентів не тільки з теоремами, а й загалом зробити процес вивчення математики більш насиченим, дає можливість демонструвати більш наочно різні математичні об'єкти (формули, графіки), надавати додаткові відомості з теми заняття, збільшити точність побудов і показати можливості зміни функцій, формул.

На наступному етапі підготовки доцільно об'єднати комплекс державних вимог із нормативних дисциплін загальнопрофесійної підготовки і вибірових для економічних спеціальностей. Під час проведення практичних занять з курсу «Комп'ютерне моделювання» незамінну допомогу можуть надати СКМ MathCad через наявність у ній можливостей створення і розв'язування задач математичного моделювання, що є основним у момент вивчення вищезазначеного курсу.

MathCad — це високоефективний засіб для вирішення великого спектра обчислювальних завдань і моделювання складних процесів. Також він простий у застосуванні, тому що виконання великої кількості операцій здійснюється у звичайному середовищі для користувача, що потребує лише знань, які відповідають певній дисципліні [4, с. 15]. Ознайомлення із системою пропонуємо розпочати під час вивчення курсу «Інформатика» або факультативного курсу. Завдяки цьому студенти зможуть самостійно обирати систему, за допомогою якої будуть розв'язувати математичні, інженерні та задачі математичного моделювання.

Третій етап підготовки ставить завдання поглиблення умінь і знань у професійно орієнтованій галузі з урахуванням спеціалізації в додатковій галузі професійної діяльності і розширення профільної підготовки у сфері ІКТ. Особливістю пропонованої методики навчання математики у вишах із використанням ІКТ: побудова єдиної структури інформаційної і математичної підготовки для спеціальностей економічного напрямку; безперервність освіти за ступеневим принципом навчання з посиленням міжпредметних зв'язків; посилення практичної складової у фундаментальній частині змісту; посилення практичної складової у вибірковій частині підготовки з метою формування стійких умінь і навичок вирішення професійних завдань.

Варто зазначити позитивні моменти застосування ІКТ на заняттях із зазначених вище дисциплін: комп'ютер дає змогу не тільки демонструвати нову інформацію, контролювати її засвоєння, а й звільняє студентів від рутинних обчислень, тим самим залишаючи їм час на вивчення нового матеріалу або закріплення вивченого; з'являється можливість розв'язувати задачі дослідницького характеру та індивідуалізувати процес навчання; з'являється можливість моделювати проце-

си, які вивчаються, тобто показувати їх у динаміці, що особливо корисно для успішного запам'ятовування, і багато разів повторювати експеримент, змінюючи лише певні дані; збільшується наочність, що полегшує розуміння і запам'ятовування нового матеріалу.

Висновки. Таким чином, застосування СКМ MathCad під час вивчення дисциплін «Математика», «Основи вищої математики», «Комп'ютерне моделювання», «Економіко-математичне моделювання» дає можливість підвищити рівень математичної освіти студентів економічного спрямування у ЗВО. Використання ІКТ під час вивчення математичних дисциплін сприяє зміні норм, методів і змісту навчання. Відповідно до завдань підготовки спеціалістів з урахуванням вимог державного стандарту освіти і з метою вдосконалення ефективності навчання розроблена структура змісту вивчення блоку математичних дисциплін для студентів економічного спрямування із застосуванням сучасних ІКТ. Результати дослідження і практичний досвід підготовки й проведення занять свідчить про доцільність подальшого пошуку шляхів та умов ефективного впровадження в навчальний процес нових ІКТ для підвищення якості знань і рівня підготовки майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Дібрівна І. Е. Удосконалення підготовки студентів аграріїв в момент вивчення математичних дисциплін із застосуванням комп'ютерних технологій [Електронний ресурс] / І. Е. Дібрівна // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. — 2015. — Vol. III (26). — Is. 50. — Режим доступу : www.seanewdim.com.
2. Жалдак М. І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики : посібник для вчителів / М. І. Жалдак, В. В. Латиський, М. І. Шут. — Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. — 182 с.
3. Ключко В. Нові інформаційні технології навчання математики в технічній вищій школі : дис. ... д-ра пед. наук / В. Ключко. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1997. — 396 с.
4. Почговюк С. І. MathCad — математична комп'ютерна система для науково-дослідницьких та технічних розрахунків / С. І. Почговюк. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. — 96 с.
5. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. — 2007. — Т. 71. — С. 3—17.

References

1. Dibrivna, I. E. (2015). Udoskonalennia pidhotovky studentiv ahrariiv v moment vyvchennia matematychnykh dystsyplin iz zastosuvanniam kompiuternykh tekhnolohii [Improving the training of agricultural students in the study of mathematical disciplines with the use of computer technology]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (26), 50. Retrieved from www.seanewdim.com [in Ukrainian].
2. Zhaldak, N. I., Latyskyi, V. V., & Shut, M. I. (2004). *Kompiuterno-orientovani zasoby navchannia matematyky, fizyky, informatyky* [Computer-oriented teaching aids for mathematics, physics, computer science]. Kyiv: NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
3. Klochko, B. (1997). *Novi informatsiini tekhnolohii navchannia matematyky v tekhnichnii vyshchii shkoli* [New information technologies of teaching mathematics in technical higher school]. *Doctor's thesis*. Kyiv: NPU im. M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
4. Pochhoviuk, S. I. (1999). *MathCad — matematychna kompiuterna systema dlia naukovo-doslidnytskykh ta tekhnichnykh rozrakhunkiv* [MathCad — mathematical computer system for research and technical calculations]. Kyiv: NPU named after MP Dragomanova [in Ukrainian].
5. Yahupov, V. V., & Svystun, V. I. (2007). *Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity* [Competence approach to the training of specialists in the system of higher education]. *Naukovi zapysky NaUKMA: Pedagogichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota — Scientific Notes of NaUKMA: pedagogical, psychological sciences and social work*, 71, 3—17 [in Ukrainian].

УДК 330.16

ВИМІРИ ЩАСТЯ В УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІКИ ЩАСТЯ

Ноздріна Лариса Василівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та інформаційних технологій
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
ORCID ID: 0000-0002-9542-920X

Жеребило Ірина Владиславівна,
кандидат філософських наук, доцент,
директор Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Волошок Олена В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0003-3378-9696

Анотація. Описано теоретичні і методологічні підходи до визначення та виміру економіки щастя. Теоретичне підґрунтя економіки щастя передбачає дослідження економічних та інших факторів, що визначають людське щастя, його залежності від рівня економічного розвитку країни і визначення параметрів оцінки рівня щастя суспільства в цілому. Висвітлено «парадокс Істерліна», що зазначає обмеженість впливу економічного зростання на рівень щастя громадян. Економіка щастя на макрорівні обумовлена щастям на мікрорівнях, у нашому дослідженні — в Університеті. Його метою було визначення рівня і вимірювання чинників щастя та їхнього впливу з урахуванням сучасних мережевих комунікацій на продуктивність і творчість студентів та викладачів ЗВО. Наведено результати дослідження 323-х студентів і викладачів різних ВНЗ України, опитаних за допомогою хмарної анкети, створеної за допомогою Google Form. Результати дослідження засвідчили, що більшість студентів і викладачів задоволені життям у ЗВО, вважають, що чинниками щастя є матеріальні, духовні та суспільні блага разом. Доведено, що молоді люди загалом щасливіші, ніж старші, оцінюють свій рівень щастя щодо своєї ролі в Університеті на «4» (за 5-бальною шкалою). Показано, що майже половина респондентів нерационально використовують свій час у мережі «Інтернет», але їх це влаштовує; більша частина досліджуваних почувалися б щасливіше, якби максимально продуктивно використовували свій час і мали змогу більше витратити часу на саморозвиток і творчість.

Ключові слова: економіка щастя, щастя в Університеті, показники добробуту країни, парадокс Істерліна, фактори суб'єктивного благополуччя, вимірювання чинників щастя.

Формул: 1; рис.: 7; табл.: 0; бібл.: 16.

MEASUREMENTS OF HAPPINESS AT THE UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF THE ECONOMY OF HAPPINESS

Nozdrina L.,
Ph. D in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Information Technologies
of the Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEL «Banking University»
ORCID ID: 0000-0002-9542-920X

Zherebylo I.,
Ph. D. in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Director of the Lviv Educational-Scientific Institute
of SHEL «Banking University»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Voloshok O.,

Ph. D. in Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Psychology
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID ID: 0000-0003-3378-9696

Abstract. The article describes theoretical, methodological approaches to defining and measuring the economy of happiness. The theoretical basis of the economy of happiness involves the study of economic and other factors that determine human happiness, its dependence on the level of economic development of the country and determine the parameters for assessing the level of happiness of society as a whole. The «Easterlin paradox» is highlighted, which notes the limited impact of economic growth on the level of happiness of citizens. The economy of happiness at the macro level is due to happiness at the micro level, in our study - at the University. Its purpose was to determine the level and measure the factors of happiness, and their impact, taking into account modern network communications on the productivity and creativity of students and teachers. The article presents the results of a study of 323 students and teachers of various higher education institutions of Ukraine, interviewed using a cloud questionnaire created using Google Form. The results of the study showed that most students and teachers are satisfied with life in higher education, believe that the factors of happiness are material, spiritual and social benefits together. It has been proven that young people are generally happier than older people rate, their level of happiness in terms of their role at the University at 4 (on a 5-point scale). It is shown that almost half of the respondents use their time irrationally on the Internet, but they are satisfied with it; most of the respondents would feel happier if they used their time as productively as possible and had the opportunity to spend more time on self-development and creativity.

Keywords: economics of happiness, happiness at the university, indicators of the country's well-being, Easterlin's paradox, factors of subjective well-being, measurement of factors of happiness.

Formulas: 1; fig.: 7; tabl.: 0; bibl.: 16.

JEL Classification I31

ИЗМЕРЕНИЕ СЧАСТЬЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИКИ СЧАСТЬЯ

Ноздрина Лариса Васильевна,

кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и информационных технологий
Львовского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
ORCID ID: 0000-0002-9542-920X

Жеребило Ирина Владиславовна,

кандидат философских наук, доцент,
директор Львовского образовательно-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
ORCID ID: 0000-002-3147-9590

Волошок Елена Вячеславовна,

кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры психологии
Львовского национального университета имени Ивана Франко
ORCID ID: 0000-0003-3378-9696

Анотация. Описаны теоретические и методологические подходы относительно определения и измерения экономики счастья. Теоретическое обоснование экономики счастья подразумевает исследование экономических и других факторов, которые определяют человеческое счастье, его зависимость от уровня экономического развития страны и определения параметров оценки уровня счастья общества в целом. Освещен «парадокс Истерлина», который означает ограниченность влияния экономического роста на уровень счастья граждан. Экономика счастья на макроуровне обусловлена счастьем на микроуровнях, в нашем исследовании — в Университете. Его целью было определение уровня и измерение факторов счастья, их влияния с учетом современных сетевых коммуникаций на продуктивность и творчество студентов и преподавателей вузов. Приводятся результаты исследования 323 студентов и преподавателей разных вузов Украины, опрошенных с помощью анкеты Google Form. Результаты исследования показали, что большинство студентов и преподавателей довольны жизнью в вузе, считают, что факторами счастья есть материальные, духовные и общественные блага вместе. Доказано, что молодые люди в основном счастливее, чем старшие, оценивают свой уровень счастья относительно своей роли

в Університеті на «4» (за 5-бальною шкалою). Показано, що почти половина респондентів нерационально используют свое время в сети «Интернет», но их это удовлетворяет; большая часть исследуемых чувствовали себя более счастливыми, если бы максимально продуктивно использовали свое время и имели возможность больше использовать времени на саморазвитие и творчество.

Ключевые слова: економіка щасття, щасття в університеті, показателі благосостояння країни, парадокс Істерліна, фактори суб'єктивного благополуччя, вимірювання факторів щасття.

Формул: 1; рис.: 7; табл.: 0; библ.: 16.

Вступ. Сьогодні економічний розвиток будь-якої країни не розглядається окремо від його соціальної складової, адже в центрі економічних інтересів — людина і задоволення її потреб. Недооцінка впливу людського добробуту на економічне зростання є ключовою причиною розриву в розвитку між Україною та іншими країнами. Перетворення України на державу із соціально орієнтованою ринковою економікою передбачає, щоб влада визнала, що щасття людей є кінцевою метою.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Феномен щасття є предметом досліджень психологів, соціологів, медиків та економістів. Саме з економічного погляду визнана необхідність появи таких моделей розвитку країн, де не тільки буде знайдений оптимальний баланс між потребами суспільства й обмеженими ресурсами, а й запропоновано шляхи максимізації емоційного благополуччя людства. Зокрема, на шостій щорічній зустрічі Ялтинської Європейської Стратегії YES 2019 «Щасття зараз. Нові підходи для світу в кризі» розглядали, як фактор щасття суспільства впливає на вибори та політику і які потреби людей треба задовольнити для щасття [12].

Сьогодні актуальним у теоретичному і практичному плані є розуміння тенденцій, закономірностей і чинників, що визначають стан, рівень, перспективу розвитку та шляхи забезпечення економіки щасття в Україні. Зазначені проблеми досліджували такі вітчизняні і закордонні науковці, як Р. Істерлін, Б. Стевенсон, Дж. Волферс, А. Детон, А. Канеман, Е. Освальд, Р. Вінховен, О. Антипіна, Л. Родіонова, Є. Головаха, І. Несходовський, В. Дикань, І. Воловельська та ін. Але питання дослідження підходів до вимірювання щасття, зокрема на мікрорівні, в галузі освіти (наприклад вищих навчальних закладів), досліджено ще недостатньо. З огляду на це запропонована тема дослідження є актуальною.

Метою статті є дослідження теоретичних і методичних аспектів економіки щасття в Україні та визначення рівня і чинників щасття на мікрорівні Університету.

Результати дослідження.

1. *Концептуальні засади економіки щасття.* У всі часи існування економічної науки економісти стверджували, що багатство — це мета розвитку економіки, лише воно забезпечить повне задоволення матеріальних і духовних потреб людей. Але кінцева мета більшості людей — бути щасливими і здоровими, досягти благополуччя і душевної рівноваги. Дослідження по-

казують, що сучасній людині, яка живе в суспільстві споживання, все важче почуватися щасливим, оскільки її щасття багато в чому залежить від рівня матеріального достатку [6]. Люди отримали споживчий достаток, але у прагненні до вищих доходів і нових товарів змушені жертвувати іншими негрошовими джерелами щасття. Адам Сміт стверджував, що щасття визначається тим самим спокоєм, яке зникає через бажання поліпшити матеріальне становище [11].

Сьогодні спостерігається ще одна негативна тенденція, суть якої в тому, що цінності суспільства споживання викликають зміни в суспільній свідомості. На думку американського економіста Дж. Сакса, усі суспільні цінності задіяні сьогодні в гонитві за корпоративним прибутком, яке починає домінувати над чесністю, справедливістю, довірою, фізичним і психічним здоров'ям, а також екологічною стійкістю [10]. Така ситуація може нести серйозні загрози для людського розвитку. Світ повільно приходить до усвідомлення, що сучасна економіка, заснована на збільшенні споживання і максимізації прибутку, не має перспектив, тому суспільству належить переглянути основні принципи економічного життя.

У рамках нового наукового напрямку — економічної теорії щасття, яка сьогодні набуває все більшої популярності, учені пропонують іншу ідеологію розвитку суспільства [2]. Як мету розвитку суспільства приймають не збільшення багатства, а створення найбільшого щасття для всіх. Теоретичне підґрунтя економіки щасття [4] передбачає дослідження економічних та інших факторів, що визначають людське щасття, його залежності від рівня економічного розвитку країни і визначення параметрів оцінки рівня щасття суспільства в цілому. Дослідження показали, що основними факторами суб'єктивного благополуччя є: 1) життя у стабільному демократичному суспільстві, матеріальне забезпечення; 2) люблячі друзі і сім'я; 3) цікава робота і гідна оплата праці; 4) здоров'я і доступне лікування; 5) наявність життєвих цілей за власної системи цінностей; 6) філософія чи релігія, що дає сенс життя [8, с. 65].

Прихильники економічної теорії щасття альтернативним до традиційного показника добробуту країни — ВВП на душу населення пропонують розраховувати рівень сукупного щасття громадян. Першовихідцем в альтернативному дослідженні параметрів розвитку стало невелике гімалайське королівство Бутан. Замість ВВП 1972 року було запропоновано вимірювати добробут показником «валове національне щасття (ВНС)», що включає: [8, с. 356]: забезпечення справедливого

і соціально-економічного розвитку; збереження і розвиток традиційних культурних цінностей; охорону природи; правильне управління країною [1, 2]. У результаті такої політики поліпшились як соціальні (середня тривалість життя громадян збільшилася із 48-ми до 66 років, дитяча смертність знизилась із 142-х до 61 смертей на тисячу, рівень грамотності зріс із 23-х до 54 %), так і економічні показники (ВВП зріс приблизно на 45 %, з 445 млн дол. 1999 року до 645 млн дол. 2003-го) [3]. Приклад Бутану стали наслідувати й інші країни світу, і сьогодні економіку щастя низка постіндустриальних держав визнали актуальним науковим напрямом.

Ще однією конкретною пропозицією за оцінкою рівня щастя можна вважати Міжнародний індекс щастя (англ. *Happy Planet Index*), який відображає добробут людей і стан навколишнього середовища у світі. При розрахунку міжнародного індексу щастя використовують три показники: 1) вплив людини на природу; 2) тривалість життя; 3) добробут людей (задоволеність життям).

Ілюстрацією того, що матеріальний прогрес та економічне зростання автоматично не викликають зростання задоволеності життям, є «парадокс Істерліна», що зазначає обмеженість впливу економічного зростання на рівень щастя громадян. В окремий момент часу зі збільшенням добробуту зростає і щастя, однак якщо доходи країни підвищуються протягом тривалого часу і дохід на душу населення досяг відносно високого рівня, ця залежність зникає [15]. Тобто в розвинених країнах на перший план виходить проблема підвищення ментального, а не матеріального благополуччя [1].

Таким чином, «економіка щастя» дозволяє поновому поглянути на проблеми людського розвитку. Сьогодні з'являється унікальна можливість створити нову економічну систему — економіку щастя, де не тільки буде знайдено оптимальний баланс між потребами суспільства та обмеженими ресурсами, а й запропоновано шляхи максимізації емоційного благополуччя людства.

2. Методологічні підходи до вимірювання економіки щастя. Відомо, що щаслива людина — максимально ефективний працівник, особливо якщо займається улюбленою справою, що відповідає тезі Дж. Сороса, за якою запорука ефективної праці на користь економіки країни — це вміння поєднання науки і прагматизму [6].

Результати дослідження стану глобального щастя в 156-ти країнах світу щорічно подаються у Всесвітньому звіті про щастя (World Happiness Report, WHR). У звіті показано тенденції, що ґрунтуються на щорічних вибірках для всього світу та розподілі відповідей респондентів за чинниками щастя: 1) оцінки життя, 2) позитивного і 3) негативного впливу. Респонденти оцінюють стан свого життя за шкалою від 0 до 10 за «Шкалою самовизначення» Кантрила. Оцінки впли-

ву — між 0 і 1: позитивний вплив включає середню частоту щастя, сміху і насолоди за попередній день, а негативний — середню частоту хвилювань, смутку і гніву за попередній день.

За даними WHR2019, рейтинг найщасливіших країн очолила Фінляндія, Данія і Норвегія. На жаль, Україна займає 133-тє місце. За шкалою Кантрила — 69-тє місце, за позитивним впливом — 131-ше, за негативним впливом — 44-тє місце [9]. Західний світ найщасливіший щодо їхньої оцінки життя. Але ці країни найменш оптимістичні щодо щастя майбутніх поколінь. Вищий ВВП пов'язаний із вищою оцінкою життя сьогодні, але нижчим оптимізмом щодо щастя майбутніх поколінь. Сьогодні Україна в середньому отримує 5,26 бала задоволеності життям, а через п'ять років респонденти сподіваються на 6,67 бала [12].

Більшість країн «економіку щастя» розглядають у контексті суб'єктивного економічного добробуту. За С. Бергхеймом [12], можна виділяти чотири критерії добробуту: ВВП, економічне благополуччя, індивідуальні умови життя і щастя. Сьогодні для вимірів щастя використовується низка індексів, зокрема індекс якості життя, індекс кращого життя ОЕСР, світовий індекс добробуту, індекс благополуччя «Геллап», індекс людського розвитку та індекс щастя. Наше дослідження засвідчило значущий сильний зв'язок між індексом щастя і вищезазначеними індексами для семи європейських країн. А результати кластерного аналізу засобами STATISTICA засвідчили, що пострадянські країни утворюють один кластер за індексами щастя і добробуту.

Щодо досліджень щастя на мікрорівні, то, за Гремом [14], формалізовані рівняння вимірів мають стандартну форму:

$$W_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

де W — добробут особистості і в даний момент t , а x — вектор відомих змінних, включаючи соціально-демографічні та соціально-економічні характеристики; W_{it} — можлива похибка. Грем і Чаттопадхей 2012 року представили модель добробуту, де суб'єктивне самопочуття вимірюється за допомогою шкали Кантрила [15].

Економіка щастя на макрорівні обумовлена щастям на мікрорівнях, у нашому дослідженні — в Університеті. Нашою метою є визначення рівня та вимірювання чинників щастя та їхнього впливу з урахуванням сучасних мережових комунікацій на продуктивність і творчість.

Концептуальну модель ідеї нашого дослідження зображено на *рис. 1*. У нашому дослідженні було реалізовано такі заходи: 1) розроблено анкету для онлайн-опитування за допомогою GoogleForm; 2) опубліковано анкету у Facebook і поширено через електронну пошту; 3) проведено статистичний аналіз результатів засобами STATISTICA.

Рис. 1. Концептуальна модель-схема дослідження «Щастя в Університеті»

Примітка. Авторська розробка.

3. *Етапи і підсумки проведення дослідження «Щастя в Університеті».* Структуру розробленої анкети і посилання на використані методики наведено на рис. 2. У дослідженні взяло участь 323 респонденти, з яких 82 % — жінки і 18 % — чоловіки. За ві-

ком до 18 років — 51 (15,8 %) учасник; 18—25 років — 245 (75,9 %); 25—55 років — 6,5 % і понад 55 років — 1,9 %. Респондентами були студенти і викладачі шести різних ВЗО із 13-ти міст України.

1-Й БЛОК «ЩАСТЯ В УНІВЕРСИТЕТІ»:

- 1—7 питання — інформаційні;
- 8-ме — для визначення пріоритетності чинників щастя (за пірамідою Маслоу);
- 9-те — для визначення частоти щастя;
- 10-те — недостатність чинників щастя;
- 11-те — питання про щастя у ВНЗ (за шкалою Кантріла);
- 12-те (відкрите) — що треба для щастя в ВНЗ;
- 13-те — рівень щастя від зазначених активностей (за аналогією з WHR19 і шкалою Кантріла);
- 14-те — про більшу продуктивність щасливої людини (за Дж. Сазерлендом);
- 15—16-ті — про почуття щодо ролі в Університеті щодо Університету (індекс щастя за Дж. Сазерлендом);
- 17-те — що може зробити щасливішим (за Дж. Сазерлендом).

2-Й БЛОК «ЩАСТЯ В МЕРЕЖІ»:

- 18-те — чи раціонально використовується час в Інтернеті (для перевірки гіпотези про зменшення рівня щастя в мережі за аналогією з WHR19);
- 19-те — визначення пріоритетності «вбивць часу» в мережі (для перевірки гіпотези про зменшення рівня щастя в мережі за аналогією з WHR19);
- 20-те — оптимальна кількість часу в мережі для відчуття щастя (для перевірки гіпотези про зменшення рівня щастя в мережі за аналогією з WHR19);
- 21—22-ге — про можливість підвищення рівня щастя внаслідок продуктивної роботи в мережі та виділення часу на творчість та саморозвиток.

Рис. 2. Структура анкети

Примітка. Авторська розробка.

Результати опитування подані на рис. 3—6. З рис. 3 видно, що більшість респондентів задоволені життям

у виші: загалом, 79,2 % поставили оцінки вище від середнього, а 13,4 % — максимальні 10 балів.

Наскільки Ви задоволені життям в ВНЗ?

322 відповіді

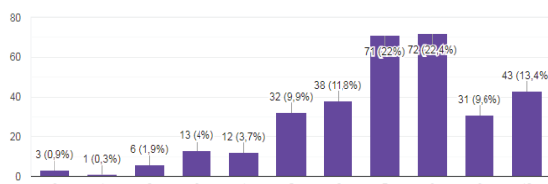

Рис. 3. Діаграма задоволеності життям у ВЗО

Примітка. Досліджено авторами.

З рис. 4 видно, що більшості респондентів для щастя потрібні всі види благ (76 %) і вони часто бувають щасливі (69,2 %).

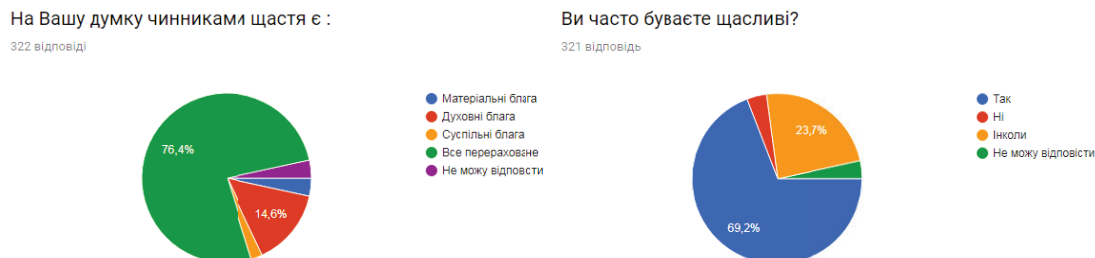

Рис. 4. Діаграма відповідей респондентів на питання «На Вашу думку, чинниками щастя ...?» і «Ви часто буваєте щасливі?»

Примітка. Досліджено авторами.

На відкрите питання «Яка одна річ могла б Вас зробити щасливішим?» респонденти дали такі відповіді: стипендія; працевлаштування; справедливе оцінювання; менше лекцій, більше практичних завдань; навчання за бюджетні кошти тощо. Інше відкрите питання «Що потрібно, щоб Ви були щасливі у ВЗО?» засвід-

чило, що для цього потрібна: позитивна атмосфера в колективі — 55,9 %, партнерські стосунки між студентами і викладачами — 37,1 %, менше лекцій та більше практики — 35,6 % тощо.

Що не вистачає респондентам для повного щастя, видно з рис. 5.

Чого Вам не вистачає для повного щастя?

322 відповіді

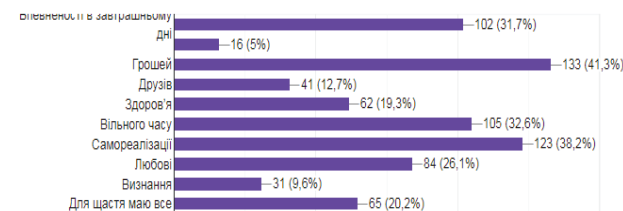

Рис. 5. Графік відповідей на питання «Чого Вам не вистачає для повного щастя?»

Примітка. Досліджено авторами.

А ось 114 респондентів (35,5 %) оцінюють свій рівень щастя щодо своєї ролі в Університеті на «4» (за 5-бальною шкалою), 19,9 % респондентів — на «5».

Крім того, 32,1 % з опитаних оцінюють рівень щастя щодо Університету в цілому на «4», 29 % — на «3», найвище оцінюють рівень щастя на «5» — 22,1 % (рис. 6).

Оцініть свій рівень щастя від зазначених запитань за шкалою від 1 до 5, де 1(нещасливий), а 5 (щасливий)

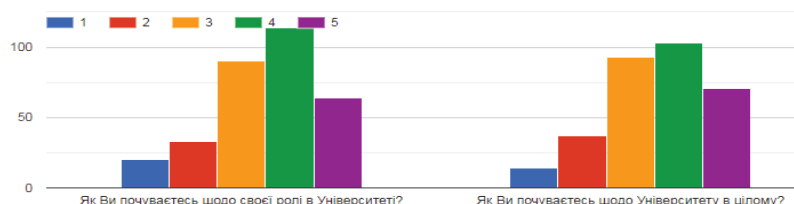

Рис. 6. Гістограма відповідей на 14-те і 15 питання анкети

Примітка. Досліджено авторами.

Відповіді на другу частину анкети дозволяють стверджувати, що наші студенти, на відміну від жителів США, щасливі в мережі «Інтернет»: 40,9 % респондентів нерационально використовують свій час в

Інтернеті, але їх це влаштовує; найбільше часу поглинають соціальні мережі (75,5 %); 170 (53,5 %) респондентів зазначили, що для того, аби почуватися щасливішим треба 1—3 години на день бути в Інтернеті.

Хоча 77,4 % респондентів були б щасливішими, якби ефективніше використовували свій час, і 81,8 % — якби мали змогу більше витратити часу на саморозвиток і творчість.

Перед початком статистичного аналізу ми перевірили узгодженість думок респондентів за допомогою тесту непараметричного дисперсійного аналізу Friedman ANOVA і Kendall Coeff. of Concordance, яка була високою (коефіцієнт конкордації — 0,81), що дозволило проводити подальший аналіз. Наступні порівняння всіх університетів за віком показали відмінності у відповідях вікових груп на питання: «Наскільки Ви задоволені життям у виші?» ($p\text{-level}=0,0007$). Найзадоволенішими є респонденти до 18 років (7—9 балів), і викладачі (25—50 років) — 6—9 балів. Старшокурсники є критичнішими (6—8 балів).

Для вироблення рекомендацій із поліпшення відчуття щастя, а відтак і збільшення продуктивності праці в Університеті банківської справи, ми провели кластерний аналіз, який показав, що Львівський національний університет і Львівський інститут банківської справи увійшли до одного кластера. Результат кластеризації $k\text{-means}$ підтвердив отримані результати. За спеціальностями у Львівському інституті Університету банківської справи значущі результати отримані про рівень відчуття щастя щодо Університету в цілому ($p\text{-level}=0,057$). Найщасливішими у Львівському інституті є спеціальності «Облік і оподаткування», «Соціальне забезпечення». «Економічна кібернетика» займає середню позицію, оцінюючи рівень відчуття щастя щодо Університету в цілому від двох до чотирьох балів.

Висновки. Від рівня розвитку економіки щастя залежить соціально-економічний рівень держави. А від рівня розвитку економіки щастя на макrorівні залежить від щастя на мікрорівні. Дослідники з'ясували, що щастя передує важливим результатам і показникам процвітання: щасливі люди просто діють краще [9]. Тому ми запропонували дослідження «Щастя в Університеті».

Отримані результати відповідей 323-х респондентів на питання хмарної анкети, створеної за допомогою Google Form [5], дозволяють стверджувати, що: 1) 79,3 % опитаних відповіли, що задоволені життям у ЗВО, і лише 20,7 % — не задоволені [13]; 2) студенти і викладачі всіх вишів загалом щасливі (медіана — 7 балів з 10) 79,3% респондентів задоволені своїм життям у ЗВО і лише 20,7 % респондентів не задоволені; 3) 76,4 % вважають, що чинниками щастя є матеріальні, духовні та суспільні блага разом, 14,6 % — тільки духовні блага; 4) 69,2 % відповіли, що часто бувають щасливі; 5) молоді люди загалом щасливіші, аніж старші (за іншими дослідженнями, і з віком рівень щастя знижується майже лінійно), а в нашому дослідженні більшість респондентів це молоді люди — студенти (92,3 %); 6) 35,5 % оцінюють свій рівень щастя щодо

своєї ролі в Університеті на «4 (за 5-бальною шкалою), 19,9 % — на «5»; 7) 32,1 % оцінюють рівень щастя щодо Університету в цілому на «4», 29 % — на «3», найвище оцінюють рівень щастя на «5» — 22,1 %, тільки 16,8; 8) 40,9 % респондентів нераціонально використовують свій час в мережі «Інтернет», але їх це влаштовує; ще 26,3 % думають, що вони раціонально використовують свій час; 24,4 % вважають, що вони нераціонально використовують свій час, тому хочуть щось змінити; 9) 77,4 % респондентів, почувалися б щасливіше, якби максимально продуктивно використовували свій час, і 81,8 % — якби мали змогу більше витратити часу на саморозвиток і творчість.

За результатами статичного аналізу, значущого результату в порівнянні вишів за змінними, які оцінюють рівень щастя, ми не отримали, що свідчить про подібність відповідей респондентів щодо вимірів щастя. Значущий результат дало порівняння відповідей респондентів усіх університетів за питанням «Чи почувалися б Ви щасливіше, якби мали змогу більше витратити часу на саморозвиток і творчість?»: найгірші результати отримали студенти з НУ «Львівська політехніка» (визнають можливість чи сумніваються), а найкращі Інститут банківських технологій та бізнесу (погоджуються).

Наступні порівняння всіх університетів за віком показали значущі відмінності у відповідях вікових груп, з яких випливає, що найзадоволенішими життям у виші є респонденти до 18 років (7—9 балів), і викладачі (25—50 років) — 6—9 балів. Старшокурсники є критичнішими (6—8 балів) За своєю роллю в Університеті найщасливіші викладачі (25—50 р.) — 3—5 балів, а за щастям в Університеті загалом є першокурсники (вікова група до 18 років), які обрали відповідь від 3-х до 5-ти балів; чоловіки щасливіші ніж жінки від пасивного дозвілля наодинці. В українських вишах Інтернет і соціальні мережі не робить респондентів нещасними, на відміну від США, а навпаки (така ж тенденція і в Китаї), а комп'ютерні ігри в нас на першій позиції як «убивці щастя».

Кращі позиції у вимірах щастя мають «Львівська політехніка» і Харківський інститут Університету банківської справи, який лідирує серед інститутів Університету банківської справи; за порівняннями спеціальностей у Львівському інституті (коефіцієнт конкордації — 0,83569) найщасливішими у Львівському інституті є спеціальності «Облік і оподаткування» і «Соціальне забезпечення». «Економічна кібернетика» займає середню позицію.

У перспективі щасливі студенти разом із щасливими викладачами могли б створити підґрунтя для продуктивної праці в Університеті, якості освітньої послуги, а в результаті безперервного поліпшення ($kaizen$) роботи стимулювати конкурентоздатність на ринку Львівського інституту та Університету банківської справи загалом.

Список використаних джерел

1. Антипина О. Экономическая теория счастья как направление научных исследований / О. Антипина // Вопросы экономики. — 2012. — № 2. — С. 94—107.
2. Бен-Шахар Тал. Бути щасливіше. Сьогодні. Зараз. Завжди / Тал Бен-Шахар. — Нью-Йорк, 2007. — 192 с.
3. Бутан: страна, заменившая ВВП индикатором «валового национального счастья» [Электронный ресурс] // NEWSru.com. — 2004. — October 11. — Режим доступа : <http://www.newsru.com/finance/11oct2004/butan.html>.
4. Волошок О. Щастя: психологічні та економічні аспекти / О. Волошок, Л. Ноздріна // Щастя та цивілізаційний розвиток : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 14—15 листопада 2019 р.). — Львів, 2019 — С. 60—64.
5. Волошок О. Результаты дослідження «Щастя в Університеті» / О. Волошок, Л. Ноздріна // Щастя та сучасне суспільство : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20—21 березня 2020 р.). — Львів : СПОЛОМ, 2020. — С. 283—287.
6. Гридчук Д. Экономика счастья [Электронный ресурс] / Д. Гридчук // Новое время. — 2016. — Режим доступа : <https://nv.ua/biz/experts/ekonomika-schastya-183383.html>.
7. Колодко Гж. В. Мир в движении : монография / Гж. Колодко. — Москва : Магистр, 2009. — 576 с.
8. Рейтинг щастя по країнах : Всесвітня доповідь про щастя [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу : <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2019>.
9. Сазерленд Дж. Scrum. Навчись робити вдвічі більше за менший час / Дж. Сазерленд. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. — 140 с.
10. Сакс Дж. Экономика счастья [Электронный ресурс] / Дж. Сакс. — Режим доступа : <http://www.project-syndicate.org/commentary/sachs181/Russian>.
11. Смит А. Теория моральных чувств / А. Смит. — Москва : Республика, 1997. — 351 с.
12. Bergheim S. Measures of well-being [Electronic resource] / S. Bergheim ; Deutsche Bank Research. — 2006. — September 8. — Available at : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.175.7811&rep=rep1&type=pdf>.
13. Governance and Happiness. Global Survey Results [Electronic resource] / Research Initiated and Directed by Victor Pinchuk. — 2019. — Available at : https://yes-ukraine.org/files/pdf/Happiness_report_2019.pdf.
14. Graham C. The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being // Brookings Institution Press, 2011.
15. Graham C. Gender and Well-Being around the World. [Electronic resource] / C. Graham, S. Chattopadhyay // Global Economy and Development at Brookings. — 2012.— Available at : <http://www.brookings.edu/research/papers/2012/08/gender-well-being-graham>.
16. Easterlin R. A. The Happiness-Income Paradox Revisited [Electronic resource] / R. A. Easterlin, A. McVey (et al.) ; Institute of Labor Economics (IZA) // IZA Discussion Papers. — 2010. — № 5799. — Available at : <http://www.pnas.org/content/early/2010/12/08/1015962107.full.pdf>.

References

1. Antipina, O. (2012). Ekonomicheskaya teoriya schast'ya kak napravlenie nauchnyh issledovanij [The economic theory of happiness as a field of research]. *Voprosy ekonomiki — Questions of economics*, 2, 94—107 [in Russian].
2. Ben-Shakhar, T. (2007). *Buty shchaslyvishe. Sohodni. Zaraz. Zavzhdy* [Be happier. Today. Now. Always]. New York [in Ukrainian].
3. Butan: strana, zamenivshaya VVP indikatorom «valovogo nacional'nogo schast'ya» [Bhutan: a country that has replaced GDP with an indicator of «gross national happiness»]. (2004, October 11). *NEWSru.com*. Retrieved from <http://www.newsru.com/finance/11oct2004/butan.html> [in Russian].
4. Voloshok, O., & Nozdrina, L. (2019). Shchastia: psykholohichni ta ekonomichni aspekty [Happiness: psychological and economic aspects]. *Shchastia ta tsyvilizatsiyni rozvytok — Happiness and civilization development : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Lviv, 14—15 lystopada 2019 r.) — Happiness and civilization development: collection of materials of the International scientific-practical conference (Lviv, November 14—15, 2019)* (pp. 60—64). Lviv [in Ukrainian].
5. Voloshok, O., & Nozdrina, L. (2020). Rezultaty doslidzhennia «Shchastia v Universyteti» [The results of the study «Happiness at the University»]. *Shchastia ta suchasne suspilstvo: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii (Lviv, 20—21 bereznia 2020 r.) — Happiness and modern society: a collection of materials of the International Scientific Conference (Lviv, March 20—21, 2020)*. (pp. 283—287). Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
6. Gridzhuk, D. (2016). Ekonomika schast'ya [The economy of happiness]. *Novoe vremya — New time*. Retrieved from <https://nv.ua/biz/experts/ekonomika-schastya-183383.html> [in Russian].
7. Kolodko, Gzh. V. (2009). *Mir v dvizhenii* [The world in motion]. Moscow: Magistr [in Russian].
8. *Reitynh shchastia po krainakh: Vsesvitnia dopovid pro shchastia* [Happiness rating by country. World Happiness Report]. (2019). Retrieved from <https://theworldonly.org/indeks-schastya-2019> [in Ukrainian].
9. Sutherland, J. (2016). *Scrum. Navchys robyty vdvychi bilshе za menshyi chas* [Scrum. Learn to do twice as much in less time]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

10. Sachs, J. D. (2011, November 11). *Ekonomika schastya [The economy of happiness]*. Retrieved from <http://www.project-syndicate.org/commentary/sachs181/Russian> [in Russian].
11. Smit, A. (1997). *Teoriya moral'nyh chuvstv [The Theory of Moral Sentiments]*. Moscow: Respublika [in Russian].
12. Bergheim, S. (2006, September 8). Measures of well-being. Deutsche Bank Research. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.175.7811&rep=rep1&type=pdf>.
13. Governance and Happiness. Global Survey Results. (2019, October). Research Initiated and Directed by Victor Pinchuk. Retrieved from https://yes-ukraine.org/files/pdf/Happiness_report_2019.pdf.
14. Graham, C. (2011). *The Pursuit of Happiness: An Economy of Well-Being*. Brookings Institution Press.
15. Graham, C., & Chattopadhyay, S. (2012). Gender and Well-Being around the World. Brookings. Retrieved from <http://www.brookings.edu/research/papers/2012/08/gender-well-being-graham>.
16. Easterlin, R. A., McVey, A. (et al.). (2011). The Happiness-Income Paradox Revisited. Institute of Labor Economics (IZA). *Discussion Papers*, 5799. Retrieved from <http://www.pnas.org/content/early/2010/12/08/1015962107.full.pdf>.

УДК 658.014.1.009

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Ізюмцева Наталія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: diknat1972@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1162-9352

Подопрігора Аліна Сергіївна,
студентка
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: alinapodoprigora7@gmail.com

Анотація. Зазначено, що в даний час компанії в усьому світі зіштовхуються з тим, що ринок стає дедалі нестабільнішим, а вимоги акціонерів і клієнтів зростають. Установлено, що більшість організацій стурбовані доцільністю змін, щоб поліпшити результати діяльності компанії та якість її продукції, але людський фактор, безпосередньо пов'язаний із виконанням цих рішень, часто ігнорується. Констатовано, що багато вчених, розглядаючи концепцію культурологічної науки, не приділяють достатньо уваги корпоративній культурі. Вона включає набір прийомів і правил розв'язання проблем внутрішньої адаптації та інтеграції працівників. Визначено, що успіх компанії залежить від здатності вчасно і правильно реагувати на зміну зовнішнього середовища. Доведено, що у процесі діяльності організації виникає чимало факторів змін, які впливають один на одного, і склад яких постійно змінюється. Зроблено висновки, що для успішного впровадження глобальних змін компаніям потрібно встановити зв'язок між організацією, працівником і внесеними змінами. Це досягається за рахунок заохочення більш гнучких відносин у персоналі організації.

Ключові слова: організаційні зміни, методи управління, планування, контроль, аналіз, ефективність.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 10.

CORPORATE CULTURE AS AN OBJECT OF ORGANIZATIONAL CHANGE

Izyumtseva N.,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Social Sciences
of the Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: diknat1972@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1162-9352

Podoprighora A.,
student
of the Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: lalinapodoprighora7@gmail.com

Abstract. Currently, companies around the world are faced with the fact that the market is becoming increasingly unstable, and the demands of shareholders and customers are growing. Most organizations are aware of the need for change to improve their performance and improve product quality. At the same time, the human factor directly related to the implementation of these decisions is often ignored. Change is an ongoing process. If business leaders want to take the lead in the market today, they must learn to adequately respond to the ever-changing number of market changes. Managers should analyze the existing structure of their companies, the general business policy, the ability to use new technologies and their relationships with staff and customers.

Most organizations are concerned about the need for changes in order to improve the performance of the company and the quality of its products, but the human factor directly related to the implementation of these decisions is often ignored. For successful implementation of global changes, companies need to establish a relationship between the organization, the employee and the changes made. This is achieved by encouraging more flexible relationships within the organization's staff. Changes are inconvenient and difficult to adjust. But at the same time, changes are vital they determine life itself. The main thing is to learn to accept changes, both professionally and personally. Changes in corporate culture occur regardless of our desire. Corporate culture

consists of cultural substances represented by different people from other groups. Therefore, the company should be able to diagnose its own culture, constantly answering questions: what kind of people are involved in the organization, what is their behavior and ways of communicating in a team, what values are they guided by, what rules are the basis of their professional relations, where there is a framework of leadership style.

Keywords: organizational changes, management methods, planning, control, analysis, efficiency.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 10.

JEL Classification A13, D21, M11, M14

КОРПОРАТИВНАЯ КУЛЬТУРА КАК ОБЪЕКТ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Изюмцева Наталья Владимировна,

кандидат экономических наук, доцент,

доцент кафедры менеджмента и социально-гуманитарных дисциплин

Харьковского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: diknat1972@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1162-9352

Подопригора Алина Сергеевна,

студентка

Харьковского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: alinapodoprigora7@gmail.com

Аннотация. Многие ученые, рассматривая концепцию культурологической науки, не уделяют достаточного внимания корпоративной культуре. Она включает в себя набор приемов и правил решения проблем внутренней адаптации и интеграции работников, правил, которые все чаще актуальны. Доказано, что в силу того, что факторов изменений очень много, все они изменяются и влияют друг на друга. Также установлено, что успех компании зависит от способности своевременно и правильно реагировать на изменение внешней среды.

Ключевые слова: организационные изменения, методы управления, планирование, контроль, анализ, эффективность.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 10.

Вступ. У багатьох галузях сучасної економіки умови господарської діяльності змінюються дуже швидко. Стрімкий науково-технічний прогрес призводить до появи нових технологій, на основі яких розробляються нові види продукції і послуг. Навколо нових технологій і продукції формуються нові ринки. Економіка зростає, підвищується індивідуальний і суспільний добробут, змінюються запити споживачів і структура попиту. До цінностей економічного зростання долучається все більша кількість країн. Світова економіка за рахунок нових технологій і уніфікації запитів споживачів поступово стає глобальною. Паралельно всередині підприємств відбуваються певні процеси, які розмивають структури і системи управління, що порушують стандарти процесів, які знижують керуваність. Під тиском зовнішніх і внутрішніх обставин ділові підприємства змушені змінювати власні стратегії, системи і структури управління. Інакше їхня ефективність в умовах зростаючої конкуренції може бути швидко поставлена під сумнів. Той же, хто встигає випередити конкурентів і першим запропонувати ринкові нові, ефективніші управлінські рішення, зазвичай, отримує додаткові конкурентні переваги. З цієї причини тема управління змінами на засадах формування сильної корпоративної культури стала однією з найактуальніших.

Аналіз досліджень і постановка завдання. У теперішній час підприємства в усьому світі зіштовхуються з тим, що ринок стає більш дедалі нестійкішим, а запити акціонерів і клієнтів зростають. У зв'язку з цим багато організацій проводять реструктуризацію. Зміни — це постійний процес. Якщо керівники компаній хочуть сьогодні зайняти лідируючі позиції на ринку, вони повинні навчитися адекватно реагувати на дедалі зростаючу кількість змін на ринку. Їм слід переглянути чинну структуру своїх компаній, загальну політику ведення бізнесу, можливості використання нових технологій, а також відносини з персоналом і клієнтами. Корпоративну культуру як поняття та інструмент ефективного менеджменту підприємства у своїх наукових працях розглядали такі вітчизняні і зарубіжні науковці, як Т. Алексєєв, В. Гаєвський, Ю. Давидов, Г. Дмитренко, В. Кравченко, М. Коул, Т. Кицак, А. Маслов, Б. Мільнер, В. Никифорова, М. Портер, Т. Пітерс, Г. Хаєт, С. Хенді, Г. Чайка, М. Чеплюк та ін. Проте потрібно пригадати, що теми корпоративної культури у взаємозв'язку з її впливом на конкурентоспроможність підприємств поки що не були достатньо проаналізовані в наукових дослідженнях. Питання взаємодії конкуренції та корпоративної культури до теперішнього часу є відкритою для дослідження та обговорення.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності формування сильної корпоративної культури у процесі управління змінами та розроблення заходів з підвищення ефективності діяльності компанії в умовах організаційних змін.

Результати дослідження. Роль і значення питання корпоративної культури як об'єкта організаційних змін на підприємстві — у практичній діяльності компанії. Вивчення проблематики, пов'язаної з виявленням суті, структури і соціальних індикаторів корпоративної культури, були предметом дослідження багатьох учених. Уявлення про сутність цієї теми мають досить широкий діапазон. Деякі вчені вважають, що підставою для вивчення корпоративної культури є організаційна культура, однак це твердження вимагає ретельного аналізу. Культура організації формує її образ на основі специфічних якостей взаємин керівників і підлеглих, поведінки людей-працівників, технологій, взаємодій із зовнішнім середовищем, репутації в діловому світі та ін. [1]. Сильна культура, що формує головні цінності організації, прямо впливає на її стабільність й ефективність: вона визначає якість управління, рівень дисципліни, функціональну поведінку, стан конкурентоспроможності та клієнтоорієнтованості.

Говорячи про організаційну і корпоративну культуру, варто наголосити на тому, що принципова відмінність, яка дозволяє розділити ці поняття, і виключити поглинання організаційною культурою корпоративну. Ідеться про формування організаційної культури як результату цілераціональної і керованої діяльності, водночас як корпоративна культура — результат тривалого соціально-історичного процесу, що протікає незалежно від волі окремих людей.

Організаційна культура виступає механізмом управління організаційною соціалізацією працівників. Організаційна соціалізація — це систематизований процес «введення» працівників у культуру організації.

Організаційна культура, перш за все, визначає вертикаль влади в організації, а корпоративна орієнтована на зміцнення горизонтальних зв'язків. Корпоративна культура допомагає поєднувати краще з різних організаційних культур для досягнення максимально ефективного результату від взаємодії і функціонування соціальних груп [2]. Проведення успішних змін потребує і втручання ззовні. Здійснення успішних організаційних змін характеризується також визначенням частки персональної участі консультанта і клієнта. Залучення консультантом менеджерів різних рівнів до співробітництва, проведення проблемних дискусій із діагностування і визначення поточних та потенційних проблем підприємства забезпечує певний рівень інформованості керівництва клієнта про мету і зміст консультування. Цей етап — один із найважливіших, тому що він встановлює стосунки субординації між відповідальними сторонами.

Кількість, напрями і швидкість змін можуть бути різноманітними для різних підприємств, але зміни згодом стають аспектом, який притаманний усім підприємствам. У пошуках здійснення успішних змін було виявлено ефективну трьохетапну модель управління змінами Курта Левіна «Розморожування, рух, знову заморожування». Левін стурбований підтримкою змін і забезпеченням того, що бажана зміна прийнята і підтримується в майбутньому. Без цього люди мають тенденцію повертатися до того, чого звикли. Курт Левін розуміє заморожку як підтримку того, що бажана зміна не зникне. Розглядаючи зміни як подорож, передбачається, що в подорожі є початок, середина і кінець. У реальності ця подорож нескінченна. Але вона включає багато перепочинків. Можливості ненадовго зупинитися, але не остаточний кінець. Модель Курта Левіна дозволяє легко і зрозуміло описати процес змін. Звичайно, кожен етап слід розширити для більшого розуміння процесу. Застосування принципів розморожування, а особливо аналізу силового поля, на індивідуальному рівні дозволяє зрозуміти, як ми самі справляємося зі змінами.

Перший етап цього процесу має назву «Розморожування». Ця стадія полягає в підготовці себе або інших перед змінами (в ідеалі створюється ситуація, в якій ми самі хочемо цих змін). Стадія розморожування, ймовірно, одна з найважливіших для розуміння того, що ми живемо в епоху змін. Це етап підготовки до змін. Він включає усвідомлення того, що зміни потрібні, і готовність рухатися поза нашою «комфортною зоною». Стадія «Розморожування» полягає в пошуку стимулів і мотивів до змін для нас, департаменту або цілого бізнесу. Аналіз силового поля Курта Левіна — ефективний спосіб зрозуміти цей процес, адже існує безліч ідей, як це зробити.

Другий етап має назву «Рух». Курт Левін розумів, що зміна — це не одномоментна подія, а процес. Він назвав цей процес переходом. Перехід — це внутрішній рух або подорож, яке ми здійснюємо у відповідь на зміну. Другий етап відбувається, як тільки ми робимо цю зміну. Люди «розморожуються» і рухаються назустріч новому способу існування. Це непростий час, коли люди дізнаються про зміни, і тут потрібен час усвідомити ці зміни і працювати з ними. На цьому етапі потрібна підтримка, яка може бути у формі тренінгів, коучінгу, а помилки треба сприймати як частину процесу.

Третій етап автор представив як «Знову заморожування». Як свідчить назва етапу, тут важливо встановити стабільність після того, як зміна відбулася. Зміни прийняті і стали нормою. Люди створюють нові відносини і повертаються до рутинних справ. У нашу еру змін наступна зміна може статися через тиждень або раніше. Доцільність цього етапу не узгоджується з сучасним осмисленням змін як якогось постійного, часто хаотичного процесу, де потрібна значна гнучкість [3].

Елементи корпоративної культури мають функцію вираження, що є невід'ємними і підкреслюють найбільш сильні, значимі сторони компаній:

«IBM — означає сервіс»;

Дженерал Електрик — «Наш найважливіший продукт — прогрес»;

DuPont — «Кращі продукти для кращого життя за допомогою хімії»;

Cutler-Pillar tractor — «Цілодобове технічне обслуговування в будь-якій частині світу»;

АТТ — «Універсальне обслуговування»;

Електролюкс — зроблено з розумом;

Continental bank — «Ми зможемо знайти вихід»;

Delta Airlines — «Турбота про персонал».

Елементи корпоративної культури — це й символи. Вони так чи інакше пов'язані зі системою корпоративних цінностей.

Як приклад можна навести загальнокорпоративні цінності компанії «Самсунг». Символами, що виражають свою філософську концепцію, компанія обрала дерева хіноки і сосни. Величні пірамідальні хіноки зростають по 25 сантиметрів на рік і висоти у 30 метрів досягає за 120 років. За цей час деревина хіноки набуває найвищу якість і служить прекрасним матеріалом для вишуканих меблів. Проста дошка з хіноки

може коштувати 30 000 доларів. «Самсунг» обрав хіноки як символ при плануванні тривалого розвитку, що має велике значення. Тут поспіх недоречний. Але компанія не завжди може собі дозволити довго чекати. Тому ще одним символом розвитку «Самсунга» є сосна, яка росте швидше, не вимагає особливого догляду і великих витрат. «Поки ростуть хіноки, дохід дають сосни»: ось так, у символічній формі, по-східному розуміють розвиток.

Соціальний символ «Самсунга» — п'ятикутна зірка, утворена людьми, що взяли за руки. Вона висловлює п'ять програм: із соціального забезпечення, культури і мистецтва, наукової діяльності та освіти, охорони природи і добровільної громадської діяльності співробітників [4].

Висновки. Отже, успішне впровадження змін залежить від правильного визначення напрямку інноваційного впливу. Еволюційне впровадження змін на засадах поліпшення корпоративної культури свідчить, що зміни неможливо провести моментально, вони потребують послідовного, поетапного здійснення. На прикладі розглянутої моделі Курта Левіна менеджери можуть розробити план змін і розглянути проміжні результати. Це допоможе підприємству працювати спокійно і ефективно.

Список використаної літератури

1. Уманців Ю. Формування української моделі корпоративних відносин [Електронний ресурс] / Ю. Уманців. — 2009. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dibpp/2009_8/N4-str10-13.pdf.
2. Капитонов Е. А. Корпоративная культура: теория и практика / Е. А. Капитонов, Г. П. Зинченко, А. Е. Капитонов. — Москва : Альфа-Пресс, 2005. — С. 84.
3. Сайт журналу «Медиум» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://orgdev.ru/курт-левин-модель-управления-изменениями-3521deb30755>.
4. Телетов О. С. Регіональні бренди в політиці просування товарів / О. С. Телетов // Вісник СумДУ. Економіка. — 2006. — № 1 (85). — С. 84—93.
5. Стахів О. Г. Основи менеджменту / О. Г. Стахів, О. І. Явнюк, В. В. Волощук. — Київ, 2015. — 336 с.
6. Туленков М. В. Введение в теорию управления / М. В. Туленков. — Москва, 2008. — 136 с.
7. Фіщук Н. Ю. Корпоративна культура організації: сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації / Н. Ю. Фіщук, І. В. Ломачинська // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2012. — № 1. — С. 81—85.
8. Пилипів В. Г. Корпоративна культура як психологічний чинник успішного розвитку закладів ресторанного бізнесу / В. Г. Пилипів, Н. В. Волинець // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». — 2017. — № 13. — С. 63—66.
9. Олійник Т. І. Сучасна роль корпоративної культури в управлінні людськими ресурсами в організації / Т. І. Олійник, Н. В. Кривецька // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 22. — С. 66—69.
10. Чернишова А. О. Деякі аспекти корпоративної культури організації / А. О. Чернишова, Т. Немченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. — 2010. — № 17.

References

1. Umantsiv, Yu. (2009). *Formuvannia ukrainskoi modeli korporativnykh vidnosyn* [Formation of the Ukrainian model of corporate relations]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dibpp/2009_8/N4-str10-13.pdf [in Ukrainian].
2. Kapitonov, E. A., Zinchenko, G. P., & Kapitonov, A. E. (2005). *Korporativnaya kul'tura: teoriya i praktika* [Corporate culture: theory and practice]. Moscow: Alfa-Press [in Russian].
3. Sajt zhurnala «Medium» [The site of the journal «Medium»]. (n. d.). *orgdev.ru*. Retrieved from <https://orgdev.ru/kurt-levin-model-management-changes-3521deb30755> [in Russian].
4. Teletov, O. S. (2006). Regionalni brendy v politytsi prosuvannia tovariv [Regional brands in the policy of promotion of goods]. *Visnyk SumDU. Ekonomika – Bulletin of SSU. Economy*, 1, 84—93 [in Ukrainian].
5. Stakhiv, O. G., Yavniuk, O. I., & Voloshchuk, V. V. (2015). *Osnovy menedzhmentu* [Management Basics]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Tulenkov, M. V. (2008). *Vvedenie v teoriyu upravleniya [Introduction to Management Theory]*. Moscow [in Russian].
7. Fishchuk, N. U., & Lomachinska, I. V. (2012). Korporativna kultura orhanizatsii: sutnist, vydy, pryntsypy ta vplyv na rozvytok orhanizatsii [Corporate culture of the organization: essence, types, principles and influence on the development of the organization]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU — Collection of scientific works of VNAU*, 1, 81—85 [in Ukrainian].
8. Pylypiv, V. G., & Volynets, N. V. (2017). Korporativna kultura yak psykholohichniy chynnyk uspishnoho rozvytku zakladiv restorannoho biznesu [Corporate culture as a psychological factor of successful development of restaurant business]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» — Collection of scientific works of Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*, 1, 63—66 [in Ukrainian].
9. Oliinyk, T. I., & Kryvytska, N. V. (2018). Suchasna rol korporativnoi kultury v upravlinni liudskymy resursamy v orhanizatsii [Modern role of corporate culture in human resource management in the organization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 22, 66—69 [in Ukrainian].
10. Chernyshova, A. O. & Nemchenko, T. A. (2010). Deiaki aspekty korporativnoi kultury orhanizatsii [Some aspects of corporate culture of the organization]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky — Scientific works of KNTU. Economic sciences*, 17 [in Ukrainian].

УДК 336.71

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ

Ковальчук Вероніка Геннадіївна,
доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: covveron@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5321-8300

Дейно Євгенія Володимирівна,
студентка
Харківського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університету банківської справи»
e-mail: zdeyno@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0451-2401

Анотація. Досліджено особливості управління персоналом у контексті попередження внутрішніх загроз банку. Для більшого розуміння здійснено розгляд ключових понять, що стосуються цієї теми, а саме таких понять, як «кадрові ризики» і «кадрова безпека». На прикладі АТ «Укресімбанк» доведено, що розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи управління персоналом будь-якого підприємства повинна спиратись на аналіз його зовнішнього і внутрішнього середовища, аналіз поточного стану системи управління людськими ресурсами. Попри високу продуманість наявної системи управління персоналом банку, визначено, що в ній залишаються проблемні аспекти, які потребують доопрацювання. Ключовими з них є плінність кадрів і посередній рівень лояльності працівників до підприємства, що, у свою чергу, становлять загрозу для банківської установи. Зроблено висновок, що кадрова безпека повинна бути направлена, з одного боку, на зменшення загроз від персоналу, а з другого — на стимулювання його до ефективної трудової діяльності.

Ключові слова: банківська безпека, внутрішні загрози банку, економічна безпека, кадрова безпека, кадрові ризики, управління персоналом банку.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; бібл.: 10.

BANK PERSONNEL MANAGEMENT AS A MEANS OF PREVENTING INTERNAL THREATS

Kovalchuk V.,
Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Head of the Management and Social-Humanitarian Disciplines Department,
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: covveron@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5321-8300

Deyno E.,
student
Kharkiv Educational-Scientific Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: zdeyno@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0451-2401

Abstract. The article explores the peculiarities of personnel management in the context of preventing internal bank threats. For greater understanding, key concepts related to this topic have been considered, namely concepts such as «personnel risks» and «personnel security». The practice of the domestic banking system suggests that most banking problems are concentrated in the field of HR. This situation today deepen such factors as lack of philosophy and the development missions of most banks; incomprehension features and specifics of the bank's staff; heterogeneity of bank staff as a term work in financial and banking structures, and for received basic education; strengthening interbank competition, including in the plane labor relations; lack of existing technologies of selection and hiring of personnel bank; weakening of control functions over actions staff in banks and middle managers; underestimation of motivational aspects in management-labor resources, growing demands on a high level of professionalism and communication abilities of bank employees. The article on the

example of JSC «Ukreksimbank» proves that the development of recommendations for improving the personnel management system of any enterprise should rely on the analysis of its external and internal environment, analysis of the current state of the human resources management system. Despite the high level of thoughtfulness of the Bank's existing personnel management system, it has been identified that it still contains problematic aspects that need further elaboration. The key ones are staff turnover and a mediocre level of employee loyalty to the enterprise, which in turn pose a threat to the banking institution. It is concluded that personnel safety should be directed on the one hand to reduce threats from personnel and on the other — to stimulate his effective work.

Keywords: bank personnel management, banking security, internal bank threats, economic security, personnel security, personnel risks.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 1; bibl.: 10.

JEL Classification B41, G21, M21, O32

УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ БАНКА КАК СРЕДСТВО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ УГРОЗ

Ковальчук Вероника Геннадьевна,

доктор наук по государственному управлению, доцент,
заведующая кафедрой менеджмента и социально-гуманитарных дисциплин

Харьковского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: covveron@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5321-8300

Дейно Евгения Владимировна,

студентка

Харьковского образовательного-научного института

ГБУЗ «Университет банковского дела»

e-mail: zdeyno@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0451-2401

Аннотация. Исследованы особенности управления персоналом в контексте предупреждения угроз банка. Для большего понимания осуществлено рассмотрение ключевых понятий, касающихся данной темы, а именно таких понятий, как «кадровые риски» и «кадровая безопасность». На примере АО «Укрэксимбанк» доказано, что разработка рекомендаций по совершенствованию системы управления персоналом любого предприятия должна опираться на анализ его внешней и внутренней среды, анализ текущего состояния системы управления человеческими ресурсами. Несмотря на высокую продуманность существующей системы управления персоналом банка, определено, что в ней остаются проблемные аспекты, которые нуждаются в доработке. Ключевыми из них являются текучесть кадров и посредственный уровень лояльности работников к компании, в свою очередь, представляют угрозу для банковского учреждения. Сделан вывод, что кадровая безопасность должна быть направлена, с одной стороны, на уменьшение угроз от персонала, а с другой — на стимулирование его эффективной трудовой деятельности.

Ключевые слова: банковская безопасность, внутренние угрозы банка, экономическая безопасность, кадровая безопасность, кадровые риски, управление персоналом банка.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 1; библи.: 10.

Вступ. У сучасних соціально-економічних умовах ефективність роботи банку визначається не тільки наявністю і раціональним розміщенням фінансових ресурсів, а і якістю його персоналу. Специфіка банківської діяльності така, що немає майже жодної операції, яку міг би здійснити один фахівець. Крім того, кожне управлінське рішення впливає на підсумки діяльності всього банку. У цілому, специфіка вимагає перегляду місця і ролі персоналу в діяльності такого важливого для країни фінансового інституту, як банківська установа. Завдання розробки сучасних підходів до управління персоналом банку з метою попередження ризиків і внутрішніх загроз уданий час є досить актуальною. Потреби сучасної практики зумовлюють доцільність наукового обґрунтування і розроблення таких підхо-

дів до управління персоналом, які б не тільки підвищували ефективність використання персоналу банку, а й створювали об'єктивні умови для зменшення ризиків і витрат від неправомірної поведінки персоналу, відповідного вимогам банку та інтересів кожного конкретного працівника. Саме тому сьогодні на порядку денному — проблема попередження і зниження різного роду загроз та фінансових зловживань у банківській системі, а також постає потреба усестороннього вивчення і розроблення концептуальних засад управління персоналом в умовах ринкової конкуренції.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Попри те, що тема управління персоналом будь-якої організації, у тому числі й банку, сьогодні досить популярна і є предметом дослідження багатьох авторів, однак

проблеми управління персоналом банку як засіб попередження його внутрішніх загроз не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі. Серед учених, які розглядали проблемні питання забезпечення безпеки банку в контексті управління його персоналом, можна виділити таких науковців, як: О. М. Колодизев [1], В. В. Коваленко [2], О. С. Бадзим [3], А. Е. Митрофанова [4], І. Г. Чумарин [5], А. А. Джобава [6], О. П. Гузенко [7], Л. В. Кльоба [11] та ін. З огляду на зазначене вище, у сучасних умовах зростає актуальність питань підвищення ефективності системи управління персоналом банку в контексті попередження внутрішніх загроз, які можуть надходити від неправомірних дій його працівників.

Для вирішення поставленого завдання варто провести дослідження наявних методів управління персоналом у комерційному банку, на основі чого виявити актуальні проблеми цього процесу; сформувати програму конкретних заходів щодо вдосконалення чинних методів управління персоналом у банку з використанням інноваційного підходу. Отже, головною метою цієї роботи є визначення сутності та поняття управління персоналом банку в контексті попередження внутрішніх загроз, які можуть надходити від неправомірних дій працівників банківської установи.

Результати досліджень. Ключова роль банківських установ у фінансовому посередництві обумовлена історично пріоритетною роллю банків у здійсненні фінансових операцій, значними обсягами нагромаджених банківською системою активів, здатністю цих установ впливати на пропозицію грошового ринку, діяльністю банків практично в усіх сегментах фінансового ринку. Проведений аналіз досліджень стану економічної безпеки вітчизняних банків показує, що чинні системи безпеки функціонують лише в режимі захисту від загроз, а не протидії їм, і здебільшого передбачають шаблонні заходи, які не завжди дають позитивний результат. Заходи безпеки банків обмежуються діяльністю безпосередньо підрозділів безпеки без поширення функцій безпеки на інші підрозділи банків. Головним же недоліком організації систем банківської безпеки є зосередження зусиль на виявленні порушень у банківських установах, а не на їх попередженні, недотримання принципу цілеспрямованості безпеки, особливо в питаннях захисту економічних інтересів банків.

Різноманітність загроз банківській діяльності, непередбачений характер їхнього впливу на банки обумовлює формування комплексу заходів щодо захисту від них. Разом з тим непередбаченість загроз спостерігається лише щодо певних ситуацій, регіонів, окремих банків, у той час як у масовому їх прояві існують певні залежності та закономірності [1]. За таких умов виникає необхідність системного підходу до протидії таким загрозам, який би враховував вказані закономірності і формував адекватні (закономірні) дії систем банківської безпеки. Тобто діяльність банків повинна

мати режимний характер, а саме бути спеціально врегульованою стосовно формування і використання усіх видів ресурсів банку, його поведінки і поведінки персоналу, проведення банківських операцій в умовах дії несприятливих факторів [2]. Реалізація такого підходу щодо безпеки банку може бути ефективною лише за умов створення в банках комплексної системи економічної безпеки, окремою складовою якої є досліджувана нами кадрова безпека.

Практика бізнесу свідчить, що неможливо розраховувати на успіх у сучасному висококонкурентному банківському бізнесі, якщо використання передових технологій недостатньо підкріплюється увагою до управління або продовжують використовуватися переважно адміністративні, механічні принципи керівництва. Тому в даний час головну увагу потрібно приділити соціальному аспектові управління, де основні зусилля менеджменту спрямовані на людину, на формування колективу, здатного до спільної роботи, до досягнення поставлених цілей із найбільшою ефективністю, які водночас будуть створювати мінімальні ризики і загрози безпеці банку.

Управління персоналом банку — це багатогранний процес, що включає такі блоки, як формування персоналу, його використання і розвиток; мотивація результатів праці і поведінки працівників, правове забезпечення системи управління персоналом [3].

Для більшого розуміння особливостей управління персоналом у контексті попередження внутрішніх загроз банку розглянемо такі поняття, як «кадрова безпека» і «кадрові ризики».

А. Е. Митрофанова вивела єдине поняття кадрового ризику — «ситуація, яка відображає небезпеку небажаного розвитку подій, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають функціонування і розвиток організації, персоналу, суспільства в цілому і настання яких пов'язане з об'єктивно існуючою невизначеністю, обумовленою рядом причин: неефективністю системи управління персоналом; поведінкою, дією (бездіяльністю) персоналу; зовнішнім середовищем організації» [4].

Позитивний момент полягає в тому, що кадрові ризики можна розглядати як можливість. Можливість вивести банк на новий рівень за рахунок нових співробітників, їхнього трудового та інтелектуального потенціалу, що представляє матеріальну цінність для банківської установи. Негативний момент розглядається як потенційна загроза, яка може завдати неправної шкоди банку [4].

Розглядаючи поняття «кадрова безпека», варто зазначити, що найбільш чітко виділив визначення кадрової безпеки І. Г. Чумарин: «Кадрова безпека — це процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому [5].

При цьому науковець А. А. Джобава вважає, що кадрова безпека — це сукупність заходів, спрямованих на запобігання протиправним діям або сприяння їм з боку персоналу підприємства [6].

Виходячи з перерахованих вище визначень, можна констатувати, що кадрова безпека — це такий стан внутрішнього середовища банківської установи, за якого всі негативні впливи з боку співробітників банку зводяться до мінімуму.

Перелік показників для оцінювання поточного рівня кадрової безпеки було сформовано й об'єднано в певні головні групи критеріїв кадрової безпеки:

- 1) показники чисельного складу персоналу і його динаміки;
- 2) показники кваліфікації та інтелектуального потенціалу;
- 3) показники ефективності використання персоналу;
- 4) показники якості мотиваційної системи [7].

Розглянемо принципи управління персоналом у контексті забезпечення кадрової безпеки на прикладі АТ «Укресімбанк». Аналіз чинної системи кадрового управління АТ «Укресімбанк» свідчить про її ефективність, адже більшість працівників задоволені роботою в банку (за даними останнього eNPS-опитування, рівень лояльності персоналу становив 62 %) [8]. Однак, незважаючи на продуманість системи, вона не є досконалою. На це вказує наявність серед основних причин нелояльності працівників таких як: розмір заробітної плати, незадоволеність системою оцінки та рейтингування співробітників тощо.

Визначено й інші проблеми в системі управління персоналом банку, серед яких відсутність просування кар'єрною сходинкою і професійного зростання, низька зацікавленість лінійних працівників на нижніх щаблях організаційної структури в розвитку банку, стресовий характер роботи, завищені нормативи праці тощо (табл.).

Таблиця

SWOT-аналіз системи управління персоналом АТ «Укресімбанк»

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
1. Високий рівень компетенцій керівників 2. Наявність програм професійного розвитку 3. Середня заробітна плата на рівні конкурентів 4. Регулярна оцінка ефективності роботи працівників, залежність доходу від результатів праці 5. Широкий соціальний пакет	1. Недостатній рівень професіоналізму персоналу 2. Неконкурентноспроможність заробітної плати на низьких посадах 3. Збільшення плинності персоналу 4. Брак кар'єрного росту 5. Стресовий характер роботи
Можливості (O)	Загрози (T)
1. Поліпшення іміджу підприємства 2. Співробітництво із ЗВО 3. Інноваційні процеси в системі управління персоналом 4. Застосування практик закордонного досвіду 5. Розвиток нових видів сервісних і післяпродажних послуг 6. Розширення штату за рахунок упровадження нових послуг	1. Нестабільна економічна ситуація у країні 2. Наявність великої конкуренції за кращі кадри з іншими банками 3. Обмежені фінансові можливості 4. Низька ефективність системи мотивації персоналу 5. Низька зацікавленість рядових працівників у розвитку банку

Однією з головних проблем чинної системи управління персоналом АТ «Укресімбанк» є недостатній рівень професіоналізму персоналу, що, передусім, викликано недостатньою кількістю та якістю навчальних програм. Незадоволеність заробітною платою часто компенсується кількістю надаваної роботи, тобто нормативами персоналу. Проте персонал, що працює понаднормово, виконуючи і перевиконуючи план, хоча й отримують високу заробітну плату, проте перебувають у постійному стресі, а переважна більшість (співробітники середньої та низької ефективності) вимушена задовольнятися низькою ставкою і посередніми або низькими бонусами, що й призводить до звільнень. Важливою проблемою підприємств банківської сфери є повільне просування кар'єрною драбиною й одноманітність праці на робочому місці. Ці фактори, у свою чергу, можуть впливати на витоки інформації, що несуть банківську чи комерційну таємницю, а це становить неабияку загрозу банківській установі [9].

Саме тому, ураховуючи дані табл., АТ «Укресімбанк» варто звернути увагу на застосування горизонтальної кадрової ротації, що передбачає зміну змісту роботи. У підрозділах банку це може бути реалізовано за допомогою:

- переміщення співробітників між бізнес-процесами підрозділу;
- конструювання нових позицій, робота на яких вимагатиме нових знань і навичок;
- залучення працівників як внутрішніх консультантів у різних галузях.

Такі ротації сприятимуть збільшенню творчого елементу в роботі, створюватимуть можливість для професійного росту, не дозволяючи співробітникам піти, і особливо не підвищуючи його, зменшать напругу і збільшать віддачу працівника. Проте горизонтальна ротація не може замінити просування кар'єрними сходами. Тому завданням системи управління персоналом банку має стати вдосконалення системи

планування кар'єри співробітників з урахуванням особливостей роботи в кожному його підрозділі.

Окрім вищезазначеного, важливим етапом у гарантуванні кадрової безпеки банку є оцінювання ефективності заходів, яке здійснюється через зіставлення загальної величини витрат на запобіжні заходи і втрат, яких міг би зазнати банк. Таким чином, кадрова безпека передбачає встановлення таких трудових і етичних відносин, які можна було б визначити як «беззбиткові». Важливо, що процес забезпечення кадрової безпеки здійснюється як безпосередньо фахівцями підрозділу безпеки, так і опосередковано кожним працівником підприємства [10].

Іншими словами, кадрова безпека має бути направлена на те, щоб, з одного боку, сприяти мінімізації загроз від персоналу банківської установи, а з другого — стимулювати прагнення кожного із співробітників до ефективної роботи. Умови для стабільного функціонування банку створюють високопрофесійні і вірні йому співробітники, боротьба за залучення та виховання яких має бути в центрі уваги кадрової безпеки банку.

Реалізація запропонованого комплексу заходів з удосконалення системи управління персоналом АТ «Укрексімбанк» дозволить не тільки поліпшити чинну систему управління персоналом, а й підвищити результати роботи банку в цілому, особливо в контексті забезпечення кадрової безпеки. Адже людський капітал банку може бути легко перетворений у його інтелектуальний капітал із необмеженими можливостями для розвитку.

Висновки. Кадрова безпека є визначальною в системі фінансово-економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання, у т. ч. банківської установи. Від неї напряму залежить рівень забезпеченості всіх інших складових безпеки, зокрема фінансової та інформаційної. Управління кадровою безпекою комерційного банку охоплює, окрім певних специфічних її складників, усю сукупність процесу управління персоналом — від залучення і пошуку працівників до їхньої адаптації, створення корпоративного духу, контролю роботи, кар'єрного росту чи звільнення. Лише за умов загальної ефективної роботи всіх цих складових можливо досягти стабільності та розвитку банківської установи, адже кадри — основа будь-якої банківської установи, дієве та ефективне управління якими може стати його основною конкурентною перевагою.

Розроблення рекомендацій щодо вдосконалення системи управління персоналом банківської установи має ґрунтуватися на комплексному аналізі його зовнішнього і внутрішнього середовища, аналізі чинної системи управління персоналом і його ресурсних можливостях.

Саме тому у статті запропоновано комплекс заходів з удосконалення системи управління персоналом АТ «Укрексімбанк», який спрямований на її зміцнення, зниження показників плинності та зростання лояльності кадрів, що сприятиме підвищенню ефективності роботи й вмотивованості працівників, що забезпечить якісну побудову кадрової безпеки банківської установи.

Список використаної літератури

1. Колодізев О. М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О. М. Колодізев, О. М. Штаєр // Проблеми економіки. — 2020. — № 2. — С. 67—75.
2. Коваленко В. В. Ризики в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації / В. В. Коваленко // Вчені записки Університету «КРОК». — 2018. — № 3 (51). — С. 175—180.
3. Бадзим О. С. Мотивація професійної діяльності банківського персоналу / О. С. Бадзим, С. М. Береснев // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2017. — Вип. 6 (1). — С. 30—33.
4. Митрофанова А. Є. Концепція управління кадровими ризиками в роботі з персоналом організації / А. Є. Митрофанова. — Київ : Компетентність, 2015. — 310 с.
5. Чумарин І. Г. Що таке кадрова безпека компанії? / І. Г. Чумарин // Кадри підприємства. — 2017. — № 2. — С. 46—53.
6. Джобава А. А. Особливості підбору персоналу / А. А. Джобава — Київ : Ефективна економіка, 2015. — 290 с.
7. Гузенко О. П. Управління персоналом комерційного банку: проблематичний та інноваційний аспект [Електронний ресурс] / О. П. Гузенко, Т. П. Шокало // Молодий вчений. — 2017. — № 2 (17). — С. 41—44. — Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/66.pdf>.
8. Консолідований звіт керівництва (консолідований звіт про управління) [Електронний ресурс] / Укрексімбанк. — 2019. — Режим доступу : <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2019-united2.pdf>.
9. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків [Електронний ресурс] / Н. О. Гребенюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна. — 2016. — Вип. 91. — С. 53—64. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2016_91_8.
10. Офіційний сайт АТ «Укрексімбанк» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.eximb.com>.

References

1. Kolodiziev, O. M., & Shtaiier, O. M. (2020). Formuvannia universalnoi systemy otsinky ekonomichnoi bezpeky banku [Formation of a universal system for assessing the economic security of a bank]. *Problemy ekonomiky — Problems of Economics*, 2, 67—75 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, V. V. (2018). Ryzyky v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva ta zasoby yikh neitralizatsii [Risks in the system of economic security of the enterprise and the means of their neutralization]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» — Scientific notes of the University «KROK»*, 3 (51), 175—180 [in Ukrainian].
3. Badzym, O. S., & Beresnev, S. M. (2017). Motyvatsiia profesiinoi diialnosti bankivskoho personalu [Motivation of professional activity of banking staff]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo — Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. International economic relations and the world economy*, 6 (1), 30—33 [in Ukrainian].
4. Mytrofanova, A. Ye. (2015). *Kontseptsiiia upravlinnia kadrovymy ryzykamy v roboti z personalom orhanizatsii* [The concept of personnel risk management in working with the staff of the organization]. Kyiv: Kompetentnist [in Ukrainian].
5. Chumaryn, I. H. (2017). Shcho take kadrova bezpeka kompanii? [What is the personnel security of the company?]. *Kadry pidpriemstva — Personnel of the enterprise*, 2, 46—53 [in Ukrainian].
6. Dzhobava, A. A. (2015). *Osoblyvosti pidboru personalu* [Features of personnel selection]. Kyiv: Efektyvna ekonomika [in Ukrainian].
7. Huzenko, O. P., & Shokalo, T. P. (2017). Upravlinnia personalom komertsiiinoho banku: problematychnyi ta innovatsiinyi aspekt [Personnel management of a commercial bank: problematic and innovative aspect]. *Molodyi vchenyi — Young Scientist*, 2 (17), 41—44. Retrieved from <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2017/2/66.pdf> [in Ukrainian].
8. AT «Ukreksimbank». (2019). *Konsolidovanyi zvit kerivnytstva (konsolidovanyi zvit pro upravlinnia)* [Consolidated management report (consolidated management report)]. Retrieved from <https://www.eximb.com/assets/files/download/a1-1-3-consolidated-fs-exim-2019-united2.pdf> [in Ukrainian].
9. Hrebeniuk, N. O. (2016). Finansova bezpeka bankiv: systema rozpoznavannia zahroz ta usunennia ryzykiv [Financial security of banks: system of recognition of threats and elimination of risks] / N. O. Hrebeniuk. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Ekonomichna — Visnyk of Kharkiv National University named after VN Karazin. Series: Economic*, 91, 53—64. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2016_91_8 [in Ukrainian].
10. AT «Ukreksimbank». (n. d.). Ofitsiinyi sait [Official site]. www.eximb.com. Retrieved from <https://www.eximb.com> [in Ukrainian].

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

ЗАПРОШУЄМО ВАС І ВАШИХ КОЛЕГ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДВНЗ «Університет банківської справи» видає збірник наукових праць «Вісник Університету банківської справи» (сайт збірника: visnuk.ubsnbu.edu.ua). Вісник входить до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук [Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.03.2017 № 374 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 28 лютого 2017 року» (Додаток 8)].

У Віснику висвітлюються тенденції та напрями розвитку фінансово-економічної науки, фінансових систем, результати аналізу особливостей функціонування банківської системи України і зарубіжних країн.

Мови публікації: українська, англійська або російська. Періодичність видання — три номери на рік.

Тематичні рубрики збірника:

- *Теоретичні засади та макроекономічні аспекти розвитку фінансових систем;*
- *Проблеми і перспективи розвитку банків та небанківських фінансових установ у сучасних умовах;*
- *Проблеми обліку, аналізу і аудиту;*
- *Економіко-математичне моделювання та інформаційні технології;*
- *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку фінансово-економічних систем.*

Вісник розрахований на науковців, працівників НБУ, комерційних банків, підприємств та фінансових установ, студентів.

«Вісник Університету банківської справи» представлено у міжнародних інформаційних та наукометричних базах даних: Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Японія), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, міжнародній пошуковій системі Google Scholar та в загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова».

До публікації приймаємо статті, які відповідають таким вимогам

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.
2. Стаття має бути написана українською, англійською або російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності) відповідно до п. 3 Постанови ВАК України від 15.01.2003 № 7-05/1, а саме:
 - на першій сторінці зліва — індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК), що розміщується на початку статті;
 - посередині — назва статті;
 - метадані (інформація про автора (ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, англійською і російською мовами та включають:
 - відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи або навчання, e-mail);
 - ORCID ID автора (авторів) та тематичну спрямованість статті відповідно до класифікатора економічної літератури (Journal of Economic Literature, JEL);
 - анотація; кожна публікація не англійською мовою (українською або російською) супроводжується анотацією англійською мовою (Abstract) обсягом не менше ніж 1 800 знаків (включно з ключовими словами); кожна публікація не українською мовою (англійською або російською) супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше ніж 1 800 знаків, включаючи ключові слова; анотація оригіналу статті має бути обсягом не менше ніж 150 слів (1 000 знаків);
 - ключові слова (5—8 слів);
 - кількість формул, таблиць, рисунків і літературних джерел зазначаємо так: для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);
 - текст статті, який повинен вміщати взаємопов'язані розділи, які починаються вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:
 - **Вступ** (постановка проблеми в загальному варіанті і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також із важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність);
 - **Аналіз досліджень і постановка завдання** (формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається);
 - **Результати дослідження** (виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів);
 - **Висновки** (наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок упровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямі);

- **Список використаної літератури**, складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»). Список використаних джерел має містити **не менше ніж 8 найменувань**. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті порядковий номер першоджерела проставляють у квадратних дужках. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. До **списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних українських і російських видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках — англійською мовою. Назва статей допускається транслітерацією, згідно з правилами транслітерації (Постанова від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею»). **Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті (а не за абеткою).**

3. Обсяг статті має становити не менше ніж 10 сторінок формату А4, набраних шрифтом «Times New Roman», 14 кеглем (розмір шрифту), через 1,5 інтервалу, верхнє і нижнє поля — 1,5 см, лівє — 3 см, правє — 1 см, абзацний відступ — 1 см.
4. Файл статті слід готувати за допомогою текстового редактора Word. У файлі не використовувати стилі тексту, сторінки нумерувати. Слова друкувати без переносів.
5. Усі нетекстові об'єкти створювати вбудованими засобами Word, формули за допомогою редактора Equation, діаграми, графіки — Graph або Excel. Весь графічний матеріал повинен бути чорно-білого кольору, заповнення виконувати штрихуванням. При створенні діаграм, графіків потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 12 кегль (розмір шрифту). Математичні формули мають бути чіткими, із загальноприйнятим використанням символів, написані за допомогою текстового редактора Microsoft Word із застосуванням шрифту Symbol при написанні математичних символів і грецьких букв. При наборі складних формул слід застосовувати Редактор формул. Усі символи повинні пояснюватися.
6. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) — мінімальною і застосовувати їх потрібно лише в тому разі, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.
7. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер і короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Цифровий матеріал по можливості зводиться в таблиці і не дублюється в тексті.
8. Усі дані в таблиці слід набирати шрифтом «Times New Roman», 12 кеглем. Таблиці не повинні виходити за межі полів сторінки.
9. За наявності ілюстрацій їх доцільно додатково подавати окремими файлами того формату, в якому вони були виготовлені. Якщо ілюстрації виконані у програмі «Corel Draw», то потрібно надати файли у форматі *.cdr. Якщо ілюстрації відскановані — то у форматі *.tif і т. п.
10. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею і рисунком має бути зазначено джерело. Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль (розмір шрифту).
11. У кінці статті автор має вказати, що надсилає її лише для публікації у збірнику «Вісник Університету банківської справи», поставити підпис і дату.
12. Статтю автор має подати в електронному форматі.
13. До статті додають довідку про автора (авторів).
14. Наукова редколегія здійснює внутрішнє і зовнішнє рецензування статті. У разі негативної рецензії статтю може бути повернуто авторові на доопрацювання або відхилено. Статті, що оформлені з відхиленнями від вказаних вимог, редакція не розглядатиме. Редакція залишає за собою право скорочувати і виправляти статті.

Статтю, довідку про автора (ів) і скановану рецензію надсилати на електронну адресу редакції: visnuk_ubs@ukr.net.

Публікації Вісника захищені міжнародним законодавством і не можуть бути відтворені в будь-якій формі без письмового дозволу видавця.

У **Довідці про автора** треба вказати:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові автора (співавторів);
- 2) науковий ступінь, учене звання, посаду, установу;
- 3) назву статті та її обсяг (вказати кількість сторінок);
- 4) точну поштову адресу (з поштовим індексом);
- 5) контактні телефони;
- 6) електронну скриньку (вона має містити прізвище автора), яка буде зазначена у збірнику.

*З повагою і надією на плідну співпрацю
редакція збірника наукових праць «Вісник Університету банківської справи».*

DEAR AUTHORS!

WE INVITE YOU AND YOUR COLLEAGUES TO COOPERATION

University of banking publishes the Banking University Bulletin (site of the Bulletin: visnuk.ubsnbu.edu.ua). The Bulletin is devoted to the questions of Economics, Accounting, Finance and Banking.

Languages of publication: Ukrainian, Russian and English. The periodicity of Bulletin is three per year.

The topical subjects of Bulletin are following:

- *Theoretical principles and macroeconomic aspects of the financial systems development;*
- *Banks and other financial institutions development problems and prospects in modern terms;*
- *Accounting, analysis and audit problems;*
- *Ekonomik mathematical modelling and informational technologies;*
- *Social aspects of the financial-ekonomik systems' development.*

The Bulletin is intended for specialists of banking and financial systems, enterprise managers of all types of ownership, academics and students.

By the regulations of presidium of High Attestation Commission of Ukraine from M, the 13th, 2017 № 374 the Banking University Bulletin is included to the list of the specialized editions of Ukraine.

The Bulletin is presented in such international information and scientometric databases: Index Copernicus (Poland), National library of Ukrainenamed after V. I. Vernadsky, Ulrich's Periodicals Directory (USA), Research Bib (Japan), Google Scholar International Search Engine, The national abstract database "Ukraine Science".

For publication we accept the articles meet with the following requirements:

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.
2. The paper must be written in Ukrainian, Russian or English; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of Review and include all structural elements (in specified order) in accordance with paragraph 3 of Regulation of High Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 № 7-05/1, namely:
 - index of Universal decimal Classification (UDC), that is placed at the beginning of article;
 - metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in Ukrainian, Russian and English and include:
 - information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, place, E-mail);
 - The ORCID ID of the author (s) and topic of the article according to the Journal of Economic Literature (JEL);
 - title of the article;
 - keywords (5—8 words);
 - number of formulas, tables, figures and literature should be as follows (Formulas: 2; fig. 3, table 1; bibl.: 8);
 - Papers in English should have an abstract in Ukrainian with no less than 1800 characters, including keywords, where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality; abstract in English with no less than 150 words (1000 characters).
 - The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold
 - **Introduction** (statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality.)
 - **Literature review and the problem statement** (statement of purpose and methods of theme research that is considered).
 - **Research results** (description of main material with explanation of scientific results).
 - **Conclusions** (scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area).
 - **Literature.**
 - **For domestic authors.** The list of used literature should be made in accordance with Ukrainian standard bibliographic description (GOST 7.1:2006 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drawing up»). For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. **The reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic APA-2010. Names

periodic Ukrainian and Russian editions (magazines, collections and other) are served transliteration, and in brackets in English. The name of articles is transliterated, according to the rules of transliteration (Decision of 27 January 2010 N 55 On regulation transliteration of Ukrainian Latin alphabet). The titles of Ukrainian and Russian periodicals (magazines, books etc.) are presented with transliteration, and in brackets — in English. **Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically).** To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

- **For foreign authors.** The list of used literature should be made in accordance with international standard bibliographic APA-2010. For all source material must be corresponding references. In the text the sequence number of original source should be taken in square brackets. Original sources are specified in original language. Source name in the references are placed in the order of citing in the text (but not alphabetically). To make references to textbooks, teaching aids, journalistic articles are not rational.

3. The volume of the article is no less than 10 pages of A4 (Times New Roman 14 point, 1,5 line spacing, margins: top and bottom — 1,5 cm, left — 3,0 cm, right — 1,0 cm; paragraph indent — 1,0 cm).
4. The document should be in MS Word. Don't use the text styles and don't number the pages. Print words without hyphen.
5. Create all nontextual objects with the text redactor of Word, formula — with Equation editor, diagrams, and graphs — with Graph or Excel. All graphic material should be in black and white, fillings are made by shading. By making of diagrams, graphs and formulas it is necessary to use Times New Roman, 12 point.
6. The presentation of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) — minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.
7. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table.
8. All data in tables should be presented with font Times New Roman, 12 point. The tables should not go beyond the page margins.
9. If there are illustrations they should additionally submit as separate files in the format they were made. If illustrations are made with program Corel Draw, it is necessary to give files in format of *.cdr. If illustrations are scanned — in format of *.tif, etc.
10. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source:). For notations should be used the font: Times New Roman, 10 point.
11. At the end of article the author should indicate that it is submitted for publication only in the Banking University Bulletin, then sign and date.
12. The author should submit the article to the Editorial board of Bulletin in electronic form.
13. Add to the article the information about author.
14. Scientific editorial board provides an internal and external review of article. In case of negative review the article can be returned to the author for improvement or can be rejected. Articles issued with deviations from these requirements, will be not considered. Editorial board has the right to reduce and correct the articles.

Article, information about author (s) should be sent to the following e-mail address of editorial board: visnuk_ubs@ukr.net.

The publications of Bulletin are protected by an international legislation and cannot be reprinted in any form without writing permission of the publisher.

Every author has the right to get one copy of Bulletin of scientific papers, in which his article is published.

Information about author

Here should be indicated the following information:

- 1) The full name of the author (co-authors),
- 2) Degree, academic title, position, institution (in two languages — Ukrainian and English);
- 3) Title of the article and its volume (indicate number of pages);
- 4) The exact postal address (with postal code) for sending the author copy;
- 5) Contact phones;
- 6) E-mail.

With kind regards and hope for fruitful cooperation,
Editorial Board of the Bulletin.

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ

Кузнєцова Анжела Ярославівна,
Штейнгауз Дмитро Олександрович
РИНОК ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ:
ЙОГО СУТНІСТЬ І РОЛЬ
У ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ 3

Хмелярчук Марія Ігорівна,
Сундай Імо
ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ (англ.) 13

Фольварський Матеуш
НОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ФІНАНСОВОМУ
РИНКУ — FINTESCH, BIGTESCH ТА NEOBANK —
ПРОПОЗИЦІЯ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ (англ.) 20

Слобода Лариса Ярославівна
ЛІЦЕНЗУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ЕЛЕКТРОННИХ
ГРОШЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ
ЯК ШЛЯХ ТРАНСФЕРУ ГЛОБАЛЬНИХ ПОТОКІВ
КАПІТАЛУ (англ.) 26

Дейсан Ігор Миколайович
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МОНЕТАРНОЇ
ПОЛІТИКИ ШЛЯХОМ ОЦІНЮВАННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВ
НА КРЕДИТУВАННЯ ЧЕРЕЗ СЕКТОРАЛЬНО
ВІДКАЛІБРОВАНІ КАНАЛИ МОНЕТАРНОЇ
ТРАНСМІСІЇ 32

Рудевська Вікторія Ігорівна,
Погоріла Олена Василівна
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ
У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ 42

Жеребило Ірина Владиславівна
ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ
ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ
СУЧАСНИХ РЕФОРМ 54

Вагнер Ірина Михайлівна,
Демко Ірина Іванівна
ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ 59

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВ ТА НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сидська Ольга Володимирівна
ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
НА БАНКІВСЬКУ КОНКУРЕНЦІЮ (рос.) 67

Рудевська Вікторія Ігорівна
ПІДХОДИ ДО ПРУДЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ З УРАХУВАННЯМ
КЛАСТЕРНОГО РОЗПОДІЛУ БАНКІВ
ЗА БІЗНЕС-МОДЕЛЯМИ 75

Вовчак Ольга Дмитрівна,
Пронько Віра Михайлівна
ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ 86

Далгич Каріна В'ячеславівна
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ 92

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ

Шурпенкова Руслана Казимирівна,
Сарахман Оксана Миколаївна,
Калайтан Тетяна Вікторівна
СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК (англ.) 101

Кундря-Висоцька Оксана Петрівна
БЕНЧМАРКІНГ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
НА ПРЕДМЕТ ОБґРУНТУВАННЯ ВІДОБРАЖЕННЯ
В ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ ТА ЗВІТНОСТІ 110

Любенко Андрій Миколайович,
Хомуляк Тарас Ігорович
ОЦІНКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ
ПРИ АУДИТІ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ 117

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Волошин Ігор Владиславович,
Волошин Микита Ігорович
ОЦІНКА НАЙГІРШОГО СЦЕНАРІЮ ЧИСТОГО
ВІДПЛИВУ ДЕПОЗИТІВ ДО ЗАПИТАННЯ
ЗА ДОПОМОГОЮ КВАНТИЛЬНОЇ РЕГРЕСІЇ (англ.) .. 124

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Кравчук Галина Теодорівна,
Шевчук Тетяна Віталіївна
ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
УМОВАХ 131

<i>Смага Лариса Маркіянівна</i> ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ СПЕЦІАЛІСТА НА ОСНОВІ МАТЕМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ	138
---	------------

<i>Ноздріна Лариса Василівна, Жеребило Ірина Владиславівна, Волошок Ольга В'ячеславівна</i> ВИМІРИ ЩАСТЯ В УНІВЕРСИТЕТІ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІКИ ЩАСТЯ	144
---	------------

<i>Ізюмцева Наталія Володимирівна, Подопригора Аліна Сергіївна</i> КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН	153
--	------------

<i>Ковальчук Вероніка Геннадіївна, Дейно Євгенія Володимирівна</i> УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ	158
До уваги авторів!	164
Information for Authors	166